Vladimir Tismăneanu
<titlu>Arheologia terorii
Ediția a II-a, revăzută şi adăugită '
Editura ALLFA

ISBN 973-97049-2-1
Copyright © 1996 by ALLFA s.r.l.
All rights reserved.
The distribution of this book outside România
is prohibited without the written permission of ALLFA s.r.l.
Editura ALLFA Grupul editorial ALL Bucureşti
Carol Knappe 20
tel. 312.79.90, 223.43.35
Fax: 312.77.95
Difuzare
Str. HagiGhiță57,sect. l
78208 - Bucureşti
tel. 211.65.60
tel. 665.37.45.
Redactor: Marius Ioan
Coperta: Dominic Cernea
Tehnoredactare computerizată: Liubovi Grecea
PRINTED AND BOUND IN ROMÂNIA
*
<titlu>PREFAȚĂ
Nici o utopie nu s-a dovedit mai sîngeroasă şi mai perversă decît experimentul bolşevic de renovare a condiției amâne şi instaurare a unei mult-visate societăți fără clase. Spun perversă, pentru că această mitologie a abuzat de credulitatea şi altruismul a milioane şi milioane de indivizi. Dacă nazismul nu-şi ascundea obiectivele asasine, comunismul se recomanda drept încarnare a raționalității istorice, apoteoză a ideii de solidaritate umană. A-i pătrunde resorturile (sociologice şi psihologice) îmi pare astfel o întreprindere de o urgență ce nu mai trebuie demonstrată. Pentru mine chestiunea comunistă este una de ordin autobiografic. Mediul "iluminaților" revoluționari a fost cel în care am deschis ochii. Despărțirea de sofismele comuniste a fost, aşadar, o treptată ruptură cu un univers învăluitor şi absorbant căruia, s-ar fi putut crede, îi aparțineam irevocabil. Şi totuşi ...
Am plecat din România în toamna anului 1981, după ce mă ciocnisem de întreaga obtuzitate a aparatului ideologic comunist. Dacă prin 1974, la terminarea Facultății de Filosofie de la Bucureşti, mai aveam iluzii privind marxismul, contactul cu şcoala de la Frankfurt, dar mai ales cu operele lui Raymond Aron şi Hannah Arendt mă făcuse imun la orice cîntec de sirenă al unei ideologii radicale. Tînjeam după normalitatea democrației şi, mai ales, năzuiam să scriu liber, fără nici un fel de încorsetări doctrinare. Aceste eseuri pe tema relației dintre putere, ideologie şi teroare, în praxisul comunist, au fost difuzate, începînd cu primăvara lui 1983, la Europa-Liberă, Cel care m-a îndemnat să mă îmbarc în această aventură intelectuală (dar şi politică!) a fost regretatul istoric Vlad Georgescu. îmi amintesc de discuția avută cu el în toamna lui 1982, cînd m-a întrebat de

ce nu-mi convertesc obsesiile în proză. A demarat astfel un serial pe o serie de teme interferențe, între care dominante erau analiza bolşevismului (în derularea sa catastrofală de la Lenin la Stalin) şi, în paralel, explorarea dinamicii comunismului românesc. Observam că este posibilă structurarea eseurilor mele în două părți pe care cu greu le-aş fi bănuit atît de palpabil

separabile. Mai întîi, premisa absolută a ororii: maniacala tentativă leninistă de a forța cursul istoriei, întemeierea statului ideocratic, bazat pe teroare universală; apoi, expansiunea utopiei teroriste, invadarea Europei de Est şi Centrale, colonizarea României şi a celorlalte state din zonă. "Micul Bizanț Roşu" se referă la scena politică şi culturală românească din perioada comunistă. Ipoteza mea este că înțelegerea calamității totalitare este imposibilă fără examinarea rolului unor personaje care s-au confundat aproape, întru maliție şi destin, cu instituțiile pe care le-au condus (Securitate, partid, propagandă).
Scrise în timpuri de disperare şi sufocare, aceste eseuri suferă, poate, de un surplus emoțional. Era oare posibil, este oare onest să simulăm răceala, distanța chirurgului, cînd chestiunea este legată de soarta a milioane de victime? Răspunsul l-a dat, sînt convins, Nadejda Mandelstam, cînd scria că în raport cu totalitarismul tăcerea este o crimă împotriva umanității.
(Timişoara, 16 august 1991
Vladimir Tismăneanu)
*
<titlu>Cimitirele puterii

<titlu>Procesele de la Moscova în perspectivă contemporană
I
Procesele de la Moscova fac parte dintre acele episoade istorice sumbre şi misterioase a căror explicare continuă să constituie un subiect fascinant pentru sociologie, istorie şi ştiințele politice contemporane. Autodevorarea elitei bolşevice, saltul mortal în compoziția Nomenklaturii comuniste, reprezentat de procesul de epurare declanşat de Stalin în decembrie 1934, fac parte dintre acele teme niciodată îndeajuns dezbătute, elemente esențiale pentru demistificarea proiectului politic leninist şi înțelegerea substratului terorist al dictaturii partidului unic.
Departe de a marca o deviere de la cursul firesc al revoluției ruse, o degenerare a grupului hegemonie dominat de Stalin, aceste procese au reprezentat o consecință tragică a logicii intolerante a leninismului, expresia cea mai atroce a unui exclusivism ce se manifestase frapant încă din primii ani de după acapararea puterii de către partidul comunist. Am în vedere desființarea Adunării Constituante, zdrobirea insurecției de la Kronstadt, lichidarea metodică a partidelor de opoziție şi interzicerea fracțiunilor în propriul partid, viziunea cazonă asupra disputelor politice impusă încă de Lenin şi dezvoltată, fireşte, în chip "creator", de către Stalin. Dincolo de imputările şi acuzațiile emise de Trotsky şi de adepții săi, rămîne ca un fapt incontestabil unitatea de viziune şi acțiune a Biroului Politic leninist, structura eminamente antidemocratică a partidului bolşevic, încă înainte de instalarea lui Stalin în postul de secretar general. Putem aminti, în treacăt, că acest lucru fusese sesizat încă

de Roşa Luxemburg în faimosul ei manuscris Critica Revoluţiei Ruse, spre a nu insista asupra altor avertismente datorate unor Karl Kautsky, Henric de Mân ori ,mai tîrziu, Boris Souvarin, Paul Levi, Anton Ciliga sau Ruth Fischer. Exploatarea cinică a potenţialului utopic al stîngii, batjocorirea exaltării romantice a unei întregi generaţii, vehicularea abuzivă a miturilor egalităţii şi fraternităţii au fost modalităţile fundamentale de edificare a sistemului stalinist, armele favorite ale birocraţiei, în chinuitorul proces de îndoctrinare ideologică a maselor. Nimeni nu a exprimat mai limpede doza de misticism implicată de devotamentul revoluţionar decît Arthur Koestler, nimeni nu a surprins mai exact decît el

mecanismele psihologice ale fanatismului stalinist: "Credinţa nu se dobîndeşte prin raţionament — scria el în celebrul eseu Dumnezeul tenebrelor -, nu te îndrăgosteşti de o femeie şi nu intri în sînul unei biserici ca urmare a unei serii de deducţii logice. Raţiunea nu poate justifica un act de credinţă — ci numai în chip retrospectiv, atunci cînd credinciosul este deja angajat prin actul său".

Dominaţia totalitară se exercita prin manipularea permanentă a maselor, prin condiţionare spirituală, prin anihilarea autonomiei subiective şi promovarea unui model comportamental obedient şi conformist: toate sectoarele realităţii sociale sovietice trebuiau aduse la un numitor comun, trebuia nimicit orice nerv critic, orice impuls contestatar. Dictator absolut, aclamat şi adulat precum zeii, Stalin continua să nutrească temeri privind loialitatea supuşilor săi; nu încetase a se îndoi de fidelitatea militanţilor ce-i jurau credinţă. Cel de-al XVII-lea Congres al partidului bolşevic, desfăşurat în iunie 1934, a marcat un moment de cotitură în evoluţia acestei mişcări politice. Pentru întîia oară de la eliminarea diferitelor opoziţii din partid, secretarul general devenea ţinta unor atacuri, fireşte voalate, din partea celor care, aparent, erau suporterii săi necondiţionaţi. Principala modificare politică intervenită la acel congres, o mişcare de cadre cu fatale consecinţe, era alegerea lui Serghei Kirov, secretarul organizaţiei Leningrad şi pînă atunci un membru activ al facţiunii staliniste, în funcţia de secretar al Comitetului Central. Mai mult, exponent al aparatului de partid din ce în ce mai terorizat de spectrul represiunilor staliniste, Kirov reuşise performanţa de a obţine în favoarea sa un număr record de voturi din partea delegaţilor, comisese aşadar suprema crimă de a-l depăşi în popularitate pe însuşi secretarul general. Nu este cazul să accentuăm aici faptul că principalele elemente politico-poliţieneşti care vor intra în joc, în perioada Marii Terori, existau la ora aceea şi funcţionau spre sporita glorie a liderului absolut. Era însă vorba de o schimbare de funcţie a aparatului represiv, de orientarea direcţiei de tragere chiar spre aparatul de partid, de declanşarea unei operaţiuni în multe privinţe similară cu "noaptea cuţitelor lungi" prin care Hitler reuşise să se debaraseze de elementele rebele din interiorul propriei sale mişcări. Istoricii Marii Terori — şi aici trebuie amintite numele unor Robert Conquest, Adam Ulam şi Roy Medvedev,— conced asupra faptului că Stalin a fost influenţat de precedentul hitlerist, că a descoperit o sursă de inspiraţie în acţiunea gangsterească întreprinsă de Hitler şi de

acoliții săi împotriva prezumtivilor rivali din S.A. Ceea ce s-a întîmplat însă în URSS, în anii Marii Terori, depăşeşte cu mult amploarea răfuielii dintre căpeteniile naziste, intră în categoria marilor masacre ale istoriei, alături de noaptea Simțului Bartolomeu, exterminarea armenilor de către turci sau holocaustul celui de-al II-lea război mondial, între 1936 şi 1939 poliția politică, sinistrul NKVD, a devenit instanța supremă a puterii în Rusia Sovietică. Autoritatea politică a partidului a încetat să existe, lăsînd locul arbitrariului absolut într-un univers social descentrat. Delațiunea şi resentimentul cel mai abject au fost transformate în valori politice cardinale: nimeni nu mai era protejat de lovitura inevitabilă, partidul bolşevic şi întreaga societate se convertiseră într-o imensă colonie penitenciară, unul dintre acele spații închise imaginate de Kafka în care devine imposibilă distincția între victimă şi călău.
Asasinarea lui Kirov în decembrie 1934, una dintre cele mai funeste provocări politice ale istoriei, a fost argumentul utilizat de Stalin pentru declanşarea sîngeroasei operații teroriste de pe urma căreia aveau să-şi piardă viața cîteva milioane de oameni. Este de-acum o axiomă faptul că asasinul lui Kirov, fostul militant zinovievist Nikolaev, fusese manipulat de către oamenii lui Stalin din NKVD şi, în primul rînd, de către şeful acestei instituții, Henrik lagoda. Fireşte, ca în orice scenariu de provocare criminală, era necesară ştergerea urmelor şi transferul de responsabilitate asupra realilor ori presupuşilor adversari politici. Raportul lui Nikita Hruşciov la Congresul al XX-lea şi mai ales la Congresul al XXII-lea, o serie de informații parvenite în Occident prin alte surse, precum şi anumite documente publicate chiar în URSS, la începutul deceniului al şaptelea, nu lasă loc pentru nici un dubiu: Stalin a fost autenticul autor al acelei crime, iar moartea lui Kirov, oricum oportună din punctul de vedere al secretarului general, a fost transformată în pretextul valului de persecuții care a ufmat. Deplasîndu-se în viteză la Leningrad, Stalin, acompaniat de Voroşilov, Molotov şi Jdanov, nu ezită să anticipeze decizia justiției şi indică direcția de atac: opoziția trotskistă şi zinovievistă, respectiv adepții neconvertiți ai întemeietorului Armatei Roşii şi ai primului preşedinte al Internaționalei Comuniste. Odată rostite acuzațiile, ciclul infernal al terorii devenea legea de existență a societății sovietice. Nimeni nu mai era la adăpost, nici un fel de funcție sau poziție nu mai putea conta ca un refugiu în epoca suspiciunii generalizate.
Arestați în 1935, Grigori Zinoviev şi Lev Kamenev (cumnatul lui •Trotsky), sînt judecați şi condamnați pentru "culpabilitate obiectivă", aşa-

dar pentru faptul că ideile lor au putut inspira acțiunea teroristă a lui Nikolaev. Departe de a se mulțumi cu sentințele pronunțate la acest prim proces, Stalin decide organizarea unui proces public în 1936, primul din seria acelor monstruoase înscenări, în care victimele livide vor compărea în fața unui public ales pe sprinceană pentru a implora completul de judecată să le acorde "pri\dlegiul" pedepsei capitale. Procesul grupului Zinoviev — Kamenev, alături de care erau aduşi pe banca acuzaților diverşi indivizi dubioşi, epave umane, utilizate de NKVD pentru subminarea morală a foştilor lideri ai opoziției, a fost prima etapă a unei acțiuni sistematice de eliminare a Vechii Gărzi bolşevice, ocazie

binevenită pentru lichidarea fizică a foştilor rivali, oamenii care contribuiseră cîndva la ascensiunea lui Stalin şi a căror simplă supraviețuire vegetativă era o sfidare pentru mitul legitimității politice a despotului paranoic. Era nevoie de sînge pentru cimentarea acestui mit, era nevoie de încurajarea poftelor criminale ale gloatei, adevăratul suport de masă al totalitarismelor veacului douăzeci. Procedura judiciară nu mai avea decît o valoare formală, tribunalul nefiind altceva decît scena pe care se efectua ritualul magic al exorcismului politic, eliminarea demonilor şi celebrarea sacrificiului pretins de divinitatea tribală. Iar exclamațiile isterice ale procurorului Andrei Vîşinski nu erau altceva decît incantații mistice, o ipostază degenerată a comuniunii prin crimă şi ispăşire. Problema psihologică crucială pe care o ridică aceste procese o constituie colaborarea dintre acuzați şi acuzatori, zelul cu care victimele vin în întîmpinarea călăilor. Era vorba, desigur, în cazul victimelor terorii, de o dorință de supraviețuire cu orice preț, dublată, în cazul deținuților comuniști, de persistența unei psihologii de sectă, de menținerea acelui orgoliu utopic care, numai el, explică masochismul confesiunilor politice. Intervenea, fireşte, un mecanism de transfer, o voluptate a autoflagelării educată în morbidele experiențe ale criticii şi autocriticii, însă poate că mai presus de toate intra în joc un tip de relație sui generis, pe care scriitorul şi criticul ceh Eduard Goldstiicker o numea, apelînd la un concept al psihanalizei, identificare cu agresorul. Termenul surprinde adecvat tendința victimelor comuniste de a se proiecta în figura anchetatorului, de a amîna pe cît posibil conştientizarea situației în care se găsesc, tentația lor de a răspunde benevol solicitărilor părții adverse, ca şi cum ar fi vorba de un joc ori de o neînțelegere momentană, iar nu de o delimitare categorică, în termeni de moarte, sacrificiu şi destin istoric.
12
Arthur Koestler a încercat să discearnă ceea ce s-ar putea numi, printr-un termen oarecum forțat, logica acestor halucinante confesiuni, resursele raționale ale pactului cu inchiziția stalinistă. Romanul său Zero şi infinitul îşi propunea să întreprindă anatomia acestui tip de degringoladă morală, căile prin care sistemul obține reducția victimelor la mizerabila condiție de complici ai propriei lor asasinări. Dincolo de anumite exagerări şi candori, între care minimalizarea rolului terorii fizice în extorcarea confesiunilor, cartea lui Koestler rămîne printre cele mai lucide documente literare ale acestui secol, un argument veritabil pentru ideea de implicare a scriitorului în lupta împotriva barbariei şi terorii totalitare. Aş pomeni, în acelaşi sens, utopia negativă 1984 de George Orwell, acea extraordinară demontare a mecanismului represiv, precum şi alte opere literare datorate unor Victor Serge, Ignazio Silone sau, mai recent iugoslavului Danilo Kis cu Un mormînt pentru Boris Davidovici. Ajunsă la paroxism, teroarea stalinistă nu mai putea fi concepută în termeni raționali, logica tradițională era sfidată de absurditatea acuzațiilor ca şi de totala zădărnicie a unei opoziții sau revolte. Rechizitoriile lui Vîşinski vorbeau despre trădări şi crime, despre o enormă conspirație la care ar fi participat deopotrivă întemeietorii partidului bolşevic şi serviciile secrete occidentale. Aflat parcă într-o permanentă transă, procurorul stalinist, el însuşi fost menşevic, pretindea înfăptuirea cît mai rapidă a asasinatului judiciar, exclama într-un irepresibil elan vindicativ: "Cîinii turbați să fie

împuşcaţi pînă la unul!", în fond, Vîşinski nu făcea decît să sintetizeze delirul terorist al stalinismului, dorinţa dictatorului posedat de o devorantă manie a persecuţiei de a-şi lichida potenţialii inamici, de a nărui ultimele vestigii ale perioadei idealiste a revoluţiei şi de a replăsmui trecutul, de a reinventa istoria în conformitate cu propriile ambiţii şi obsesii.
Odată declanşată, teroarea risca să se autonomizeze, nimeni nu mai putea spera să scape omniprezentei suspiciuni, nimeni nu era scutit de pericolul arestării. Soljeniţîn a descris pe larg aceste momente cumplite, în primul volum al Arhipelagului Gulag, a oferit o zguduitoare analiză a nopţii Marii Terori, acel interval istoric în care totalitarismul stalinist s-a •dezlănţuit cu întreaga forţă a resentimentului, urii şi răzbunării. Primul proces de la Moscova a provocat nu puţine reacţii stupefiate în rîndurile stîngii mondiale, însă perdeaua de fum a ideologiei marxiste continua să acopere veritabila esenţă opresivă a sistemului. Puţini au fost cei care, precum Manes Sperber, au intuit în epocă mecanismul criminal ce avea să

devină ulterior tragicul destin al supravieţuitorilor: "Vom fi cimitirele ambulante ale prietenilor noştri asasinaţi".

II

Enormitatea acuzaţiilor, caracterul spectaculos al confesiunilor din primul proces de la Moscova, dimensiunea dramatică, atent regizată şi mai ales deznodămîntul tragic, menit să simbolizeze finalul oricărei mişcări de opoziţie antistalinistă, au fost reluate şi potenţate în ulterioarele înscenări judiciare, încă o dată, în 1937, completul de judecată, prezidat de sadicul Vasili Ulrich, se întruneşte la Moscova pentru a asculta rechizitoriul patetic al lui Vîşinski, încă o dată acuzaţii se precipită să-şi maculeze propriile biografii, concurează cu acuzatorii întru proslăvirea "genialului dascăl al proletariatului mondial", "corifeului ştiinţei", Iosif Visarionovici Stalin. De această dată, vedetele procesului sînt membrii fostei opoziţii trotskiste din Partidul Bolşevic, iar crima care li se imputa este din nou asasinarea în decembrie 1934 a liderului stalinist de la Leningrad, Serghei Kirov. Se proclama culpabilitatea absolută a lui Lev Trotsky, principalul colaborator al lui Lenin, în perioada Revoluţiei din Octombrie şi a războiului civil, expulzat din URSS în 1929, în urma victoriei totale a lui Stalin în luptele intestine din partid. Trotsky este proiectat (demonizat) ca simbol şi încarnare a viciului suprem, el este personificarea trădării, arhetipul inamicului definitiv: pentru Stalin nimic nu este mai important , decît să demonstreze naufragiul opoziţiei trotskiste, să convingă stînga "• internaţională şi propriul său partid de corectitudinea poziţiilor sale şi, implicit, de falsitatea alegaţiilor foştilor săi rivali. Nu lipsesc, desigur, eternii "tovarăşi de drum", "turiştii" intelectuali sosiţi la Moscova la invitaţia surîzătorului tiran, pentru a cauţiona cele mai fantastice măsluiri politice din istoria acestui secol. Nu pot să nu amintesc aici rolul infam jucat de un scriitor cu pretenţii de luciditate ideatică şi istorică precum Lion Feuchtwanger, care nu s-a jenat să-şi dea girul pentru abominabilele elucubraţii staliniste, a produs, odată cu al său reportaj Moscova 7937, una din piesele antologice ale degradării intelectualului în acest veac.
Principalii acuzaţi în acest al doilea proces au fost Iuri Piatakov şi Karl Radek. Primul, menţionat de Lenin în faimosul său Testament ocultat de

Stalin, se integrase activ opoziției trotskiste pînă în anul 1927, pentru ca apoi să capituleze necondiționat şi să devină unul dintre organizatorii industriei sovietice, în calitate de adjunct al Comisarului Poporului pentru Industria Grea, Sergo Ordjonikidze. Cel de-al doilea, o personalitate de prim plan a stîngii internaționale în anii care au premers Revoluției din Octombrie, era considerat, în mod unanim, creierul presei bolşevice. Activ în anii clandestinității, în mişcările socialiste din Polonia şi Germania, Radek se raliase grupului leninist din social-democrația mondială, ale cărei idei le va promova cu îndîrjire la începutul anilor 20, ca mesager al Cominternului pe lîngă Partidul Comunist din Germania. Exponent al acelui internaționalism incendiar, profesat de Trotsky, ostil strategiei şovin-birocratice preconizate de grupul stalinist, Karl Radek va deveni în anii 1924-l927 unul dintre campionii "opoziției unificate" din partidul bolşevic, un jurnalist şi un doctrinar extrem de influent. Ceea ce-l caracteriza însă pe Radek nu era principialitatea, ci mai degrabă o anumită versatilitate morală, cu mîhnire subliniată de Trotsky, după capitularea acestuia şi înregimentarea entuziastă în facțiunea stalinistă. La începutul anilor '30, Radek juca rolul de principal comentator internațional al Pravdei, fiind unul dintre puținii intimi ai secretarului general. El avea să se manifeste ca purtător de cuvînt al ortodoxiei ideologice, în timpul primului Congres al scriitorilor sovietici, în 1934, precum şi ca unul dintre apologeții profesionişti ai stalinismului, ca membru al Comisiei pentru redactarea noii Constituții a URSS. Este de notat faptul că Radek nu s-a sfiit să supraliciteze acuzațiile lui Vîşinski, a contribuit activ la ticluirea pseudo-dovezilor manipulate de sceleratul procuror. După toate probabilitățile, se pare că acest bolşevic lămurit înțelesese regula jocului, nu-şi mai făcea iluzii asupra motivațiilor celor care-l arestaseră şi nu înțelegea să-şi facă scrupule în lupta de a-şi salva viața. Există indicii că Radek s-ar fi întîlnit cu Stalin, care i-ar fi garantat viața în schimbul mărturisirilor publice, ceea ce este verosimil, dacă ne gîndim la blîndețea altfel inexplicabilă a verdictului, în cazul său. în timp ce alți acuzați erau condamnați la moarte pentru fapte mult mai puțin incriminabile, Radek beneficia de clemența judecătorilor şi primea numai zece ani închisoare. Ceea ce nu însemna că ar fi supraviețuit Marii Terori mai mult de un an: pactul cu Stalin trebuia plătit, astfel încît Radek pierea într-un lagăr, în anul 1940, ucis, se pare, de un alt deținut. La rîndul său, Sergo Ordjonikidze, vechiul amic al secretarului general, din ce în ce mai panicat

de cursul incontrolabil al terorii, se manifestă critic la adresa lui Stalin. încearcă să-l apere pe Piatakov şi este forțat el însuşi, în cele din urmă, să adopte soluția sinuciderii.
în aceeaşi perioadă are loc un eveniment cu incalculabile repercusiuni asupra întregii societăți sovietice: înlăturarea lui lagoda din fruntea Comisariatului pentru Afacerile Interne (NKVD) şi înlocuirea lui cu unul dintre confidenții lui Stalin, fostul şef al Departamentului de Cadre al Comitetului Central, cel care a intrat în istorie ca unul dintre cei mai sălbatici criminali, Nikolai lejov. "Piticul sîngeros", cum a fost poreclit, era incontestabil un caz clinic, victima unei psihoze paranoidale

galopante, în multe privinţe similară cu tot mai periculoasa manie a persecuţiei dezvoltată de secretarul general. Pentru noi, astăzi, maladia lui lejov contează, întrucît ea şi-a pus pecetea asupra întregii evoluţii a societăţii comuniste, a devenit simbolul morbid al unor stări sociale patologice. Scurta perioadă de timp cît acest criminal a dominat universul politic sovietic a intrat în istorie sub numele de lejovşcina (anii lui lejov) şi reprezintă, probabil, cea mai neagră pagină din analele comunismului mondial. Mii şi mii de oameni dispăreau peste noapte din casele lor, arestările se succedau într-un ritm ameţitor, legea de funcţionare a societăţii o constituia principiul culpabilităţii a priori. Se intrase în zodia terorii absolute, cînd numărul arestărilor şi al execuţiilor administrative creştea pe o curbă exponenţială, nonsensul devenise principiul director al politicii, iar ceea ce rămăsese din valorile care hrăniseră cîndva opoziţia antistalinistă se dizolvase în spaimă şi tăcere.

Era miez de noapte în secol, spre a relua titlul unui roman al lui Victor Serge, una din acele perioade torturante de suspendare a alternativelor, între Scylla fanatismului stalinist şi Charibda agresiunilor naziste, metafizicile umaniste păreau impotente, se sufocau în disperare mută. Cel de-al treilea proces de la Moscova, derulat în plin război civil spaniol, pe fondul campaniilor triumfaliste ale Fronturilor Populare, mobilizate în urma Congresului al VH-lea al Cominternului din 1935, oferea o oportunitate pentru lichidarea foştilor lideri ai opoziţiei de dreapta din partidul bolşevic. Pe banca acuzaţilor se aflau de această dată oamenii care îl susţinuseră pe Stalin în lupta sa împotriva grupurilor trotskiste şi zinovieviste: Nikolai Buharin, cel pe care Lenin îl numise în Testamentul său "copilul preferat al întregului partid", principalul doctrinar al bolşevismului, fostul director al Pravdei şi liderul Internaţionalei

Comuniste, după înlăturarea lui Zinoviev în 1926; Alexei Rîkov, loialul camarad al lui Buharin, ca şi acesta membru al Biroului Politic, în ultimii ani de viaţă ai lui Lenin, al cărui succesor a devenit în 1924. ca Preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului; în fine, alături de atîţia alţii Henrik lagoda, fostul torţionar şef, călăul devenit victimă, acuzat de această dată de a fi conspirat, împreună cu Buharin, să asasineze întregul Birou Politic stalinist. Imaginaţia tandemului Stalin-Iejov nu mai cunoştea limite. Buharin, dialecticianul timid, doctrinarul subtil care se opusese violenţei absurde a colectivizării forţate declanşată de Stalin, era acuzat că ar fi complotat, în 1918, să-l asasineze pe Lenin şi că, alături de lagoda, ar fi fost în spatele otrăvirii unor militanţi precum Kuibîşev sau Menjinski, fostul şef al NKVD-ului, spre a nu mai vorbi-de presupusa omorîre a lui Maxim Gorki. Şantajaţi şi umiliţi, reduşi la condiţia de pioni într-un joc dement, foştii lideri ai partidului bolşevic se mărturiseau vinovaţi de toate păcatele posibile şi imposibile, îşi asumau responsabilitatea pentru toate eşecurile politicii economice staliniste. Logica vînătorii de vrăjitoare culmina în fantasmagoricele confesiuni din cadrul celui de-al treilea proces de la Moscova. Ritualul era împlinit, rivalii lui Stalin sucombau sub povara propriilor lor spovedanii, teroarea se apropia de o necesară pauză, în ultimul său cuvînt, Buharin a cutezat totuşi să-şi pălmuiască an-chetatorii, amintind faptul că justiţia stalinistă, personificată de Vîşinski şi Ulrich, nu făcea decît să reproducă străvechea mentalitate inchizitorială,

pentru care mărturisirea acuzatului se poate substitui probelor obiective. Era în această atitudine a lui Buharin ceva din curajul disperării, din credința că mesajul său va fi auzit odată şi odată. Executarea acuzaților din cel de-aî treilea proces semnifica lichidarea fizică a ultimelor vestigii ale luptelor fracționiste din partidul bolşevic, sancționa triumful definitiv al grupului «stalinist. Episoadele ulterioare, exterminarea liderilor Armatei Roşii, masacrarea aparatului de partid, înscenările cărora le vor cădea victime militanți staliniști sută la sută, precum Eiche, Rudzutak, Kossior. Postîşev şi atîția alții, prăbuşirea şi lichidarea lui lejov, numirea lui Lavrenti Beria în fruntea NKVD-ului, vor confirma victoria absolută a lui Stalin, vor accentua controlul totalitar al întregii organizări social-politice din URSS. Pe de altă parte, în august 19.40, Lev Trotsky, arhi-duşmanul lui Stalin, de trei ori condamnat la moarte in absentia în procesele de la Moscova, pierea în Mexic, ucis laş, pe la spate, de un agent al NKVD-ului. Privite în perspectivă contemporană, procesele de la Moscova exprimă
17

cu maximă claritate esența represivă a sistemului întemeiat pe utopia marxist-leninistă, vorbesc despre legile de funcționare ale acestei orînduiri sociale, iar nu doar despre ceea ce Congresul al XX-lea al comuniştilor sovietici a calificat eufemistic drept "excesele cultului personalității". Chiar Palmiro Togliatti, în celebrul său interviu, acordat în 1956 revistei Nuovi Argomenti, refuza să accepte explicațiile ridicole oferite de conducerea sovietică pentru crimele staliniste, pretinzînd o interpretare în termeni de structură şi sistem, iar nu exclamații furibund-moraliste. Pînă la momentul Gorbaciov, nici un partid comunist nu procedase la o asemenea operațiune demistificatoare, iar victimele celor trei mari procese, fără a mai fi denunțate pentru crime şi trădări imaginare, fuseseră private de reabilitarea politică. Chiar şi în prezent, trotskismul continua să bîntuie coşmarele neo-bolşevicilor de la Kremlin şi ale emulilor lor de pe alte meridiane, iar personalitatea lui Buharin a fost reconsiderată din rațiuni predominant instrumentale: în lupta pentru putere, Gorbaciov avea nevoie de o sursă de legitimitate şi autoritate morală. Nu putem încheia acest text fără a consemna poziția filosofului şi romancierului sovietic Alexandr Zinoviev, una dintre cele mai lucide voci ale exilului intelectual rus: "Epoca reacțiilor emoționale s-a încheiat. A sosit momentul să reflectăm asupra esenței istorice a acestor crime, asupra surselor lor, şi să nu ne mai mulțumim cu condamnarea lor. Aceste crime s-au născut din sufletele întunecate ale unui pumn de scelerați, ca o deviere în raport cu normele convenabile ale istoriei, ori sînt un exemplu edificator şi palpabil a ceea ce se întîmplă în chip necesar atunci cînd idealurile şi visurile cele mai luminoase ale umanității sînt aplicate în realitate? Aceasta este chestiunea." Cu alte cuvinte, antecedentele intelectuale şi politice ale stalinismului trebuie decelate în hybrisul unor colectivități mesianice posedate de ambiții utopice şi convinse că, grație unei singulare predestinări, dețin mandatul (misiunea, vocația?) de a constrînge umanitatea să fie fericită.
18
<titlu>Despre stalinism, fascism şi războiul din Spania
Trebuie recunoscut de la bun început că puțini termeni se pretează la

atîtea confuzii semantice precum cei de dreapta şi de stingă. Propagandele totalitare au izbutit să delapideze întregi registre valorice şi să-şi anexeze aureole prin nimic justificate. Aceste precizări sînt cu atît mai necesare cu cît istoria politică şi intelectuală a veacului douăzeci a fost de prea multe ori desfigurată în funcție de meschine interese partizane ori de pasiuni conjuncturale. Iar în acest sens, războiul civil din Spania, desfăşurat între 1936 şi 1939, este poate exemplul cel mai frapant de siluire a adevărului istoric în numele perpetuării unor mituri de mult sleite. Legenda tinde astfel să se substituie cunoaşterii raționale a faptelor trecutului. Romantisme întîrziate vin să cauționeze execrabile întreprinderi machiavelice. Extremismele deceniilor interbelice, roşii sau brune, îşi întind tentaculele spre prezent, generînd noi amăgiri şi întreținînd, în chip artificial, vechi resentimente. Acest lucru este valabil şi pentru vopsitorii adevărului de la Bucureşti, a căror logoree triumfalistă urmăreşte paralizarea gîndirii critice şi consfințirea miturilor internaționaliste.
Este cazul, tocmai pentru a preveni eventuale neînțelegeri, să spun că la ora actuală conceptele de "stînga" şi de "dreapta" şi-au modificat fundamental conținutul. Mai mult, în regîndirea acestor noțiuni meditația asupra experienței revoluționare din Spania este indispensabilă. Cu alte cuvinte, termenii "de stalinism şi fascism trimit în altă direcție decît noțiunile tradiționale de "stînga" şi de "dreapta", anume spre universul leviathanic al totalitarismului modern. Stalin şi Hitler au uzurpat şi au pervertit în chip criminal ideologiile radicale de stînga şi de dreapta, de care s-au servit cu cinism pentru legitimizarea ordinii politice totalitare instituite pe baze strict teroriste. Nu încape îndoială că aceşti dictatori, ca şi mişcările politice asociate de numele lor, au ştiut să exploateze un imens capital idealist al tineretului european interbelic, au excelat, aşadar, în cea mai • abjectă şi deşănțată demagogie. Un tiran a abuzat de mitul esențialmente absurd al clasei universale, celălalt s-a delectat glorificînd virtuțile unei

pretinse rase superioare. Ceea ce-i unea. şi ceea ce-i uneşte pe nostalgicii de astăzi ai totalitarismului, este oroarea în raport cu ideea democratică, repulsia față de orice formă de pluralism, disprețul față de individ ca entitate autonomă.
La 17 iulie 1936. unități ale armatei spaniole, aflate sub conducerea generalului Francisco Franco, au declanşat rebeliunea împotriva guvernului republican. Era o epocă tulbure în Europa, cînd detaşamentele de asalt hitleriste îşi făceau de cap în Germania, iar Cominternul dominat de Stalin lansase tactica înşelătoare a Frontului Popular. Partidele comuniste acționau pretutindeni ca instrumente obediente ale strategiei sovietice, gata să urmeze orbeşte orice cotitură în politica dictată de "părintele popoarelor", în februarie 1934, grupuri ale extremei drepte franceze încercaseră răsturnarea guvernului legal. Mussolini începea să-şi reevalueze poziția în raport cu Hitler, cochetînd cu ideea unei strînse alianțe, în mai 1936, Frontul Popular cîştiga alegerile parlamentare din Franța, iar Leon Blum devenea şeful unui guvern de coaliție cu sprijin comunist. Inițial, revolta militară din Spania părea sortită eşecului, îndeosebi ca urmare a reacției proguvernamentale a muncitorilor înarmați. Muncitorii spanioli, aflați în mod predominant sub influență socialistă

şi anarhistă, ignorau cu desăvîrşire planurile urzite de Comintern şi de agenţii stalinişti din Spania. Opoziţia faţă de lovitura de stat militară venea aşadar dintr-un instinctiv refuz al autoritarismului şi nicidecum din simpatie pentru idealurile comuniste. Mai mult, Partidul Comunist din Spania, condus de Jose Diaz si Dolores Ibarruri, era departe de a reprezenta o forţă politică majoră. Singurul său avantaj, în raport cu alte grupări politice, era factorul disciplină, structura organizatorică, de natură să-i permită mobilizarea eficientă şi rapidă a tuturor resurselor disponibile. Principalele centrale sindicale se aflau sub control nemijlocit anarhist şi socialist. Liderii anarhişti, perfect informaţi despre represiunile din Uniunea Sovietică împotriva camarazilor lor de idei. priveau cu suspiciune infiltrarea comunistă în poziţii guvernamentale cheie. Sentimente similare erau nutrite de conducerea Partidului Muncitoresc de Unificare Marxistă, cu precădere influent în Catalonia, o grupare cu certe afinităţi trotskiste. Miliţiile muncitoreşti organizate de stînga necomunistă, în 1936, au fost baza rezistenţei antifranchiste şi cel mai important reazem al guvernului legal, în cartea sa Omagiu Cataloniei,
20
George Orwell, care a luptat în rîndurile miliţiilor anarhiste, descria psihologia mistic-naivă a acestor îndrăgostiţi de libertate: "pentru marea majoritate a acestor oameni, socialismul înseamnă ori o societate fără clase, ori nu înseamnă nimic... Miliţiile spaniole, atît cît au durat, au fost un fel de microcosm al unei societăţi fără clase", în viziunea lui Orwell, cu greu suspectabilă de credulitate, puteau exista lipsuri în acele comunităţi, nu însă şi privilegii ori carierism slugarnic.
Efervescenţa eroică a rezistenţei necomuniste nu putea dura la infinit. Rebelii militari, şocaţi de barajul opoziţiei populare spontane, primeau sprijin din exterior, din partea dictaturilor totalitare din Italia şi Germania. Politica de non-intervenţie a guvernului Blum, pe care stînga comunistă nu va conteni să o înfiereze în deceniile viitoare, se ciocnea de impertinenţa solidarităţilor ideologice. Generalul Franco, pe care numai o istoriografie părtinitoare l-a putut descrie ca pe un tipic lider fascist, accepta temporar alianţa cu Hitler şi Mussolini. Falanga, partidul naţionalist extremist, devenea coloana vertebrală a rebeliunii antirepublicane.
Departajările politice şi ideologice se succedau într-un ritm galopant. Cu incontestabilul său fler poli'ic, Stalin simţise că în Spania se juca o partidă crucială pentru viitorul continentului, în octombrie 1936, primii consilieri sovietici începeau să sosească în Spania împreună cu primele transporturi de armament pentru cauza republicană. Un nou act începea în istoria revoluţiei spaniole, odată cu pătrunderea sovieticilor în poliţia politică şi în armată. Epoca revoltei spontane şi a experimentelor de consilii muncitoreşti trecuse. Sosise timpul comisarilor mohorîţi, al experţilor în dosare de cadre. Pentru aceştia nimic nu putea fi mai odios decît constituirea unui centru revoluţionar paralel în Europa, încercarea de a umaniza ideea si practica socialismului. Cu douăzeci de ani înaintea strangulării Revoluţiei Maghiare, staliniştii sovietici şi agenţii lor spanioli s-au consacrat extirpării germenilor de democraţie muncitorească din Spania războiului civil. Ceea ce nu spun manualele de istorie de la Moscova şi Bucureşti, ceea ce nu le convine comuniştilor spanioli să recunoască este

că sensul acțiunii sovietice în Spania a fost în primul rînd să întemeieze primul experiment de "democrație populară" stalinistă. în această operație, desfăşurată după reguli prea bine cunoscute astăzi în Europa Centrală şi de"Est, partidul comunist local avea de jucat un rol de prim plan.
21
Cu directă asistență sovietică, comuniştii spanioli care, în 1936, nu numărau mai mult de 30.000 de membri, au desfăşurat un atac frontal împotriva anarhiştilor şi socialiştilor libertarieni. Inițial, Partidul Comunist şi-a exprimat sprijinul pentru guvernul condus de socialistul de stînga Largo Caballero, după care, în vara lui 1937, a obținut înlocuirea primului ministru acuzat de ... anticomunism. Sub guvernul mai conciliator al lui Negrin, comuniştii vor acapara controlul asupra armatei şi poliției secrete şi vor instiga represiuni sîngeroase împotriva adversarilor lor politici. Principalul lor oponent, partidul unificării marxiste — condus de Andres Nin, va fi decimat la Barcelona în urma unei veritabile Nopți a Sfîntului Bartolomeu, macabru măcel imaginat de consilierii sovietici şi dus la bun sfîrşit de oamenii lui Ibarruri şi Carrillo. Acestea sînt pagini infame din istoria comunismului spaniol pe care apologeții profesionişti preferă să le treacă sub tăcere, de teamă, probabil, de a nu lăsa să se zărească stupefianta similitudine de metode dintre sistemele staliniste şi cele fasciste.
In această perioadă, comuniştii se afirmă ca partidul ordinii birocratice, al monologului absolut. Călcîiul de oțel al stalinismului impune o tăcere mormîntală stîngii spaniole. "Democrația populară" înseamnă întîi de toate monolitism, înregimentare fanatică, ascultare necondiționată a unor ordine presupus sacrosancte. Orice expresie a diversității era aşadar aprioric denunțată ca serviciu adus franchiştilor, tot aşa cum, mai tîrziu, în Europa de Est sovietizată, căluşul marxist-leninist va încerca să suprime vocile protestului. Organizat asemeni unui ordin religios, cu un Birou Politic direct conectat cu Ambasada Sovietică, partidul comunist va institui, în zona republicană, un regim terorist de pură sorginte stalinistă. Chiar şi acei intelectuali care erau departe de a subscrie la cauza rebelilor priveau cu disperare geneza unui totalitarism de semn opus. Partizanii democrației, între care aş aminti pe Miguel de Unamuno, asistau neputincioşi la această competiție a intoleranțelor.
Participarea directă a trupelor italo-germane de partea rebelilor a făcut, desigur, ca franchismul să fie mult timp echivalat cu o atroce dictatură fascistă. Departe de mine gîndul de a absolvi cumva pe rebelii spanioli de detestabilele lor excese, însă nu văd cum cineva ar putea închide ochii în fața următorului adevăr: după dispariția lui Franco, Spania monarhistă a devenit un exemplu de democrație, ceea ce nu s-a întîmplat, cum ştim prea bine, din nefericire, în nici una dintre țările în care comuniştii au cucerit puterea. Apoi, să nu uităm că internaționalizarea
22
războiului din Spania a fost înfăptuită simultan de Hitler, Mussolini şi Stalin, că acesta din urmă a stîrnit furtuni propagandistice menite să prezinte Uniunea Sovietică drept cel mai de nădejde "bastion al democrației". Malraux, Gide, Romain Rolland, Hemingway, Ehrenburg, Thomas Mann, Heinrich Mann, Koestler, Bogza, tot acest almanah de

Gotha al stîngii intelectuale, au văzut sau au voit să vadă în războiul din Spania, testul vital al rezistenței antifasciste. Asemeni lor, şi poate cu o doză mai redusă de naivitate, mulți militanți comunişti se vor înrola în campaniile de susținere a Republicii Spaniole. Brigăzile Internaționale, create din inițiativa Cominternului, vor coopera cu comuniştii spanioli în operațiile de "purificare" internă şi vor cunoaşte, la rîndul lor, consecințele sistemului polițienesc. Ar fi nedrept şi dureros pentru mine să neg curajul personal al multor voluntari din Brigăzile Internaționale, după cum ar fi lipsit de onestitate să nu constat că, în mod mai mult sau mai puțin deliberat, ei au servit ca vîrf de lance al expansionismului stalinist în condițiile tragice ale războiului civil spaniol. Fiind vorba de un subiect mult prea alambicat şi cu prea multe consecințe în plan istoric şi uman, voi reveni asupra chestiunii Brigăzi'or Internaționale într-un viitor eseu. Mă voi limita aici la a spune că operațiunile de recrutare erau efectuate de agenți ai Cominternului, că losip Broz Tito, în epocă liderul Partidului Comunist din Iugoslavia, conducea Centrul organizatoric de la Paris, în directă colaborare cu Palmiro Togliatti, cunoscut pe-atunci sub pseudonimul Ercoli. Mulți dintre supraviețuitorii Brigăzilor Internaționale vor fi persecutați, în epoca stalinismului vehement, în statele satelizate din Europa Centrală şi de Est. Este suficient să pomenesc aici doar numele lui Laszlo Rajk, executat în 1949, în Ungaria lui Rakosi, ca agent titoist, şi a cărui reabilitare post-mortem, în 1956, va precipita revolta antistalinistă. în martie 1939 rezistența antifranchistă era complet epuizată, muncitorimea înstrăinată în raport cu guvernul republican, intelectualitatea îngrozită de atrocitățile comise de ambele părți. Atunci cînd trupele lui Franco pătrundeau în Madrid la 28 martie, puțini erau cei care îşi închipuiau că peste numai cîteva luni ministrul de externe al lui Hitler, Joachim von Ribbentrop, îl va întîlni pe Stalin la Moscova şi va semna funestul Pact de neagresiune. Obsedată de arhetipurile ei ideologice, vrăjită de fantasme doctrinariste, stînga nu mai era capabilă să articuleze măcar un strigăt de protest la ceasul cînd hienele totalitare se îmbrățişau în chip obscen.

<titlu>Exterminarea comuniştilor români în anii Marii Terori staliniste

Creat în 1921 şi ilegalizat în 1924, Partidul Comunist din România (Secție a Internaționalei Comuniste) a întreținut legături dintre cele mai strînse cu Moscova în anii clandestinității, a urmat cu infinită obediență directivele primite de la Comintern, adevărata Mecca a comunismului mondial. Toate acestea sînt binecunoscute, țin de-acum de domeniul acelor adevăruri pe care nici cea mai abilă şi îndîrjită propagandă nu le poate camufla.

Mai puțin cunoscute sînt însă o serie de peripeții ale comuniştilor români aflați în exil în URSS, în deceniul al patrulea, caznele la care au fost supuşi unii dintre ei, în anii Marii Terori declanşate de Stalin în 1936. Am în vedere aici prigoana inaugurată prin asasinarea militantului bolşevic Serghei Kirov, în decembrie 1934, arestarea unora dintre figurile de seamă ale comunismului sovietic, între care Zinoviev, Kamenev, Radek, Piatakov, apoi Rîkov, Buharin şi atîția alții. Am în vedere decimarea partidului bolşevic şi lichidarea fizică a milioane de oameni

simpli, acele cutremurătoare clipe descrise de Soljeniţîn în Arhipelagul Gulag, gradul zero al terorii, noaptea concentraţionară la ceasul paroxismului său istoric.
Intrată într-o fază pe care Trotsky a crezut că o poate defini "termidoriană", Revoluţia bolşevică s-a dezlănţuit fără milă şi fără scrupule, anihilîndu-şi promisiunile umaniste şi transformîndu-se în imperiul absurdului generalizat. Marea epurare declanşată de Stalin şi dusă la îndeplinire de către torţionarii NKVD-ului nu a cruţat nici aparatul Internaţionalei Comuniste, lovind brutal în acei militanţi care îşi închipuiseră că au aflat în Uniunea Sovietică un pămînt de azil, un spaţiu al tuturor făgăduinţelor, utopia materializată. Să amintim aici asasinarea, în anii Marii Terori, a unor exponenţi de prim rang ai ideilor leniniste, între care Milan Gorkici, secretarul general al Partidului Comunist Iugoslav, Bela Kun, liderul Revoluţiei maghiare din 1919, Heinz Neumann, şeful fracţiunii parlamentare a Partidului Comunist German, înainte de venirea

la putere a naziştilor, Maximilian Walewski şi Alfred Warski, colaboratori fideli ai Rosei Luxemburg şi întemeietori ai Partidului Comunist Polonez, precum şi mulţi, mulţi alţii.
între cei care au căzut victime ale persecuţiilor staliniste au fost şi o serie de militanţi comunişti din România, emigranţi în URSS la sfîrşitul deceniului al treilea şi începutul celui de-al patrulea. Mulţi dintre aceştia făcuseră parte din nucleul fondator al comunismului românesc, participaseră la Congresul de la Dealul Spirii şi activaseră, în funcţii de maximă importanţă, în aparatul partidului comunist. Unii dintre ei, precum faimosul Marcel Pauker (Luximin), fuseseră implicaţi în ceea ce Cominternul a calificat drept "luptele fracţioniste şi fără de principii" care au premers Congresului al V-lea, desfăşurat la Moscova la sfîrşitul anului 1931. Temperament neliniştit şi înclinat spre aventuri politice, Marcel Pauker reprezenta exact opusul logicii glacial-rigide a stalinismului matur, al acelei structuri moral-politice căreia i-a aparţinut, de-a lungul întregii sale vieţi, soţia sa, Ana Pauker. Astfel se explică forţa sa magnetizantă, capacitatea sa de a atrage pe propria-i platformă politică un număr apreciabil de militanţi, inclusiv conducerea tineretului comunist. Asemeni atîtor intelectuali de stînga ai acestui secol, Marcel Pauker cultiva o viziune voluntarist-eroică, un fel de radicalism sectar pe care staliniştii dintotdeauna au ştiut a-l specula cu măiestrie: "Voinţa de a cuceri puterea — scria el sub pseudonimul Ion Protiv în ziarul Socialismul, în martie 1924 -, hotărîrea de a lua asupră-şi răspunderea conducerii ţării, voinţa de putere, iată ce trebuie partidului, iată ce poate hotărî activitatea...". Marcel Pauker avea să piară în negura lagărelor de concentrare staliniste, acuzat de trădare şi activităţi ostile socialismului, de trotskism şi spionaj, într-un cuvînt, de păcatele capitale înfierate de Inchiziţia stalinistă. Cît o priveşte pe consoarta sa, ea avea să facă în continuare carieră în aparatul comunist, refuzînd orice formă de solidarizare cu tatăl cofiiilor săi şi consimţind la calomnierea acestuia. Meditînd la atari biografii nu ne rămîne decît să ne întrebăm ce va fi simţit Ana Pauker în 1952, ce va fi crezut ea despre atacurile la care era supusă la rîndul ei, călău devenit victimă, anchetator anchetat...
Dosarele secrete ale poliţiei politice staliniste erau încărcate de

informații despre conversațiile emigranților politici, despre dubiile pe care unii dintre aceştia le exprimau în legătură cu "magnifica înțelepciune" a

"părintelui popoarelor", despre persistența unor cercuri de prietenii care scăpau controlului totalitar, în asemenea cazuri funcționau, fireşte, firele tainice ale delațiunii, sordida psihologie a "turnătoriei", acele mecanisme pe care sistemele comuniste au excelat în a le dezvolta şi perfecționa. In universul sufocant al terorii, în condițiile în care pedeapsa soseşte în mod anonim şi inexplicat, precum în povestirile lui Kafka, a înflorit şi fauna otrăvită a provocatorilor, acea specie de indivizi pentru care nu contează altceva decît abjecta lor existență larvară, în atari împrejurări au căzut victime terorii militanți precum Alexandru Dobrogeanu-Gherea, fiul patriarhului social-democrației române, Timotei Marin, intelectualul ieşean a cărui activitate antifascistă este pe larg descrisă de istoricul Stelian Neagoe în cartea sa închinată Universității din Iaşi, Eugen Rozvany, Imre Aladar, Elena Filipovici şi mulți alții. Să spunem aici doar că Fabian, Rozvany şi Elena Filipovici fuseseră, fiecare, pentru o scurtă perioadă de vreme, secretari ai Comitetului Central, că Elena Filipovici prezentase, sub pseudonimul Măria Ciobanu, raportul la Congresul al V-lea, că Imre Aladar fusese deputat în Parlamentul țării din partea organizației criptocomuniste "Blocul muncitoresc-țărănesc", pe scurt că asasinarea lor punea capăt unora dintre carierele spectaculoase din partidul comunist, semnifica în fond înlocuirea unei generații politice printr-o alta, mai supusă, mai servilă în raport cu poruncile Kremlinului.
în acelaşi timp pierea sub acuzația de capitulare şi trădare Alexander Stefanski-Gorn, militantul comunist polonez instalat după Congresul al V-lea în fruntea PCR, cel care, împreună cu Elena Filipovici, Lucrețiu Pătrăşcanu, Eugen lacobovici-Boldişor şi Vândă Nikoloski, condusese partidul comunist în perioada grevelor de la Grivița din 1933. Pierea în aşa-zisa Republică Autonomă Moldovenească, integrată Ucrainei Sovietice, doctorița Ecaterina Arbore, vlăstar al uneia din vechile familii socialiste româneşti, simbol al unei naivități politice învecinată cu fanatismul şi orbirea. Pentru că, să nu uităm, în anii 1935-l936 nu mai era un secret pentru nimeni că pretinsul socialism stalinist nu avea nimic de-a face cu proiectul clasic marxist, fiind dimpotrivă încununarea tuturor tendințelor centralist-birocratice, apoteoza condiționării statale a individului. Or, spre nefericirea lor, exilații comunişti din Rusia Sovietică refuzau să discearnă ceea ce un Panait Istrati sau un Andre Gide proclamaseră în auzul întregii lumi şi se obstinau să creadă că stalinismul

nu era altceva decît un "accident pe parcurs" sau, cine ştie, continuau să parieze pe sagacitatea "corifeului ştiinței", suspectînd cel mult pe diverşii lagoda, lejov sau Beria că abuzează de credulitatea şi buna-credință a "genialului Stalin". Astfel se explică perseverența lor în a rămîne în URSS în acei ani, celebrarea numelui lui Stalin chiar în clipa finală, în fața plutonului de execuție. Mărturiile datorate unor Anton Ciliga, comunistul croat care a scăpat din infernul Gulagului, ale Margaretei Buber-Neumann, comunista germană predată de sovietici Gestapoului după semnarea Pactului Stalin-Hitler din august 1939 sau ale lui Arthur

Koestler, luminează realitatea Marii Terori, inclusiv substratul psihologic al acelei înverşunate opoziţii a unor militanţi stalinişti de a admite dimensiunile ororii, esenţa criminală a stalinismului ca sistem, iar nu ca malformaţie vindecabilă.
Revenind la cazul comunismului românesc, să spunem că epurările petrecute la Moscova au facilitat carierele politice ale unor militanţi precum Boris Stefanov, Ştefan Foriş, Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej, au eliminat o întreagă elită politică, pregătind terenul pentru alte echipe, mereu mai înregimentate, mereu mai devotate cauzei sovietice. Pentru că, să nu uităm, cei care au fost lichidaţi în anii Marii Terori erau în marea lor majoritate intelectuali, formaţi în sînul vechiului partid socialist din România, oameni care cunoscuseră Revoluţia Rusă şi pe Lenin nu din cărţi, ci, în mod nemijlocit, ca experienţă subiectivă autentică. Tocmai acest lucru îi expunea furiei devastatoare a stalinismului, făcea din ei ţinte predilecte ale procesului de epurare, în acest sens, nu avem motive de mirare în refuzul lui Gheorghiu-Dej de a accepta reabilitarea victimelor persecuţiilor din URSS, întrucît pentru dictatorul stalinist român a proceda la o asemenea operaţie ar fi însemnat să provoace declanşarea unui proces ireversibil, a cărui concluzie ar fi fost reabilitarea victimelor*erorii din România stalinizată.
Plenara din aprilie 1968, imaginată de Nicolae Ceauşescu tocmai ca o răfuială cu defunctul despot, a tins să recupereze memoria victimelor epurării din URSS pentru consolidarea şi promovarea mitului politic al Secretarului General.
în spiritul documentelor acestei Plenare au fost publicate cîteva lucrări istorico-biografice, studii laconice şi irelevante despre personalităţile lichidate la Moscova. Pentru a fi elucidaţi asupra timidităţii acestor

întreprinderi recuperative, patronate de Institutul de Istorie al Partidului (Institutul de studii istorice şi social-politice), să zăbovim asupra cazului Cristian Rakovski. Pentru istoricii oficiali de la Bucureşti, Rakovski nu a fost altceva decît unul dintre militanţii ajunşi, volens-nolens, în Uniunea Sovietică, iar nu unul dintre campionii opoziţiei trotskiste din partidul bolşevic, unul dintre cei mai acerbi critici ai degenerescentei birocratice a sistemului autodenumit socialist. Tot astfel, sînt puse în umbră unele momente penibile ale evoluţiei politice a doctorului Rakovski, inclusiv excesele sale antiromânesti din anii '20.
Un conjuncturism fără limite ipotechează analizele istorice operate de istoricii oficiali, o dublă contabilitate morală care face ca unele dintre cele mai revelatorii episoade ale dramei comunismului românesc să fie tratate cu eufemisme jenate şi perifraze scolastice. De altfel, cine nu ştie că în absenţa unei filosofii a istoriei înrădăcinată într-un concept coerent al adevărului, obiectiv şi inalterabil, faptele se pretează la contractări şi dilatări valorice în funcţie de meschine interese ale prezentului? In atari condiţii, tragediile din epoca Marii Terori sînt instrumentalizate, devin, prin violentarea oricărei logici, argumente pentru sistemul care le-a generat. Tot astfel cum Pătrăşcanu este invocat ca precursor al direcţiei politice actuale, cum George Brătianu sau Mircea Vulcănescu sînt utilizaţi propagandistic, graţie unor lecturi recuperative pe care regimul le-a tolerat

din raţiuni pur dogmatice. Reabilitarea victimelor epurărilor de la Moscova nu a fost altceva decît un artificiu oportunist, destinat să amîne clipa unei veritabile analize a stalinismului în genere, şi a ipostazei sale româneşti, în particular.
28
<titlu>PCR în ilegalitate şi competiţia centrelor de putere
Este extrem de dificil să scrii despre anii de ilegalitate ai Partidului Comunist din România, secţie a Internaţionalei Comuniste, despre raporturile de vasalitate întreţinute cu Moscova, despre veritabilele jocuri din interiorul comunismului românesc, urzite în funcţie de interesele şi ambiţiile diferitelor fracţiuni şi grupuscule, mai mult sau mai puţin puse în mişcare de către Comintern. Dificultăţile provin înainte de toate din absenţa probelor de arhivă, din faptul că o gelos păstrată documentaţie nu este sub nici o formă accesibilă cercetătorului onest şi dezinteresat. Singurii care se bucură de creditul necesar pentru a penetra în tainele istoriei partidului sînt sicofanţii de profesie de la Institutul specializat în rescrierea continuă a istoriei acestei organizaţii cu veleităţi mesianice, pentru care se pare că nici o enormitate nu este suficientă, atunci cînd este vorba de trucarea adevărului şi denaturarea trecutului.
Ceea ce nu înseamnă că partida este definitiv pierdută, că istoria trebuie abandonată în mîinile unui Minister al Adevărului precum cel descris de Orwell în 1984, premonitoriul său roman publicat în 1948. Lupta pentru salvarea şi recuperarea memoriei implică datoria de a lumina fiecare moment simptomatic al epocilor rămase în urmă, protestul împotriva desfigurării adevărului ţedus la o pură condiţie instrumental-pragmatică. Este vorba, pe scurt, de a depune mărturie pentru cei ce nu' mai pot vorbi, de a arunca un fascicul de lumină asupra unor zone în mod voluntar menţinute în obscuritate de către creatorii şi profitorii miturilor "populiste" ale comunismului românesc.
Deprimantului conjuncturism al istoriografiei şi politologici oficiale din România, oportunismului nelimitat care grevează orice întreprindere socio-istorică serioasă, nu i se poate opune decît rostirea echilibrată a adevărului istoric, încrederea în valoarea demonstraţiilor raţionale. Doar astfel se poate evita tendinţa de a înfrînge un jenant triumfalism prin contrapartea-i simbolică, un devastator nihilism. Mai precis spus, eu cred că istoria PCR există ca fapt obiectiv şi merită deci studiată, însă, desigur, în alt sistem de coordonate decît cel de care fac abuz pontifii ideologici de
29

la Bucureşti. Este vorba de o necesară contrapedagogie teoretică, de obligaţia de a rezuma experienţa unei instituţii şi mişcări a cărei evoluţie de la iniţiala condiţie de absolută periferialitate pînă la dominaţia totală a ţării vorbeşte despre metamorfozele politicii în veacul al douăzecilea, despre mecanismele terorii şi mai ales despre incredibila longevitate a despotismelor autoritare înrădăcinate în radicalismul utopic al stîngii marxiste.
Tocmai în această perspectivă, analiza logicii fracţiunilor politice în interiorul partidului comunist clandestin prezintă mai mult decît o importanţă pur anecdotică. A înţelege mobilurile reale care au generat constituirea diferitelor centre competitive de putere, resorturile adeseori

nemărturisite ale coagulării fracțiunilor, poate servi apropierii de un grad mai înalt al adevărului, captării realelor linii de forță ale evoluției comunismului românesc. Mai mult, putem pe acest drum depăşi viziunile apologetice, acele constructe înşelătoare care interzic distincția dintre personaje reale şi fantome, şterg frontiera între realitate şi legendă.
Sectar şi marginal de la bun început, comunismul românesc a fost permanent devorat de pasiunea luptelor fracționiste, de rivalitatea între diferitele grupuri aspirante spre deținerea puterii absolute în partid. Era, neîndoielnic, ceva derizoriu în această acerbă luptă intestină purtată în sînul unei organizații compusă din cel mult o mie de militanți, frustrați de şansa participării efective la viața politică a națiunii, în numele căreia pretindeau a vorbi, întreaga istorie a comunismului românesc, în anii interbelici, pare să se fi desfăşurat în eprubetă, în spațiul închis al conspirațiilor puse la cale de Comintern, o lume misterioasă şi tăcută în care sentimentele şi resentimentele erau deghizate în haine doctrinare, rațiunea se subordona în chip metodic şi sistematic credinței. O organizație ateistă şi pretins raționalistă, partidul comunist asculta în fond de comandamentele celui mai negru misticism politic: devotamentul unui veritabil ordin religios medieval față de gradele superioare, emascularea libertății de gîndire şi domnia fanatismului frenetic. Spre a relua o formulă consacrată, era'foc în mintea acelor oameni, o chemare ardentă de a regenera umanitatea, nu pe baza unor strategii istorice raționale, ci, dimpotrivă, prin forță şi constrîngere, prin exploatarea valențelor maieutice si "purificatoare" ale violenței. Modelul absolut îl oferea Uniunea Sovietică dominată de

partidul stalinist, universul social desăvîrşit în care îşi investea încrederea armata comunistă internațională.
Prima explozie de lupte fracționiste a fost reprezentată de conflictul din anii 1928-l930 dintre grupul condus de Vitali Holostenco, zis Barbu, membru al Partidului Comunist (bolşevic) din Ucraina Sovietică, numit secretar general al PCR de către Prezidiul Cominternului după Congresul al Vl-lea desfăşurat la Harkov în 1928, şi cel aflat sub conducerea lui Marcel Pauker (Luximin), membru fondator al PCR, secretar al organizației București. Este important de relevat faptul că finalul luptei a fost decis din exterior, de la Moscova, pe baza unei rezoluții imperative adoptate de Comintern şi elaborată de către Bela Kun, responsabil în epocă al activităților comuniste, în Europa Centrală şi în Balcani. Cît priveşte miza conflictului, originea divergențelor dintre exponenții celor două fracțiuni, presupusele platforme principale care i-ar fi departajat, toate acestea jucau cel mult un rol secundar: ceea ce era într-adevăr în joc, ceea ce importa în chip esențial, dincolo de toate învăluirile dialectice specific leniniste, era puterea în partid, respectiv obținerea poziției favorizate în relațiile cu Mosco> a, cîştigarea unui rang cît mai simandicos în ierarhia comunismului național şi mondial. Nimic nu egalează capacitatea de autoiluzionare a membrilor mişcărilor totalitare în acest secol, iar faptul că atît Luximin, cît şi Holostenco aveau să piară în anii Marii Terori staliniste spune destul despre ipostazele moderne ale unei proverbiale "viclenii a rațiunii".
Pe tot parcursul deceniului al patrulea, comunismul român a experimentat aceeaşi vocație a fracționalismului, aceleaşi sîngeroase reglări de

conturLcare explică în parte tragedia Marii Epurări din URSS din anii 1936-l939. Este important să se sublinieze că nu este posibilă o explicare istorică, sociologică sau metafizică a comunismului în România în afara contextului lămuritor reprezentat de agravarea crizei politice a partidului bolşevic după 1934, cauza reală a fenomenelor aberante de exterminare în masă descrise pe larg de Soljeniţîn în Arhipelagul Gulag. Ceea ce, firește, nu înseamnă nicicum că ar fi existat în PCR cine ştie ce eretici potențiali, că unii lideri comuniști ar fi fost mai apropiați de interesele naționale decît alții, motiv pentru care ar fi fost asasinați la Moscova. Dimpotrivă, ceea ce am spus şi într-un text anterior trebuie să fie repetat aici, anume faptul că,

din punct de vedere al adeziunii la politica Internaționalei, deci al interiorizării criteriului stalinist al internaționalismului proletar, nu au existat disensiuni în rîndul comuniştilor români. Luptele se dădeau numai şi numai pentru putere, iar dacă adversarul putea fi declarat trădător, agent al Siguranței, oportunist de dreapta sau de stînga, trotskist ori buharinist, acest lucru nu putea decît servi acțiunilor de "educare" a cadrelor partidului. Privind retrospectiv, totul pare un straniu joc al limitelor etice, o abdicare voluntară de la regulile moralei clasice, în favoarea unui nou machiavelism cu glazură "marxist-leninistă".
în anul 1940, Partidul Comunist din România reprezenta spațiul de bătălie dintre trei fracțiuni rivale: în primul rînd, conducerea sa oficială, Comitetul Central dominat de secretarul general Ştefan Foriş, înconjurat de o serie de militanți care ulterior vor şti să sară la timp de pe această corabie fără sorți de izbîndă; apoi, Centrul din închisori, exprimînd opiniile tactice şi ambițiile de grandoare politică ale lui Gh. Gheorghiu- Dej, un nucleu activ şi imaginativ, gata să realizeze orice fel de alianță pentru a reuşi să se debaraseze de grupul Foriş-Kofler. Tocmai în acest sens, al compromisurilor pragmatice, al ştiinței de a cimenta coaliții temporare, se poate spune că a excelat Gheorghiu-Dej. O probă elocventă pentru cele de mai sus o reprezintă pactul dintre Centrul din închisori şi grupul Petre Gheorghe, format în jurul secretarului Organizației de partid a Capitalei, primul autor al insinuărilor împotriva lui Foriş, acuzații preluate şi argumentate în documentele redactate de Centrul din închisori, în fine, pentru a nu prelungi peste măsură descrierea acestui labirint de intrigi şi denunțuri subterane, să menționăm Centrul de la Moscova, avînd-o în frunte pe Ana Pauker, figură de probă a panteonului mitologiei staliniste. Există suficiente informații care susțin ideea că încă înainte de părăsirea țării, în 1940, Ana Pauker decisese să încurajeze grupul lui Dej în acțiunea de subminare a conducerii oficiale în frunte cu Foriş. Pe tot parcursul războiului conducerea comunistă românească va fi teatrul unei neîmpăcate lupte între Comitetul Central în frunte cu Foriş şi Centrul din închisori grupat în jurul lui Dej şi compus din militanți precum: Gh. Apostol, Chivu Stoica, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici, Teohari Georgescu, Iosif Chişinevschi, Iosif Rangheţ, Miron Constantinescu, Alexandru Moghioroş şi alții. Merită pomenită în acest semnificativ context acțiunea

derulată în exteriorul închisorilor de către activişti situați inițial de partea lui Foriş, dar care, cu destulă prezență de spirit, au ştiut să gliseze la timp

spre fracțiunea lui Dej, simțind pulsul evenimentelor şi jucînd cartea celui care, după toate probabilitățile, se bucura de încrederea Centrului din Moscova şi implicit a Cominternului. Dizolvarea Internaționalei Comuniste, în 1943, nu avea să schimbe datele fundamentale ale problemei: cordonul ombilical care îi lega pe comuniştii români de Kremlin avea să se mențină intact încă mulți ani, iar atitudinea sovietică va juca în continuare un rol decisiv în deznodămîntul diverselor lupte pentru putere, în cazul Foriş, Ana Pauker şi protectorii ei de la Moscova înțelegeau să mizeze pe Centrul din închisori împotriva secretarului general în funcție: motivul consta, înainte de toate, în dorința ruşilor de a găsi un responsabil, un țap ispăşitor, pentru falimentul acțiunilor de partizani în România, pentru incapacitatea comuniştilor români de a se afirma ca un liant autentic al rezistenței antinaziste.
Fireşte, linia sovietică era ca întotdeauna alambicată şi enigmatică. Poziția politică a lui Foriş, opreliştile puse de acesta organizării mişcării de partizani în România, fuseseră la început sprijinite de Comintern, a cărui strategie, consonantă cu aceea a Armatei Roşii, urmărea controlul absolut al țării în urma pătrunderii trupelor sovietice. Se poate chiar presupune că sovieticii au practicai constant o tactică ambivalență în raport cu România şi cu comuniştii români, unicul lor scop fiind neutralizarea forțelor politice democratice din țară, evitarea riscului repetării unei situații similare cu cea din Polonia. Pentru ruşi, nimic nu putea fi mai convenabil decît un partid comunist minoritar prin definiție, incapabil să anime masele, să amorseze un dialog constructiv cu partidele democratice. Un asemenea partid putea fi lesne manipulat, liderii săi puteau fi oricînd chemați la ordine, în orice clipă li se putea reaminti cui îi datorează puterea, cine este adevăratul suzeran.
Un lucru este de necontestat: Gheorghiu-Dej a probat un acut simț al realităților, a ştiut să atragă de partea sa oameni ca Ion Gh. Maurer, Constantin Pîrvulescu şi Emil Bodnăraş, a izbutit să adoarmă pentru un timp suspiciunile lui Lucrețiu Pătrăşcanu. Reuşind să îmbine în personalitatea sa o aparentă bonomie cu o exacerbată pasiune pentru intrigi şi combinații, el va ajunge să triumfe în cele din urmă asupra tuturor

adversarilor săi, autentici ori fictivi, va institui un monolitism mereu mai apăsător, fundamentul unei dictaturi personale în care elementele fanariote se conjugau şi se completau cu cele ale celui mai neiertător stalinism. Istoria oficială a luptei dintre centrele de putere, bilanțul final al acerbei competiții pentru dominație în partid, se vor întreprinde, firește, din perspectiva învingătorului pe care, orice s-ar spune, reabilitările din 1968 nu o vor modifica fundamental. Adevărul este încă proscris la Bucureşti, mitologiile ortodoxiei staliniste funcționează constant, scenariu invariabil al unei piese în care numai actorii se schimbă din cînd în cînd, sînt azvîrliți periodic în neantul omisiunii şi uitării.

<titlu>Grupuri de presiune în PCR după 23 August 1944
Analiza poziției comuniştilor români în viața social-politică națională după 23 August 1944 trebuie să țină cont de o serie de elemente de ordin intern şi internațional, în primul rînd, am în vedere prezența Armatei Roşii

pe teritoriul țării, faptul că România, deşi devenită după 23 August membră activă a coaliției antihitleriste, suferea rigorile ocupației sovietice, suporta continua ingerință a reprezentanților Moscovei în treburile sale interne. Forțate de împrejurări, chiar partidele istorice acceptaseră să poarte tratative cu delegații PCR, în lunile care au premers loviturii de stat care a dus la înlăturarea guvernului Antonescu şi la schimbarea sistemului de alianțe al țării. După cum bine se ştie, reprezentantul comunist în cadrul acestor dificile negocieri nu a fost altul decît Lucrețiu Pătrăşcanu, singurul dintre liderii istorici ai PCR suficient de informat şi abil pentru a crea iluzia unui dialog, capabil aşadar să evite recursul la clasicile arme comuniste ale amenințării şi şantajului brutal. Linia generală a partidului fusese decisă de grupul din închisori dirijat de Gheorghiu-Dej, în urma unor prelungite consultări cu o serie de militanți clandestini precum Ion Gh. Maurer, Emil Bodnăraş, Constantin Pîrvulescu, Lucrețiu Pătrăşcanu, Constantin Agiu ş.a., în conformitate cu indicațiile primite din partea Centrului de la Moscova în frunte cu Ana Pauker şi Vasile Luca. Este important de reținut faptul că legătura cu Moscova fusese ocazional, dar decisiv menținută, în pofida condițiilor nefavorabile din timpul războiului: oameni ca Pîrvulescu şi fostul voluntar din Spania Minea Stan sosiseră în țară în mod clandestin din URSS, aduseseră cu ei un întreg bagaj de ordine şi indicații sovietice menite să orienteze activitățile comuniste în ajunul apropierii frontului de România, să prepare partidul pentru examenul politic ce-l aştepta.
Cum am mai spus-o şi cu alt prilej, legătura cu Moscova se păstrase şi prin Bulgaria, prin intermediul consulatului sovietic de la Vama, o verita-bilă placă turnantă a spionajului rusesc în sud-estul Europei: nu de puține ori comuniştii -români apelaseră la acest contact pentru a sensibiliza Cominternul la problemele lor interne, îndeosebi în perioada luptei

fracționiste care a culminat prin eliminarea lui Ştefan Foriş şi a grupului său. în această lumină, este clar că Centrul director de la Moscova se afla la curent cu luptele intestine din partid, era implicat, chiar dacă indirect, de la distanță, în deciziile care conduseseră la păbuşirea unei elite şi ascensiunea alteia.
Pentru Gheorghiu-Dej şi camarazii săi, pretinsa "demascare" a grupului lui Foriş avea să constituie un titlu de glorie politică, proba unei nestrămutate vigilențe revoluționare şi a unui inflexibil devotament pentru "cauza proletariatului". Un trivial complot politic, inspirat de ambiții frustrate şi orgolii exacerbate, avea să fie astfel transfigurat într-un mit esențial al comunismului românesc, piatră de temelie pentru atîtea mistificări ulterioare. Noul grup hegemonie exprima interesele acelei fracțiuni din partid care nu cunoscuse exilul şi şcolile de îndoctrinare ale Internaționalei, trăise anii războiului în lagăre şi închisori aşteptînd sosirea Armatei Roşii ca pe o autentică izbăvire, ca pe o ocazie unică de a ieşi din ilegalitate şi de a se apropia de structurile reale ale puterii politice. Cu cîteva excepții, între care Iosif Chişinevschi şi Teohari Georgescu, exponenții Centrului dm închisori nu cunoscuseră experiențele "şcolii Leniniste" ori ale Hotelului "Lux" din Moscova, făceau parte dintr-un alt univers politic şi psihologic, nu mai puțin îmbibat însă de ideile fixe ale

unui "internaționalism proletar" pentru care solidaritatea cu Uniunea Sovietică era piatra de încercare fundamentală. Gheorghiu-Dej şi membrii grupului său trăiau aceeaşi stare de beatitudine şi extaz în raport cu modelul politic stalinist. Ei nu se distingeau din acest punct de vedere de nucleul comunist de la Moscova dominat de personalitatea Anei Pauker: 'mentalitatea de sectă, incorigibilul utopism, recluziunea în dogmele anchilozate ale leninismului, interpretate, se înțelege de la sine, de "infailibilul" Stalin, setea de putere şi nelimitata intoleranță, acestea au fost caracteristicile predominante ale Centrului din închisori, acea colectivitate care va constitui coloana vertebrală a comunismului românesc postbelic. Era firesc ca această elită în devenire să țintească spre controlul puterii în partid şi, în mod gradual, în țară: Dej şi camarazii săi nu părăsiseră cîmpul de luptă, nu se refugiaseră în prezumtivul "paradis terestru" din Răsărit; ei erau cei care mobilizaseră debilul organism politic al partidului împotriva secretarului general, Foriş, acuzat de trădare şi complicitate cu Siguranța antonesciană; tot ei fuseseră cei care, mai întîi

intuitiv, apoi din ce în ce mai conştient, impuseseră partidul comunist ca pe un partener de negocieri, venind astfel în întîmpinarea intențiilor sovietice privitoare la România.

In acelaşi timp, un alt grup politic îşi croia drum spre dominație în partid: militanții mai vechi şi mai noi care reveniseră de la Moscova odată cu Ana Pauker şi Vasile Luca, foştii ofițeri politici din divizia "Tudor Vladimirescu", foştii instructori din lagărele de prizonieri din URSS, mulți dintre ei comunişti de origine din Basarabia sau Dobrogea, care ascultaseră indicațiile conducerii PCR, după iunie 1940, şi trecuseră în URSS. Vom reveni cu alt prilej asupra acelui deloc neglijabil episod al unui mai puțin glorios trecut patriotic al PCR, asupra entuziasmului cu care comuniştii români s-au grăbit să salute sfîrtecarea teritoriului național în urma dictatului lui Molotov, în epoca Pactului sovieto-german şi a colaborării nestingherite dintre cele două imperii totalitare, între cei care făceau parte din acest grup, putem aminti aici anumite personaje pe care le vom reîntîlni în funcții de prim-plan în următoarele două decenii: Petre Borilă, fost voluntar în Brigăzile Internaționale din Spania şi activist al Internaționalei Comuniste a Tineretului (KIM), el va fi unul dintre principalii .sprijinitori ai lui)ej în lupta împotriva diverselor grupuri epurate de-a lungul anilor, bucurîndu-se de excelenta poziție de membru al Biroului Politic şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, dispărînd treptat de pe firmament în anii lui Ceauşescu, în pofida faptului că fiica sa lordana se căsătorise cu fiul acestuia Valentin; eclipsa politică a lui Borilă înaintea morții sale a coincis cu ascensiunea în vîrful ierarhiei comuniste a unui alt exponent al Centrului din emigrație, Dumitru Petrescu, fostul lider al mişcărilor greviste de la Griviția, epurat de Dej în 1956, reabilitat de Ceauşescu în 1965, şi devenit la cel de-al X-lea Congres, în 1969, membru al Prezidiului Permanent, o funcție deținută doar cîteva luni, pînă la încetarea sa din viață în acelaşi an; Leonte Răutu, fost redactor responsabil al Scînteii ilegale, lider al resortului agitatoric al PCR, coordonator al emisiunii în limba română de la Radio-Moscova, în anii războiului, Răutu va şti să sară la timp, după război, din barca protectoarei sale Ana Pauker în cea a lui Gheorghiu-Dej, devenind practic eminența

cenuşie a ultimilor ani de viaţă ai acestuia. Pe lîngă cei amintiţi, trebuie să pomenim şi de alţi exponenţi ai Centrului din emigraţie, posesori ai unor înalte ranguri în Nomenklatura comunistă de la Bucureşti: Dumitru Coliu,

Gheorghe Stoica, Alexandru Bîrlădeanu, Vasile Malinschi, Valter Roman, Zina Brîncu, şi atîţia alţii care vor şti să impună, fiecare în propriul teritoriu de acţiune, spiritul şi litera doctrinei leninist-staliniste, vor reuşi să se integreze organic în grupul dominat de personalitatea lui Dej. Cazul lui Valter Roman este simptomatic din acest punct de vedere: fost voluntar în Brigăzile Internaţionale din Spania, refugiat politic la Moscova în anii celui de-al II-lea război mondial, responsabil al postului de radio România Liberă al Internaţionalei Comuniste, Roman va deveni general în Armata Română, apoi Ministru al Telecomunicaţiilor, înainte de "căderea" sa în anii 50, în perioada isteriei antioccidentale şi a persecuţiei foştilor voluntari din Spania şi a combatanţilor din Rezistenţa franceză, suspectaţi de simpatii titoiste şi înclinaţii "cosmopolite". Repus în drepturi de către Dej, după eliminarea grupului Pauker-Luca. Valter Roman va juca rolul de alibi pentru pretinsa inocenţă politică a lui Gheorghiu-Dej, o mărturie vie a unei imaginare opoziţii a dictatorului comunist român faţă de linia teroristă sugerată de Kremlin şi zelos aplicată de membrii fracţiunii "deviaţioniste". Proba cea mai elocventă a rolului destinat lui Roman în scenariul istoric conceput de Dej şi Răutu o constituie luarea sa de cuvînt în cadrul Plenarei Comitetului Central din decembrie 1961, declaraţia sa făcută publică prin intermediul Scînteii, în virtutea căreia "numai graţie tovarăşului Gheorghiu-Dej, partidul nostru nu are de reabilitat pe nimeni post mortem". Şi fiindcă nu consecvenţa este valoarea centrală a eticii socialiste, Valter Roman nu a absentat de la Plenara CC din aprilie 1968, amintindu-şi de această dată perfect de cei care trebuie reabilitaţi post mortem, victimele directe ale cîndva adulatului tiran.
Un alt grup care va avea un rol dejucat în anii de după 23 August era format din militanţi reveniţi din Franţa, foşti luptători în maquis, detaşa-mentele de partizani ale Rezistenţei antinaziste franceze, între aceştia se va remarca prin relaţiile extrem de cordiale întreţinute cu Dej, prin capacitatea de a influenţa politica economică a regimului, inginerul Gh. Gaston Marin. Ani de zile preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării şi vicepremier, întreţinînd excelente relaţii cu Maurer, Gaston Marin a ştiut să navigheze cu pricepere printre atîtea centre de interese şi grupuri de presiune, a încercat să combine logica intransigentă a birocraţiei cu exigenţele dezvoltării economice de tip centralizat. Căzut în dizgraţie

după moartea idolului şi protectorului său politic, Gheorghiu-Dej, al cărui şef de cabinet fusese în anii 1945-l946, Gaston Marin va fi numit de Ceauşescu în ingrata funcţie de Preşedinte al comitetului pentru preţuri, unde a lîncezit pînă la pensionare. Un alt exponent al acestui grup, Mihai Florescu, şi el inginer de profesie, voluntar în Brigăzile din Spania, a fost unul dintre cei mai longevivi miniştri ai regimului comunist din România: numele său este incontestabil legat de ritmul galopant impus dezvoltării chimiei în România. Florescu fiind unul dintre consilierii de maximă încredere ai Elenei Ceauşescu. inclusiv în cadrul Consiliului Naţional

pentru Ştiinţă şi Tehnologie, unde a funcţionat ca Ministru Secretar de Stat. în ceea ce priveşte acest grup. nu putem să nu constatăm fidelitatea sa indefectibilă în raport cu cel ce era plasat în funcţia supremă a partidului, obedienţa şi docilitatea de care aceşti militanţi au dat întotdeauna dovadă, un hipertrofiat simţ al disciplinei care i-a ferit în genere de experienţe umilitoare si le-a asigurat, mult timp, cariere politice ascendente.

Oricine va zăbovi asupra li tei Comitetului Central al PCR ales la Conferinţa Naţională din octombie 1945 sau mai tîrziu la Congresul din februarie 1948 nu va întîrzia să desluşească prezenţa unui alt grup de presiune, corelat cu Centrul din închisori, în frunte cu Dej, însă rezultat din alte experienţe şi situaţii socio-umane: este vorba de militanţii evrei reveniţi din lagărele din Transnistria, între care merită amintite numele unor Ştefan Voicu, Ghizela Vass, Barbu Zaharescu, Petre Lupu, Simion Bughici, personaje care îşi vor pune pecetea de neconfundat asupra destinului ulterior al comunismului românesc. Să spunem în treacăt că nimeni altul decît Simion Bughici va fi cel ales de Dej pentru a o înlocui pe Ana'-Pauker. în 1952, în funcţia de Ministru de Externe al României.

Organizaţiile de partid din Transnistria participaseră activ la luptele fracţioniste din anii războiului, sprijinind categoric linia exprimată de Dej şi grupul său. Ucişi la Rîbniţa în 1944, Bernath Andrei şi Lazăr Grunberg nu vor mai putea să se manifeste în viitoarele lupte fracţioniste: locul lor în Comitetul Central va fi luat însă de experţi ai propagandei staliniste, precum Ştefan Voicu, îndărătnicul detractor al filosofici şi sociologiei româneşti, ori de maeştri în arta ticluirii dosarelor de cadre, precum Ghizela Vass, cîndva adjuncta lui Iosif Rangheţ în desfăşurarea operaţiilor de verificare de tristă memorie din anii 1949-1950.

Şi fiindcă am menţionat numele lui Rangheţ, nu putem eluda un alt grup de presiune, anume cel al militanţilor de origine maghiară din Ardeal, între care în primul rînd ne vine în memorie numele lui Alexandru Moghioroş, alături de care trebuie pomeniţi atîţia alţi activişti precum: Alexandru Sencovici, Ion Vincze, Vasile Vaida şi alţii de aceeaşi formaţie, aderenţi de profesie la linia secretarului general.

Fiecare dintre grupurile amintite a izbutit să-şi plaseze oamenii în poziţii influente şi confortabile, a luptat fără preget şi fără remuşcări pentru accesul la structura de avantaje şi privilegii care defineşte regimul autodenumit socialist, a făcut tot posibilul pentru a se infiltra în interstiţiile puterii, în pofida conflictelor de interese şi vanităţi, dincolo de aparentele incompatibilităţi, frontierele dintre grupuri nu au fost niciodată precis delimitate, iar spectacolul convertirilor şi renegărilor, nota dominantă a comunismului românesc postbelic, este departe de a se fi încheiat. Marcat de o niciodată repudiată tradiţie stalinistă, tributar logicii exclusiviste a ortodoxiei birocratice, universul intelectual al acestei mişcări politice nu va fi modificat în mod capital de autodesemnarea ei ca "forţă conducătoare a naţiunii". Dimpotrivă, reacţia alergică la ideea însăşi de opoziţie, refuzul panicat al oricărei orientări pluraliste, sînt sechelele dogmatismului fanatic al clandestinităţii şi al anilor de după 23 August 1944, acel factor coeziv care a conferit unitate şi continuitate mişcării,

numitorul comun al grupurilor de presiune din partid.
40
<titlu>Ascensiunea şi căderea Anei Pauker
I
Am avut pînă în prezent ocazia să mă ocup de cîteva dintre figurile proeminente ale comunismului din România. Este însă cazul să spun că nici unul dintre personajele pe care le-am prezentat nu a jucat un rol atît de însemnat în configurarea profilului esențialmente sectar şi mesianic al PCR-ului, nimeni nu a contribuit mai eficient la stalinizarea acestui partid decît Ana Pauker. Pentru generațiile mai noi. numele Anei Pauker este cvasi-necunoscut, fiind indubitabil asociat cu o perioadă istorică pe care actualii lideri ai partidului preferă să o aşeze între paranteze. România nu a trăit evenimente similare cu insurecția maghiară din 1956 sau primăvara praghezã din 1968. astfel încît istoria mişcării comuniste rămîne ipotecată interpretărilor arbitrare şi conjuncturiste dictate de interesele succesivelor elite diriguitoare. Pe de altă parte, literatura publicată după 1965. şi aici mă refer îndeosebi la romanele unor Marin Preda, Constantin Țoiu, Alexandru Ivasiuc sau Petre Sălcudeanu, a încercat să compenseze vidul conştiinței istorice deliberat întreținut de birocrația ideologică a regimului. Mai mult, publicarea nuvelei Pe Strada Mîntuîeasa de Mircea Eliade, în care Ana Pauker apare transfigurată în personajul temutei demnitare Anca Vogel. a permis o aproximare, prin intermediul mitului, a acelei atmosfere sufocante şi stranii de la începutul anilor '50. Intre multe altele, obsedantul deceniu a însemnat cotropirea vieții politice şi spirituale naționale de către ceea ce aş numi internaționalismul mistic, complementul intelectual al deplinei subordonări a țării în raport cu interesele şi scopurile Uniunii Sovietice. Ana Pauker a fost principala reprezentantă a grupului moscovit din conducerea PCR. mesagerul privilegiat al indicațiilor lui Stalin, purtătoarea de cuvînt a unui pustiitor radicalism cominternist. Prezența ei în Biroul Politic şi în Secretariatul Comitetului Central simboliza continuitatea tradiției staliniste a partidului, garanta păstrarea unei indefectibile ortodoxii ideologice, elimina orice dubiu privind loialitatea nețărmurită a comuniştilor români față de zeificatul "părinte al popoarelor".
41

Născută în anul 1893, Ana Rabinsohn avea să intre de tînără în mişcarea socialistă din România, fiind puternic influențată de scrierile revoluționare ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, principalul propagator în epocă al ideilor marxiste. Un rol remarcabil în formarea ei intelectuală avea să-l joace doctorul Cristian Rakovski, socialistul de origine din Dobrogea pe care Lenin îl va numi, după Revoluția din Octombrie, în fruntea guvernului sovietic al Ucrainei şi care va pieri în deceniul al patrulea în Gulagul stalinist, după ce fusese condamnat într-unul din macabrele procese-spectacol de la Moscova. Deşi biografia Anei Pauker, publicată de Editura PMR în anii ei de glorie, a fost de mult retrasă din circulație şi topită, există suficiente surse, atît în țară, cît şi peste hotare, care ne îngăduie reconstituirea vieții acestei îndîrjite militante cominterniste. Ştim astfel că Ana Pauker era. activă în cadrul acțiunilor revoluționare de la Bucureşti din timpul ocupației germane,

după cum este ştiut rolul ei în organizarea manifestaţiei de la 13 decembrie 1918. Pentru tînără militantă marxistă, adeziunea la stînga revoluţionară semnifica divorţul absolut cu valorile societăţii în care se născuse, integrarea într-o colectivitate politică al cărei scop, la ora aceea, era formulat sub deviza transformării războiului "imperialist" în război civil şi a declanşării revoluţiei mondiale. Căsătoria cu Marcel Pauker, vlăstar al uneia dintre familiile evreieşti înstărite ale Capitalei, cu influente contacte în lumea presei de stînga, va conduce la o şi mai pronunţată radicalizare a acestei înfocate militante. Cei doi Pauker vor juca roluri cruciale în istoria sectei comuniste, în acea ameţitoare succesiune de comploturi şi intrigi de cele mai multe ori soldate cu anatemizarea ori chiar exterminarea unora dintre părţile implicate. Membră a Comitetului Central la Congresul al II-lea din 1922, Ana Pauker va fi arestată îndată după ilegalizarea PCR-ului, însă va reuşi să evadeze şi să ajungă în Uniunea Sovietică. Am avut şansa să întîlnesc oameni care au făcut parte din aceeaşi generaţie cominternistă, după cum aş putea aminti aici texte literar-istorice iluminante privitoare la climatul politic şi cultural al Rusiei Sovietice în acei ani: era o epocă în care văduva lui Lenin. Nadejda Krupskaia, era invitată să vorbească în faţa elevilor celebrei şcoli leniniste, pepiniera de cadre a Internaţionalei, cînd Stalin admitea încă anumite discuţii teoretice cu adversarii săi, între care Nikolai Buharin, doctrinarul bolşevic atît de popular între revoluţionarii exilaţi în URSS. Aş aminti, pe de altă parte,

simptomaticele mărturisiri ale lui Gheorghe Stoica, (un personaj la care voi reveni într-un viitor eseu), în cadrul Plenarei CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961, legate de rolul lui Marcel Pauker (Luximin) şi al Anei Pauker în relaţiile cu Cominternul, în perioada de după întîiul congres al PCR. Cu proverbiala sa ipocrizie, făcînd totul spre a intra în graţiile lui Gheorghiu-Dej, Stoica amintea faptul că tandemul Pauker părăsise România şi plecase în Elveţia, unde stabilise legătura cu trimişii Internaţionalei: urmarea a fost demiterea colectivului de conducere ales la Congres şi numirea lui Luximin în fruntea partidului, în acelaşi sens, Nicolae Ceauşescu accentua, în cadrul Plenarei, faptul că Marcel Pauker era cunoscut pentru poziţia ce o deţinea în ierarhia Cominternului, precum şi pentru rolul esenţial în cadrul secţiei române. Născut în 1901, Marcel Pauker era sortit unei cariere meteorice în aparatul Internaţionalei: prăbuşirea lui Buharin va coincide cu apusul stelei sale politice, iar procesul de epurare al vechii gărzi bolşevice în anii Marii Terori va duce la suprimarea sa fizică. Trei copii vor rămîne orfani în urma asasinării acestui militant comunist de către poliţia politică a ţării ce-i oferise azil: Vladimir, Măria şi Tania, pe care doar prestigiul internaţional al mamei îi va cruţa să împărtăşească soarta atîtor odrasle ale aşa-zişilor „duşmani ai poporului".

Intre timp, Ana Pauker continua să servească interesele centrului mondial al revoluţiei. Prezentă la Moscova, în timpul "demascării" aşa-zisei "devieri de dreapta" din partidul bolşevic, ea înţelesese prea bine cine este adevăratul lider al Internaţionalei şi se alăturase fără ezitări fracţiunii staliniste. Din acei ani datau raporturile cordiale dintre Ana Pauker şi Viaceslav Molotov, acea solidaritate pe care i-o va reproşa Gheorghiu-Dej în timpul Plenarei din 1961. Convinsă că strategia stalinistă reprezintă

suprema raționalitate istorică, Ana Pauker se va ralia integral acțiunii de bolşevizare a partidelor comuniste europene. Odată verificată de cerberii Internaționalei, de toți acei fanatici Manuilski, Piatnitsky, laroslavsky şi Kirsanova, beneficiind de încrederea lui Bela Kun. însărcinat cu chestiunile revoluției în Balcani, Ana Pauker părăseşte Moscova cu destinația Paris, îi datorăm istoricului francez Philippe Robrieux, autorul excelentei biografii intitulată Viața secretă şi publică a lui Maurice Thorez, relevante informații legate de prezența Anei Pauker — alias Marina — în Franța, după 1931. Coroborată cu alte surse, lucrarea lui

Robrieux confirmă poziția excepțională a Anei Pauker. ca trimisă specială a Cominternului pe lîngă conducerea Partidului Comunist Francez, împreună cu militantul comunist ceh Eugen Fried. Ana Pauker va funcționa ca instructor al Cominternului şi va contribui la regizarea diverselor epurări din partidul condus de Thorez. Este probabil că între ea şi enigmaticul "tovarăş Clement", spre a folosi pseudonimul lui Fried. s-au țesut raporturi dintre cele mai intime, ceea ce însă nu o va face să-l sprijine la ceasul condamnării sale de către necruțătorul Comintern. Fried reprezenta, asemeni lui Luximin. un principiu dovedit anacronic al internaționalismului, o viziune pe care Stalin o va lichida la propriu şi la figurat: ucis la Bruxelles în august 1943. sub ochii lui Aurore, prima soție a lui Maurice Thorez. Fried cădea probabil victimă răzbunării serviciilor secrete sovietice. După Luximin, el era al doilea bărbat din viața Anei Pauker exterminat în numele cauzei pe care ea continua să o slujească cu patologic devotament. Marcel Pauker. posedatul revoluționar care dirijase comunismul român în primii săi ani de existență, fusese înlăturat din conducerea partidului în urma faimoaselor lupte fracționiste din anii 1928 — 1929. El fusese sufletul uneia dintre cele două grupări ce-şi dis-putau supremația în fruntea comunismului românesc, adversarul ireconciliabil al lui Vitali Holostenko. zis Barbu. omul pe care Kun şi Manuilski îl numiseră ca secretar general al PCR.
Nici un fel de îndoieli nu vor umbri devotamentul Anei Pauker pentru "patria socialismului" şi pentru cel care izbutise să învingă toate opozițiile din partidul bolşevic. Istorica franceză Dominique -Desanti are deplină dreptate să o numere pe Ana Pauker printre exponenții arhetipali ai generației staliniste: asemeni lui Mathias Rakosi. Klement Gottwald. Boleslaw Bierut. Walter Ulbricht. Maurice Thorez. Dolores Ibarruri. ea a exprimat o formulă politică integral condiționată de spiritul Cominternului stalinist. a sprijinit toate inițiativele Kremlinului, văzînd în Uniunea Sovietică întruchiparea absolută a celor mai generoase idealuri de justiție şi libertate. Iar atunci cînd altruistele promisiuni se vedeau contrazise de realitate, atunci cînd logica stalinistă intra în conflict chiar cu valorile profesate de doctrina marxistă, aceşti oameni negau evidențele, tăgăduiau ceea ce chiar ei proclamaseră orgolios deunăzi, îşi abjurau legămintele şi anulau orice considerații raționale. Nimic nu a caracterizat mai precis generația stalinistă decît acest iraționalism febril, această proiecție

extatică în presupusa genialitate a secretarului general de la Kremlin, mortificarea masochistă a oricărei urme de inteligență critică. Cum altfel

am putea interpreta asurzitoarea tăcere a Anei Pauker la aflarea veştii că soţul ei, tatăl copiilor ei. omul alături de care debutase în mişcarea comunistă, era condamnat de justiţia bolşevică şi dispărea definitiv în neantul concentraţionar?
Revenită în România în 1934. Ana Pauker era arestată la 4 iulie 1935 împreună cu o serie de alţi activişti comunişti între care Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş şi Liuba Chişinevschi. Este de notat că toţi aceşti oameni vor colabora activ cu Gheorghiu-Dej în clipa în care acesta va porni acţiunea de subminare a poziţiei Anei Pauker şi adepţilor ei. Procesul de la Craiova din iunie 1936 va fi unul din puţinele momente într-adevăr semnificative din istoria interbelică a partidului comunist. Ana Pauker, condamnată de justiţia unui regim pe care îl detesta şi îl disprețuia, se vedea în schimb aureolată de maşina propagandistă a Cominternului, devenea unul din miturile utilizate de mişcarea comunistă în epoca fronturilor populare. Pe de alt? parte, în închisorile de la Mislea şi Dumbrăveni, ea era tratată de către codeţinutele comuniste ca un simbol viu al cauzei antifasciste, participa intens la luptele intestine care nu conteneau să mistuie anemicul oraanism al PCR-ului.
II
Ana Pauker a crezut cu patimă şi disperare în Stalin. şi-a interzis cu obstinaţie luciditatea şi a exploatat cu cinism capitalul romantic al multora dintre subalternii ei. Cei care au cunoscut-o în închisoare o descriu ca pe o femeie extrem de voluntară, ostentativ dominatoare, capabilă să manipuleze după necesităţi formulele magice ale dialecticii leniniste. Cultura pe care o dobîndise în tinereţe, faptul că stăpînea cîteva limbi străine, legăturile în forurile supreme ale Internaţionalei îi confereau un prestigiu de nimeni egalat în rîndul deţinuţilor comunişti. Membră a Comitetului Central, cooptată membră a Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, prietenă personală a lui Gheorghi Dimitrov, Ana Pauker era practic figura cea mai prestigioasă a comunismului din

România. Nu întîmplător, voluntarii români din Brigăzile Internaţionale din războiul civil spaniol vor da numele ei uneia din unităţile combatante, omagiind astfel pe cea care dăduse glas, în cadrul procesului de la Craiova, liniei frontist-antifasciste îmbrăţişate şi de PCR, în urma Congresului al VH-lea al Cominternului. O întreagă tehnologie a manipulării opiniei publice occidentale era în acelaşi timp pusă în funcţiune pentru organizarea de campanii de solidaritate cu Ana Pauker, prezentată drept portdrapel al comunismului român. Fireşte, aceste lucruri au fost abil eludate de "experţii" de la Institutul de Istorie a partidului condus de Ion Popescu-Puţuri, a căror preocupare centrală s-a redus la demonstrarea caracterului "profund patriotic" al acţiunilor PCR din epocă. Ceea ce nu pot ascunde însă diverşii Gh. I. loniţă, Ion Ardeleanu, Mircea Muşat, Gh. Tutui, Gh. Unc sau Titu Georgescu este faptul că PCR-ul ilegal nu era altceva decît o coloană a cincea, instrumentul capital al propagandei sovietice în România. Ana Pauker, Ştefan Foriş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ilie Pintilie, Vasile Luca, Lazăr Griinberg sau Gheorghiu-Dej puteau să aibă un milion de divergenţe, însă ei împărtăşeau aceeaşi viziune internaţionalistă, aceeaşi evlavie în raport cu dogmele staliniste. Nimic nu

ar fi mai departe de adevăr decît să se acrediteze ideea confruntării între un grup "național" şi unul "cosmopolit-internaționalist". Comuniştii români puteau să se interdevore din motive tactice, cel mai adesea în competiția pentru putere, niciodată însă din rațiuni într-adevăr principiale. Istoria comunismului românesc interbelic nu înregistrează vreun gest de autonomie în raport cu linia aberantă a Kremlinului. Orbirea cominternistă era totală în rîndurile acestei formații marginale pe care numai o catastrofă istorico-mondială precum cel de-al II-lea război o putea catapulta pe scara politicii naționale.

Pactul sovieto-german din august 1939. traumatic resimțit în rîndul unor partide comuniste occidentale, nu a provocat nici un fel de fricțiuni ori dezbateri semnificative în PCR. Cu excepția lui Grigore Preoteasa, nici un militant de seamă nu a manifestat rezerve față de această funestă înțelegere între cele două imperii totalitare. Ceva mai tîrziu, în 1940, Ana Pauker va fi chiar beneficiara acordului dintre Stalin şi Hitler, în momentul în care va fi schimbată cu prizonieri români deținuți în URSS în urma ocupării Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Ajunsă la Moscova, ea va organiza împreună cu Vasile Luca. devenit între timp cetățean sovietic

şi deputat în sovietul ucrainean, aşa-numitul Birou din exterior al partidului comunist.

Fermă şi intransigentă ca întotdeauna, ea va evita orice stingheritoare investigații privind destinul soțului său, jurînd încă o dată credință partidului bolşevic şi călăuzei sale. Este de amintit faptul semnificativ că, înainte de a părăsi România, Ana Pauker avusese ocazia de a-l întîlni pe Gheorghiu-Dej, urmaşul lui Ilie Pintilie în fruntea organizației comuniste de la Doftana. Se pare că în urma acestei discuții istorice, profesionista cadristă a Cominternului a fost sedusă de stilul extrem de modest şi principial pe care Dej ştia atît de bine să-l simuleze şi ar fi exclamat: "Acesta este omul pe care trebuie să-l avem în fruntea partidului!".

Pricepută în urzeli de culise, bazîndu-se pe amiciții întreținute cu asemenea lideri ai Cominternului precum Dimitrov, Kolarov, Thorez şi Togliatti, Ana Pauker va exercita un control autocratic asupra comuniştilor români din emigrație. Numirea ei în fruntea Biroului din exterior va antrena completa eliminare a lui Boris Ştefanov din grupul hegemonie al PCR-ului, odată cu o reducere a atribuțiilor reale ale secretarului general din țară, >tefan Foriş. Se ştie, de altfel, că pînă la izbucnirea războiului dintre Germania nazistă şi Rusia stalinistă, Foriş întreprindea frecvente voiajuri la Moscova, cu care ocazie era instruit de Ana Pauker asupra liniei pe care urma să o adopte. Să amintim aici cîțiva dintre colaboratorii moscoviți ai Anei Pauker: mai întîi, desigur, omul pe care îl disprețuia şi îl utiliza în egală măsură, Vasile Luca. umilul aghiotant, întotdeauna însă obtuz şi arogant cu subalternii; apoi Leonte Răutu, şeful redacției române de la Radio-Moscova, viitorul dictator cultural de la Bucureşti; Valter Roman, responsabil al postului de radio cominternist "România Liberă" al cărui sediu numai imaginația necenzurată a lui Eugen Barbu îl putea identifica în Bucureşti; Dumitru Coliu, viitorul paznic al purității organizatorice a partidului, anchetatorul onctuos de la Comisia Controlului de Partid; Constantin Doncea, revoluționar anarhic şi spontan, demagog specializat în slogane

bombastice şi gesturi spectaculoase; Dumitru Petrescu, asemeni lui Doncea, afirmat în timpul grevei ceferiştilor de la Grivița, viitor şef al secției organizatorice a CC-ului, ministru de finanțe şi vicepremier, epurat de vechiul camarad şi rival, Gheorghiu-Dej, reabilitat ulterior de Nicolae Ceauşescu; în fine, spre a nu lungi în mod exagerat acest pomelnic, să-l
47

menționăm pe Petre Borilă. fostul comisar politic din Spania, viitorul membru al Biroului Politic al lui Dej şi cuscru al lui Nicolae Ceauşescu. în timpul războiului. Ana Pauker se afla în fruntea acțiunii de îndoctrinare a prizonierilor români de pe frontul de răsărit. Petru Dumitriu descrie în pagini memorabile ale romanului său Incognito vizitele celebrei comuniste în lagărele de prizonieri, stilul paternalist al discursurilor prin care se încerca inocularea convingerilor comuniste, în toamna anului 1944. împreună cu trupele sovietice, Ana Pauker şi Vasile Luca revin la Bucureşti, unde sînt imediat cooptați în Secretariatul Comitetului Central. De altfel, ei îl expediaseră la Bucureşti încă în anii războiului pe Constantin Pîrvulescu. omul care, împreună cu grupul din închisori dirijat de Dej. va conduce acțiunea de înlăturare a grupului Foriş-Koffler. Se poate considera că. între 1944 şi 1952. Partidul Comunist Român a fost condus de două grupuri structural opuse unul celuilalt, a căror colaborare a fost impusă de unanim acceptatul suzeran sovietic. Pe de altă parte, Dej a ştiut să pozeze în discipol al "încercatei revoluționare", cum îi plăcea Anei Pauker să i se spună, i-a cultivat vanitatea, glorificînd-o de cîte ori putea, inclusiv cu ocazia celei de-a treizecea aniversări a partidului, în mai 1951.

în anul 1947, Ana Pauker devine Ministru de Externe, funcție pe care
0 va deține pînă la definitiva ei epurare în vara anului 1952. La Congresul
1 al PMR, în februarie 1948, ea face figură de vedetă rostind cuvîntul de închidere şi fiind aleasă membră a Biroului Politic şi a Secretariatului. La plenara din noiembrie-decembrie 1961. Dej şi camarazii săi vor pretinde că între 1948 şi 1952 funcțiile Biroului Politic au fost abuziv preluate de către Secretariat, în care cei care vor fi catalogați drept "deviatorii de dreapta" deținеau majoritatea, reuşind să-l pună adeseori în defensivă pe secretarul general.

în complotul care a dus la prăbuşirea Anei Pauker, Gheorghiu-Dej a contat pe o serie de factori interni şi externi, în rîndul factorilor interni, să reținem crescînda aversiune a populației în raport cu măsurile extremiste percepute ca venind din partea grupului Pauker-Luca. în acelaşi sens, Dej şi-a asigurat suportul unui important nucleu de comunişti cunoscuți pentru persistentele legături cu Kremlinul, între care un rol absolut decisiv l-a jucat Iosif Chişinevschi, specialist reputat în lucrături subterane. Să notăm
48

pe de altă parte, că succesorul Anei Pauker în funcția de Ministru de Externe nu era altul decît fostul ambasador la Moscova, Simion Bughici, a cărui numire oferea în plus argumente împotriva ipotezei care lega eliminarea grupului Pauker-Luca-Teohari Georgescu de o tendință de "purificare" etnică a partidului. Mai departe, între elementele favorizante pentru conspirația lui Dej, trebuie ținut cont de isteria antisemită organizată de Stalin şi ciracii săi din poliția secretă, în ultimul an de viață

al faraonului bolşevic. Ana Pauker se afla aprioric pe lista neagră a securităţii sovietice, întrucît, asemeni lui Rudolf Slansky,în Cehoslovacia, ea era considerată un element potenţial trădător datorită originii sale evreieşti. Nimic mai absurd decît această răsturnare de situaţii în care călăul devine peste noapte victimă, înţelegînd mult prea tîrziu că ceea ce luase drept pisc nu era decît un abject miraj, un văl care ascundea un ocean de crime şi cadavre, înfriguratele dialoguri nocturne cu Stalin i-au convins pe Dej şi pe Iosif Chişinevschi că pot acţiona rapid şi fără teamă împotriva grupului Pauker-Luca. întocmit în sediul Cominformului din strada Valeriu Branişte de către consilierii sovietici, tradus apoi la Comitetul central al PMR-ului în limba română, documentul fundamental care îi denunţa pe aşa-zişii "deviatori de dreapta" era menit să-l absolve pe Dej de toate excesele anilor anteriori, era o mostră de machiavelism etic şi politic. Aparent menţinută membră a Biroului Organizatoric, Ana Pauker era în realitate azvîrlită în prăpastia represiunii, cunoştea ea însăşi efectele sistemului la a cărui geneză contribuise cu întreaga-i energie. Arestată şi anchetată timp de cîteva luni, eliberată după moartea lui Stalin, ea va supravieţui în domiciliu obligatoriu pînă în 1960. Redusă la anonimatul absolutrfemeia-comisar a comunismului român se vedea abandonată de toţi cei care îi juraseră cîndva credinţă nelimitată, ponegrită de acei "tovarăşi" şi "tovarăşe" care nu mai ştiau odinioară ce epitete să mai inventeze întru adularea acelei personalităţi care a simbolizat, mai mult decît oricine altcineva, solidaritatea necondiţionată cu Stalin şi Uniunea Sovietică, în anul 1956, atunci cînd cineva i-a oferit spre lectură raportul secret al lui Nikita Hruşciov la Congresul al XX-lea, bîntuită probabil de atîtea amintiri chinuitoare, Ana Pauker şi-a permis, poate pentru prima dată, un oftat resemnat şi neputincios, întrebată de acel cunoscut dacă lucrurile au stat într-adevăr aşa cum le descria Hruşciov, ea a răspuns,

amintindu-şi poate de victimele lui Stalin, de Marcel Pauker împuşcat, amintindu-şi poate de strigătul lui Foriş, de gemetele ţăranilor deportaţi, de Pătrăşcanu clamîndu-şi inocenţa: "Totul este adevărat, însă ceea ce s-a petrecut a fost şi mai înfiorător...".
P.S. Acest studiu a fost transmis de Europa Liberăm toamna anului 1984. El face parte dintr-o serie de eseuri pe care le-am consacrat demontării mecanismelor politice şi psiho-emoţionale care au făcut posibil dezastrul trăit de români vreme de peste patru decenii. Citind cu pasiune şi imens interes presa din ţară de după revolta anticomunistă din decembrie 1989, am constatat că ne aflăm încă departe de luminarea originilor, resurselor şi resorturilor totalitarismului stalino-bizantin: ne consumăm energia în polemici cu asemenea vanitoase relicve staliniste, gen Silviu Brucan, fără a ne ocupa de adevăraţii artizani ai terorii care au distrus atîtea generaţii. Departe de mine gîndul de a-l sustrage pe dl. Brucan necesarei evaluări a rolului său în instaurarea asfixiantului dictat al minciunii, dar pledez pentru analize comprehensive, pentru lărgirea cadrului interpretativ, pentru geneza, prea mult întîrziată, a unei sociologii a comunismului românesc. Avem o vitală nevoie de recîştigare a memoriei, dar pentru aceasta trebuie să ne debarasăm de orice stupide (ori infantile) timidităţi.

Comunismul român a fost, de la bun început şi fără întrerupere, o întreprindere malefică. El a servit unor scopuri barbare şi a făcut-o cu metode barbare. Nu există nici o trăsătură mîntuitoare în istoria acestei formaţii politice, nici un moment pe care să-l zărim sub o altă lumină decît aceea a oportunismului şi, mai cu seamă, a resentimentului. Că au fost şi idealişti printre aceşti posedaţi nu se poate nega: idealurile lor erau însă doar superficial umaniste, esenţa fiindu-le sumbră şi otrăvită. Cred, aşadar, că a sosit momentul unei discuţii naţionale privind natura şi consecinţele comunismului. Ceea ce am în gînd nu este o avalanşă de diatribe, ci reconstituirea sistematică şi minuţioasă a acelor date şi biografii semnificative, între care cele legate de asemenea personaje precum Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăras. Ana Pauker, Iosif Chisinevschi, Leonte Răutu, Valter Roman.
*
Petre Borilă. Gheorghe Stoica, Miron Constantinescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ion Gheorghe Maurer sau Nicolae Ceauşescu sînt absolut

indispensabile. Avem urgentă nevoie de acces la arhive pentru a ne lămuri în fine, cum decurgeau şedinţele din "Olimpul" comunist, pentru a ne face o imagine privind combinaţiile oculte şi leglările de conturi dintre diverşii potentaţi. Cît timp mai trebuie să treacă pînă vom înţelege că bolşevismul în oricare din versiunile sale, nu este decît o metodologie teroristă bazată pe amnezie şi viol psihici Cum să depăşim această condiţie maladivă inoculată prin cea mai sofisticată maşină ideologică ştiută în istorie fără o cucerire a acelui trecut învăluit de tăcere şi spaimă?
Washington - 14 aprilie 1991

<titlu>Semnificaţia procesului Pătrăşcanu
Orice analiză a evoluţiei sistemului stalinist în România trebuie să ia în consideraţie mecanismul proceselor politice, sensul lor ca parte a ceea ce istorica şi publicista franceză Annie Kriegel numea pedagogia infernală. Nu intră între scopurile prezentului test să insiste asupra tuturor aspectelor îmbrăcate de teroarea totalitară în anii '50, după cum nu putem adînci aici problema anvergurii naţionale a înscenărilor judiciare. Ceea ce putem însă întreprinde este o anatomie a celui mai spectaculos caz de asasinat judiciar realizat de comuniştii români împotriva unui membru al propriului lor partid politic, unul dintre puţinii intelectuali raliaţi stîngii radicale şi prosovietice încă din anii '20, doctrinar politic şi militant înfocat în interiorul unei mişcări pentru care viitorul ţării depindea de adoptarea soluţiilor de tip leninist-stalinist.
Lucreţiu Pătrăşcanu a simbolizat cu totul altceva decît ceea ce se numeşte tipul revoluţionarului de profesie: descendent al unei respectate familii de intelectuali, dotat cu o inteligenţă şi o cultură de excepţie, beneficiar al unei formaţii universitare de primă mînă, inclusiv un doctorat în Germania, el a făcut parte dintr-o generaţie comunistă pentru care stalinismul matur era departe de a reprezenta "încununarea valorilor umaniste ale socialismului". Cum am mai spus într-un eseu anterior, majoritatea membrilor acestui nucleu formator al comunismului român fuseseră lichidaţi în anii Marii Terori declanşată de Stalin în URSS, după 1936. Este interesant de notat în aceste rînduri faptul că, deşi avînd acces la toate informaţiile occidentale asupra caracterului aberant al

confesiunilor vechilor bolşevici. Pătrăşcanu a continuat să militeze în partidul comunist, nu s-a manifestat sub nici o formă, cel puţin în anii interbelici, ca un potenţial eretic. Dimpotrivă, el a cauţionat represiunile împotriva vechilor săi camarazi, a acceptat să reprezinte PCR în Comintern în anii 1937-l938, a perseverat în credinţa sa marxistă, în pofida atîtor avertismente ale realităţii.
. Acţionînd mult timp într-un fel de semilegalitate, activist comunist şi avocat "burghez", Lucreţiu Pătrăşcanu a devenit unul dintre principalii doctrinari ai marxismului românesc, a participat la multe dintre
52
dezbaterile teoretice ale perioadei interbelice, publicînd articole atît în presa de obedienţă comunistă, cît şi în reviste cu o orientare de stînga. inclusiv în Viaţa Românească. Statutul său cu totul special, în partidul comunist, provenea nu numai din originea sa intelectuală, ci şi dintr-un anumit stil extrem de personal, dintr-o distincţie şi aparentă inaccesibilitate de natură să provoace antipatii şi resentimente printre staliniştii "puri şi duri" care decideau linia politică a partidului în funcţie de comandamentele strategiei sovietice. Ceea ce avea să-l piardă în anii postbelici, această morgă impenetrabilă, refuzul de a se complace în lascivitatea birocratic-revoluţionară, i-a asigurat lui Pătrăşcanu cariera în anii războiului. Este vorba de vocaţia sa diplomatică, de talentul de a oferi o imagine mai umană a conducerii partidului comunist, de capacitatea de a găsi un limbaj comun cu partenerii de negocieri. Lucreţiu Pătrăşcanu a fost liderul comunist care a păstrat permanent legătura cu exponenţii partidelor istorice şi apoi cu Palatul, în cadrul tratativelor politice care au dus la organizarea şi victoria loviturii de stat de la 23 August 1944. El a fost ales de grupul diriguitor al partidului comunist pentru a face parte din succesivele guverne de coaliţie care au premers instalării la putere a guvernului Groza la 6 martie 194 j. Tot el a fost cel care a reprezentat ţara în cadrul tratativelor cu Molotov pentru semnarea armistiţiului cu Uniunea Sovietică. Cei care l-au cunoscut îndeaproape vorbesc despre un personaj tot mai lămurit asupra delirului stalinist, convins că sistemul în curs de introducere în România nu avea nimic de-a face cu utopiile care îi hrăniseră imaginaţia juvenilă. Pe de altă parte, Pătrăşcanu era contrariul unui idealist inocent, el cunoştea prea bine regulile jocului la care participa şi se străduia să supravieţuiască, să evite capcanele urzite de staliniştii grupaţi în cvartetul Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. între anii 1944 şi 1946, Biroul Politic al PCR a fost teatrul unui tot mai acut conflict, al unei secrete competiţii pentru putere, în care cvartetul lupta pentru controlul absolut şi total al partidului, iar Pătrăşcanu încerca să-şi salveze minuscula parcelă de influenţă pe care o deţinea în această mişcare politică. Să amintim aici iluziile teoreticianului comunist, incorigibila-i încredere în doctrina marxistă, traduse într-o serie de articole, broşuri, cuvîntări şi chiar într-o lucrare mai întinsă, Problemele de bază ale României, în fond unica contribuţie originală a comuniştilor români la discutarea în termeni sociologici şi economici
53

serioşi a viitorului ţării. Se ştie prea bine că iluziile se plătesc întotdeauna în istorie, mai ales atunci cînd ele se exercită în raport cu un sistem şi o

mişcare pentru care regulile moralei clasice sînt anacronice, iar politica nu semnifică altceva decît o sălbatică întrecere pentru acapararea puterii. Complicarea situației internaționale, intrigile şi provocările staliniste care au generat ceea ce s-a numit "războiul rece", ruptura cu Iugoslavia şi stabilirea sediului Cominformului la Bucureşti, înăsprirea liniei antiintelectuale şi antioccidentale, toate acestea au facilitat acțiunea cvartetului împotriva lui Pătrăşcanu. Ruşii nu puteau fi decît favorabili unei înscenări judiciare la Bucureşti: nu erau ei cei care mobilizaseră partidele comuniste est-europene în formidabila vînătoare de vrăjitoare care a dus la procesele Rajk şi Kostov? Mai mult, pentru sovietici, Pătrăşcanu era un indezirabil după tratativele pentru armistițiu, cînd intelectualul comunist român făcuse anumite obiecții la adresa unora dintre cele mai insolente pretenții emise de Molotov. Cît îl privea pe Dej, el avea propriile sale socoteli de reglat cu acest rival insuportabil, deranjant prin însăşi formula sa spirituală, refractar climatului oportunist al "noii clase" de la Bucureşti: încă din 1946, Dej îl stigmatizase pe Pătrăşcanu pentru aşa-zise porniri "naționalist-şovine", în urma unui discurs rostit de ministrul comunist al justiției pentru calmarea agitațiilor studențeşti de la Cluj. Ana Pauker, la rîndul ei, nu avea nici un motiv personal de a-l apăra pe intelectualul distant şi ironic care intrase în partidul comunist în aceeaşi perioadă cu Marcel Pauker, fostul ei soț, asasinat la Moscova în timpul Marii Epurări. Mai mult, nedemna alianță care fusese statornicită între Ana Pauker şi Dej prevedea lichidarea potențialilor şi realilor adversari: mai întîi fusese exterminat Ştefan Foriş, acum venise rîndul lui Pătrăşcanu. Un exercițiu politic pe muchie de cuțit, o frenezie inchizitorială şi o voluptate a puterii care vor da naştere acelor surprinzătoare răsturnări politice în urma cărora chiar Ana Pauker se va trezi denunțată ca duşman al poporului.

Eliminat din Biroul Politic în 1946, mereu mai marginalizat în activitățile guvernamentale, Pătrăşcanu va consta cu stupoare că primul Congres al PMR (februarie 1948) nu l-a ales nici măcar membru al Comitetului Central. Izolat şi părăsit chiar de unii dintre amicii săi apropiați, victimă a unui mereu mai accentuat sentiment de neputință, terorizat de amenințarea ce plana asupra familiei şi prietenilor săi, Lucrețiu Pătrăşcanu a fost condiționat psihologic pentru iminenta sa

arestare, în ceea ce priveşte anchetarea lui, tipul de acuzații ce au fost lansate de procurorii stalinişti, toate acestea țineau de logica perversă a totalitarismului: se punea ca premisă indiscutabilă vinovăția acuzatului, iar justiția nu avea altă menire decît să crediteze un verdict dinainte stabilit. Totul era predeterminat: actul de acuzare, rechizitoriul procurorului, mărturiile foştilor camarazi, sentința finală, totul părea un coşmar perfect regizat, culmea autoumilirii şi autoflagelării morale, prețul plătit pentru perpetuarea universului schizofrenic al stalinismului național. Să amintim aici că procesul Pătrăşcanu a avut mai multe etape, că protagonistul său nu a fost niciodată adus în acea stare de total abandon în care să se spovedească public pentru imaginarele păcate scornite de anchetatorii manevrați de Dej şi Chişinevschi. De altfel, aşa cum chiar Ceauşescu avea să admită la Plenara din aprilie 1968, cazul Pătrăşcanu a intrat pe un nou făgaş după eliminarea grupului Ana Pauker — Vasile Luca — Teohari Georgescu şi numirea lui Alexandru Drăghici ca

Ministru de Interne. Este important de notat faptul că staliniştii români nu au izbutit să-l transforme pe Pat 'ăşcanu într-un pion al înscenării pe care o puneau la cale, că acesta a ţin -t piept tuturor torturilor fizice şi psihice ce i s-au aplicat, refuzînd rolul de complice al spectacolului abject conceput de foştii săi "tovarăşi". Ceea ce nu i-a împiedicat pe judecători să-l condamne la moarte, ascultînd poruncile venite din partea unui Birou Politic din ce în ce mai dominat de Dej şi grupul lui. Este relevant faptul că Lucreţiu Pătrăşcanu a fost condamnat şi executat în anul 1954, aşadar după moartea lui Stalin, deci după începerea aşa-zisului "dezgheţ" din URSS: în timp ce în alte ţări comuniste victimele erau de-acum luate în seamă pentru reabilitare, în timp ce în Ungaria, Imre Nagy, devenit pentru un scutt timp premier, anunţa măsuri pe care avea să le aplice abia în timpul Revoluţiei din 1956. staliniştii români comiteau cu sînge rece o crimă abominabilă, una dintre acele fapte pe care nici o justiţie normală nu poate, nu are dreptul de a le prescrie vreodată. Odată cu Lucreţiu Pătrăşcanu era condamnat la moarte Remus Koffler, fost membru al Biroului Politic în timpul lui Foriş, o altă victimă a dorinţei de răzbunare şi afirmare politică a grupului condus de Dej. Erau condamnaţi la ani grei de temniţă oamenii apropiaţi de fostul ministru de justiţie: soţia sa, Elena Pătrăşcanu, vechii prieteni, Hary Brauner, Bellu Silber, Lena Constante.
55

Cumnatul său, eseistul şi juristul Petre Pandrea, strălucit analist al fenomenului totalitar nazist, avea să suporte şi el cumplitele rigori ale închisorilor comuniste, trista consecinţă a unei lugubre "criminologii dialectice". Inginerul Calmanovici pierea în închisoare, ca urmare a unei îndelungate greve a foamei, în timp ce o rudă a sa, Mirel Costea, funcţionar de seamă al Departamentului de cadre al Comitetului Central, se sinucidea în chip mai mult decît straniu.
Ne rămîne să ne întrebăm, înfiorați şi intrigaţi, care a fost sensul acestei oribile afaceri, de unde această pasiune a răzbunării la nişte oameni care predicau valorile umanismului revoluţionar, perorau necontenit despre dreptate şi libertate? Care au fost mobilurile autentice ale asasinării lui Pătrăşcanu şi mai ales ce efecte a avut acest proces în evoluţia ulterioară a comunismului românesc? Mai întîi, trebuie spus că explicaţia sociologică a proceselor staliniste este confirmată de cazul Pătrăşcanu: sistemele totalitare au nevoie de teroare şi secretă teroare, fac din mobilizarea permanentă axa dezvoltării lor, garanţia menţinerii structurilor represive. Apoi, în cazul specific al comunismului românesc. Pătrăşcanu servea ca victimă perfectă, reuşea să magnetizeze resentimentele tuturor grupurilor şi fracţiunilor aflate în competiţie pentru putere, însăşi prezenţa sa fizică, însuşi faptul că Pătrăşcanu continua să gîndească şi să scrie era suficient pentru a sfida orgoliul meschinilor birocraţi staliniști, pentru a le zgîndări niciodată vindecatul complex de inferioritate, în plus, dispariţia lui Stalin, lichidarea lui Beria, eliberarea medicilor în URSS prevesteau evoluţii pe care membrii Biroului Politic de la Bucureşti preferau să le neutralizeze: o destalinizare în România ar fi implicat o reanalizare a responsabilităţilor, iar un Pătrăşcanu în viaţă ar fi putut participa la un asemenea proces, ar fi putut deveni beneficiarul noii linii promovate de Kremlin sub Hruşciov. Nu este cazul să ne dedăm plăcerilor unei istorii contrafactuale, dar nu

putem suprima tentația de a ne imagina o evoluție de tip polonez în 1956, cu Pătrăşcanu jucînd rolul unui Gomulka român.
Oricum, staliniştii români au ştiut în cine şi de ce lovesc: era vorba de a anihila orice ispită de gîndire autonomă în partid, de a exclude riscul unor reabilitări stînjenitoare ale unor persoane în viață, căci Dej şi acoliții săi ştiau că morții depun mai greu mărturie... Iar reabilitările din 1968, pretinsa reconstrucție morală, resurecția etică celebrată de scribii
56
profesionişti, nu urmăreau decît o nouă substituție istorică: noul lider apărea imaculat, în vreme ce precursorul şi dascălul său politic era denunțat drept cel care "a încurajat şi patronat aceste crime", încă o dată ceasul destalinizării era cu abilitate amînat printr-o operație propagandistă în urma căreia apărea o nouă viziune asupra istoriei comunismului național, un alt tip de manicheism istoric, mitologia "eticii şi echității socialiste".
57

<titlu>De ce a fost ucis Pătrăşcanu?
S-a observat în repetate rînduri că partidele staliniste din Europa de Est şi Centrală au fost marcate de fracționism şi sectarism. S-ar putea spune chiar că intensitatea sectarismului a fost direct proporțională cu marginalitatea şi lipsa de reprezentativitate istorică a acestor formațiuni. Cazul Partidului Comunist din România ilustrează perfect această teză. Sfîşiat în timpul ilegalității de lupte intestine între două sau chiar trei centre rivale. PCR a conservat caracteristicile mentalității de cazarmă şi în perioada postbelică. Mai grav, dacă între cele două războaie acuzațiile reciproce se concretizau în eventuala excludere din partid a membrilor fracțiunii învinse, odată cu luarea puterii, efectele luptei fracționiste deveneau de-a dreptul catastrofale, implicînd chiar rezistența fizică a celor suspectați de "deviere". Pînă atunci, puterea fusese o miză relativ minoră. Odată devenit partid de guvernămînt, PCR proiecta la nivel național un fanatism uluitor pentru neofiți şi terifiant pentru cei avizați. Fantasmele catacombelor leniniste deveneau sentințe fără drept de apel.
<titlu>Despre psihologia comunistă
De unde proveneau aceste trăsături intolerante, exclusivismul şi rigiditatea incomensurabile în tratamentul aplicat eventualilor adversari din partid? De unde această îndîrjire în transformarea spiritului şi totala inapetență pentru comunicare cu cei ce gîndeau altfel? De unde, în fine. ostilitatea față de orice pîlpîire a democrației? In primul rînd. era vorba de impactul psihologiei leniniste, de cultul unității cu orice preț. de subordonarea oarbă a cadrelor față de centrul director, de anihilarea sistematică şi programatică a oricărei forme de democrație intra-partinică. de o viziune mistică despre istorie şi despre partidul comunist ca un grup de "aleşi", o elită de eroi dispuşi la orice sacrificiu, în numele unui viitor presupus paradisiac. în cazul PCR. s-au adăugat elemente legate de
58
complexele de inferioritate ale celor care dominau în partid: întîi de toate, complexul anti-intelectual acut resimțit de activiştii de origine muncitorească sau de cei pe care îi putem numi semi-intelectualii declasați. Cu excepția unor Alexandru Dobrogeanu-Gherea. Lucrețiu

Pătrăşcanu şi. mai tîrziu, Miron Constantinescu, Grigore Preoteasa şi Ion Gheorghe Maurer, intelectualii au strălucit prin absența din eşaloanele de conducere ale partidului. Fundamentul teoretic pentru acest constant şi niciodată abandonat antiintelectualism l-a constituit mitul marxist al proletariatului drept clasa istorică mîntuitoare. Lui i s-a adăugat prejudecata leninistă a partidului de avangardă în care intelectualii nu sînt decît interpreții adevărului încarnat în "condiția proletară". De altfel, în viziunea leninistă, intelectualii apăreau ca elemente fragile şi şovăielnice, ființe lipsite de convingeri solide şi principii statornice. Departe de a garanta şansa unei cariere în partidele de tip leninist, statutul de intelectual genera suspiciuni apriorice şi rezerve adeseori fățiş mărturisite.
Lipsit de ataşament real față de istoria şi cultura națională, PCR nu avea cum să atragă intelectualitatea românească interbelică pe platforma revoluției comuniste. Cum se ştie, partidul a aderat necondiționat la teza cominternistă privitoare la România ca "stat imperialist multinațional". Tocmai datorită acestei atitudini mioape, în fond sinucigaşă, s-a ajuns la caracterul extrem de neechilibrat din punct de vedere etnic al compoziției partidului în general, şi al elitei sale în special.
Astfel s-au constituit trăsăturile esențiale ale culturii politice a stalinismului românesc. Mă refer, în primul rînd, la asemenea caracteristici precum autoritarismul, centralismul exacerbat, venerarea instanțelor conducătoare şi persecutarea puținilor militanți cu spirit critic, fracționismul, rigiditatea doctrinară şi refuzul dezbaterilor teoretice, intoleranța, exclusivismul, loialitatea nețărmurită față de centrul mondial al comunismului şi desconsiderarea tradițiilor naționale. Pe fondul existenței ilegale a PCR, la aceste elemente s-au adăugat cele provenite din experiența conspirativă: disprețul pentru dialog, întreținerea deliberată a unui climat de teamă şi suspiciune, utilizarea militanților ca simpli pioni pe o tablă de şah accesibilă doar activiştilor din conducere, şi în fine, o etică a sacrificiului îmbibată de aprocrifa mistică a universalismului revoluționar.. Din cultura politică națională. PCR a adoptat şi a dus la extrem în primul rînd o anumită versatilitate în planul principiilor, precum

şi acele tentații nepotiste şi lipsite de scrupule ce se subsumează termenului de "balcanism". Numai înțelegînd aceste indelebile trăsături ale comunismului românesc, asocierea stalinismului cu politicianismul imoral, putem detecta şi explica relațiile de putere şi competiție ce s-au structurat de-a lungul agitatei şi sîngeroasei sale istorii.
<titlu>Intelectuali şi comisari
Am meditat la toate aceste lucruri citind excelentele pagini dedicate de Ion Daniel* memoriei lui Belu Silber. Este vorba, în cazul inginerului Silber, de una dintre cele mai fascinante personalități ale vieții intelectuale româneşti din anii interbelici. Am auzit pentru întîia dată de Belu Silber pe vremea cînd eram elev de liceu la Bucureşti şi cînd unii din amicii mei îl frecventau cu acea patimă a curiozității pe care o trăieşti cînd te apropii de o rarisimă piesă dintr-o colecție de antichități. Am aflat de la ei că Silber nu-şi ascundea trecutul şi că le oferea extraordinare ocazii de meditație asupra destinului intelectualilor de stînga în anii terorii staliniste. Nu-mi voi ierta niciodată faptul că, prins în vîrtejul atîtor întîlniri, am ratat şansa

unei miraculoase imersiuni în istoria reală a acelui moment de delir pe care ideologia oficială îl numea "epoca cultului personalității". Mi-a rămas însă înscrisă în memorie o frază pe care, cum avea să mi se confirme mai tîrziu, Silber o rostise la inaugurarea primului curs de economie politică marxistă al Universității din Bucureşti în 1945 sau '46. "Socialismul în România va purta pecetea geniilor combinate ale lui Iosif Visarionovici , Stalin şi Ion Luca Caragiale". într-adevăr, ce putea suna mai dinamitard, ce palmă mai usturătoare putea fi administrată comuniştilor locali decît această aparent inocentă butadă despre inevitabila sinteză de tragic şi absurd care va epuiza ecuația comunismului românesc odată ajuns la putere? Că Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej nu vor fi savurat reflecțiile ironice ale lui Belu Silber nu încape nici o îndoială. Mai grav însă pentru soarta lui a fost faptul că el a menținut şi cultivat prietenia cu Lucrețiu Pătrăşcanu, personajul care întruchipa opusul modelului de comunist aşa cum şi-l imaginau Dej, Luca, Pauker, Georgescu, Chişinevschi sau Răutu.
<Notă>
* Pseudonimul lui Ivan Deneş, folosit pentru eseul transmis de Radio Europa Liberă
</notă>
60
Belu Silber a fost un membru al cercului intimilor lui Lucrețiu Pătrăşcanu. II legau de Pătrăşcanu anii de semi-clandestinitate, valorile europene comune, un simț al umorului care lipsea cu desăvîrşire pentru încruntații activişti mai sus menționați. Tocmai pentru că fusese întotdeauna un confident al celui pe care camarazii de partid îl numeau Andrei, Silber a figurat pe lista celor arestați şi constrînşi să participe la ceea ce Gheorghiu-Dej dorea să fie o înscenare similară cu cele din Ungaria, Bulgaria şi Cehoslovacia. Morbul comunismului național trebuia eradicat din România şi nimeni nu simboliza această ispită mai convingător decît Pătrăşcanu.
Relațiile dintre Pătrăşcanu şi elita comunistă română au fost extrem de complexe. Să nu uităm că el a fost delegatul PCR în cadrul tratativelor cu partidele istorice şi cu Palatul din vara anului 1944. El a fost primul ministru comunist în guvernul Sănătescu şi nu pierdea portofoliul justiției decît în 1948, odată cu impunerea domiciliului forțat. Membru al CC-ului încă din anii '30, delegat la Comintern în 1935-36, avocat şi publicist celebru, Pătrăşcanu colaborase cu Ion Gh. Maurer şi Emil Bodnăraş în regizarea operației anti-Foriş din aprilie 1944. încă înainte de război, el stabilise relații apropiate ~u tineri intelectuali precum Miron Constantinescu şi Grigore Prei teasa care, după spusele unor apropiați, îl venerau pur şi simplu, în anii 1944-'45, cînd PCR se străduia să arboreze veşminte patriotice, Pătrăşcanu era neîndoielnic cea mai populară personalitate din conducerea acestei formații. Urmărea Pătrăşcanu să cîştige puterea absolută în partid? Aceasta rămîne chestiunea centrală pentru străpungerea uneia dintre cele mai absconse țesături de legende din istoria PCR. După ani de cercetări pe această temă, am ajuns la concluzia că originea conflictului Dej-Pătrăşcanu a fost fundamental de natură personală. Dar, fiind vorba de doi comunişti, chestiunile personale erau întotdeauna colorate de raționalizări pseudo-principiale. Putem astfel vedea în Pătrăşcanu nu atît simbolul unei linii alternative, sau pe partizanul comunismului cu chip uman cît mai degrabă o variantă

românească a lui Wladyslaw Gomulka, respectiv un comunist pentru care devotamentul (real) pentru Stalin nu implica automat anihilarea oricărui sentiment patriotic. Tragedia lui Pătrăşcanu a constat în faptul că el a subestimat intensitatea resentimentului lui Dej, precum şi capacitatea acestuia de a iniția coaliții tactice pentru suprimarea inamicului considerat cel mai primejdios. Pătrăşcanu, cum ne-o spune Ion Daniel, bizuindu-se pe cele relatate de Belu Silber, detesta agramatismul lui Dej şi aroganța
61

Anei Pauker. Pe de altă parte, ar trebui adăugat, el l-a considerat pe Dej o cantitate neglijabilă şi nu a anticipat formarea cuartetului Dej-Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu care va domina partidul pînă în mai 1952. El nu avea cum să ştie că, mergînd în maşină spre sediul CC în vara lui 1945, Dej a asistat involuntar la un miting la care vorbea Pătrăşcanu. Stăpînind armele retoricii democratice, ministrul justiției a fost aplaudat cu entuziasm. A fost suficient pentru Dej. a cărui lipsă de vocație oratorică era proverbială, să şoptească însoțitorilor săi: "Vom termina cu el curînd...".
Pentru priceperea acestor mecanisme este însă cazul să amintim că după 1947 toate statele satelizate trebuiau să se conformeze ad litteram modelului stalinist. Cu alte cuvinte, partidele comuniste locale trebuiau să cunoască aceleaşi "purificări" la vîrf şi la bază precum cele aplicate în URSS în timpul Marii Terori. Cine era candidatul logic pentru poziția de "trădător strecurat în conducerea PCR?" Fireşte, unicul intelectual de marcă al partidului, omul care se manifestase ca un cercetător social independent şi care, în cartea Problemele de bază ale României substituise miturile secției de propagandă prin analize sociologic-economice mult prea personale, în plus, ca o circumstanță agravantă, Pătrăşcanu se bucura de o reală popularitate în rîndurile tinerilor intelectuali de stînga, iar la unele manifestații din anii '45 se auziseră lozinci precum "Pătrăşcanu la putere!". Tocmai pentru a preîntîmpina riscul formării unei fracțiuni pro-Pătrăşcanu în partid, Dej şi Ana Pauker au decis să-l blameze pentru imaginarul păcat al şovinismului. Astfel se explica veninosul atac al lui Gheorghiu-Dej contra lui Pătrăşcanu la Plenara CC al PCR din iulie 1946. Proclamînd "Poziția PCR față de curente şovine şi revizioniste", proaspătul teoretician îl acuza pe ministrul comunist al justiției şi tovarăşul său încă de Birou Politic, de complicitate "obiectivă" cu forțele reacțiunii române prin pretinsa sprijinire a şovinismului antimaghiar. Deşi stigmatizat în urma acestui document programatic, Pătrăşcanu a rămas formal membru al echipei conducătoare pînă la Congresul de unificare din februarie 1948. Cu acel prilej, i-a revenit lui Teohari Georgescu misiunea de "a demasca" erorile ideologice ale celui care pînă în urmă cu doi ani fusese portdrapelul liniei partidului şi incontestabil cel mai de seamă intelectual comunist din România, însă, trebuie spus, tocmai despre acest lucru era vorba: la ceasul cînd se prefigura ruptura cu Iugoslavia, la cîteva luni de la fondarea Cominformului în septembrie 1947, liderii PCR găsiseră în Pătrăşcanu perfectul țap ispăşitor pentru orice deviere le-ar fi
62
putut fi reproşată de către Stalin. Dar cum avalanşa acuzațiilor devenise irezistibilă, Pătrăşcanu trebuia incriminat pentru cele mai absurde şi

aberante pseudo-crime.
Asemeni persecuțiilor medievale, procesele staliniste utilizau tehnicile colajelor celor mai baroce, în care exorcizarea demonilor coincidea cu dezolanta autoflagelare a victimelor, aduse în stare de abulică disperare. Nu voi intra acum în detaliile procesului Pătrăşcanu. Voi spune doar că el avea de îndeplinit un număr de funcții, esențiale pentru manipularea şi narcotizarea ultimelor vestigii de opinie publică, în primul rînd, se obținea eliminarea unui potențial rival, ale cărui merite şi ale cărui vechime în mişcarea revoluționară depăşeau cu mult pe cele ale prigonitorilor săi. Să o numim funcția de epurare, în al doilea rînd, se oferea o explicație pentru slăbiciunea partidului în anii războiului precum şi o scuză pentru absenta unei mişcări comuniste de rezistență în România. Era vorba deci de funcția pedagogic-explicativă. în acest scop, se năştea imbroglio-ul prin care Pătrăşcanu era asociat cu grupul lui Foriş reprezentat în procesul din 1954 prin Remus Koffler. fostul număr doi al partidului, eliminat în aprilie 1944 odată cu Ştefan Foriş. în al treilea rînd, grație legăturilor de complicitate stabilite între Dej şi moscoviți, în timpul pregătirii acțiunii contra lui Pătrăşcanu. se cimenta, chiar dacă doar aparent, coeziunea grupului hegemonie din partid. Este vorba deci de o funcție integrativ coezivă la nivelul echipei de vîrf. în al patrulea rînd. PCR putea participa la concertul propagandistic contra Iugoslaviei titoiste reliefînd propria vigilență şi dînd lecții de "combativitate revoluționară" altor partide. Avem de-a face cu o funcție de afirmare internațională, în al cincilea rînd. era vorba de descurajarea oricăror critici potențiali şi de anihilarea oricăror porniri fracționiste. Procesul Pătrăşcanu avea aşadar şi o funcție de descurajare, de pedagogie negativă. Fracțiunea Dej-Pauker putea deci domni nestin«herită într-o România mereu mai sovietizată.
<titlu>Limitele unei înscenări
A reuşit scenariul pus la cale de Dej şi de apropiații lui consilieri sovietici? Pentru că. aşa cum o spune şi Ion Daniel, în tulburătoarea sa evocare, agenții sovietici Pantiuşa-Pintilie şi Nikolski au fost printre anchetatorii direct implicați în ticluirea capetelor de acuzare din procesul ce

avea să se desfăşoare cu uşile închise, în aprilie 1954. în plus, de-a lungul acelor ani, Ministerul de Interne se afla sub controlul direct al unor ofițeri sovietici trimişi de Stalin să supravegheze represiunile în masă. Dar, cu tot sprijinul sovietic, dosarul Pătrăşcanu suna extrem de neconvingător. Probele erau mai mult decît precare, bazate înainte de toate, în spiritul "filosofici" juridice a lui Andrei Vîşinski, pe mărturiile acuzaților înşişi. Apoi, ceea ce nu au putut obține organizatorii procesului, în pofida imensului arsenal de torturi fizice şi psihologice utilizate, a fost zdrobirea rezistenței lui Pătrăşcanu. Spre deosebire de Laszlo Rajk şi Rudolf Slansky, dar şi de Traicio Kostov care, ajuns la faza procesului-spectacol, întîi şi-a renegat confesiunea, după care a revenit la scenariul învățat pe de rost, Pătrăşcanu a respins orice formă de colaborare cu torționarii. Sfidîndu-şi acuzatorii, acoperindu-i de dispreț, Pătrăşcanu a făcut dovada unei unice tării de caracter pe care trebuie să o recunoaştem indiferent de aprecierea pe care o dăm rolului său istoric. Din acest punct de vedere, este într-adevăr unic modul în care el a izbutit să contracareze

abjectele acuzații proferate de foşti camarazi sau de politicieni faliți ai vechiului regim. Probabil că pentru Pătrăşcanu a fost extrem de dureros să asiste la prăbuşirea morală a tuturor celorlalți acuzați, cu excepția arhitectului Calmanovici care murise între timp în urma unei îndelungate greve a foamei în închisoare. Belu Silber a cedat inimaginabilelor presiuni, dar nu cred că este dreptul celor care nu au traversat întunericul de beton, mucegai şi spaimă al temnițelor staliniste să judece asemenea comportamente. Situațiile-limită se pretează la alte criterii de evaluare decît cele normale. Teroarea stalinistă a dus, între altele, la confruntarea individului cu asemenea dileme insolubile, a impus poveri etice şi suplicii fizice atît de insuportabile, încît nu toate victimele au reacționat la fel de eroic, în plus, la unii comunişti arestați a funcționat şi efectul lungilor ani de subordonare a rațiunii față de credință, convingerea că prin depozițiile lor puteau servi interesele cauzei revoluționare.
Gheorghiu-Dej, care a suferit întotdeauna de un complex de inferioritate politică datorită relativ tîrziei sale adeziuni la partid, a obținut ceea ce a dorit: lichidarea fizică a singurului lider comunist posesor al unei minime legitimități în tradiția stîngii româneşti. Execuția lui Pătrăşcanu în aprilie 1954, la zece ani de la eliminarea politică a lui Foriş, consacra triumful grupului lui Dej în partid. Ana Pauker fusese de-acum lichidată
64
politic în iunie 1952, iar valul înnoitor al dezghețului hruşciovist putea dezlănțui forțe greu controlabile în Romăria, ca şi în Polonia sau Ungaria. Era deci cazul ca platforma unui comunism național în România să fie definitiv înmormîntată prin exterminarea singurului ei simbol credibil. Din acest punct de vedere, trebuie recunoscut că procesul şi deznodămîntul său tragic şi-au atins scopul. Pe de altă parte, amintirea lui Pătrăşcanu a continuat şi continuă să obsedeze memoria clasei politice comuniste. Pedagogia negativă a eşuat prin chiar faptul că Pătrăşcanu nu a putut fi convins să mărturisească.
După moartea lui Dej, fantoma intelectualului ucis a fost fraudulos invocată de Nicolae Ceauşescu în anii cînd poza în campion al antistalinismului. Desigur, dacă istoria PCR este scrisă după rețete suprarealiste, care le întrec pe cele ale anilor '50, nimeni nu se mai referă nici la rolul lui Pătrăşcanu în august 1944, nici la reabilitările din 1968. Nici un nume de rezonanță istorică nu a mai fost rostit spre a nu umbri "gloria" cuplului diriguitor. Reabilitările au fost doar instrumentul demitizării lui Dej şi al consolidării puterii lui Nicolae Ceauşescu. Această cinică tăcere din ultimii ani îmi pare încă un episod instructiv din lunga înlănțuire de iluzii, trădări şi comploturi care au marcat destinul istoric al comunismului românesc.
65

<titlu>Eliminarea fidelului subaltern
Reflecții pe marginea biografiei politice a lui Petre Lupu</titlu>
La începutul lunii iulie 1989. rubrica "Mica publicitate" a cotidianului România Liberă cuprindea un laconic anunț privitor la încetarea din viață a "vechiului militant al mişcării muncitoreşti" Petre Lupu, semnat de Comitetul foştilor luptători antifasciști. Minusculul necrolog eluda cele mai semnificative repere din complicata biografie a dispărutului. Deşi încă

"în funcție", ca ambasador în Portugalia, Petre Lupu nu s-a bucurat de tratamentul postum generos rezervat, se pare, doar celor ce figurează în vîrful Nomenklaturii, ori sînt, precum Gheorghe Petrescu, rude apropiate ale cuplului prezidențial. Iată. prin urmare, un motiv să zăbovim asupra unui destin politic extrem de simptomatic pentru o generație de activişti care au contribuit în chip copleşitor la ascensiunea lui Nicolae Ceauşescu.
*
Plenara Comitetului Central al PCR din luna martie 1984 a marcat, între altele, retragerea — ori eliminarea — din Comitetul Politic Executiv a lui Petre Lupu. unul dintre cei mai vechi şi loiali colaboratori ai Secretarului General al partidului. Era vorba de un eveniment încărcat de profunde semnificații politice, a căror luminare ține de analiza biografiei acestui inflexibil militant. O istorie onestă şi veridică a comunismului românesc îl va asocia negreşit pe Petre Lupu cu ceea ce putem numi grupul aparatului de partid, respectiv acel mănunchi de activişti propulsați în zonele supreme ale puterii după Cel de-al IX-lea Congres al PCR. în luna iulie 1965. Pe de altă parte, nu se poate ignora faptul că Petre Lupu. fără a fi reuşit să se impună ca exponent al grupului de militanți din ilegalitate, a fost totuşi legat de această influentă minoritate din partid, a întreținut relații personale de amiciție cu mulți activişti din perioada clandestinității.
Născut la 25 octombrie 1920, Petre Lupu (Lupu Pressman) a intrat din fragedă tinerețe în rîndurile tineretului comunist ilegal, devenind în 1939

unul dintre liderii regionalei Iaşi a UTC. Nu este cazul, desigur, să vedem în această poziție premiza absolută a viitoarei sale cariere. Au existat nu puțini militanți cu funcții similare cu aceea deținută de Petre Lupu pe care partidul a ştiut să-i azvîrle la periferia vieții sociale şi politice după aşa-zisa cucerire a puterii politice. Dimpotrivă, ceea ce este notabil în cazul biografiei de care ne ocupăm este talentul lui Petre Lupu de a se adapta diverselor viraje cunoscute de linia partidului, capacitatea sa de a presimți rezultatul conflictelor intestine care au măcinat continuu grupul hegemonie comunist.
încă din anii petrecuți în timpul războiului, în lagăr la Vapniarka, în Transnistria, Petre Lupu s-a manifestat ca un expert al verificărilor cadriste. împreună cu asemenea militanți precum Ghizela Vass, Barbu Zaharescu, Bernath Andrei, Lazăr Griinberg, Ştefan Voicu sau Simion Bughici, el a contribuit la cimentarea unui nucleu diriguitor în rîndurile deținuților politici evrei. Importanța acestui nucleu consta în legăturile sale cu grupul de la Tîrgu-Jiu. dominat şi inspirat de personalitatea lui Gheorghiu-Dej. Comitetul de partid de la Vapniarka a sprijinit fără ezitare acțiunea lui Dej şi a camarazilor săi de sabotare a Secretariatului PCR condus de Ştefan Foris, a salutat decizia de înlăturare a acestuia din urmă în luna aprilie 1944. în ceea ce-l privea pe Petre Lupu, el apucase să stabilească relații personale de colaborare cu unul dintre principalii partizani ai lui Dej încă din 1939. Este vorba, cum lesne se poate imagina, de contactele politice dintre liderul utecist de la Iaşi şi Nicolae Ceauşescu, membru al Secretariatului național al UTC-ului după reorganizarea din 1939. Pentru priceperea mecanismelor ce au prezidat asupra alcătuirii conducerii PCR după 1944, aceste detalii îmi par a avea o enormă

importanţă. Liniile directoare ale biografiei lui Petre Lupu nu fac astfel decît să indice incontestabila relevanţă a factorului subiectiv în conceperea şi aplicarea politicii de cadre comuniste, impactul de cele mai multe ori decisiv a! raporturilor interpersonale. A fost caracteristica incontestabilă a grupului din Transnistria, loialitatea nedezminţită faţă de linia lui Dej şi apoi a succesorului acestuia, fapt ce explică, mai presus de orice altceva, surprinzătoarea longevitate politică a multora dintre aceşti "revoluţionari de profesie".
Lovitura de stat de la 23 August 1944 şi apoi prezenţa trupelor sovietice de ocupaţie în România au favorizat metamorfoza partidului

comunist dintr-o formaţiune politică strict periferială într-un element fundamental al reglării jocurilor politice din ţară. Semnele iminentei dictaturi puteau fi depistate încă din 1945, iar reacţiile populare au variat între rezistenţa activă şi resemnarea fatalistă. Nu puţini au fost însă cei care au pactizat cu partidul comunist, au cauţionat, prin conformism sau laş oportunism, impunerea regimului stalinist în România. Intre 1944 şi 1945, Petre Lupu este alături de Nicolae Ceauşescu în Oltenia, participînd la acţiunile de recrutare în rîndurile unui partid ce se zbătea cu disperare să dobîndească statură naţională. Mai tîrziu, mereu inseparabil de cel ce avea să devină idolul său politic şi uman, Petre Lupu va fi, între 1945 şi 1950, unul dintre secretarii Comitetului Central al UTC-ului. în această perioadă el va fi alături de Nicolae Ceauşescu, în 1946, cînd, în urma indicaţiei grupului Dej-Pauker-Luca-Georgescu, UTC-ul îmbrăca hainele frontiste ale "Tineretului Progresist". Din acei ani datează relaţiile personale de solidaritate politică dintre Petre Lupu şi activişti precum Janos Fazekaş, Ion loniţă, Ilie Verdeţ şi alţii care vor avea de jucat roluri importante în viitoarele acţiuni ale partidului. Ca secretar al UTC-ului, Petre Lupu era perceput ca principala verigă de legătură cu secţia de cadre a Comitetului Central, ca omul de încredere al lui Gheorghiu-Dej între militanţii organizaţiei de tineret. Ştiind să se menţină întotdeauna în umbră, arborînd un aer de reţinută modestie, Petre Lupu era exact personajul de care avea nevoie Biroul Politic pentru exercitarea controlului integral asupra UTC-ului. între subordonaţii săi din epocă, merită amintite numele unor Mircea Maliţa, lider al organizaţiei studenţilor comunişti, Gheorghe Pană şi, ca activist UTC în armată, Virgil Trofin. Amintesc aceste nume tocmai pentru a demonstra caracterul atît de întreţesut al traiectoriilor politice ale liderilor comunişti, faptul că multe alianţe şi combinaţii de culise, pe de o parte, ca şi multe aversiuni şi ostilităţi, pe de altă parte, îşi află originea în acei complicaţi ani '50.
După 1950, Petre Lupu este numit şef de secţie la Comitetul Central al partidului, lucrînd mai întîi sub îndrumarea lui Alexandru Moghioroş. apoi, spre neţărmurita-i satisfacţie, sub aceea a lui Nicolae Ceauşescu. Şef al secţiei "gospodăriei de partid", Petre Lupu a venit în direct contact cu ceea ce putem numi intimitatea Nomenklaturii comuniste, cu acel specific univers de privilegii şi aristocratice avantaje rezervate "eroilor clasei muncitoare". Arborînd în continuare acelaşi obsecvios aer funcţionăresc.

manipulînd minuţios informaţiile şi pîrghiile atît de preţioase ce-i stăteau

la dispoziție, el a ştiut să intre abil în grațiile lui Dej şi, nu mai puțin important, ale Licăi Gheorghiu. Devenea astfel logică promovarea din 1954, cînd şeful "gospodăriei de partid", susținut de Nicolae Ceauşescu, proaspătul secretar al CC-ului cu chestiunile de cadre, se vedea desemnat în fruntea secției organizatorice a partidului, în legătură cu atîtea afirmații solemn-demagogice ale ideologilor de la "Munca de partid", este amuzant să notăm faptul că omul care a dirijat secția organizatorică mai bine de un deceniu nu a fost niciodată pus în situația de a răspunde personal de activitatea unui Comitet regional. Specialitatea sa, ca şi a unui Ion Vințe ori Dumitru Coliu, a fost întotdeauna învîrtirea dosarelor, mimarea rolului de paznic al purității revoluționare, între 1955 şi 1965, Petre Lupu a fost cel mai fidel şi apropiat colaborator al lui Nicolae Ceauşescu, în calitatea sa de şef al unuia dintre cele mai influente departamente ale Comitetului Central. Mereu prezent în preajma secretarului cu chestiunile organizatorice, Petre Lupu avea să joace un rol esențial în toate acțiunile ce-l implicau pe Ceauşescu: colectivizarea agriculturii, epurările din partid din perioada 1958-l959, organizarea politică a campaniilor de desovietizare de după 1963. U i stalinist din categoria pură şi dură, oțelit în atîtea conspirații şi manevre secrete, în felul său un auster, Petre Lupu s-a identificat instantaneu cu fiecare cotitură a liniei partidului. Unicul său far călăuzitor, valoarea capitală în funcție de care îşi plănuia mişcările, îl reprezenta sistemul relațiilor interpersonale în centrul căruia se afla Nicolae Ceauşescu, secretarul cu problemele de cadre. Alături de Petre Lupu, formal subalternii săi, în realitate colegi şi parțial amici, trebuie menționați Ilie Verdeț. Vasile Patilineț şi Cornel Onescu. Alături de Gheorghe Pană, Ion Stănescu, de Virgil Trofin şi de Paul Niculescu-Mizil, aceşti oameni vor constitui amintitul grup al aparatului de partid despre care vorbeam mai devreme, un instrument esențial în preluarea puterii de către Nicolae Ceauşescu, după decesul lui Dej, în martie 1965. Mai mult, ca militant din ilegalitate, Petre Lupu va avea un cuvînt greu de rostit în cadrul dezbaterilor din Comitetul Executiv care au premers Plenarei din aprilie 1968 şi, respectiv, anihilării politice a lui Alexandru Drăghici. Mai întîi membru supleant al Comitetului Executiv, apoi membru titular, după congresul al X-lea din 1969. Petre Lupu l-a servit pe Nicolae Ceauşescu cu frenetică pasiune şi neînfrînat entuziasm. Atunci cînd alți

membri ai elitei comuniste au început să-şi exteriorizeze îndoielile în legătură cu excesiva personalizare a puterii politice în România, Petre Lupu s-a solidarizat total cu cel care i-a patronat întreaga carieră. Este greu de închipuit, de altfel, că cineva ar fi fost atît de naiv încît să aştepte gesturi independente tocmai din partea unui om într-atît de îndatorat secretarului general. Petre Lupu a avut întotdeauna o viziune extrem de pragmatică asupra vieții interne de partid şi nu şi-a permis erori adeseori fatale, precum acele continue îndoieli mărturisite de un Fazekaş ori vag sugerate de un Niculescu-Mizil ori Ion Iliescu. Ministru al Muncii după 1969, poziție în care colaborează cu o altă stea în ascensiune a partidului, anume Aneta Spornic. Petre Lupu a izbutit să supraviețuiască diferitelor rotații şi suprarotații inițiate cvasi-anual la Bucureşti, în fine, după 1977, ca o încununare a experienței sale birocratic-cadriste, el este înscăunat

preşedinte al Colegiului Central de Partid, un organism relativ insignifiant actualmente, dar care poate juca un rol-cheie în situații critice pentru grupul hegemonie din partid.
Temporara sa pensionare, în 1984. la o vîrstă relativ tînără pentru un bărbat politic, vorbea despre continua înstrăinare a liderului partidului de acei oameni care fuseseră cîndva presupuşi a reprezenta baza efectivă a puterii sale. în cazul lui Petre Lupu era înlăturat un personaj de o tristă banalitate, a cărui viață personală se consumase în iluzii fanatice si devotamente umilitoare, în 1980, cînd împlinea 60 de ani, Petre Lupu, asemeni tuturor partenerilor de Comitet Executiv, se întrecea pe sine celebrîndu-l pe secretarul general şi jurînd ca "de-ar fi să o pornească din nou...", nu ar şovăi să aleagă acelaşi drum. Trecînd peste faptul că funcțiile pe care le-a deținut i-au oferit nu puține satisfacții interzise muritorilor de rînd din România, ne întrebăm dacă odată expulzat din confreria politic executivă, mazilit pe motive de boală ori doar în urma unui capriciu al fostului său idol şi protector, Petre Lupu nu a devenit ceva mai prudent în efluviile sale de optimism revoluționar. Există astfel clipe istorice, cînd chiar şi aliații fideli sînt constrînşi să se despartă în tăcere ori cu circumspecte reverențe de cei pe care i-au slujit cu profund şi răbdător devotament. Pe urmele unor Leonte Răutu. Gheorghe Apostol. Alexandru Bîrlădeanu, George Macovescu sau Gheorghe Gaston Marin, Petre Lupu va fi descoperit avantajele preumblărilor solitare pe aleile parcului Herăstrău, avînd timp să mediteze la destinul statuilor demolate, precum aceea ce străjuia cîndva

intrarea dinspre Piața Aviatorilor.
Spre deosebire însă de semnatarii "Memoriului celor şase". Petre Lupu nu si-a abjurat crezul în Nicolae Ceauşescu şi în dogma centralismului democratic. Pînă în ultima clipă el s-a menținut în postura de "soldat disciplinat", interzicîndu-şi îndoielile şi simulînd, chiar dacă mai puțin zgomotos ca alții, acelaşi suspect entuziasm care i-a asigurat atîtea decenii de confort birocratic. Poate tocmai din acest motiv, pentru că a văzut în Petre Lupu un executant de o spectaculoasă docilitate. Ceauşescu l-a răsplătit după pensionare, oferindu-i mai întîi postul de ambasador la Caracas şi. ulterior, la Lisabona. Cariera lui Petre Lupu s-a desfăşurat, aşadar, sub semnul obedienței şi al idolatriei, în perfectă consonanță cu tradițiile staliniste ale comunismului românesc.

<titlu>Alexandru Drăghici şi teroarea stalinistă în România
Puțini dintre cei ce l-au zărit în Piața Dorobanți din Capitală, aşezat paşnic la cozile matinale din fața diverselor magazine alimentare, l-au recunoscut pe Alexandru Drăghici, cîndva dictatorul poliției politice comuniste, temutul Ministru al Afacerilor Interne şi membru al Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Român. Nimic din comportamentul său actual nu trădează veritabilul său profil psihologic, autenticele sale gînduri, păienjenişul de resentimente şi obsesii în care se complace*. Chipul său imobil, privirea piezişă, parcă mereu la pîndă, un ciudat surîs ironic sau mai degrabă un rictus distrat, întreaga sa mască este compusă pentru a-l apăra de privirile pline de reproş pe care i le-ar putea arunca atîtea dintre'fostele sale victime, aflate încă în viață. Un lucru este însă

cert: pensionarul cu "pensie personală", domiciliat în strada Sofia, este departe de orice chinuitoare remuşcare, îşi savurează anii bătrîneții în tihnă şi confort, totalmente retras din vîltoarea pasiunilor politice care i-au marcat tinerețea. Şi totuşi poate că mai nutreşte cine ştie ce visuri de mărire, cine ştie ce proiecte de răzbunare, poate că-şi imaginează, fidel profesiei sale de o viață, noi torturi şi noi anchete speciale.
Toată această introducere nu a urmărit decît să arunce o lumină asupra situației mai mult decît confortabile de care se bucură în România contemporană un om care a fost denunțat în chip public drept criminal şi călău, o ființă care s-a făcut vinovată de comiterea celor mai abominabile abuzuri ale stalinismului în România. Pentru că nu este un secret pentru nimeni că regimurile comuniste nu-şi pedepsesc servitorii devotați, ci mai degrabă se debarasează de ei atunci cînd, dintr-un motiv sau altul, încep să devină stînjenitori. O debarasare care odinioară putea căpăta note violente, dar care astăzi pare să se realizeze sub zodia compromisului reciproc. Iată prin urmare suficiente rațiuni pentru a ne apleca asupra biografiei politice a lui Alexandru Drăghici, încercînd să distrugem deopotrivă responsabilitatea sa personală în crimele staliniste, precum şi elementele obiective, rezultate
<notă>
* Eseu transmis de Radio Europa Liberă în 1984
</notă>

din structura antidemocratică a regimului comunist.
încadrat de tînăr în mişcarea comunistă, exponent al sectorului muncitoresc al PCR, Alexandru Drăghici s-a manifestat activ în anii clandestinității comuniştilor în România. Să amintim, în primul rînd, că el a fost condamnat în celebrul proces al Anei Pauker (Craiova, 1936), împreună cu alți militanți predestinați unor cariere importante în partid, între care Liuba Chişinevschi şi Alexandru Moghioroş. într-o epocă în care rezerva de cadre proletare a PCR se afla într-o criză acută, tînărul Drăghici putea candida cu succes pentru dobîndirea unor poziții de prim rang în ierarhia politică a deținuților comunişti. Ajuns la Doftana, trecut de-acum prin şcoala politică a sectarismului stalinist, Drăghici se va orienta rapid şi se va ralia fără şovăieli fracțiunii dirijate de Gheorghiu-Dej. Este de subliniat faptul că pe parcursul anilor de conflicte, lupte nemiloase şi intrigi cinice la care s-au dedat diferitele tracțiuni din PCR, Alexandru Drăghici s-a situat constant de partea grupului condus de Dej. Se poate considera că tocmai în acei ani de temniță, în climatul irespirabil al unei conspirativități totale, s-a cimentat unitatea viitorului nucleu hegemonie al comunismului românesc, s-au pus bazele sistemului de alianțe şi complicități în virtutea căruia Gheorghiu-Dej a izbutit să-şi învingă toți adversarii şi să se impună ca liderul necontestat al PCR. Fără a zăbovi asupra acestui punct, să spunem doar că rivalitatea proverbială dintre Drăghici şi Ceauşescu a început chiar în anii de închisoare, că substratul ei veritabil era concurența în raport cu grația lui Dej, o gelozie şi o antipatie care se vor acumula şi se vor manifesta tot mai acut în anii puterii comuniste, ajungînd adeseori să capete forme paroxistice, soldate în cele din urmă prin eliminarea unuia dintre protagoniştii disputei, anume Drăghici. După 23 august 1944, Alexandru Drăghici avea să activeze în conducerea organizației de partid a Capitalei, în colaborare cu Gheorghe Stoica, fost voluntar în Brigăzile

Internaționale din Spania, revenit din exilul sovietic cu divizia "Tudor Vladimirescu". încă din acei ani Drăghici a căutat să-şi formeze un aparat personal, un grup de oameni pe care să se poată baza în toate acțiunile de perspectivă. Menționăm în acest sens numele lui Florian Dănălache, o altă figură sinistră a stalinismului românesc, a cărui ascensiune politică s-a datorat în chip precumpănitor suportului acordat de Drăghici. De altfel Dănălache va figura în rîndurile oamenilor de încredere ai lui Drăghici după 1952, cînd fostul secretar al Organizației Capitalei îl înlocuia pe

Teohari Georgescu în funcția de Ministru al Afacerilor Interne: Dănălache devenea general în respectivul Minister, apoi adjunct al Ministrului, pentru ca nu după mult timp să fie propulsat pe propria orbită, ca Prim-Secretar al Comitetului de Partid al Capitalei, funcție în care a dat dovadă de o brutalitate nemărginită în executarea deciziilor luate de Dej şi grupul său. Devenit membru al Comitetului Executiv sub Ceauşescu, Dănălache, ca un demn reprezentant al mentalității de valet, îşi va trăda fără ezitări foştii stăpîni, luptînd, în parte cu succes, pentru supraviețuire politică. Poate că proba acestui succes nu este alta decît înalta funcție deținută de cumnatul lui Dănălache, Ştefan Bîrlea, în actuala structură a grupului hegemonie din PCR, o compensație suficientă pentru nenumăratele servicii aduse de membrii clanului Dănălache familiei Ceauşescu.
Revenind la Alexandru Drăghici, trebuie spus că el a fost mai întîi numit adjunctul lui Teohari Georgescu la Ministerul de Interne, pentru ca după Plenara din mai-iunie 1952 să fie numit ministru plin, însărcinat cu controlul tuturor aparatelor de represiune ale regimului. Nu după mult timp, Drăghici era cooptat în Biroul Politic, ajungînd astfel, într-un interval de timp relativ scurt, în eşalonul suprem al puterii comuniste. El va fi însărcinat de Gheorghiu-Dej şi Iosif Chişinevschi cu soluționarea "grabnică şi definitivă" a cazului Pătrăşcanu, pe care, în opinia lui Dej, Teohari Georgescu îl tergiversase în chip deliberat. Dedicat îndeplinirii ad litteram a poruncilor lui Gheorghiu-Dej, un maniac al disciplinei fanatice şi un furibund adversar al oricărei manifestări de independență a spiritului, Drăghici a tratat cazul Pătrăşcanu ca pe o chestiune personală, a făcut din lichidarea lui Lucretiu Pătrăşcanu si din condamnarea celorlalți inculpați r ,
titlul de glorie al activității sale în fruntea Securității. El a fost, firește, răsplătit de Partid, căci Congresul PMR din decembrie 1955 îl alegea membru titular al Biroului Politic, fiind în acelaşi timp numit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, funcții pe care avea să le păstreze pînă la moartea lui Dej, în martie 1965. între timp Drăghici se manifestă tot mai intens ca un despot inflexibil, îşi dă Mu liber pornirilor sadice, organizează proces după proces, înscenare după înscenare. Pot fi oare uitate arestările din anii 1957-l959, tragediile care au lovit atîtea familii, teroarea răspîndită prin Universități, procesele studenților, procesul Comerțului Exterior, înscenarea organizată în jurul grupului de

intelectuali Militza Pătraşcu, Andricu, Nasta, Jacques Costin, întreaga atmosferă de suspiciune şi teamă instaurai ă prin acțiunile declanşate din

ordinul lui Drăghici? Cum am arătat încă la începutul acestui text, nu cred că Drăghici a fost singurul responsabil pentru fenomenele amintite, ceea ce nu implică însă vreo scuză sau tentativă de absolvire prin invocarea esenței sistemului: faptele personale ale lui Drăghici au avut un caracter criminal, el nu a ezitat nici un moment să promoveze cel mai cumplit arbitrariu, să încurajeze elementele cele mai abjecte din aparatul Securității şi pseudo-justiției comuniste, în jurul lui a înflorit o fantastică armată de fanatici sadici şi degenerați, între care numele faimosului Alexandru Nikolski, organizatorul odiosului experiment de la Piteşti, spune destul spre a nu mai fi nevoie să insistăm. Pe de altă parte, ar fi de reținut rolul personal al soției lui Drăghici, Marta Cziko-Drăghici, activistă PCR din anii clandestinității, în fond adevăratul consilier politic al Ministrului de Interne. Alături de Marta Drăghici au prosperat în acei ani toți membrii clanului Cziko, cu excepția fireşte, a fostului cumnat, colonel de miliție Vasile loanid, condamnat la moarte şi executat în urma enigmaticei afaceri a atacului bancar. Dincolo de misterele ce plutesc în jurul acestui straniu episod al domniei lui Dej, să spunem doar că un element capital ce trebuie luat în seamă în aprecierea întregii afaceri loanid-Muşat este resentimentul purtat de Marta Drăghici colonelului loanid, vinovat de a fi cutezat să divorțeze de sora ei. Dacă ne gîndim la cruzimea Ministrului de Interne, la lipsa sa de scrupule, manifestată între altele chiar în afacerea Plăcințeanu-Lica Gheorghiu, putem considera că Drăghici a făcut tot posibilul pentru a satisface setea de vendetă a soției sale. nu s-a dat în lături de la nimic pentru smulgerea unor confesiuni cel puțin îndoielnice.

Un lucru este cert pentru cine este familiarizat cu culisele puterii comuniste din România: ultimii ani ai domniei lui Dej au coincis cu ascuțirea antagonismului dintre Drăghici şi Ceauşescu, cei doi rivali fiind cu abilitate manevrați de balcanicul dictator, astfel încît să se neutralizeze reciproc. Concluzia acestui joc politic a fost apariția unei coaliții dispusă să-l susțină pe Ceauşescu împotriva unui Ministru de Interne ahtiat de putere, gata să recurgă la orice mijloace pentru a obține controlul total al partidului şi țării. Un rol primordial în coagularea acestei coaliții, ca şi în efectuarea cu succes a operațiunii alegerii noului Secretar General l-au

avut vechii adversari ai lui Drăghici din Biroul Politic: Ion Gh. Maurer, Emil Bodnăraş şi Alexandru Bîrlădeanu. Circumstanțele concrete ale succesiunii lui Dej merită o analiză aparte, ceea ce țin să subliniez aici este faptul că o dată privat de şansa preluării puterii totale, Drăghici era practic condamnat, devenea ținta atacurilor noului Secretar General, mai întîi la nivelul aluziilor, apoi, în mod crescînd, pînă la Plenara din aprilie 1968, cînd Ceauşescu îl va denunța pe Drăghici drept principalul responsabil pentru crimele staliniste. Relația Ceauşescu-Drăghici va evolua din ce în ce mai tensionat, deşi trebuie spus că Secretarul General a ştiut să dea dovadă de o colosală şiretenie în adormirea bănuielilor fostului Ministru de Interne, posesor al unor conexiuni semnificative în aparatul de securitate; Elena Ceauşescu îşi va petrece vacanțele de vară în compania Martei Drăghici, la Karlovy Vary, în Cehoslovacia, în 1966 şi 1967, cuplul Ceauşescu va juca aparent cartea amiciției cu cuplul Drăghici, pînă

cînd rivalul va fi complet amorţit. Intre timp, numit secretar al CC al PCR, Drăghici reprezintă partidul la diverse reuniuni si congrese în străinătate, se bucură de o poziţie relativ sigură. Puţini sînt cei informaţi despre munca subterană depusă de Comisia condusă de Gheorghe Soica şi Vasile Patilineţ, puţini sînt la curent cu scenariul destalinizării fictive pus la cale de Ceauşescu. Drăghici însuşi reacţionează ca un animal hăituit în cadrul Plenarei din aprilie 1968, atacă în dreapta şi în stînga, împroaşcă pe toată lumea cu acuzaţii, utilizează orice arme are la dispoziţie, inclusiv şantajul exercitat asupra foştilor membri ai Biroului Politic al lui Dej. Procedeul se pare că a fost eficient, de vreme ce , în afara excluderii din partid, omul care a simbolizat teroarea stalinistă în faza ei cea mai absurdă, cea mai atroce, nu a avut de suferit sub nici o formă, a fost scutit de riscul altor sancţiuni şi lăsat să-şi urmeze în tăcere oribilele amintiri.
76
<titlu>Un stalinist impenitent: Alexandru Drăghici
Nimeni nu va putea înţelege ce a fost comunismul dacă nu va încerca să cunoască biografiile celor care l-au făcut posibil. Tot aşa cum despre cel de-al treilea Reich nu poţi scrie fără a recurge la psihobiografie (a se vedea magistrala carte despre Hitler datorată lui Alan Bullock), nici istoria politică a diferitelor regimuri comuniste nu se poate concepe în absenţa unor detaliate studii despre elite, personalităţi, fracţiuni, alianţe, trădări şi răzbunări (a se vedea studiile despre Stalin semnate de Robert C. Tucker ori Adam Ulam). Accentuez aceste elemente pentru că am fost şocat să constat recent, în diferite publicaţii din ţară, invitaţii la "de-personalizarea" ori "de-subiectivizarea" discursului istorico-politic. Ni se cere, practic, să procedăm la o auto-sterilizare etică prin suspendarea dichotomiei obligatorii (o ştim cel puţin de la Dostoievski şi Camus) dintre victime şi călăi. Atunc cînd un film pe care l-am scris pe tema comunismului românesc a fos.t lansat în urmă cu cîteva luni, s-au scris cronici în care mi se reproşa insistenţa pe elementele individuale, ori chiar "abuzul de adjective". Este vorba de o viziune cel puţin mioapă, care nu pricepe că structurile de putere, intimidare şi teroare (fizică şi mentală) pe care s-a întemeiat comunismul au avut un substrat uman, s-au sprijinit pe purtători reali şi palpabili. Unii au fost idealişti, alţii doar oportunişti. Cu toţii însă s-au dedat, integral şi fără reticenţe, ritualurilor înregimentării şi conformismului de sectă. Pe de altă parte, ţin să subliniez, responsabilităţile au fost individuale. Nu toată lumea a avut sînge pe mîini, nu toată lumea a jucat rolul lui Cain. A nu vedea distincţiile comportamentale, gradele de culpabilitate, a comasa trecutul într-un imens bagaj al vinei colective este de trei ori eronat: mai întîi, pentru că de-legitimează actul critic însuşit, făcîndu-l să pară vindicativ şi haotic; apoi, pentru că nu reţine diferenţele individuale, nu lasă loc pentru recunoaşterea zonelor de decenţă şi onestitate; în fine, pentru că nu poate duce la purificare colectivă, cîtă vreme ignoră necesitatea catharsisului individual.
77

Această lungă introducere vrea să lumineze necesitatea recuperării memoriei ca terapie morala în timpuri de tranziţie. Iată însă că petrecerea din viaţă a lui Alexandru Drăghici nu a făcut să curgă prea multă cerneală în

România. Trec peste spectaculozitatea emigrării sale în Ungaria şi insist asupra faptului că odată cu Drăghici dispare una din figurile centrale ale instaurării şi consolidării tiraniei staliniste în România. Mai mult, dacă despre evenimentele din decembrie 1989, atît de apropiate nouă, plutesc încă atîtea semne de întrebare, mă întreb ce ne împiedică să explorăm evenimente mai îndepărtate şi care pot fi de-acum abordate fără exagerata pasionalitate. Apoi, de ce nu se încearcă luarea de contact cu cei care au fost aghiotanţii lui Drăghici (diverşii miniştri adjuncţi de la MAI, directorii de direcţii generale) în perioada cînd a domnit ca suveran absolut asupra poliţiei secrete din România (1952-l965). Ştiu că există voci care cer suspendarea acestor cercetări în numele unei "concordii naţionale". Dar, să fie clar, nici o reconciliere nu se poate întemeia pe amnezie sau pe minciună. Dimpotrivă, acestea nu pot genera decît noi mituri, noi şi primejdioase manipulări.

Alexandru Drăghici, aparent senilul octogenar din Budapesta, a fost principalul acolit al lui Gheorghiu-Dej în înscenarea procesului împotriva lui Pătrăşcanu în aprilie 1954, arhitectul bestialului sistem penitenciar care a împînzit România în deceniul al şaselea, organizatorul unor monstruoase provocări împotriva intelectualităţii şi studenţilor (Piteşti, Aiud, Gherla) şi, nu mai puţin, campionul "purificării etnice" a Securităţii mai ales după 1958. Trebuie accentuat acest ultim element mai ales acum, cînd diverse voci nostalgice încearcă să propună legenda "celor două securităţi": cea "cominternistă" ("internaţionalistă", "iudeo-bolşevică"). opusă celei "patriotice", "traco-getice", "trup din trupul tării". Drăghici nu a operat singur, dar brutalitatea şi cruzimea sa au jucat un rol important în potenţarea propensiunilor sadice ale colegilor săi din Biroul Politic şi din Securitate.

Conflictul dintre Drăghici şi Ceauşescu nu a fost nicicum unul de viziuni ori filosofii politice. Ceauşescu nu era Hrusciov, iar Drăghici nu era Beria. Disputa dintre cei doi, surdă în timpul vieţii lui Dej, acută pînă la injurie ulterior, a fost în primul rînd legată de ambiţiile lor personale, de faptul că erau în egală măsură îndrăgostiţi de putere. Să mai adăugăm rolul celor două soţii, Marta Cziko (fosta croitoreasă ilegalistă pe care mulţi au

avut ocazia să o vadă, agresivă şi vituperantă, într-o formidabilă secvenţă a "Memorialului durerii" şi Elena Ceauşescu, prea bine cunoscută pentru a mai avea nevoie de prezentarea noastră. Eliminarea lui Drăghici în 1968 nu a însemnat o relaxare politică în România, ci doar o carte propagandistică utilizată de Ceauşescu pentru a anula orice autonomie instituţională a Securităţii şi a poza în campionul "legalităţii socialiste".

Am citit recent o carte de conversaţii cu Viaceslav Molotov şi am fost frapat de incredibila banalitate a formulei sale mentale. Spre a relua o formulă a Hannei Arendt, avem de-a face cu banalitatea, crunta banalitate a răului. Aş putea chiar spune că ne întîlnim în astfel de cazuri cu fenomenul abuliei morale: nici o clipă de remuşcare, nici o secundă de compasiune pentru milioanele de victime ale Gulagului. Aşa mi-l închipui şi pe Drăghici (ori pe Honecker, ori pe recent decedatul Leonte Răutu): privind cu dispreţ în jur, convinşi că timpurile lor de glorie vor reveni, pregătindu-se, asemeni unui personaj din "Colonia penitenciară" de Kafka, pentru noi lecţii sîngeroase aplicate în numele "viitorului luminos".

Washington, DC - 24 decembrie 1993
79

<titlu>Agenții sovietici din anturajul lui Gheorghiu-Dej
(Cazul Pantiușa)</titlu>
Ocuparea României de către Armata Roşie, o realitate politică pe care propaganda comunistă a prezentat-o vreme de aproape două decenii drept "eliberarea țării de către poporul-frate sovietic", a însemnat nu numai înrobirea economică, spolierea continuă a bogățiilor naționale, ci şi instaurarea unui regim dictatorial-totalitar, întemeiat pe samavolnicie şi teroare polițienească, întreaga viață politică şi spirituală a țării a fost subordonată dictatului sovietic, intereselor nemijlocite ale puterii ocupante. Orice tentativă de opoziție şi orice strădanie de rezistență au fost reduse la neant prin forța brută a poliției politice comuniste, dominată şi controlată de consilierii sovietici. Ceea ce însă distinge România de alte țări comuniste condamnate să suporte povara "fraților eliberatori", originalitatea regretabilă a regimului Gheorghiu-Dej, în faza sa de dinainte de 1960, constă în prezența directă a agenților sovietici în aparatul represiv românesc, cooptarea lor ca ofițeri cu grade superioare în poliția politică şi în sistemul contrainformațiilor. Mai mult, chiar în secțiile Comitetului Central au activat în poziții dintre cele mai influente agenți sovietici binecunoscuți, plasați în respectivele funcții în anii de după preluarea puterii politice (1948-l950). Această situație, aparent stranie, se explică înainte de toate prin legăturile de strînsă prietenie pe care Gheorghiu-Dej le statornicise cu grupul de agenți sovietici demascați şi condamnați în perioada interbelică. Am în vedere relațiile speciale, de profundă încredere şi solidaritate, pe care viitorul dictator comunist le cultivase cu "mesagerii" Moscovei, încă din anii petrecuți la Doftana, Caransebeş şi Tîrgu-Jiu, raporturile de ataşament care funcționau între el şi asemenea agenți sovietici notorii precum Pintilie Bondarenko, zis Pantiuşa, Serghei Nikonov, devenit ulterior generalul Serghei Nicolau, Posteuca, Babenko, Bucikov, Goncearuk, Protopopov, Gavrilov şi mulți alții. De altfel, soția lui Serghei Nikonov a fost mulți ani secretara personală a lui Gheorghiu-Dej.
80
Toți aceştia erau, cum am mai spus, agenți ai serviciilor secrete ale lui Stalin, demascați în perioada interbelică şi condamnați în conformitate cu legile statului român. Subliniez calitatea lor de spioni, spre a-i distinge — să spunem — de anumiți membri ai PCR care furnizau informații serviciilor ruseşti, fără a fi efectiv înregimentați în structurile agenturii sovietice, fiind mai degrabă utilizați ca paravan sau ca legături în caz de necesitate. In ceea ce-l priveşte pe Pintilie Bondarenko, acesta s-a născut în Ucraina, adolescent fiind a luptat în Armata Roşie în timpul Războiului Civil — se pare chiar că a luptat în faimoasa Armată de Cavalerie a lui Budionîi — iar în anii '20 a fost recrutat de Serviciile Secrete (NKVD) pentru acțiuni în țările învecinate cu Uniunea sovietică, îndeosebi în România. Fără a ajunge să stăpînească vreodată limba română, fără a avea cea mai mică legătură cu stilul de viață, cu interesele şi aspirațiile poporului român, Pintilie Bondarenko s-a dedicat servirii integrale a cauzei ruseşti în România, subminării vieții politice şi economice

româneşti, motiv pentru care a şi fost întemniţat la începutul anilor treizeci. Asemeni altor agenţi sovietici în România, Pantiuşa a efectuat ani lungi de închisoare pentru activităţile sale de agent, timp în care a avut ocazia să intre în contact şi să se familiarizeze cu mediul comuniştilor închişi, în primul rînd cu organizaţia PCR de la Doftana. Prietenia sa proverbială cu Dej şi cu Iosif Chişinevschi data tocmai din anii închisorii, cînd viitorii lideri ai comunismului român au depistat în spionul sovietic nu numai un "sfetnic", ci şi un excelent instrument pentru executarea celor mai "delicate" operaţiuni. Mai mult, colaborarea permanentă cu Pantiuşa promitea să apară ca o garanţie de fidelitate pentru Kremlin, o carte politică extrem de utilă în confruntările sîngeroase de după 23 August 1944. Devenit şeful Departamentului Special al Comitetului Central al PCRTîndată după lovitura de stat de la 23 August, Pantiuşa avea să joace rolul de autentică eminenţă cenuşie de-a lungul atîtor conflicte şi intrigi din anii stalinismului dezlănţuit.
în înalta sa funcţie ocultă, supraveghetor de fado al aparatului dictaturii, agentul sovietic şi-a confecţionat rapid o nouă identitate, a adoptat numele neaoş românesc de Gheorghe Pintilie (după Congresul I al PMR din februarie 1948, cînd era ales membru supleant al CC-ului), şi-a întins tentaculele asupra întregii societăţi româneşti, profitînd de atotputernicia partidului comunist susţinut de Armata Sovietică de

ocupaţie. Pantiuşa a reuşit să se integreze cu succes nucleului dur al comunismului românesc, graţie în primul rînd relaţiei sale cu Dej, dar şi căsătoriei pe care a contractat-o cu una din principalele "doamne" din anturajul Secretarului General şi al Anei Pauker: Ana Toma. Activistă a PCR încă din anii '30, fosta nevastă a lui Sorin Toma şi apoi a lui Constantin Pîrvulescu, Ana Toma lucrase împreună cu Ion Gh. Maurer în cadrul Apărării Patriotice, în anii celui de-al II-lea război mondial, fiind profund implicată în luptele fracţioniste care au culminat prin înlăturarea lui Ştefan Foriş din fruntea Partidului Comunist, la 4 aprilie 1944. Ulterior, după 23 August, Ana Toma se va afla mereu în apropierea Anei Pauker, devenind, după 1947, viceministru al Afacerilor Externe. Tandemul Pantiuşa-Ana Toma va avea un rol esenţial de jucat în afacerea Foriş: aşa cum s-a recunoscut chiar în Plenara CC al PCR din aprilie 1968, Pantiuşa a fost personal responsabil pentru asasinarea lui Ştefan Foriş, fostul Secretar General al PCR, în anul 1946, în urma unei decizii luate de cei patru secretari ai Partidului: Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Să amintim aici caracterul barbar al acţiunii comise de Pantiuşa împreună cu fidelul său şofer sovietic Vania: zdrobirea ţestei militantului comunist cu ajutorul unei răngi, ca şi asasinarea mamei lui Foriş, azvîrlită în Criş cu pietre de moară legate de gît. Mai trăiesc încă oameni care îşi amintesc de oroarea acelor momente, de monstruozitatea şi sălbăticia faptelor agentului sovietic înscăunat în fruntea "treburilor Speciale" ale Partidului Comunist Român. Tot astfel, mai trăiesc încă oameni ce nu au uitat rolul personal al Anei Toma în timpul procesului lui Lucreţiu Pătrăşcanu, depoziţia ei împotriva acestuia, ca şi împotriva lui Remus Koffler, fostul adjunct al lui ştefan Foriş, condamnat odată cu Pătrăşcanu şi executat ca şi acesta în urma înscenării judiciare din 1954.

Multe din sumbrele implicații ale acestor afaceri criminale au fost dezvăluite în cadrul Plenarei din aprilie 1968, apoi în timpul Plenarei Comitetului Municipal de Partid al Capitalei condusă de Nicolae Ceauşescu: am în vedere, între altele, luarea de cuvînt a lui Teohari Georgescu în legătură cu influențele externe în organizarea proceselor politice în România, dar îndeosebi remarcabila luare de cuvînt a lui Zaharia Stancu care a rostit cumplitele adevăruri privind responsabilitatea personală a generalului Pintilie, zis Pantiuşa. Căci să nu pierdem din vedere formidabila ascensiune a agentului sovietic în poliția secretă

românească: devenit adjunctul lui Teohari Georgescu, Pantiuşa era în fond un supercontrolor al Ministerului de Interne, lucrînd direct cu Gheorghiu-Dej şi cu consilierii sovietici, adeseori prin totala ignorare a Ministrului. Mai mult, el era însărcinat cu întreaga activitate de urmărire a membrilor Biroului Politic, inclusiv a convorbirilor lor telefonice, fiind practic omul cel mai apropiat de Gheorghiu-Dej, acolitul său numărul unu. întreaga pregătire a Plenarei din mai-iunie 1952 care a dus la eliminarea grupului Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu a fost realizată sub directa supraveghere a lui Pantiuşa, maestru în arta camuflajului şi a conspirațiilor tenebroase. Rolul său avea să se mențină nealterat de-a lungul deceniului 1950-l960, Pantiuşa deținînd funcția de prim-adjunct al Ministrului de Interne, deci a lui Alexandru Drăghici, şi de şef al Securității. Cît o privește pe consoarta sa, după ce a ştiut să se dezică cu succes şi fără remuşcări de Ana Pauker, la al cărei cult contribuise decisiv, Ana Toma devenea membru titular al Comitetului Central — pînă la al IX-lea Congres — şi adjunct al Ministrului Comerțului Exterior. Să spunem aici doar că această pereche a exercitat o imensă influență asupra lui Dej, că între Pantiuşa şi Ana Toma pe de o parte, şi Gheorghiu-Dej pe de altă parte, a existat o continuă relație de complicitate şi solidaritate, cimentată în primul rînd prin abuzurile şi atrocitățile în care erau deopotrivă implicați. Astfel se explică mărinimia lui Dej în anii '60, cînd Pantiuşa, deşi membru al grupului de agenți sovietici înlăturați din funcțiile pe care le ocupau, a devenit pentru un timp şeful miliției, menținîndu-se adjunct al Ministrului de Interne pînă la pensionarea sa, nu cu mult timp înaintea Declarației din aprilie 1964. Cît o priveşte pe Ana Toma, ea avea să facă figură de vedetă în Plenara CC din noiembrie-decembrie 1961, în cadrul operațiunii regizate de Dej şi Răutu pentru evitarea unui proces de destalinizare în România: ea nu a pierdut ocazia de a pronunța unul dintre cele mai veninoase discursuri din cadrul acelei Plenare, un text înțesat de cele mai absurde si aberante calomnii la adresa lui Pătrăşcanu şi Foriş.

Portretul agentului sovietic nu ar fi complet dacă nu am aminti episodul excluderii sale din partid în urma revelațiilor Plenarei din aprilie 1968, starea de prostrație, abulie alcoolică şi aparentă amnezie în care s-a complăcut octogenarul torționar pînă la sfîrşitul vieții, în urmă cu numai cîțiva ani. Pe de altă parte, se pare că însuşi Ceauşescu a avut mustrări de

conştiință pentru cuvintele dure rostite la adresa lui Pantiuşa, de vreme ce la aniversarea semicentenarului Partidului Comunist, în 1971, a găsit de

cuviinţă să-i atribuie ordinul "Tudor Vladimirescu", clasa a doua, fapt menţionat chiar de Scînteia, o situaţie suficient de paradoxală, de natură să provoace stupoarea celor prezenţi la respectiva ceremonie, încă o dată, cuplul era răsplătit de Partid pentru inflexibilul "devotament revoluţionar": Ana Toma devenea Erou al Muncii Socialiste, un titlu atît de adecvat pentru lungul ei stagiu în lumea de intrigi, comploturi şi trădări a Nomenklaturii comuniste. Pantiuşa nu a fost nici un moment deranjat, nu a fost niciodată somat să răspundă pentru atîttea fărădelegi comise, pentru metodele mafiotice pe cere le-a aplicat în atîtea cazuri politice, de la Foriş şi Pătrăşcanu şi pînă la exponenţii partidelor istorice sau intelectualii suspectaţi de atitudini opoziţioniste. Dimpotrivă, el a continuat să se bucure de toate avantajele şi privilegiile rezervate pensionarilor "de excepţie": aprovizionarea specială, Policlinica Comitetului Central, Spitalul Elias, eventual case de odihnă "cu circuit închis" de tipul Olăneşti sau Cumpătul etc. Să mai adăugăm pensia exorbitantă pe care a primit-o pînă în ultima zi. Este vorba de opulenta sinecură a personajelor din această categorie, întrucît asemeni lui Pantiuşa mai sînt puzderie de foşti spioni sovietici propulsaţi ofiţeri români, astăzi liniştiţi şi blînzi pietoni prin preajma Parcului Herăstrău, Statuii Aviatorilor şi şoselei Kiseleff. Atunci cînd i-a sosit, în fine, ceasul întîlnirii cu eternitatea, spionul stalinist nu a ezitat să revendice statutul de general şi să pretindă tratamentul de rigoare. După moartea lui Pantiuşa, văduva sa, Ana Toma, a luptat din răsputeri să obţină înmormîntarea torţionarului dipsoman la Cimitirul Militar Ghencea. Este oare nevoie să adăugăm că exigenţele neconsolatei "eroine" au fost de îndată îndeplinite şi că sinistrul personaj a părăsit această lume în sunetele marşului funebru intonat de fanfara armatei române? Morbid epilog la o istorie marcată de atîtea nelegiuiri, apoteoză a lipsei de onoare ridicată la rangul de supremă virtute "revoluţionară" .

Care este concluzia ce s-ar putea desprinde din cele de mai sus? în primul rînd faptul că regimul comunist din România nu a acceptat niciodată o analiză radicală a crimelor stalinismului, iar făptuitorii acestor crime nu şi-au primit niciodată binemeritata pedeapsă. Să amintim numai faptul că Alexandru Drăghici locuieşte într-o superbă vilă pe strada Sofia

din Capitală, că se bucură în continuare de toate privilegiile unui "soldat fidel al Partidului". Apoi, poziţia extraordinară a lui Pantiuşa în fruntea Securităţii româneşti vorbeşte despre nemiloasa înfeudare a ţării faţă de Uniunea Sovietică, despre servilismul nemărginit al comuniştilor români şi în primul rînd al lui Gheorghiu-Dej, în raport cu "marea vecină de la Răsărit", în anii "obsedantului deceniu". Mai mult, lunga şi niciodată dezminţita prietenie dintre Dej şi Pantiuşa, spre a nu insista asupra altor cazuri similare de agenţi ruşi în anturajul Secretarului General, indică anumite caracteristici ale formaţiei politice a lui Gheorghiu-Dej, inclusiv aptitudinea sa de a utiliza fiecare relaţie personală în vederea atingerii propriilor scopuri, între altele, Dej s-a folosit de Pantiuşa tocmai pentru a adormi suspiciunile sovietice, a izbutit să facă din agentul sovietic un agent personal, un involuntar element în jocul politic ce avea să ducă la Declaraţia din 1964 şi la noua linie în relaţiile cu Moscova.

<titlu>Pagini însîngerate din istoria comunismului românesc
Episodul Ştefan Foriş</titlu>
Vreme de aproape două decenii, propaganda regimului comunist din România a abundat în calomnii şi insulte la adresa unora dintre liderii partidului din anii clandestinităţii şi, în primul rînd, la adresa lui Ştefan Foriş şi Lucreţiu Pătrăşcanu. Nu a existat lucrare istorică publicată în anii lui Gheorghiu-Dej, nu a existat vreun discurs politic consacrat chestiunilor de istorie a partidului în care să absenteze insinuările denigratoare, faimoasele acuzaţii de spionaj şi trădare. Pentru grupul conducător în frunte cu Dej, întreaga istorie a comunismului românesc nu era altceva decît un complot al Siguranţei "burghezo-moşiereşti" şi al serviciilor de contrainformaţii occidentale.
Stalinişti consecvenţi, liderii din Biroul Politic al Partidului Muncitoresc Român nu pierdeau ocazia să denunţe eternele conspiraţii ale "duşmanului de clasă", să facă din istoria partidului o ţesătură de lupte şi adversităţi necontenite. Ceea ce nu puteau ei recunoaşte era substratul autentic al acestor animozităţi şi opoziţii, originea reală a conflictelor ireconciliabile din interiorul comunismului românesc, în anii ilegalităţii şi ai instaurării noului regim. Pentru că, în fond, întreaga chestiune poate fi redusă la un permanent duel politic, în care miza nu era alta decît puterea, controlul absolut şi nedisputat al aparatului de partid, în ultimă instanţă poziţia supremă în interiorul partidului. Să amintim că toate aceste conflicte s-au desfăşurat într-un partid, încadrat pînă în 1943 în Comintern, aflat şi după aceea sub dominaţia riguroasă a Kremlinului. Ele au purtat aşadar pecetea intereselor şi intrigilor politice urzite la Moscova. Destinul tragic al lui Ştefan Foriş este, astfel, mai mult decît elocvent pentru caracteristicile jocurilor politice reale din PCR, pentru lipsa de principialitate şi moralitate a acestei formaţiuni cu pretenţii emancipatoare şi izbăvitoare.
Ştefan Foriş a fost unul dintre militanţii de primă oră ai comunismului românesc, unul dintre acei intelectuali transilvăneni atraşi de promisiunile programului politic bolşevic, de idealul mesianic al eliberării universale.

Să adăugăm la aceasta, circumstanţa originii sale naţionale, faptul că, fiind de naţionalitate maghiară el trăise cu deosebită intensitate evenimentele revoluţionare din Ungaria, fusese fascinant de spiritul utopiilor radicale socialiste. Este interesant de subliniat faptul că asemeni altor exponenţi ai elitei fondatoare a comunismului românesc, Foriş nu era proletar, ci intelectual, aparţinea prin urmare unei categorii sociale pe care stalinismul nu a iertat-o niciodată, considerînd-o expusă prin definiţie oscilaţiilor şi capitulării.
Profesor de matematică, trecut printr-un stagiu de pregătire teoretică în Viena deceniului 1920-l930, acea Vienă Roşie în care înfloreau radicalismele de tot felul, Foriş a revenit în România, în anii '30, devenind unul dintre liderii resortului propagandistic al PCR. Mai puţin implicat decît alţi militanţi în luptele fracţioniste care au premers Congresului al V-lea, Foriş a putut fi luat în consideraţie de către liderii Cominternului pentru o carieră spectaculoasă în cadrul comunismului român. El avea să facă parte din echipa care a înlocuit generaţia iniţială de conducători ai PCR, acei

militanți care, sub o formă sau alta, exprimaseră îndoieli asupra validității universale a modelului revoluționar stalinist şi care aveau să piară în anii Marii Terori declanşate de Stdin (1936—1939). Devenit membru al Comitetului Central, după Congresul al V-lea, intrat în Biroul Politic la mijlocul deceniului al patrulea, Ştefan Foriş se apropia vertiginos de poziția supremă în Partid, titlul de Secretar General. Ar fi de menționat structura sa psihică extrem de rigidă, o voință de fier înrădăcinată într-un temperament dictatorial, o inflexibilitate vecină cu fanatismul, manifestată înainte de toate în devotamentul necondiționat pentru cauza sovietică. Exterminarea lui Aleksander Stefanski-Gorn şi a Elenei Filipovici, la Moscova, în anii Marii Epurări, abilitatea şi incontestabila sa superioritate teoretică în raport cu alți lideri comuniști, relațiile pe care şi le-a construit în anii de detenție la Braşov şi Doftana, i-au permis lui Foriş ascensiunea rapidă*dobîndirea unei poziții privilegiate în grupul hegemonie al comunismului românesc.

Este necesar să amintim faptul că, în anii din preajma celui de-al II-lea război mondial, PCR deținea două centre de decizie politică: cel de la Moscova, condus de Boris Stefanov şi cel din țară, avîndu-l în frunte pe Ştefan Foriş, secundat de militanți precum Remus Koffler, Lucrețiu Pătrăşcanu, Ileana Răceanu, precum şi de grupurile comuniste din

închisori, dominate de personalități precum Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej. în orice caz, în anii 1939-l940, Ştefan Foriş devenise liderul veritabil al comunismului românesc, investit cu încrederea Centrului mondial al comunismului, Prezidiul Internaționalei de la Moscova. Foriş era posesorul puterii în partid, el controla organizația de tineret în care începuse să joace un rol important Nicolae Ceauşescu, alături de alți militanți precum Miron Constantinescu, Constanța Crăciun, Grigore Preoteasa, Ofelia Manole şi Gheorghe Rădulescu. Foriş controla aparatul de propagandă al PCR în care activau Leonte Răutu, Sorin Toma, Ştefan Voicu şi alții care vor sugruma viața culturală românească după 23 August 1944, tot el avea un cuvînt decisiv de rostit în resortul aşa-numit "tehnic", în fond baza acțiunilor conspirative ale comuniştilor români, "infrastructura" subversiunii sistematice, în acest domeniu, merită menționată poziția deținută de Tatiana Bulan, în epocă soția lui Ştefan Foriş, fostă activistă de seamă a UTC-ului, membră, asemeni lui Răutu, Zina Brîncu, Chişinevschi, Ofelia Manole ş.a., a fracțiunii "basarabene" din PCR. Trecută în Basarabia după iunie 1940, Tatiana Bulan se va despărți de Ştefan Foriş şi se va manifesta în cadrul emigrației comuniste româneşti din URSS. Membră a nucleului "dur" al comunismului românesc, Tatiana Bulan va fi paraşutată în anii războiului în țară, participînd la tentativa de formare a unor mişcări de partizani prosovietici pe teritoriul României, un experiment al cărui eşec este binecunoscut, în anii postbelici, ea va deveni adjunct al Ministrului învățămîntului şi Culturii, iar apoi, pînă la pensionare, director ştiințific al Academiei "Ştefan Gheorghiu", fiind "onorată" de Ceauşescu, în 1971, cu titlul de "Erou al Muncii Socialiste". Să pomenim, în treacăt, înaltele funcții pe care le-a deținut soțul ei, generalul Iakov Bulan, fost Rector al Academiei Militare şi comandant al Aviației, un alt exponent, alături de Pantiuşa, Nikolski, Nikonov, Bucikov, Goncearuk, Posteucă, Babenko & Co., al grupului de

agenți sovietici din anturajul lui Dej.
Nu putem insista îndeajuns asupra feluritelor intrigi țesute de grupul lui Dej, în anii războiului, asupra conflictelor de orgolii şi ambiții dintre grupul dominat de Foriş şi cel aflat sub controlul lui Gheorghiu-Dej. Este cazul însă să subliniem că, în acest dramatic joc politic, un rol semnificativ l-a jucat Centrul politic al emigrației de la Moscova, condus de Ana Pauker, care îl înlocuise pe Boris Ştefanov după 1940. Este astăzi o

certitudine că Ana Pauker decisese încă din 1940 să-l susțină pe Dej pentru postul de Secretar General, fiind convinsă că acesta nu va fi altceva decît o marionetă, un pion ce va putea fi mişcat în funcție de interesele Moscovei. Din acest motiv, Centrul de la Moscova nu se va opune grupului lui Dej în acțiunea de subminare a prestigiului politic al lui Foriş, va încuraja chiar denunțurile sosite, prin filiera bulgară, la Prezidiul Cominternului. Există la Bucureşti, în arhivele C.C. al PCR, nu puține mostre ale acestei "literaturi" a delațiunii, epistolele-pamflet redactate de Centrul din închisori (Dej, Chişinevschi, Teohari Georgescu, Apostol, Drăghici, Ceauşescu, Moghioroş etc.) şi făcute să parvină la Moscova, capodopere de machiavelism pe care regimul a ştiut să le păstreze ascunse sub şapte peceți. Pe de altă parte, merită amintit episodul Petre Gheorghe, legat de căderea în mîinile poliției secrete germane a Secretarului Organizației de partid a Capitalei, militantul de origine bulgară Petre Gheorghe. el însuşi aflat în conflict cu grupul Foriş-Kofler. Arestarea lui Petre Gheorghe a fost atribuită ulterior "trădării" comise de Foriş, iar în acțiunea de mistificare a întregii afaceri s-au "distins", în primul rînd Ronea Gheorghiu, fosta nevastă a lui Petre Gheorghe, devenită vicepreşedinte ai Comisiei Controlului de Partid în anii '50 şi Ivanca Rudenco, sora aceluiaşi militant comunist, suficient de prețuită de Ceauşescu pentru a primi titlul de "Erou al Muncii Socialiste" în 1971. Aceste două activiste au jucat un rol extrem de semnificativ în construirea, mai exact spus în ticluirea "dosarului Foriş", a acelui corp de acuzații în numele căruia Ştefan Foriş a fost neutralizat politic, la 4 aprilie 1944, prin izolarea sa forțată într-o locuință conspirativă a PCR. Nu trebuie ignorat nici un moment rolul jucat în declanşarea şi înfăptuirea acestei acțiuni de către o serie de militanți precum: Constantin Pîrvulescu, Iosif Rangheț. Emil Bodnăraş, Ion Gh. Maurer, Ana Toma, Ileana Răceanu ș.a., faptul că întregul scenariu al înlăturării lui Foriş şi a grupului său fusese imaginat de Dej şi de acoliții săi din închisori. Nu este vorba aici de a-l idealiza pe Ştefan Foriş, ci doar de a accentua totala incapacitate a comunismului românesc de a practica mecanismele democrației interne de partid, de caracterul esențialmente ocult şi gangsteresc al luptei disperate pentru putere în sînul acestei organizații.
Odată imobilizați Foriş, Koffler şi alți membri ai anturajului fostului Secretar General, terenul era preparat pentru ascensiunea noului "rege",

pentru instalarea noii echipe diriguitoare a comunismului românesc. De acum încolo, fiecare nouă pagină a istoriei partidului va fi scrisă pe placul lui Gheorghiu-Dej, devenit suveranul absolut al comunismului, în faza sa cea mai intolerantă: în 1946, Secretariatul CC al PCR, compus din Dej,

Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, va adopta decizia, totalmente arbitrară, de a proceda la lichidarea fizică a lui Ştefan Foriş. Nici un fel de anchetă penală nu a precedat această rezoluţie, nici un fel de analiză minuţioasă de documente şi mărturisiri personale. Totul a fost întreprins în grabă şi în tăcere, ca o operaţiune a Mafiei, cu sînge rece şi sadism. Executorul hotărîrii "zeilor" comunişti nu era altul decît faimosul Gheorghe Pintilie-Pantiuşa, spionul sovietic specializat în mînuirea răngii, instrumentul cu care a fost lichidat Foriş. Mama fostului Secretar General era ucisă nu mai puţin mişeleşte*, iar soţia sa, Victoria Sîrbu-Foriş, sora cunoscutei militante Elena Pavel, avea să ispăşească ani grei de temniţă comunistă. Cît despre Remus Koffler, membru |al Biroului Politic sub Foriş, el avea să compară ca acuzat în procesul Pătrăşcanu, fiind condamnat la moarte şi executat în 1954, pe baza mărturiilor depuse de o serie de personalităţi comuniste, între care Ana Toma, Ilca Melinescu şi Ecaterina Borilă. Să amintim, fie şi în treacăt, numele altor victime ale aceluiaşi odios proces-înscenare, oameni ale căror memorii ar fi putut lumina una din paginile cele mai complicate ale istoriei comunismului românesc: Hary Brauner, Lena Constante, apoi faimosul Bellu Silber, Lilly Weigel sau inginerul Calmanovici, mort de greva foamei în închisoare.

Reabilitarea lui Pătrăşcanu, în aprilie 1968, o operaţie destinată fortificării prestigiului politic al lui Ceauşescu şi anihilării "mitului" lui Dej, a coincis şi cu o parţială reabilitare a lui Foriş. Spunem parţială, întrucît documentul final al Plenarei din aprilie 1968 a evitat să analizeze unele dintre acuzaţiile esenţiale aduse fostului Secretar General: boicotarea şi sabotarea iniţiativelor de formare a unor detaşamente de partizani, în anii războiului împotriva URSS, colaborarea cu Siguranţa în afacerea Petre Gheorghe, o serie de chestiuni legate de relaţiile tandemului Koffler-Lilly Weigel cu poliţia politică a regimului Antonescu etc. De

<Notă>

* Fiind azvârlită în Criş cu pietre de moară legate de gât.

</notă>

altfel, şi acest lucru prezintă o importanţă covîrşitoare pentru chestiunea ce o discutăm, căderea lui Foriş a fost uneltită de grupul lui Dej de la Tîrgu-Jiu, grup în care Nicolae Ceauşescu începuse a se manifesta destul de puternic. Un motiv suficient pentru succesorul lui Dej de a nu bate prea multă monedă în jurul cazului Foriş, de a prefera să insiste asupra afacerii Pătrăşcanu, în care rolul lui personal apărea oricum estompat, iar responsabilitatea personală a lui Dej şi a lui Drăghici nu putea fi de nimeni contestată, în plus, reabilitările de la Plenara din aprilie 1968 au avut un caracter instrumental şi eclectic, fapt ce s-a probat la Plenara Municipiului Bucureşti, în prezenţa lui Ceauşescu: atunci cînd proaspătul "reabilitat" Teohari Georgescu perora despre crimele lui Dej, Victoria Foriş, ea însăşi invitată să participe la acest simulacru de "reparaţie" istorică şi etică, l-a întrerupt violent, amintindu-i fostului Ministru de Interne propriile acte de cruzime, propria ferocitate în anchetarea grupului Foriş.

Ar fi de subliniat inconsecvenţa regimului în analiza crimelor epocii staliniste, timiditatea în publicarea adevăratelor biografii ale militanţilor ucişi. Revista "Magazin Istoric" a suferit cel mai direct de pe urma acestei

ambiguități, atunci cînd în 1969 a fost obligată să topească un număr întreg datorită unui articol comemorativ închinat lui Foriş. Un alt argument pentru incapacitatea regimului de a distinge între victimă şi călău este chiai faimosul Monument al "Eroilor luptei pentru libertatea poporului, pentru socialism", locul în care îşi dorm somnul de veci Gheorghiu-Dej şi Pătrăşcanu, Foriş şi Teohari Georgescu, Ana Pauker şi Vasile Luca, Iosif Chişinevschi şi Petre Borilă, înfrățiți şi împăcați în liniştea finală a mormîntului.

<titlu>între principii şi vendetă. Ştefan Foriş şi luptele fracționiste din comunismul românesc</titlu>
Nu vom osteni niciodată să o repetăm: în pofida aparentei desovietizări, comunismul românesc a fost pînă în prezent privat de o veritabilă operație de destalinizare. între multele efecte ale acestei incontestabile frustrații istorice, nu cel mai neglijabil îl constituie tergiversările şi oscilațiile în scrierea unei de mult promise istorii a partidului. O anumită ceața evlavioasă continuă să împiedice tratarea lucidă, fără prejudecăți, a unor episoade capitale din trecutul acestei formațiuni politice. Vechile ranchiune, ruginitele obsesii leniniste, continuă să-şi spună cuvîntul în interpretarea istoriei stîngii comuniste din România. Lipsesc studiile biografice, iar hagiografia ori regia omisiunilor contemporană pune sub semnul întrebării însăşi posibilitatea unui demers ştiințific în acest fascinant domeniu.
Tocmai din acest motiv, apare ca o necesitate imperioasă smulgerea adevărului din imperiul frazeologiei bombastic-revoluționare. Este vorba de o întreprindere de maximă actualitate, întrucît numai priceperea jocurilor politice din trecut poate permite înțelegerea situației politice şi spirituale din țară din ultimii douăzeci de ani. Ştefan Foriş, fostul secretar general al PCR, a fost reabilitat, teoretic, în cadrul faimoasei Plenare din aprilie 1968, însă adevăratele mobiluri ale eliminării şi lichidării sale ^ aşteaptă să fie luminate.
Născut, cum am mai spus, în Ardealul de Nord, într-o familie maghiară, Ştefan Foriş a fost unul dintre puținii intelectuali care au militat în comunismul românesc interbelic. Implicat, mai întîi, în mişcarea revoluționară maghiară, dedicat cauzei revoluționare cu acea doză de exaltare proprie anilor 1918-l920, Foriş a apucat să studieze matematica şi, parțial, ingineria la Viena. Revenit în România, el avea să colaboreze cu liderii din epocă ai partidului comunist, între care nu puțini proveneau din medii similare cu al său. Am aici în vedere personalități precum Imre Aladar, Eugen (Jeno) Rozvanyi, Elek Koblos, foşti militanți ai mişcării socialiste, hrăniți cu lecturi marxiste occidentale, cu certe simpatii pentru

adversarii lui Stalin din partidul bolşevic. Nu întîmplător aceşti oameni aveau să piară în perioada Marii Terori, alături de alți fondatori ai comunismului românesc plecați spre Moscova întru descoperirea Paradisului terestru, în memoria celor care l-au cunoscut, Ştefan Foriş a rămas ca un personaj introvertit, sobru, adeseori ironic, cu o specială capacitate de a elabora sofisme dialectice. Devotat Moscovei fără condiții, stalinist din pasiune şi din convingere, Foriş nu a mărturisit niciodată îndoieli în

legătură cu succesivele viraje ale liniei Cominternului. Adevărul fusese revelat o dată şi pentru totdeauna în Bazele leninismului, compilaţia cu pretenţii doctrinare semnată de Stalin. La Doftana şi în alte închisori, unde va fi întemniţat, în cel de-al patrulea deceniu, Ştefan Foriş va juca rolul de inspirat comentator al evangheliei materialist-dialectice. Simplismul ostentativ al demonstraţiilor staliniste, anihilarea voluntară a spiritului critic par să-l fi satisfăcut pe acest birocrat al revoluţiei, în puţinele conflicte care s-au ivit între grupul hegemonie din PCR şi instructorii Cominternului, Foriş a ţinut constant partea acestora din urmă. Pentru Bela Kun şi Gheorghi Dimitrov, un asemenea om era o garanţie perfectă a menţinerii docilităţii comun ştilor români. Ştefan Foriş avea să devină membru al Comitetului Centr ,1 al PCR după cel de-al V-lea Congres al partidului. Episodul merită rememorat, întrucît, cu acea ocazie, aveau să se stabilească anumite priorităţi strategice şi alianţe de forţe cu valoare decisivă, în cel de-al cincilea deceniu. Desfăşurat la Moscova, la sfîrşitul anului 1931, Congresul al V-lea a ascultat un Raport al Comitetului Central, prezentat de Elena Filipovici (sub pseudonimul Măria Ciobanu), activistă comunistă, executată ca agentă trotskistă, în anii Marii Epurări staliniste. Congresul a fost dominat de un irespirabil aer de suspiciune şi conspirativitate. Fiecare rezoluţie, fiecare luare de cuvînt, fiecare opinie au fost în prealabil cenzurate de tartorii Cominternului dirijaţi de Bela Kun. Stefanski-Gorn devine secretar general, avînd-o pe Elena Filipovici ca mînă dreaptă. Cariera lui Foriş se afla de-acum pe o orbită sigură. Membru al C.C .-ului, conştient de superioritatea sa intelectuală în raport cu tovarăşii săi de detenţie, el va şti să exploateze anii de închisoare pentru forjarea unui dosar de cadre ireproşabil, între timp garniturile de lideri se schimbau într-un ritm ameţitor, în funcţie de toanele Internaţionalei, impuse, desigur, de capriciile lui Stalin. Spre finele deceniului al patrulea, Ştefan Foriş, eliberat din închisoare, se poate consacra activităţii pentru

care se considera predestinat: conducerea resortului Agitprop, adică de agitaţie şi propagandă, al partidului comunist. Este epoca în care ..' colaborează intens cu Leonte Răutu, Alexandru Buican, Sorin Toma, Miron Constantinescu, Constanţa Crăciun, Grigore Preoteasa, Mihail Roller ş.a. Secretarul general oficial al partidului nu era altul decît închistatul militant de origine bulgară Boris Ştefanov, cel care nu a şovăit să anticipeze cu entuziasm ultimatumul sovietic care a dus la anexarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord în 1940. Cazul Ştefanov meritînd o analiză aparte, ne vom mulţumi să spunem acum că Foriş a beneficiat de dizgraţia acestuia, devenind succesorul său în fruntea aparatului ilegal al Partidului Comunist din România. Ca element anecdotic, să menţionăm faptul că, în acea perioadă, Foriş era căsătorit cu Tatiana Bulan, de care se va despărţi în 1940, spre a deveni soţul Victoriei Sîrbu, sora cunoscutei militante Elena Pavel. Tatiana Bulan va emigra în URSS de unde va reveni clandestin în România, devenind după război o activistă de seamă a PCR. In ce o priveşte pe Victoria Sîrbu-Foriş, ea va împărtăşi tragicul destin al soţului ei: arestată şi condamnată, din ordinul cvartetului Dej-Pauker-Luca-Teohari Georgescu, ea va cunoaşte calvarul sistemului concentraţionar stalinist românesc, fiind reabilitată abia de Nicolae

Ceauşescu. La celebra şedinţă de la Municipiul de partid Bucureşti, în cadrul "prelucrării" Plenarei din aprilie 1968, Victoria Foriş va rosti una dintre cele mai impresionante luări de cuvînt, o explozie de disperare şi amărăciune, un gest de revoltă împotriva făţărniciei autocriticii comise de Teohari Georgescu.
Asociat în primul rînd cu Remus Koffler, dar nu mai puţin cu militanţi. precum Lucreţiu Pătrăşcanu, Ileana Răceanu, Constantin Pîrvulescu sauN Emil Bodnăraş, Ştefan Foriş a condus autoritar, de o manieră despotic-absolutistă, Secretariatul C.C.-ului. Argumentul său favorit constă în necesitatea de a întări vigilenţa revoluţionară, îndeosebi în condiţiile de după declanşarea celui de-al II-lea război mondial. Marele conspirator avea să cadă el însuşi victima unei conspiraţii urzite de aşa-numitul Centru din închisori, aflat sub controlul lui Gh. Gheorghiu-Dej. Originile conflictului trebuie căutate ceva mai devreme, în competiţia şi acerba rivalitate dintre Foriş şi Petre Gheorghe, secretarul Organizaţiei de partid a Capitalei. Acesta din urmă, împreună cu alţi activişti, între care sora sa, Ivanca Rudenco, precum şi soţia sa, Ronea Gheorghiu, vor contribui la

intensificarea paroxistică a luptei pentru putere din partid. Căderea în circumstanţe oarecum suspecte a lui Petre Gheorghe, precum şi o serie de alte fenomene inevitabile în condiţiile clandestinităţii au funcţionat ca raţiuni pentru elaborarea platformei anti-Foriş a grupului din închisori. Va veni poate vreodată clipa cînd, desferecînd arhivele partidului, istoricii şi politologii vor putea studia în linişte acele teribile documente redactate la Tîrgu-Jiu şi care prevesteau supliciul lui Foriş, după 1944. Nici o invectivă, nici o calomnie, oricît de deşănţată, nu lipsea din scrisorile trimise de colectivul lui Dej către patronii de la Moscova. Foriş, la rîndul său, va face uz de arme similare, tratîndu-şi adversarii cu epitete dintre cele mai puţin măgulitoare. Foriş şi Victoria Sîrbu, Koffler şi Lilly Weigel, iată doar cîteva nume de oameni care vor suferi după război rigorile "justiţiei revoluţionare". Ceea ce nu înseamnă nicicum că, dacă ei ar fi rămas în vîrful piramidei, ar fi dovedit mai multă compasiune pentru semenii lor. Există un stil politic stalinist care constă în abandonarea oricăror scrupule, a oricăror reţineri morale. Revoluţia şi puterea ajung a se confunda, iar luptele dintre fracţiuni tind să se sfîrşească întotdeauna în chip sîngeros. Este drept, m >dul cum a pierit Foriş depăşeşte cu mult reglări asemănătoare de contu.i în alte partide comuniste. Dej şi complicii săi au acţionat cu o brutalitate gangsterească, terorizaţi parcă să nu fie prinşi asupra mizerabilei lor fapte. A existat parcă ceva morbid, un element de exagerare imposibil de pătruns, în această răzbunare. Ştefan Foriş, omul obsedat de regulile celei mai depline conspirativităţi, era arestat în aprilie 1944 de un grup de politruci recrutaţi de Emil Bodnăraş. Este cel puţin straniu că o asemenea acţiune era înfăptuită de comunişti, respectiv de membrii unui partid aflat în ilegalitate, între cei care au avut un rol marcant de jucat în eliminarea lui Foriş şi în lansarea grupului lui Dej ca "echipă de schimb" a fost Ion Gh. Maurer. Reveniţi în ţară, împreună cu trupele sovietice de ocupaţie, Ana Pauker şi Vasile Luca vor subscrie la decizia Centrului din închisori, pecetluind, prin sîngele lui Foriş, o incomodă alianţă provizorie cu Gheorghiu-Dej şi camarazii săi. Prea puţini au fost cei care să cuteze să rostească minime dubii legate de

soluția zisă "administrativă" a cazului Foriş. Dimpotrivă, foştii acoliți, înspăimîntați că vor fi siliți să dea socoteală, se vor grăbi să-şi ponegrească cît mai persuasiv idolul de odinioară.
95

în cuvîntarea sa rostită cu prilejul celei de-a 30-a aniversări a partidului comunist, Dej îl acuza în 1951 pe răposatul Foriş de cele mai aberante acțiuni împotriva "avangardei proletariatului român": între alte crime comise de inveteratul presupus agent al Siguranței, era menționată trădarea în urma căreia fuseseră arestați Iosif Chişinevschi şi Teohari Georgescu, ambii membri ai Secretariatului partidului comunist ilegal. Firește, în 1952 crima lui Foriş se vedea reconsiderată, de vreme ce Teohari Georgescu îşi pierduse statutul de erou, prăbuşindu-se, el însuşi, în prăpastia tuturor oportunismelor şi devierilor posibile şi imposibile. Iar, în iunie 1957, însuşi Iosif Chişinevschi, inchizitorul profesionist, devenea ținta acerbelor atacuri ale propagandei lui Dej.
Căderea lui Ştefan Foriş şi mai ales lichidarea sa feroce de către agenții sovietici din anturajul lui Dej. asasinarea mamei sale într-un sat din preajma Oradei, simbolizează caracterul structural antidemocratic, esențialmente represiv, al comunismului românesc. Este vorba de îngrijorătoarea absență a unei tradiții a toleranței şi dialogului, de faptul că pentru aceşti militanți delictul de opinie nu se putea ierta, iar consecința sa nu putea fi decît plutonul de execuție. Ar fi interesant de ştiut cum a înțeles să analizeze aceste tulburătoare chestiuni Ion Gh. Maurer în ale sale memorii. Omul care în 1961 îşi revendica un titlu de glorie ca victimă a "trădării" lui Pătrăşcanu avea să pronunțe, după şapte ani, formula care sintetizează magistral esența fenomenelor politice cărora le-au plătit tribuit prin tăcere sau sprijin activ, toți activiştii comunişti, fără excepție: "Aceste mult prea triste şi prea urîte fapte...".
în 1940, cînd a vizitat Moscova, pentru a primi instrucțiuni legate de strategia pe lungă durată a comunismului românesc, Ştefan Foriş era probabil încredințat că a izbutit să-şi consolideze poziția în fruntea sectarei mişcări pe care o reprezenta. Chinuitoare lupte fratricide, denunțări reciproce şi cinice lovituri sub centură, în fine lovitura de grație a agentului sovietic însărcinat să-l asasineze, toate acestea îl vor fi lămurit poate asupra unei persistente, funeste confuzii. Ceea ce el, şi atîția alții, speraseră să fie paradisul regăsit, nu era de fapt decît mlaştina celei mai perverse infamii.
(Transmis în cadrul programului "Actualitatea românească",
Radio Europa Liberă, 19 octombrie 1983)
96
<titlu>Represiuni antiintelectuale, după 1956
Moartea lui Stalin, în martie 1953, înăsprirea competiției pentru putere la Kremlin, ascuțirea divergențelor dintre diversele fracțiuni ale grupului hegemonie sovietic, soldate, între altele, cu înlăturarea şi lichidarea fizică a supertorționarului Lavrenti Beria, au generat o serie de fenomene politice şi sociale în blocul comunist, pe care unii istorici şi sociologi înțeleg să le desemneze prin insuficient elaboratul concept de "dezgheț". Am în vedere, înainte de toate, deplasarea de accent în politica de industrializare, luarea în seamă a industriei bunurilor de consum,

disprețuită şi neglijată în anii stalinismului "pur şi dur", în România, această modificare strategică avea să se reflecte în linia avansată de Gheorghiu-Dej, la Plenara Comitetului Central al P.M.R., din august 1953, cînd, pentru prima oară, liderul comunist accepta să țină cont de imperativele existenței reale a maselor, chiar dacă de o manieră ocolită şi timidă. Linia personificată de Malenkov la Moscova pătrundea astfel rapid într-una dintre cele mai "satelizate" țări ale blocului sovietic: fără a face din standardul de viață al populației alfa şi omega dezvoltării socio-economice, "noul curs" care a urmat imediat decesului lui Stalin părea să uşureze oarecum insuportabila povară a industrializării, crea iluzia unei graduale "umanizări" a sistemului.
Miturile staliniste dominante începuseră să sufere deracum o progresivă uzură morală, dogma mumificată a internaționalismului monolitic se izbea tot mai flagrant de rezistența orgoliilor națiunilor subjugate, starea de demoralizare şi scepticism pătrunsese chiar în rîndurile aparatului de partid, scheletul instituțional al ordinii sociale totalitare. Eliberarea grupului de medici arestați cu puțin timp înainte de moartea lui Stalin, pe fondul schizo-paranoic al acelei perioade crepusculare, afirmarea, la început pur demagogică, a faimoaselor "norme leniniste ale vieții de partid", valul de reabilitări politice de după 1954 au permis înflorirea anumitor speranțe de schimbare, nu numai în URSS, dar şi în țările prin antifrază denumite de "democrație populară". Influența celebrului Birou Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti începea să pălească, publicația sa "Pentru pace trainică, pentru democrație

populară", cu sediul redacției la Bucureşti, intra treptat într-un de mult aşteptat şi binemeritat anonimat. Vituperanta propagandă împotriva Iugoslaviei lui Tito şi a revizionismului modern, considerat pînă în 1953 inamicul principal, calul troian al imperialismului strecurat în inima sistemului socialist, lăsa locul temelor coexistenței paşnice în politica internațională şi ale fortificării "democrației" pe baza aplicării principiului conducerii colective în politica internă a țărilor comuniste.
Revolta din Berlin din iunie 1953, provocată de creşterea nesăbuită a normelor de producție pe şantierele de construcții din capitala zonei sovietice a Germaniei, a marcat primul episod dintr-o înlănțuire de evenimente istorice ce vor conduce la dezagregarea imaginii monolitice şi omogene a blocului sovietic, înecată în sînge, mişcarea antitotalitară din Berlin a atras atenția lumii occidentale asupra fenomenelor centrifuge din lumea comunistă, a contribuit la trezirea intelectualității liberale vestice din frivola ei idilă cu pseudo-umanismul stalinist, la conştientizarea esenței terorist-represive a acestui sistem. Ceea ce nu însemna abandonarea categorică a oricărei speranțe: dimpotrivă, numirea lui Imre Nagy ca premier în Ungaria,în 1953, programul politic rezonabil avansat de acesta, deschiderile sovietice spre Occident după 1954, reluarea relațiilor cu Iugoslavia, debutul activității de reabilitare a unora dintre cele mai marcante victime comuniste ale represiunilor staliniste au fost indubitabil fenomene menite să încurajeze iluzia posibilității reformării sistemului din interior, prin suprimarea excrescențelor maligne ale stalinismului şi recuperarea impulsului presupus libertar al socialismului marxist, în Ungaria, în Polonia, în

Cehoslovacia, în chip mai pregnant, dar şi în România, R.D.G. sau chiar în URSS, începea să prindă fiinţă ideea unei renaşteri intelectuale a stîngii, după cumplita epocă a "somnului dogmatic", apăreau germenii unei opoziţii intelectuale înrădăcinate în chiar valorile profesate de exponenţii sistemului, însă cinic batjocorite în realitatea palpabilă a vieţii politice. Sarcastica butadă a lui Hruşciov, după care insurecţia maghiară din 1956 ar fi putut fi evitată dacă s-ar fi retezat "la timp" cîteva capete înfierbîntate de intelectuali, spune destul despre modul în care a receptat birocraţia dominantă tendinţele emancipatoare ale studenţimii radicalizate şi ale intelectualilor transfiguraţi în tribuni.

Departe de mine gîndul de a pune semnul egalităţii între reacţia generală de protest a naţiunii maghiare, concretizată în evenimentele

revoluţionare din octombrie-noiembrie 1956, şi meteoricele sclipiri de independenţă a spiritului într-o Românie nemilos sovietizată şi stalinizată. Tradiţiile comunismului maghiar difereau în chip decisiv de cele ale "partidului-frate" român: o revoluţie eşuată în 1919, un exil politic îndelungat în Austria şi în URSS, o anumită deschidere, în special pînă în 1930, spre speculaţia politico-filosofică, concretizată primordial în eseurile dialectice de factură hegeliano-marxistă datorate lui Georg Lukăcs, o anumită toleranţă în raport cu experimentele avangardei literare şi artistice, toate acestea şi-au pus amprenta asupra destinului şi dimensiunilor intrinseci proprii acestei mişcări. Incendiarele dezbateri organizate în cadrul Cercului "Petofi", acea pasiune irepresibilă de a recupera trecutul, de a îmbrăţişa adevărul în integralitatea sa, refuzul trucajelor şi măştilor istorice de care staliniştii nu ezitaseră să facă un scandalos abuz, îşi descopereau originile în ocultata tradiţie a stîngii din anii 1918-l920, în fervoarea mesianică de a întreprinde aventura unei societăţi radical emancipate. Există, desigur, o doză de romantism utopic, un anumit coeficient de inocenţă ultragiată în acest îmbătător spectacol al unei renaşteri naţionale şi implicit intelectuale. Dictatura lui Răkosi, sîngerosul despot stalinist maghiar, nu mai avea cum ţine piept unei veritabile revolte a maselor, se clătina neputincioasă, înainte de a se prăbuşi subit şi fără glorie, ca un mizerabil castel din cărţi de joc. Cît priveşte efectul revoluţiei maghiare, ca şi al mişcării de liberalizare din Polonia, în alte state comuniste, trebuie subliniată angoasa micilor Stalini locali, teroarea pe care au resimţit-o în raport cu briza de libertate din octombrie 1956.

Momentul declanşator al acestei simptomatice evoluţii l-a constituit faimosul Congres al XX-lea al comuniştilor sovietici, cînd, în februarie 1956, în faţa unui auditoriu înfiorat, Nikita Hruşciov denunţase oribilele crime staliniste. spusese pentru întîia oară, de la înălţimea unei tribune comuniste oficiale, ceea ce atîţia clarvăzători descoperiseră în urmă cu de-cenii şi atîţia martiri plătiseră cu propria lor viaţă. Ceea ce comuniştii sovietici s-au complăcut a numi în chip eufemistic "cultul personalităţii" lui Stalin fusese în fond consecinţa tragică, nu mai puţin însă logică, a unui sistem inuman, întemeiat pe instituţii despotic-autoritare, structural ostil regulilor democraţiei tradiţionale, o ordine socială pentru care teroarea ideologică şi poliţienească reprezintă pîrghiile esenţiale ale legitimării

politice şi ale reproducţiei economice, politice, sociale şi culturale. Pentru conducerea stalinistă a PMR, tributară întru totul dogmelor staliniste, şocul Congresului al XX-lea , noua linie a Kremlinului, reprezentau mai degrabă argumente pentru strîngerea şurubului intern, pentru evitarea a ceea ce propaganda îndrumată de Leonte Răutu obişnuia să înfiereze drept "stihia liberalist-mic-burgheză", acel obsesiv "microb intelectualist" pe care cadriştii ideologici nu conteniseră să-l vîneze. Seismul etic reprezentat de Raportul Secret al lui Hruşciov la Congresul al XX-lea a fost amortizat în România de colosala ipocrizie a liniei lui Dej, acea duplicitate aptă să combine o seducătoare afabilitate personală cu glacialele exigenţe ale logicii staliniste. întors de la Moscova, Dej a organizat o suită de şedinţe ale Biroului Politic, în lunile martie-aprilie 1956, concepute ca un fel de ritual purificator în care fiecare membru al supremului eşalon comunist era somat să procedeze la faimoasa operaţie sado-masochistă a criticii şi autocriticii. Cu acest prilej, Gheorghiu-Dej putea intra în posesia unor preţioase informaţii despre poziţiile diverşilor potentaţi, putea intui aspiraţiile şi veleităţile în curs de afirmare. Este de reţinut faptul că duelul Ceauşescu-Drăghici a început să se manifeste virulent încă în cadrul acelor faimoase şedinţe, cînd viitorul secretar general a încercat să joace cartea unui pretins liberalism, atacînd brutalitatea poliţiei politice dirijate de fanaticul Drăghici. O mişcare pripită pe care probabil că o va regreta ulterior, cînd jocul M Dej se va clarifica, iar Ceauşescu va deveni unul dintre campionii liniei dure şi un nemilos procuror în raport cu pretinsa deviere "liberalistă" reprezentată de Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu. Aceştia doi, din raţiuni total-mente diferite, păreau să personifice opoziţia faţă de linia lui Dej, se mani-festaseră ca partizani ai "regenerării" partidului, în spiritul liniei antista-liniste promovate de Hruşciov. în cazul lui Chişinevschi, era vorba de eternul său oportunism, de un cameleonism politic inegalabil, concretizat în dorinţa de a se asocia cu linia cu cei mai mulţi sorţi de izbîndă, automat identificată de acest stalinist incorigibil cu linia Kremlinului. Miron Con-stantinescu, la rîndul lui, înţelegea să parieze pe suportul intelectualităţii din partid, dar şi al unor cărturari pe care regimul îi aruncase la periferia vieţii sociale: aş menţiona aici întîlnirile lui Miron Constantinescu cu Lucian Blaga la Cluj, discuţiile cu Tudor Arghezi, Constantin Daicoviciu, C.C. Giurescu ş.a., poza intelectuală adoptată în chip ostentativ. Este in-

teresant de notat că la celebra "prelucrare" a documentelor Congresului al XX-lea cu activul raionului "I.V.Stalin", în prezenţa lui Dej şi Răutu, s-a urmărit tocmai compromiterea liniei aparent "moderate" susţinută de Miron Constantinescu, anihilarea oricărei ambiţii de a dezvolta o politică de "democratizare" culturală şi ideologică în România. Provocarea realizată împotriva, dar şi cu ajutorul lui Alexandru Jar, politaic cu nostalgii dictatoriale, tragicomic în poziţia de acuzator al regimului care îi făcuse posibilă fulgerătoarea ascensiune, indică tocmai gradul de sofisticare al jocului conceput de Dej şi Răutu. Aflat la Cluj în preziua acelei memorabile reuniuni, Miron Constantinescu a fost urgent convocat de Răutu din ordinul lui Dej: prezenţa lui la respectiva înscenare era indispensabilă, era necesară asocierea lui cu tendinţele

"inţelectualist-liberaliste" din partid.
Cazul Jar, epurările din Uniunea Scriitorilor, suita de articole de fond în Viaţa Românească şi în Gazeta Literară, manifestările maladiv antirevizioniste din presa culturală românească, diatribele furibunde ale unui Mihai Beniuc împotriva revendicărilor umaniste ale poeţilor polonezi şi maghiari au dat o culoare specifică reacţiei elitei politice a comunismului românesc faţă de procesul de destalinizare început în alte state comuniste. Denunţarea lui Nicolae Labiş, în cadrul Congresului Tinerilor Scriitori, atacul perfid al lui Mihai Beniuc, instrument docil în mîinile lui Răutu, erau desigur imaginate ca avertismente semnificative lansate pentru calmarea pasiunilor radical-protestatare. Iar evenimentele din Ungaria şi Polonia nu puteau fi altceva decît un catalizator pentru exprimarea poziţiilor democratice, antistaliniste. Fireşte, cei mai sensibili la mesajul revoluţiei maghiare, cei mai incitaţi de avansul forţelor an ti totalitare, în ţările blocului comunist, erau studenţii din marile centre universitare, în primul rînd din Bucureşti, Cluj şi Timişoara. Interesul cel mai acut pentru evoluţiile de tip democratic îl manifestau, neîndoielnic, studenţii de la Facultăţile de filosofie, drept, istorie şi filologie, ale căror luări de poziţie vor deveni pretextul acţiunilor represive organizate de securitate după tentativele de-idemonstraţii din noiembrie 1956. Pentru o clipă, blocajul istoric instituit de revoluţia comunistă părea anulat, era posibilă imaginarea acelui "cimitir mai sobru şi mai demn" despre care pomenise Labiş spre indignarea tartorului ideologic Leonte Răutu: studenţii visau o Românie derusificată, democratică şi suverană, ceea ce centru liderii

comunişti din epocă era echivalent cu un program contrarevoluţionar. Zeci de studenţi vor fi ridicaţi din cămine şi din amfiteatre, sub privirile uimite ale colegilor amuţiţi: regimul îşi etala gigantica forţă poliţienească, încerca să suprime gîndirea liberă prin bastonadă şi tortură. Despre aceste evenimente nu vorbeşte Dumitru Popescu în apologetica-i întreprindere cu pretenţii romaneşti: trăiesc însă destui supravieţuitori ai interogatoriilor din 1956 şi 1958, destui scriitori blamaţi de confraţii lor "vigilenţi" pentru devieri "anarhic-liberaliste", oameni care au datoria să depună mărturie despre modul în care un regim aflat într-o agonie cronică a luptat pentru sufocarea anemicei mişcări de liberalizare internă. Trăiesc încă destui oameni care cunosc delaţiunile comise în epocă de personaje în vogă politică, penibila condiţie de anexă a Securităţii în Facultatea de Filosofie, în care a excelat Tamara Dobrin, jocul abject al mărturiilor mincinoase la care s-au pretat oameni care aveau să peroreze apoi despre etică şi axiologie. Voi reveni cu altă ocazie asupra acestor triste momente. Ceea ce aş spune, însă, în concluzia acestui text, este faptul că antiintelectualismul pare să fie o caracteristică perenă a strategiei comuniste, pentru care nimic nu este mai periculos, mai subversiv, finalmente mai odios, decît jocul liber al imaginaţiei teoretice, revendicarea dreptului la interogaţie critică şi la îndoială creatoare.

<titlu>Conflictul româno-sovietic în retrospectivă
Se împlinesc în această primăvară 25 de ani de la acele momente promiţătoare, cînd regimul comunist din România a decis să pună capăt relaţiei de umilitoare subordonare în raport cu Kremlinul. Fireşte,

germenii divorţului de Moscova puteau fi notaţi încă mai devreme, în manifestările de autonomie ale delegaţiei române la CAER ca şi în rezerva comuniştilor români, în raport cu înăsprirea polemicii sovieto-chineze*. Este cazul să amintim în acest context faptul că încă la faimoasa Plenară din noiembrie-decembrie 1961, Gheorghiu-Dej se străduia să se prezinte ca un fidel discipol al lui Hruşciov, împărtăşind alergia acestuia faţă de devierea albaneză. Exista neîndoielnic o mare doză de şiretenie în atitudinea dictatorului comunist român, o ştiinţă dobîndită în anii tulburi ai stalinismului, de a adormi suspiciunile mai-marilor de la Kremlin, în expunerea prezentată la acea Plenară, Dej nu şovăia să se alinieze strategiei promovate de Hruşciov şi adopta un ton neaşteptat de dur la adresa lui Enver Hodja şi a acoliţilor acestuia din conducerea Partidului Muncii din Albania, în acelaşi timp, grupurile Pauker-Luca-Georgescu şi Chişinevschi-Constantinescu erau denunţate pentru toate ororile staliniste din România, în discursul lui Dej, ca şi în luările de cuvînt ale altor participanţi (Maurer, Ceauşescu, Răutu, Drăghici, Ana Toma, Valter Roman, Sencovici, Moghioroş, Borilă etc.) apărea limpede conflictul dintre exponenţii şi adepţii Centrului din interior al partidului şi adversarii lor, oamenii găsiţi vinovaţi pentru importul metodelor şi practicilor criminale ale stalinismului. "Multă vreme emigraţi în URSS", "străini de realităţile din ţară", Ana Pauker şi Vasile Luca ar fi fost în exclusivitate cei care ar fi preconizat soluţiile teroriste, în timp ce Dej şi amicii săi puteau poza în precursori ai liniei "naţionale", "patriotice" şi implicit "andstaliniste". Aparatul de propagandă aflat în mîinile lui Leonte Răutu a ştiut să facă rapid uz de noile teze lansate cu prilejul acestei Plenare, să dezvolte o nouă viziune asupra istoriei comunismului românesc,
<Notă>
* Text transmis de Radio Europa Liberă în aprilie 1989.
</notă>

impregnată de mitul rădăcinilor naţionale ale grupului lui Dej. La rîndul său, abil exploatat, acest mit va funcţiona în anii 1963-l964 ca un suport ideologic al noii orientări în relaţiile cu Moscova, un motiv necontenit repetat al discursurilor şi articolelor liderilor români, deveniţi peste noapte moştenitorii tuturor tradiţiilor de luptă patriotică ale poporului. Ceea ce numai cîţiva ani în urmă era o erezie de neiertat putea fi citit în anii '63-'64, în editorialele Scînteii, putea fi auzit la radio şi televiziune ori în amfiteatrele universitare. Imitarea oarbă a cîndva veneratei "experienţe sovietice" devenise acum un păcat politic, deschiderea spre Occident apărea tot mai mult ca o opţiune deliberată a conducerii comuniste de la Bucureşti.
Limbajul utilizat de liderii români în raport cu Partidul Comunist al Uniunii Sovietice suferea la rîndul său o rapidă transformare, renunţa la epitetele slugarnice cîndva obligatorii şi făcea tot mai insistent aluzie la principiile egalităţii depline în drepturi şi ale neamestecului în treburile interne. Vizitele la cel mai înalt nivel începeau să se rărească, iar Hruşciov nu mai întîlnea, în 1962, la Bucureşti, climatul de delirant entuziasm cu care se obişnuise în precedentele sale turnee prin capitalele comuniste. Fricţiunile dintre liderii români şi cei sovietici începeau să fie remarcate şi

în Occident, în timp ce la Pekin şi Tirana se simţea o reală schimbare de accent, atunci cînd venea vorba de România.
Fără a putea zăbovi prea mult cu această analiză asupra originilor conflictului româno-sovietic, trebuie să amintim cîteva elemente de natură să explice şi să ofere o bază de interpretare pentru această evoluţie în multe privinţe surpinzătoare. Trebuie astfel menţionată relaţia personală de animozitate existentă între Dej şi Hruşciov, faptul că Dej s-a temut mereu de intenţiile liderului sovietic de a impune o schimbare de echipă în conducerea Partidului Muncitoresc Român. Ceea ce-l separa fundamental pe Dej de linia simbolizată de Hruşciov în mişcarea comunistă mondială era implicarea profundă şi de netăgăduit a dictatorului român în excesele ultimei perioade de viaţă a lui Stalin.
Nimeni nu »putea trece uşor cu vederea peste responsabilitatea personală a lui Dej în acţiunile Cominformului, spre a nu mai insista asupra rolului său esenţial în lichidarea lui Ştefan Foriş şi a lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Dej făcea parte din acel grup de mici Stalini est-europeni pe care Hruşciov îi detesta şi la a căror prăbuşire politică el nu a ezitat să

contribuie. Pe de altă parte, trebuie spus că Dej şi aliaţii săi resimţeau denunţarea "cultului personalităţii" lui Stalin ca pe un atac la adresa propriei lor feude politice, motiv pentru care nu puteau decît să salute eschiva chineză în raport cu tezele cele mai temerare ale Congreselor XX (1956) şi XXII (1961) ale comuniştilor sovietici. Educat în cea mai pură tradiţie stalinistă, grupul hegemonie condus de Dej făcuse din dogma industrializării şi din mitul industriei grele ca "pivot" al economiei naţionale fundamentul întregii sale politici economice. Obsedaţi de necesitatea de a dezvolta baza industrială a ţării, partizani necondiţionaţi ai unei rate exorbitante de acumulare, liderii români vor fi realmente şocaţi de presiunile exercitate la adresa lor, în cadrul CAER-ului, în sensul aşa-numitei "integrări economice staliniste". Alexandru Bîrlădeanu va fi cel care va reprezenta interesele româneşti, în cadrul dificilelor sesiuni ale acestui for economic înfeudat Moscovei şi, în mod cert, dominat de statele comuniste cu o bază industrială avansată. Delegaţia română la CAER va apăra cu îndîrjire prioritătile economice consfinţite în Directivele Congresului al III-lea al PMR în 1960, refuzînd categoric diversele planuri integraţioniste avansate de reprezentanţii sovietici, est-germani şi cehoslovaci.
Ceea ce fusese spus în chip insinuant, adeseori printre dinţi, pe parcursul anului 1962, avea să explodeze în cadrul sesiunii Comitetului Executiv al CAER la 15 februarie 1963, în luarea de cuvînt a lui Alexandru Bîrlădeanu. Acesta nu ezita să sfideze tutela sovietică, declarînd fără nici un echivoc intenţia României de a-şi menţine linia economică odată cu refuzul oricăror organisme suprastatale. Reacţia lui Nikita Hruşciov, ca de obicei intempestivă, nu putea decît să fortifice decizia românească. Insultat de liderul sovietic, Bîrlădeanu revine la Bucureşti, unde poziţia lui inflexibilă este aprobată de pler Comitetului Central al PMR din 5-8 martie 1963. Există informa ..>. o^oim că în aceeaşi perioadă Dej i se adresase lui Hruşciov cu o scrisoare ultimativă în care condiţiona apartenenţa României la CAER de renunţarea la planurile integraţioniste. Disensiunile româno-sovietice se amplifică de la o lună la

alta, fiecare reuniune a CAER-ului ori a Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia fiind o ocazie de manifestare a voinţei româneşti de a pune capăt înjositoarei condiţii de satelit al Moscovei. Ruşii încearcă să salveze aparenţele şi trimit la Bucureşti la 24 mai 1963 o delegaţie
105

recrutată din "artileria grea" a Kremlinului: condusă de Nikolai Podgornîi. membru al Prezidiului şi secretar al C.C. al P.C.U.S.. misiunea sovietică era întărită de prezenţa generalului de armată Alexei Epişev. şeful Direcţiei Politice a Armatei Sovietice, fostul ambasador la Bucureşti în perioada care a urmat eliminării "deviatorilor de dreapta" Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Departe de a se solda cu vreun rezultat pozitiv, tratativele româno-sovietice aduc pe tapet vechi reproşuri şi resentimente, îi dau prilejul lui Dej de a se plînge pentru toate jignirile suportate de-a lungul anilor, pentru necurmatul lanţ de intervenţii ruseşti în chestiunile interne ale României. Iar exacerbarea polemicii sovieto-chineze nu putea decît să vină în întîmpinarea intereselor autonomiste ale Bucureştiului. La 22 iunie 1963, mijloacele de informare româneşti comit un alt gest de natură să exaspereze conducerea de la Kremlin: publicarea unui rezumat al scrisorii chineze către Comitetul Central sovietic trimisă la data de 14 iunie, un document pe care nici o altă ţară comunistă est-europeană, cu excepţia Albaniei, nu a îndrăznit să-l difuzeze. De altfel, se cunoaşte faptul că în acea perioadă conducerea albaneză funcţiona ca legătură între Bucureşti şi Pekin: în martie 1963 România decidea să-şi retrimită ambasadorul la Tirana, iar la 23 august 1964, Anastas Mikoian. Preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, şeful delegaţiei sovietice la festivităţile de la Bucureşti, trebuia să rabde prezenţa la tribuna oaspeţilor a delegaţiei de partid şi guvernamentale a Albaniei, condusă de vice-premierul Hysni Kapo, o ţară comunistă care întrerupsese practic orice legătură cu Uniunea Sovietică. Este perioada în care sovieticii îşi mobilizează agentura strecurată în rîndurile PMR-ului, fac tot posibilul pentru a submina poziţia lui Dej. Utilizînd diverse canale, Hruşciov îi da de înţeles lui Emil Bodnăraş, odinioară rezident al spionajului sovietic în România, că Moscova ar fi dispusă să-l susţină într-o eventuală tentativă de răsturnare a lui Gheorghiu-Dej. Fidel însă patronului său local şi neîncrezător în sorţii de izbîndă ai unei asemenea aventuri politice, Bodnăraş îl informează pe Dej despre conspiraţia sovietică şi devine unul dintre campionii noii linii "naţional-comuniste". Intrigile de palat puse la cale de Hruşciov eşuează lamentabil, iar Dej începe să descopere avantajele politice ale noii direcţii, inclusiv în ceea ce priveşte imaginea partidului în conştiinţa naţională. Vechile sintagme internaţionaliste sînt grabnic atenuate, dacă nu chiar
106
abandonate. După ani de zile de osanale la adresa ştiinţei şi culturii sovietice, intelectualii români asistă stupefiaţi la ceea ce poate fi descris drept schimbarea la faţă a lui Leonte Răutu. convertit subit la valorile artei de avangardă occidentală şi ale moştenirii cultural-filosofice naţionale, în iunie 1963 se anunţă proiectul comun cu Iugoslavia pentru construcţia hidrocentralei de la Porţile de Fier. iar în noiembrie. Dej efectuează o vizită la Belgrad, cu care ocazie este invitat, în semn de deosebită preţuire.

să se adreseze Parlamentului țării vecine. Cordialitatea relațiilor cu Iugoslavia nu poate scăpa atenției liderilor de la Kremlin, cu atît mai mult cu cît Primul Secretar al PMR reuşise să se sustragă conclavului comunist convocat în Berlinul răsăritean, la 29 iunie 1963, cu ocazia sărbătoririi împlinirii vîrstei de 70 de ani de către Walter Ulbricht. Oricum, relațiile dintre comuniştii români şi cei est-germani erau departe de a fi prieteneşti, iar economiştii celor două țări erau de-acum angajați într-o polemică ce nu va conteni să se accentueze în anul următor.
între timp procesul de derusificare a întregii vieți sociale, politice şi culturale devine o realitate lesne sesizabilă. Institutul "Maxim Gorki" din l Bucureşti este desființat, iar Facultatea de limba rusă devine o parte componentă a Institutului de limbi străine a Universității din Bucureşti. Nenumărate străzi, instituții, cinematografe, librării îşi schimbă numele, iar limba rusă încetează să fie obligatorie în şcoli şi facultăți. Vechile revendicări ale studenților şi intelectualilor recalcitranți din anii 1956-l958, pentru care nu puțini oameni au plătit cu ani grei de temniță şi muncă forțată, erau recuperate de partid şi propagate ca ortodoxie politică. România începe să-şi reconsidere tradițiile diplomatice, face tot mai mult figură singulară în cadrul blocului sovietic, în noiembrie 1963, într-un articorpublicat în revista Probleme ale păcii şi socialismului, editată la Praga. precum şi în Lupta de clasă, premierul Ion Gh. Maurer formula cu forță si claritate postulatele concepției politice a comuniştilor români; sprijinul acordat politicii de coexistență şi dezarmare, opoziție fermă față de orice formă de dictat în mişcarea comunistă internațională, respingerea viziunii paternaliste conform căreia ar exista partide "superioare" şi partide "subordonate". Toate aceste idei, integrate într-un corp doctrinar unitar şi coerent, vor constitui substanța Declarației PMR din aprilie 1964. documentul eare a consacrat noul tip de raporturi între Bucureşti şi Moscova.

Nu este cazul să facem aici presupuneri hazardate despre cum ar fi evoluat politica internă a țării dacă Dej nu ar fi încetat din viață la 19 martie 1965. Este probabil că el s-ar fi orientat spre o formulă politică apropiată mai degrabă de Tito decît de Enver Kodja sau Kim Ir Sen. Intrigant, sîngeros şi fățarnic, Dej era nu mai puțin un politician avizat şi, în orice caz, nu suferea de un deficit al simțului ridicolului. Ceea ce putem însă afirma cu certitudine este faptul că el nu ar fi cedat sub nici o formă în relațiile cu Moscova, că prin urmare Nicolae Ceauşescu nu a făcut decît să continue o linie inițiată de Dej, Maurer şi Bîrlădeanu. Anii care au trecut după Declarația din 1964 au dat tot mai mult în vileag substratul real al conflictului cu Moscova, anume dorința de autonomie a grupului hegemonie din PCR, iar nu cine ştie ce înclinație patriotic-naționalistă refulată vreme de cîteva decenii. A devenit de-acum un loc comun constatarea discrepanței între pretențiile de suveranitate a politicii internaționale a României şi perseverența într-un sistem intern birocratic-autoritar de incontestabilă sorginte stalinistă. La un sfert de veac de la declanşarea publică a conflictului dintre comuniştii români şi cei sovietici, este greu să nu fii cuprins de tristețe, reflectînd la această stranie dialectică în virtutea căreia desovietizarea a coincis cu o mereu mai

deprimantă stalinizare a țării. Este ca şi cum liderii comunişti români ar fi decis să facă din ideea de independență un simplu instrument politic conjunctural, un artificiu doctrinar de pe urma căruia beneficiază exclusiv o castă de privilegiați ori poate doar o singură familie domnitoare.

<titlu>Comunistii români şi Revoluția maghiară
A fost şi rămîne una din caracteristicile comunismului românesc ştiința de a escamota chestiunea responsabilității istorice pentru fapte şi evenimente legate de perioada celui mai sufocant totalitarism. Dimpotrivă, cu cinică nonşalanță, istoricii şi politologii oficiali fac constant abstracție de implicațiile contemporane ale unor situații dramatice petrecute în anii stalinismului, după cum sociologii şi filosofii specializați în "umanism revoluționar" refuză să examineze succesiunea de crize morale şi politice din ultimele patru decenii. Trîmbițele triumfaliste nu pot însă ascunde la infinit adevărata istorie a stalinismului românesc, după cum nici un fel de "protocronism" agresiv nu poate neutraliza imperativul vital al liberalizării. A fost necesar să precizăm aceste lucruri, atunci cînd o insidioasă propagandă se străduia să convingă un tineret tot mai lipsit de informații relevante că în România stalinismul este o problemă de mult timp re iolvată că parțialul divorț de Moscova ar fi echivalent cu o renunțare la dogmele de căpătîi ale marxism-leninismului celui mai intolerant. Comunistii români au fost printre cei mai ostili "dezghețului" inițiat de Nikita Hruşciov la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. din februarie 1956. Pentru membrii Biroului Politic al lui Gheorghiu-Dej, vîntul destalinizării, oricît de timid, prevestea o orientare întru totul inacceptabilă. Conştienți de aversiunea pe care o inspirau unui întreg popor, aceşti oameni au făcut tot posibilul pentru a deturna cursul dezbaterilor provocate de denunțarea cultului personalității lui Stalin, s-au prevalat de forța aparatului de represiune pentru a contracara orice încercare de democratizare. Schimbările la vîrf petrecute în alte țări comuniste, şi în primul rînd în Ungaria şi Polonia, s-au tradus într-o accentuare a panicii resimțite de liderii comunişti români, întors de la Moscova, Dej s-a grăbit să domolească spiritele, avertizînd împotriva oricărei încercări de a declanşa un curent critic în interiorul partidului.
între cei vizați de ultimatumul primului secretar erau desigur anumiți intelectuali la curent cu evenimentele din mişcarea comunistă internațională, precum şi unii vechi comunişti nemulțumiți de stilul autoritar de con-

ducere impus de Gheorghiu-Dej şi de grupul său. Erau în egală măsură vizați studenții care cutezaseră să pună întrebări în legătură cu ceea ce ei considerau a fi "erorile" comise de liderii PMR, inclusiv în planul aberantei rusificări a culturii române.
Adunarea activului de partid al raionului Stalin — actualul sector unu al Capitalei — desfăşurată în prezența lui Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu şi Leonte Răutu, avea să joace rolul unui semnal de alarmă pentru toți cei care simțeau tentația de a sfida monolitismul ideologic şi politic al oligarhiei comuniste, în chip aparent paradoxal, atacul împotriva despotismului stalinist avea să vină tocmai din partea lui Alexandru Jar, scriitor veleitar, ale cărui merite în rezidența antihitleristă pe teritoriul

Franței erau departe de a justifica poziția de prim plan deținută în viața literară românească postbelică. Faptul că Jar nu deținea suficient credit etic pentru a-şi susține acuzațiile împotriva lui Dej nu înseamnă că aceste acuzații erau false ori fără obiect. Din contră, rostite în jargon de partid, învăluite în istovitoare referințe la ideologia marxist-leninistă, opiniile lui Jar, ca şi ale altor scriitori solidari cu el, atingeau centrul nervos al sistemului, diminuau voința de rezistență a aparatului comunist. Tocmai din acest motiv, cu o rapiditate fulgerătoare, cerberii de profesie aveau să sară în apărarea idolilor primejduiți. La rîndul lor, Dej, Miron Constantinescu şi Răutu îl anatemizau pe Jar. simulînd dorința de renovare a vieții interne de partid. Cuvîntările lor, a căror publicare în presă avea să stîrnească senzație, într-un univers închis precum cel al României anului 1956, insistau asupra deciziei partidului de a pune capăt oricăror forme de abuzuri, ceea ce nu implica, în nici un caz, deschiderea porților pentru ceea ce leniniştii numesc "stihia mic-burgheză".

Terorizați de avîntul revoluționar din Ungaria vecină, liderii de la Bucureşti au pornit, încă din primăvara anului 1956, o campanie de intimidare şi persecutare a intelectualității maghiare din Transilvania. Ulterior, după noiembrie 1956. mulți scriitori, filosofi, regizori şi alți intelectuali maghiari vor fi anchetați de organele de securitate şi vor ispăşi cu ani grei de temniță curajul de a fi salutat linia guvernului Imre Nagy. Nu mai puțin expuşi prigoanei staliniste au fost studenții români din Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Timişoara, care au receptat cu entuziasm frenetic explozia emancipatoare din țara vecină. Strîngerea şurubului pusă la cale de Biroul Politic al lui Gheorghiu-Dej se dovedea astfel efemeră: deşi

intelectualii români nu au izbutit să se structureze sub forma unei opoziții programatice, deşi revolta studențească a căpătat forme predominant spontane, regimul nu a întîrziat să devină conştient de pericolul mortal care plana asupra sa. Agățîndu-se cu disperare de putere, Dej încearcă, în octombrie 1956, să-şi consolideze prestigiul, prin consfințirea unor relații amicale cu Iugoslavia titoistă. Asemeni stalinistului maghiar Erno Gero, urmaşul lui Mathias Rakosi, Dej credea că poate convinge conducerea iugoslavă asupra bunelor sale intenții. Acelaşi om care rostise în 1949, la reuniunea Cominformului, infamul raport "Partidul Comunist din Iugoslavia în mîinile unor asasini şi spioni", nu se jena acum să întreprindă drumul la Canossa şi să implore iertarea celui pe care îl calomniase cu îndîrjită fervoare. Reveniți de urgență în țară, potentații comunişti români, şi în primul rînd Emil Bodnăraş, aveau să se dedice luării măsurilor de apărare pentru înlăturarea oricărui pericol de contaminare cu spiritul revoluției maghiare, în acelaşi timp, trupele sovietice erau masate la frontiera româno-ungară, gata să se desfăşoare, într-o gigantică operație polițienească. Cu balcanic spirit de orientare, Dej stabileşte contacte cu guvernul Nagy, apoi, cînd sovieticii organizează cea de-a doua intervenție în Budapesta, grupul hegemoni • de la Bucureşti se declară instantaneu solidar cu pseudo-guvernul lui Janos Kadar. Pentru staliniştii români, zdrobirea insurecției maghiare nu putea să fie decît o sursă de meschină satisfacție, ei jubilau la gîndul că tezele lor dogmatice fuseseră "confirmate" de evoluția evenimentelor din Ungaria, că nimeni nu le mai putea pretinde efectuarea unei umilitoare autocritici. Experți în diversiuni

politico-sociale, liderii români vor apela la o penibilă demagogie proletară pentru a sugera clasei muncitoare româneşti că dezideratul democratizării nu ar-^i altceva decît un slogan inventat de "duşmanul de clasă" şi de "serviciile imperialiste de spionaj". Tot astfel, staliniştii români vor sprijini forțele de securitate sovietice şi maghiare în exercitarea terorii după înfrîngerea Revoluției. La 21 noiembrie 1956, o delegație la cel mai înalt nivel, avîndu-i în frunte pe Dej şi Bodnăraş, sosea la Budapesta pentru a dezbate cu Kadar măsurile necesare pentru definitiva anihilare a fermentului revoluționar ce mai mocnea încă în țara vecină.
în chip semnificativ, însuşi Hruşciov recunoştea la 8 noiembrie 1956 că în România se manifestaseră ceea ce el cataloga drept "stări de spirit nesănătoase" în rîndul studenților. Liderul comunist sovietic nu şovăia
111

însă să prețuiască promptitudinea conducerii PMR în eliminarea oricăror tentative liberalizatoare. Nu este deloc hazardat să considerăm că Dej a izbutit să-şi consolideze statutul oarecum şubrezit după Congresul al XX-lea tocmai prin perspicacitatea şi tenacitatea probate în combaterea tendințelor revizionist-critice în toamna anului 1956.
Un nou val represiv avea să se abată asupra țării după eşecul tragic al Revoluției maghiare. Miron Constantinescu, numit la 18 noiembrie 1956 Ministru al învățămîntului, era acuzat în iunie 1957 de nenumăratele păcate ale epocii staliniste. Mai mult, printr-o mişcare tipic stalinistă, Dej îl elimina pe Constantinescu asociindu-l cu una dintre cele mai compromise personalități staliniste, Iosif Chişinevschi. Mii de mebri de partid au retrăit, în 1958-l959, clipele cumplite ale terorii din anii lui Stalin. Din ordinul lui Dej, Comisia Controlului de partid, condusă de tandemul Dumitru Coliu-Ion Vincze, a declanşat un nou val inchizitorial, încurajînd delațiunea şi speculînd cele mai josnice instincte ariviste. Ploaia de sancțiuni declanşată în partid era egalată numai de avalanşa de arestări întreprinse printre studenți şi intelectuali. Oamenii care crezuseră că stalinismul murise în 1956 aveau să fie dur treziți la realitate, în anii imediat următori Revoluției maghiare. Pe de altă parte, "comisarii" revoluționari, anchetatorii din serviciile conduse de Alexandru Drăghici, simțeau că pot din nou să dea tonul, venind cu bucurie în întîmpinarea maladivei pofte de revanşă a lui Dej şi acoliților săi. Era vorba acum de a plăti în fine atîtea polițe amînate, de a realiza o super-epurare, cu atît mai feroce cu cît nu se ştia cît timp aveau la dispoziție, înlăturarea grupului stalinist Molotov-Koganovici-Malenkov în URSS, în iunie 1957, primele semne ale conflictului chino-sovietic după vizita lui Hruşciov în Statele Unite, în 1959, făceau din noua ofensivă stalinistă de la Bucureşti o operație plină de riscuri şi impuneau precipitarea reglărilor de conturi.
în acelaşi timp, cum am mai spus, comuniştii români colaborau intens la persecutarea revoluționarilor maghiari. După ce acordase azil politic guvernului lui Imre Nagy, Biroul Politic al lui Gheorghiu-Dej se făcea vinovat de complicitate cu asasinii liderilor Revoluției maghiare, atunci cînd organiza extrădarea lor spre Budapesta ocupată de trupele sovietice. Lichidarea militară a insurecției ungare şi colaborarea cu poliția secretă sovietică, în anchetele care au condus la simulacrul de proces din 1958, se înscriu printre acele episoade pe care istoria oficială a comunismului

112
românesc face tot posibilul să le camufleze ori ignore. Liderii români au beneficiat direct de tragedia maghiară, pe care au folosit-o drept un argument pentru intensificarea controlului totalitar în țară. în acelaşi timp, un număr de activişti de partid români au fost implicați direct în extorcarea de confesiuni din partea liderilor revoluționari maghiari în timpul şederii în domiciliul obligatoriu la Otopeni şi Snagov.
Pentru Nomenklatura stalinistă de la Bucureşti, ideile umanist-democratice, programul pluralist al guvernului Nagy echivalau cu un veritabil manifest contrarevoluționar. Logica supraviețuirii birocratice a funcționat cu terifiantă eficiență în anii de după Revoluția maghiară, asigurînd continuitatea comunismului român sub semnul ostilității funciare față de orice inițiativă de renovare democratică a unor structuri pe cît de apăsătoare, pe atît de vetuste.
113

<titlu>Intelectualii români şi destalinizarea
Este cazul să previn de la bun început că aceste rînduri nu se doresc altceva decît un diagnostic al comportamentului politic al intelectualității române, la ceasul istoric al destalinizării, în anul 1956. Un rechizitoriu îmbibat de note moraliste ar fi neîndoios deplasat, mai cu seamă venind de la o asemenea distanță spațio-temporală. Este, pe de altă parte, vorba de o chestiune prea ardentă, cu prea puternice reverberații în conştiința de sine a intelectualității româneşti, pentru a o evita sau a o trata cu exagerate precauții. Nu este cazul să intru aici în detalii asupra destinului istoric al intelectualității române, asupra pătimirilor sale sub regimul comunist, în anii sovietizării forțate a culturii şi mai tîrziu, de-a lungul succesivelor macro- şi micro-revoluții culturale. Liniile de forță ale unei asemenea întreprinderi demistificatoare au fost enunțate sclipitor de Dorin Tudoran în eseul său despre condiția intelectualului român, despre servitutile pe care acesta a fost sortit să le îndure şi despre consecințele etice ale impenitentului stalinism autohton.
Ceea ce vreau să luminez în acest eseu este mai degrabă ambiguitatea reacției intelectualității române față de crucialele evenimente care au urmat Congresului al XX-lea al PCUS din februarie 1956, incapacitatea de a configura ori cel puțin de a sugera o alternativă la exasperantele dogme staliniste. Nu mai puțin sufocat decît semenii săi din Ungaria. Cehoslovacia sau Polonia, intelectualul român a evitat ciocnirea deschisă cu puterea. Cel mai adesea el a preferat insinuarea criticii prin aluzie esopică şi limbaj oblic, făcînd astfel din opoziție un exercițiu ezoteric, inaccesibil în fond acelui public pare jinduia după "cuvîntul ce exprimă adevărul". Firește, în condiții normale, nu este misiunea literaturii sau a filosofiei să denunțe impostura politică. Acolo unde dialogul este permis, acolo unde pluralismul este şi altceva decît o vorbă de ocară, adevărul literar sau metafizic se situează categoric dincolo de frontierele politicului. Face parte însă din esența totalitarismului faptul că atît universul metaforei cît şi cel al conceptului tind să fie invadate de conținuturi apocrife, impuse tocmai de logica dominației birocratice, în atari condiții.
114
a apăra puritatea limbajului devine un gest cu incontestabile conotații

politice, tot astfel cum a pretinde rostirea adevărului poate fi considerat un gest subversiv.
Terorizaţi de Noul Curs al destalinizării, comuniştii români s-au opus oricărei încercări de slăbire a "vigilenţei ideologice", oricărui efort de a diminua presiunea exercitată asupra clasei intelectuale. In condiţiile în care în Ungaria scriitorii începuseră să se afirme încă din 1954-l955 ca un grup autonom, cu interese şi scopuri bine definite, în România domnea o atmosferă relativ calmă, prea puţin tulburată chiar de Conferinţa pe ţară a tinerilor scriitori. Merită amintit faptul că intelectualii maghiari şi-au cîştigat drepturile în urma unor repetate conflicte cu dregătorii ideologici, cu atît mai aspre cu cît, cum bine se ştie. stalinismul a îmbrăcat în Ungaria una din formele sale cele mai virulente. Fiecare concesie a aparatului ideologic a fost obţinută prin acţiuni concertate de rezistenţă, prin manifestarea publică a sentimentului solidarităţii. Spre pildă, atunci cînd, în .1955, regimul lui Rakosi a decis confiscarea principalei reviste editate de Uniunea Scriitorilor din Ungaria, cele mai importante nume ale literelor maghiare au adresat un memorandum vehement conducerii de partid, îmi permit să citez cîteva pasaje din acest document istoric, ce avea să se soldeze cu excluderea semnatarilor săi din partid şi cu o rapidă radicalizare a intelectualităţii maghiare: "Comitetul Central este desigur conştient că dacă există un domeniu în care măsurile administrative antidemocratice şi suprimarea oricăror critici sînt în mod deosebit dăunătoare, acesta este cel al informaţiei şi muncii culturale". Admiţînd că în cadrul unor dezbateri libere pot ieşi la iveală şi păreri discutabile, semnatarii memorandumului ţineau să precizeze: "Condiţia fundamentală pentru eliminarea acestor opinii eronate, pentru evoluţia muncii culturale creatoare şi a unei propagande sincere şi efective ... este o atmosferă liberă, sănătoasă, deschisă şi democratică ... O asemenea atmosferă este imposibilă în condiţiile actelor agresive de ingerinţă birocratică". Ceva mai tîrziu, Miklos Gimes, ziarist revoluţionar asociat cu guvernul lui Imre Nagy şi executat în urma odiosului proces din 1958, avea să sintetizeze programul intelectualităţii democratice maghiare: "Ceea ce ne trebuie este o democraţie, un regim în care legea îi apără pe cetăţeni sau îi pedepseşte

cu absolută imparţialitate. Avem nevoie de un regim în care drepturile sînt pe deplin respectate — libertatea cuvîntului şi a presei, libertatea de asociere, dreptul de a munci şi a studia; un regim în care voinţa poporului se poate manifesta liber în cadrul legii, în care minoritatea se supune voinţei majorităţii şi unde majoritatea respectă necondiţionat drepturile inalienabile ale minorităţii".
Orientări similare prindeau fiinţă printre intelectualii polonezi în anul 1956. Leszek Kolakowski începea să-şi publice dinamitardele eseuri politico-filosofice, iar Poemul pentru adulţi de Adam Wazyk era stigmatizat în presa de partid ca o tentativă de a submina "orînduirea socialistă". Nimic nu-i speria mai tare pe cenzorii stalinişti, pe diverşii Răutu, Berman, Revai & Co., decît statuarea libertăţii intelectuale, aventura revoltei etice întreprinsă de o clasă doritoare să-şi redobîndească în fine demnitatea istorică. Convertit în glas al cetăţii, poetul Antoni Slonimski rostea în martie 1956 un discurs incendiar, în faţa Consiliului Polonez

pentru Cultură şi Artă: "Istoria filosofiei cunoaşte puține perioade în care intoleranța să fi luat asemenea proporții precum în ultimii ani. Persecutarea gîndirii critice la începutul Renaşterii sau mai tîrziu, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, pare să fi fost aproape idilică în comparație cu timpurile la care ne-a fost recent dat să fim martori ...".
Prea puțin ecou aveau sa găsească axiomele umanist-democratice ale intelectualilor maghiari şi polonezi printre confrații lor din România. O atmosferă de neputincioasă resemnare părea să domnească la Bucureşti printre membrii elitei culturale a epocii. Departe de a încerca să țină pasul cu intelectualii maghiari, aflați în avangarda luptei antitotalitare, scriitorii români se mulțumeau cu frînturile de liberalizare acordate de Direcția Propagandei şi Culturii. Pe de altă parte, manevra lui Gheorghiu-Dej de a identifica ofensiva antistalinistă cu numele prea compromise ale lui Alexandru Jar, Mihail Davidoglu şi Ion Vitner dăduse roade. Pentru intelectualii români, prea puțin seduşi de retorica marxistă, sceptici prin definiție, era vorba de o altă afacere internă de partid. Mai mult, cu excepția unor Petru Dumitriu, A.E.Baconsky, Eugen Jebeleanu, Paul Georgescu şi Ov. S. Crohmăniceanu, prea puțini erau cei dispuşi să înțeleagă enorma mizăa jocurilor ce se făceau în 1956. Intrigile de culise şi abilitatea lui

Leonte Răutu de a simula "deschiderea" ideologică au făcut însă ca orice încercare de liberalizare să moară în faşă. Congresul Scriitorilor din iunie 1956. manipulat de Răutu cu sprijinul zelosului Mihai Beniuc, a consacrat încă o dată principiul "partinității" literaturii şi artei. Se făceau, desigur, şi anumite concesii, între care repunerea în circuitul politic a unor valori culturale mult timp denigrate. Creațiile unor Goga, Bacovia, Arghezi, Rebreanu, romanele antebelice ale lui Camil Petrescu, căpătau din nou drept de circulație în România. Ceea ce nu înțelegeau protagoniştii acelei drame era faptul că marja de liberate pe care sistemul era dispus să o accepte trebuia să fie rezultatul unei lupte, iar nu un dar divin. Excitați de simulacrul de destalinizare înscenat de partid, intelectualii români au capitulat înainte de a porni lupta. Fericiți că nu mai trebuie să scandeze numele "părintelui popoarelor", ei se amăgeau cu speranța că o evoluție graduală a sistemului îl va face mai rezonabil.
Editorialele Gazetei Literare şi ale Vieții Româneşti din epocă descriu tocmai această voluntară abdicare etică şi politică. Urmînd îndemnurile comisarilor ideologici, exponenții elitei intelectuale oficiale a anului 1956 anatemizau cu năduf "spiritul liberalist", ispitele "revizioniste" şi alte asemenea "halucinații" mic-burgheze... în loc să realizeze că încă o dată se situează alături de istorie, intelectualii români se felicitau pentru neîntrecutul lor entuziasm politic. Nu este, cred, nici o exagerare să spunem că anul 1956 a fost marea clipă ratată a culturii române postbelice, cînd pentru prima oară fusese posibilă sfidarea directă a ordinii totalitare. Era vorba de o posibilitate reală, iar nu doar de o utopie febrilă. Monolitismul stalinist se dezintegrase, urmaşii lui Stalin la Kremlin erau derutați, modelul titoist încetase să mai fie descris ca o "trădare a socialismului". Ceea ce refuzau să înțeleagă mulți pontifi intelectuali români era faptul că modestele libertăți obținute în 1956 nu erau rezultatul mărinimiei cerberilor ideologici, ci dimpotrivă, al spaimei lor congenitale. Tocmai din acest motiv, o dată trecut momentul culminant al "dezghețului", era

limpede că vor fi declanşate noi represiuni şi că primii loviţi vor fi tocmai intelectualii. Dacă mai era nevoie de încă o lecţie amară cu privire la etica duplicitară a comunismului românesc, ea avea să fie aplicată cu morbidă duritate în 1958, cînd experţii în vînători de vrăjitoare îşi vor lua revanşa pentru umilinţele reale şi imaginare suferite în 1956.
117

Ceea ce a lipsit intelectualităţii române, în anul de graţie 1956, a fost o energie coerentă a luptei antistaliniste. Spre deosebire de intelectualii maghiari şi polonezi, care se puteau bizui pe sprijinul unor personaje influente din ierarhia comunistă (Imre Nagy şi Wladyslaw Gomulka), puţinii scriitori cu gînduri eretice din România erau lipsiţi de un asemenea scut protector. Pătrăşcanu fusese executat în aprilie 1954, iar Miron Constantinescu era prea izolat în conducerea PMR pentru a fi putut deveni promotorul unei campanii antistaliniste. Antiintelectualismul obsesiv al conducerii PMR va face din nou ravagii odată cu declanşarea campaniei de purificare ideologică de după 1957. în acelaşi timp, birocraţia comunistă va încerca să cultive mitul respectului faţă de valorile fundamentale ale trecutului, trecînd cu nonşalanţă sub tăcere propria responsabilitate în maltratarea acelor valori. Despărţirea de stalinism şi înrădăcinarea în veritabila istorie a naţiunii erau exigenţe vitale pe care doar intelectualitatea le putea articula legitim şi convingător, învins în competiţia cu puterea, intelectualul român avea să fie redus tot mai mult şi tot mai scandalos la condiţia de simplu instrument. Din experienţa poloneză el poate învăţa, totuşi, că depinde de el şi numai de el să-şi asume onoarea şi riscurile luptei antitotalitare.
118
<titlu>Virgil Trofin sau scurta memorie a Nomenklaturii
Hazardul face ca scrierea acestui eseu despre cariera politică a lui Virgil Trofin să concidă, în planurile mele. cu pregătirea unui studiu despre revoluţia maghiară din 1956 şi impactul ei în Europa de Răsărit. Sînt astfel tentat să fac o serie de comparaţii, cîtiişi de puţin măgulitoare pentru ceea ce aş numi a doua generaţie de militanţi stalinişti, cu precădere pentru ţări precum Bulgaria, Cehoslovacia şi România, în timp ce în Ungaria şi Polonia această grupare politică a contribuit la geneza unei versiuni mai moderate a sistemului totalitar, în statele sus-amintite ea a făcut tot posibilul pentru conservarea stărilor de flagrantă injustiţie şi s-a opus din răsputeri tendinţelor de timidă liberalizare care au prins fiinţă după Congresul al XX-lea al PCUS,în februarie 1956. Virgil Trofin a fost un reprezentant tipic al acestei generaţii birocratice, s-a identificat pe deplin cu valorile socialismului modelat de Stalin şi succesorii săi, a participat cu frenezie la instaurarea şi consolidarea dictaturii comuniste în România. Tocmai din acest motiv apare ca simptomatică ingratitudinea memoriei Nomenklaturii de la Bucureşti, la ceasul petrecerii sale din viaţă, un exemplu de epurare a istoriei în funcţie de situaţii şi efecte conjuncturale. în sistemul totalitar, se ştie bine, uitarea este şi ea totală. Iar individul care a provocat ostilitatea voievodală nu mai are nici o şansă să învingă amnezia instituţionalizată.
Privită de la distanţă, biografia politică a lui Trofin părea să indice posibilităţi dintre cele mai grandioase. Născut la 23 iulie 1926, membru al

partidului comunist din 1945, Virgil Trofin a fost din vreme selectat de cadriştii stalinişti pentru o fulgerătoare ascensiune, între 1945 şi 1947 Trofin activa ca membru al Comitetului Central al UTC-ului, al cărui lider în epoca respectivă nu era altul decît Nicolae Ceauşescu. Fireşte, tînărul Trofin avea să dovedească suficientă docilitate în acei ani, mai întîi în tineretul comunist, apoi, după 1946, în ceea ce s-a numit "tineretul progresist" pentru a fi luat în considerație de către mai marii dregători stalinişti locali, în momentul în care PCR-ul acaparează puterea deplină şi

declanşează brutala acțiune de stalinizare a României, Trofin primeşte grad militar şi devine unul dintre colaboratorii lui Nicolae Ceauşescu în cadrul Direcției Politice Superioare a Armatei. Legăturile dintre cei doi bărbați politici datau aşadar încă din perioada în care destinul României era decis de cvartetul Dej-Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu, în conformitate cu directivele primite de la Kremlin. Funcția Direcției Politice a Armatei, subordonată deopotrivă Secretariatului C.C.-ului, anume lui Teohari Georgescu, şi Ministerului Forțelor Armate, condus în epocă de Emil Bodnăraş, nu era alta decît sistematica îndoctrinare a militarilor români, inocularea convingerilor marxist-leniniste şi, mai ales, mutilarea sentimentelor patriotice în favoarea faimosului "internaționalism proletar". Acest din urmă principiu, nu este cazul să o mai spunem, însemna supunere oarbă față de dictatul Kremlinului, aliniere necondiționată cu Armata Roşie, preluarea ad litteram a doctrinei militare sovietice, în anii de activitate ca instructor politic în armată, Virgil Trofin a dobîndit state de funcțiuni remarcabile din punctul de vedere al regimului pe care îl slujea: obedient, disciplinat, instinctiv solidar cu superiorii, autoritar cu subalternii, refractar în raport cu orice atitudine critică, psihologia acestui om era perfect adecvată intereselor oligarhiei comuniste. De altfel, eliminarea grupului Pauker-Luca-Georgescu în primăvara anului 1952 deschisese largi posibilități de înălțare activiştilor din a doua generației Alături de Virgil Trofin, alți militanți cu carnete de partid din perioada 1944 - 1945 sînt lansați pe orbită după 1954: este vorba de oameni precum Ilie Verdeț, Paul Niculescu-Mizil, Janos Fazekas, Vasile Patilineț, Cornel Onescu, Gheorghe Pană, spre a nu insista asupra cohortei de secretari şi prim-secretari regionali deveniți membri ai Comitetului Central la Congresul al II-lea al PMR din decembrie 1955. Este cazul să accentuăm faptul că între aceşti militanți aveau să se stabilească relații speciale de solidaritate şi cooperare, fiind cu toții, într-un fel sau altul, patronați de secretarul Comitetului Central cu probleme organizatorice. Nicolae Ceauşescu.
în anul 1956, Virgil Trofin este instalat în funcția de prim-secretar al C.C. al UTM, poziție pe care o va deține pînă în 1964. Evenimentele din 1956, frămîntările din rîndurile studențimii române şi maghiare sub

impactul revoluției ungare din octombrie-noiembrie, torentul de nemulțumiri manifestate în lunile imediat ulterioare reprimării insurecției de la Budapesta, îi vor permite lui Trofin să se manifeste ca un neînduplecat politruc. Conducerea PMR alesese omul de care avea nevoie pentru sufocarea revoltei ce mocnea în rîndurile tineretului român, în

colaborare cu zbirul Dănălache, primul secretar al organizației de partid a Capitalei, urmînd sfaturile versatului stalinist Leonte Răutu, Virgil Trofin va juca un rol decisiv în suprimarea firavelor tentative de liberalizare ce se manifestau în mediile universitare şi scriitoriceşti. Mai mult, atunci cînd organele de represiune vor recurge la arestări şi înscenări judiciare, liderul tineretului comunist nu va ezita să-i înfiereze pe cei care îndrăzniseră să pună sub semnul întrebării infaibilitatea birocrației staliniste din românia. Mai trăiesc oameni care îşi amintesc rolul lui Virgil Trofin în persecuția unor tineri intelectuali care cutezaseră să introducă în România, în anul 1956, o copie a raportului secret al lui Nikita Hruşciov la Congresul al XX-lea. Mai trăiesc oameni care nu şi-au şters din memorie episoade din anii 1957-l958, cînd Virgil Trofin şi Ion Iliescu au colaborat intens cu anchetatorii politici în organizarea proceselor anti-studențeşti. Fireşte, liderii UTC-ului şi UASR-ului jucau cartea criticii "principiale", lăsînd torționarilor profesionişti voluptatea interogatoriilor şi a bastonadei. Anchetele începeau în şedințele demascatoare urzite la Comitetul Central al UTM-ului, erau prelungite în pivnițele instituțiilor speciale şi culminau în macabrele înscenări judiciare.
Virgil Trofin s-a străduit să îndeplinească exemplar, fără nici un fel de ezitări, indicațiile Biroului Politic al lui Dej. în 1958, cînd un nou val de epurări s-a abătut peste partid, primul secretar al UTM-ului şi-a făcut datoria fără a crîcni. Fratele său, Petrache Trofin, el însuşi secretar al comitetului regional de partid, era denunțat ca element "neprincipial şi oportunist" de către unul dintre cei mai apropiați amici. O mulțime de studenți ai şcolii superioare de partid erau sancționați şi eliminați din Nomenklatură, o ploaie de sordide invective cădea peste militanți precum Dumitru Petrescu, Constantin Doncea, Miron Constantinescu, Grigore Răceanu, Ovjdiu Şandru şi atîția alții. Virgil Trofin era încă o dată prezent la apel, gata să se repeadă asupra noilor victime desemnate de Dej. în acei

ani, între o demascare şi alta, Trofin a urmărit să-şi creeze un profil politic ireproşabil din punct de vedere al Biroului Politic. In acelaşi timp, el a avut grijă să-şi cultive propria bază de putere, propria "curte" în aparatul UTM-ului. Să amintim cîțiva dintre colaboratorii săi ce vor urca mai tîrziu în vîrful piramidei comuniste: Cornel Burtică, preşedintele Centrului Universitar Studențesc Bucureşti, Ştefan Andrei, absolvent al Institutului de Construcții şi activist al UASR, Ion Iliescu, preşedintele UASR, Ştefan Bîrlea, mîna dreaptă şi succesorul lui Iliescu, Mircea Angelescu, Gheorghe Stoica, Iosif Walter, Richard Winter, Petru Enache, Cornel Pacoste şi atîția alții. Activiştii recrutați de Virgil Trofin vor reprezenta baza a ceea ce în succesiunea elitelor comuniste din România, aş numi a treia generație stalinistă. în anul 1964, Gheorghiu-Dej decide înlocuirea lui Trofin în fruntea UTM-ului cu Petru Enache. Mulți au crezut că steaua lui Trofin apusese odată cu numirea sa ca adjunct de şef de secție la Comitetul Central. Nimic nu era însă mai departe de adevăr, şi acest lucru se va demonstra în chip frapant după moartea lui Dej, în martie 1965. Congresul al IX-lea al PCR, în luna iulie 1965, îl alege pe Virgil Trofin membru supleant al Comitetului Executiv şi secretar al Comitetului Central. Nu era vorba de o poziție oarecare, ci de funcția deținută pînă de

curînd de Ceausescu, anume responsabil cu chestiunile organizatorice. Foarte curînd cooptat membru plin al Comitetului Executiv, Trofin avea de îndeplinit o serie de misiuni esențiale în viziunea noii echipe diriguitoare: reorganizarea activității de cadre în sectoarele cruciale pentru perpetuarea sistemului, împreună cu Patilineț, Virgil Trofin va contribui la ruinarea poziției politice a lui Alexandru Drăghici. Pe de altă parte, mereu mai ofensiv, mereu mai abrupt şi intempestiv în reacții, Trofin îi va înfrunta pe mulți dintre "baronii" lui Gheorghiu-Dej. împreună cu Ion Icnită el va recita rechizitoriul împotriva lui Răutu în legătură cu ceea ce ei numeau "lipsurile activității ideologice" din armată în anii lui Dej. Tot Trofin va izbi în Gheorghe Apostol, atunci cînd Ceausescu va considera utilă compromiterea fostului alter ego al lui Gheorghiu-Dej. între 1968 şi 1974 Virgil Trofin accede la eşalonul suprem al puterii comuniste, devenind membru al Prezidiului Permanent al Comitetului Executiv. Declinul său politic debutează însă în 1969 cînd este frustrat de funcția de

secretar al C.C.-ului şi, ca modestă compensație, i se acordă poziția de preşedinte al Uniunii Naționale a CAP-urilor. Degringolada lui Trofin capătă un ritm tot mai intens după 1974, cînd ambițiosul birocrat încetează să mai facă parte din Prezidiul Permanent şi este, în consecință, eliminat şi din misteriosul Consiliu al Apărării Naționale, între 1971 şi 1972 Trofin devine preşedinte al sindicatelor, iar între 1972 şi 1974 deține funcțiile de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi Ministru al Comerțului Interior. Menuetul Nomenklaturii continuă în 1974, cînd Trofin este expediat la Braşov ca prim-secretar al Comitetului județean de partid, între timp, Gheorghe Pană, fostul confrate utemist, împărățea în secția de cadre a C.C.-ului. Aş mai aminti aici un mic detaliu, elocvent însă pentru stilul insinuant-despotic al lui Trofin: secretar al C.C.-ului în 1968, el avea să participe la Conferința Națională a UASR din acel an, manifestîndu-se, încă o dată, ca un vigilent aparatcik stalinist. în cuvîntarea sa la Conferință, Trofin atacă tendințele experimentale şi de avangardă ce căpătau amploare în rîndurile studenților. ținta sa nemijlocită o constituiau faimosul "Teatru din pod" şi mai ales revista clujeană studențească "Echinox". Pentru exponentul birocrației obscurantiste nimic nu era mai deranjant decît faptul că studenții clujeni încălcaseră tabu-urile cenzurii şi publicaseră traduceri din opera filosofului german Martin Heidegger. într-un acces de furie jdanovistă, Trofin exclama: "Partidul nu dă burse pentru traducerea filosofilor naziști!".

Ultimii ani de viață ai lui Virgil Trofin au coincis cu continua sa marginalizare şi umilire. "Creațiile" sale îi luaseră locul, iar omul pe care îl servise cu devotament orb nu mai avea nevoie de serviciile sale. Intensificarea crizei politice şi economice a regimului, pronunțata tendință de disoluție a aparatului de partid, schimbarea periodică a garniturii hegetnonice vor face în cele din urmă un pana din Virgil Trofin. Omul care crezuse că poate constitui o alternativă la actualul grup conducător, omul care nu se dăduse în lături de la cele mai perfide manevre de culise era azvîrlit în cel mai întunecat anonimat. Mai mult, vechea diversiune a țapului ispăşitor era reactualizată, iar Virgil Trofin se vedea făcut responsabil pentru consecințele directe ale inițiativelor economice ale secretarului general. Dezavuat de foştii săi camarazi, lipsit de suport în

123

partid, Trofin nu avea altă şansă decît să se resemneze cu soarta sa, cu alte cuvinte să accepte verdictul celui pe care îl servise şi venerase. Intre timp, Petru Enache, urmaşul său în fruntea UTM-ului, era propulsat spre aceleaşi altitudini de pe care Virgil Trofin crezuse odinioară că poate obține o putere paralelă cu cea a secretarului general. Destinul politic al lui Virgil Trofin vorbeşte perfect despre efemera glorie a militanților comunişti precum şi despre înfrmgerea istorică a celei de-a doua generații staliniste din România postbelică.
124
<titlu>Şcolile de partid ca formă de îndoctrinare comunistă
Puține sînt sectoarele vitale ale societății româneşti care nu au fost încă izbite de patosul "reorganizator" al lui Nicolae Ceauşescu, după cum puține sînt acele instituții care nu au trecut, cele mai multe în repetate rînduri, prin faimoasele "reduceri de scheme", între alte domenii ale realității sociale româneşti, educația şi învățămîntul au suportat în ultimii cincisprezece ani atîtea modificări şi răsturnări, încît este dificil să se prevadă care vor fi consecințele de lungă durată ale politicii subiectiviste şi îngust-tehniciste promovate de actualul grup conducător al Partidului Comunist Român. Trebuie însă să fim drepți şi să recunoaştem că există cîteva activități, cîteva arii "profesionale" care nu au fost nicicum afectate de măsurile inspirate de o pretinsă grijă pentru eficiență: înainte de toate este vorba de aparatul de partid, de acea Nomenklatură parazitară care funcționează ca fundament u,nan al dictaturii exercitate de un restrîns grup politic dominat de persor ilitatea lui Nicolae Ceauşescu. în al doilea rînd, sub domnia "celui mai iubit fiu", forțele de securitate au fost întărite într-o măsură alarmantă, sistemul controlului generalizat al ideilor şi opiniilor a devenit suportul esențial al exercitării "rolului conducător al Partidului", în regimul dictatorial care s-a autodenumit "societatea socialistă multilateral dezvoltată", nimic nu a fost considerat mai periculos decît dezvoltarea conştiinței critice, manifestarea individului ca subiect politic autonom, iar nu ca simplu pion într-un joc pe care nu-l înțelege şi la care nu participă decît ca masă de manevră. Tocmai din acest motiv, partidul s-a ferit să supună diversele "aparate" de control politic şi de îndoctrinare ideologică aceleiaşi politici iraționale care a făcut ravagii în economia națională. Dimpotrivă, de-a lungul întregii perioade de "domnie" a lui Nicolae Ceauşescu, aparatul de partid şi cel de securitate au prosperat, fiind, împreună cu forțele armate, beneficiarii imediați ai despotismului prezidențial, garanția umană a perpetuării modelului politic, caracterizat prin arbitrariu, abuzuri, nepotism şi o insuportabilă incompetență economică. Pentru activistul mediu de partid, puțin a contat dezastrul industriei româneşti, falimentul agriculturii cooperativizate,
125

scepticismul tineretului şi dezgustul intelectualității: unica sa rațiune de existență, singura sa preocupare consta în îndeplinirea poruncilor stăpînirii, adică a ordinelor date de Nicolae şi Elena Ceauşescu. Iar pentru aceasta era nevoie de un întreg sistem de integrare politică a cetățenilor, o rețea de instituții în care individul să fie supus unui adevărat

bombardament propagandistic şi adus în situaţia de a repeta el însuşi aberaţiile ideologice ale partidului, obligat să se manifeste ca adept al unei linii politice pe care o detesta organic.
Sensul autentic al învăţământului de partid în România rezidă tocmai în dorinţa conducerii Partidului Comunist de a transforma pe toţi participanţii, pe toţi subiecţii "propagandaţi", în megafoane ale liniei promovate de partid, sau mai grav, în adoratori fanatici ai personalităţii Secretarului General. Orice student al unei şcoli de partid din România, de la nivelul unui Cabinet de partid, trecînd prin pompos denumita Universitate politică şi de conducere şi ajungînd pînă la nivelul Academiei "Ştefan Gheorghiu", ştia prea bine că unica misiune a învăţământului de partid era de a "îndopa" studenţii cu diversele "adevăruri" revelate de Secretarul General, că practic întreaga structură a programelor de curs nu urmărea altceva decît inocularea tezelor partidului, intoxicarea sistematică a participanţilor. Oricît de bombastic ar fi intitulate discursurile sforăitoare ale "lectorilor", nimeni cu putea fi înşelat asupra conţinutului şi scopului real al învăţământului de partid din România: condiţionarea şi manipularea cunoştiinţelor, drogarea metodică a maselor, îndepărtarea oricăror tentaţii de analiză intelectuală independentă. Fără nici o îndoială, sistemul învăţământului de partid a fost conceput de conducerea partidului ca o modalitate de "domesticire" a cetăţenilor, un canal de continuă dezinformare demagogică şi de pervertire morală. Ambiţia cadrelor care controlau învăţământul de partid era de a provoca "participarea" cursanţilor, de a genera acele "discuţii" în care individul să-şi exprime opiniile, firește în sensul indicat de partid. Chestiunea esenţială nu era, deci, de a şti dacă participanţii cred sau nu în ceea ce spun, în cadrul "dezbaterilor", ci de a obţine adeziuni publice, de a obliga individul să se declare, în faţa colegilor săi un adept înfocat al iniţiativelor şi indicaţiilor Secretarului General. De aici şi caracterul de spectacol derizoriu al şedinţelor de învăţământ de partid, ironiile triste cu care erau trataţi atîţia entuziaşti "propagandişti" , în realitate acei cinici arivişti care fac carieră în

orice regim totalitar. Pentru că, să nu uităm, absolvirea unei şcoli de Partid era un criteriu de promovare socială în România, iar relaţiile cu Cabinetul de partid au funcţionat nu o singură dată ca trambulină politică pentru diverşi aspiranţi la poziţii suspuse în ierarhia politică. Mai mult, nu puţini activişti cu nume sonore au trecut prin filtrul Universităţilor comuniste, de la Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale "A.A. Jdanov" şi pînă la formele pretins mai moderne, în fond la fel de staliniste, simbolizate de Academia "Ştefan Gheorghiu". Pentru Nicolae Ceauşescu, creator al unui model politic neo-stalinist în multe privinţe original, rolul esenţial al îndoctrinării prin intermediul şcolilor de partid ţinea de ABC-ul comunismului: tocmai din acest motiv el nu a pierdut ocazia să întărească infrastructura materială a învăţământului de partid, să asigure cele mai propice condiţii pentru desfăşurarea acţiunilor de îndoctrinare. Obsedat de chestiunea risipei care ruinează economia naţională, Ceauşescu nu a amintit măcar o dată colosala irosire de fonduri materiale şi umane pe care o reprezenta învăţământul de partid, inadmisibila batjocorire a timpului liber al oamenilor muncii prin constrîngerea lor de a participa la simulacrul de activitate intelectuală reprezentat de şcolile de părţi i. Este de altfel un lucru firesc ca liderul

Partidului Comunist, promoto ui celui mai deşănţat cult al personalităţii cunoscut în Europa Răsăriteană de la Stalin încoace, să savureze ideea că milioane de oameni repetă într-un cadru organizat tezele pe care el le-a emis "întru fericirea întregii umanităţi". Să ne amintim, în acest context, de vizitele lui Nicolae Ceauşescu la Academia "Ştefan Gheorghiu", de discursurile ploconitoare ale "patriarhului" dogmatismului stalinist în România, Leonte Răutu, expert în arta epitetului slugarnic, ca şi de retorica găunoasă utilizată de către "doctorul în ştiinţe politice", mîndru de superbele spaţii destinate continuei sale glorificări. Pentru Ceauşescu lucrurile sînt cît se poate de limpezi: în România contemporană nu pot face carieră decît cei care dovedesc loialitatea pentru familia prezidenţială, iar învăţămîntul de partid, şi în primul rînd Academia "Ştefan Gheorghiu" trebuie să servească testării convingerilor politice ale cursanţilor, depistării celor care prezintă suficiente garanţii pentru a fi luaţi în consideraţie de către atotputernica Comisie de Cadre a Comitetului Central condusă de către Elena Ceauşescu.
Cabinetul-Municipal de Partid Bucureşti a constituit o ramură, desigur extrem de semnificativă, a activităţii propagandistice din Capitală, un caz

cu valoare exemplară, atunci cînd vrem să demonstrăm funcţiile reale ale învăţămîntului de partid. Instalat în clădirea fostului Inspectorat şcolar al Capitalei, în strada Povernei, Cabinetul Municipal a ocupat, în mod evident fără nici o eficienţă economică, un spaţiu cu mult superior atîtor instituţii de cultură din România. Pe de altă parte, în cadrul acestei aşa-zise şcoli au funcţionat o adevărată "armată" de "profesori", epave ale vechilor structuri ideologice ale stalinismului clasic sau activişti de mai recentă formaţie, nu mai puţin însă fosilizaţi din punct de vedere teoretic, nu mai puţin dispuşi să practice cel mai dezolant trafic de principii. Să menţionăm aici cîteva cariere mai interesante derulate în umbra Cabinetului Municipal: Iulian Cîrţînă, istoric veleitar, activist utemist în anii represiunilor antistudenţeşti (1958-l960) ulterior şef de cabinet al lui Ion Iliescu, în perioada cînd acesta a condus propaganda de partid, devenit apoi director al Cabinetului Municipal de Partid. Cîrţînă a folosit platforma Cabinetului Municipal pentru a reveni în structurile "active" ale propagandei ca şef al Secţiei de Propagandă a Comitetului de Partid al Capitalei, lucrînd mînă în mînă cu Constantin Petre, alt zelos demnitar ideologic. Ulterior Cîrţînă a revenit în lumea universitară, jucînd rolul de cerber de partid în cadrul Universităţii Bucureşti, îndeosebi în Facultatea de Istorie-Filosofie. Urmaşul lui Cîrţînă la Cabinetul Municipal de Partid a fost economistul Ilie Văduva, nu mai puţin conformist decît predecesorul său, nu mai puţin disponibil pentru manoperele şi intrigile culiselor comuniste. După un stagiu la Cabinetul Municipal, Văduva a devenit secretarul Comitetului de Partid al Academiei de Studii Economice şi ulterior Rectorul A.S.E.-ului, în locul eliberat de Gheorghe Dolgu. Pentru a avea o imagine clară a staturii politice a personajelor pe care le descriem, conducătorii învăţămîntului de partid din Capitala României, să ne permitem să amintim detaliul că prin natura funcţiei sale, Directorul Cabinetului Municipal de Partid este unul dintre principalii "strigători" la demonstraţiile de 23 August, că atît Cîrţînă, cît şi Văduva,

spre a nu zăbovi asupra succesorului lor, "culturologul" săptămînist Dan Cruceru, au jucat rolul, puțin invidiabil, de "animatori" ai "spontanului" flux al "entuziasmului" popular.
Cît priveşte echipa de "dascăli", "filosofi", "sociologi" şi "economişti" produşi de Academia "Ştefan Gheorghiu", oricare dintre foştii studenți ai Universității Politice şi de Conducere va putea să-şi amintească suficiente

momente de un irezistibil ridicol, mostre piramidale ale trogloditismului înscăunat în poziții hegemonice. Ceea ce este întristător, ceea ce trebuie deplîns şi denunțat aici. este sistemul corupător al şcolilor de partid, obligarea unor profesori şi cercetători din sistemul universitar de stat sau academic de a cauționa intelectual deprimantele programe ale Universităților politice şi de conducere, de a participa la sterilele activități de "control şi îndrumare" în unitățile productive, de a încuviința, prin tăcere sau chiar prezență directă, oribila mistificare a realității româneşti propagată prin învățămîntul de partid. Ce poate gîndi cursantul unui ciclu de filosofie-sociologie sau etică, atunci cînd fariseismul Normelor Eticii şi echității este creditat de prestigiul "academic" al unor universitari amorali a căror carieră însăşi a coincis cu treptata abandonare a oricăror considerente etice în favoarea unui parvenitism necruțător, ingredientul perfect al ascensiunii politice în România lui Ceauşescu?
Cît priveşte structura cursanților, să nu uităm că în genere ei sînt trimişi de Comitetele de partid din fiecare întreprindere ori instituție, ceea ce nu implică faptul că fiecare student sau absolvent al unei şcoli de partid ar fi un element docil şi inert, lipsiți de coloană vertebrală precum numeroşi "profesori" ai învățămîntului de partid. Oricine a frecventat o asemenea formă de "educație de partid" ştie prea bine că adeseori cursanții pun întrebări deranjante pentru lectorii trimişi să promoveze cel mai cras conformism, nu-şi ascund dilemele, preferind să se manifeste deschis ca persoane dotate cu o inteligență autonomă. Desigur, acestea sînt cazuri încă destul de rare, dar ele trebuie corelate cu exprimarea tot mai deschisă, in pofida atîtor riscuri, a unor opinii critice, îndeosebi legate de situația economică, în cadrul unor reuniuni sindicale sau chiar în adunări de partid. Marea majoritate a cursanților şcolilor de partid din România lui Ceauşescu acceptă însă, unii cu resemnare, alții cu secrete ambiții de ascensiune socială, sistemul de îndoctrinare şi manipulare politică reprezentat de învățămîntul de partid, participă, de voie, de nevoie, la spectacolul propagandistic oferit de această anacronică instituție de sorginte pur stalinistă. Ce fost cursant în cadrul Universității politice şi de conducere nu-şi amintește de ridicolul sforțărilor lectorilor de a susține cifrele economice publicate de "Scînteia", avalanşa de grafice, panouri, afişe, pliante şi atîtea alte instrumente destinate chipurile să servească la

"modernizarea" propagandei politice, toate menite în fond să anihileze simțul critic al cursantului, să-i strivească voința de judecare originală? Acesta este sensul profund al cursurilor intitulate "Probleme fundamentale ale activității economice şi sociale, ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate": mistificarea constantă, metodică şi sistematică a cursanților, prin ocolirea oricărei chestiuni spinoase şi interpretarea ten-

denţioasă a cifrelor economice. Tot astfel, cursurile de "socialism ştiinţific" sau de "materialism dialectic şi istoric" au drept scop înlăturarea oricărei tentaţii de gîndire originală, inocularea unor stereotipuri ideologice de factură neîndoielnic stalinistă. o infuzie persistentă şi periculoasă de "gîndire Ceauşescu". Ore în şir pierdute, luni şi ani de zile numai pentru a repeta cele mai banale afirmaţii ale Secretarului General, o comedie absurdă pe care toţi participanţii, actori şi spectatori, se complac să o suporte, unii cu dezgust, alţii cu indiferenţă sau cinism. Studiul scolastic al cuvântărilor lui Ceauşescu. tortura învăţării pe dinafară a unor teze şi concepte prin natura lor false, ipocrizia infinită a unei "principialităţi" demnă de satirele lui Eminescu. vidul intelectual în care se zbat lectorii stipendiaţi, acestea sînt adevăratele caracteristici ale ănvăţămîntului de partid în România. Timp furat de la adevăraţii "făuritori ai tuturor bunurilor materiale şi spirituale". o formă perfidă de insinuare în conştiinţele oamenilor, şcolile de partid constituie un pilon al experimentului neo-stalinist încercat de Nicolae Ceauşescu, o instituţie-cheie pentru exercitarea unui sever şi eficace control al opiniilor şi mentalităţilor colective şi individuale. Alături de Securitate, învăţămîntul de partid , asigură acele elemente terorizante. m cazul de faţă terorizante prin monotonie şi demagogie, care conferă continuitate şi chiar stabilitate dictaturii comuniste, permit infiltrarea ideilor castei dominante în conştiinţa grupurilor exploatate, urmăresc neutralizarea oricărui impuls emancipator. Existenţa unei întregi "cohorte" de activişti specializaţi în acest tip de activitate sub-intelectuală, diverşi directori, directori adjuncţi, "şefi de catedre", şi "profesori", beneficiind de un statut privilegiat pentru aprovizionare, vacanţe, tratamente medicale etc.. reprezintă încă o sfidare la adresa adevăratei clase muncitoare din România, încă o dovadă a caracterului antidemocratic al regimului din România. Orice cursant al Cabinetului Municipal de Partid din Bucureşti îşi aminteşte perfect incredibila

aprovizionare a bufetului respectivei instituţii ideologice, opulenţa de produse altfel de negăsit în magazinele alimentare "pentru muritorii de rînd".
Să mai menţionăm în acest context bufetele şi cantinele Academiei "Ştefan Gheorghiu", preţurile derizorii pe care le plătesc "aleşii" Partidului, bunăstarea insolentă şi risipa ostentativă care domnesc în prima instituţie ideologică a comunismului român.
Revenind la structurile cursurilor, trebuie subliniată oroarea pe care o resimt şefii propagandei comuniste pentru orice diferenţiere a informaţiilor, pentru orice sclipire de personalitate sau individualitate. Anonimatul perfect, lipsa de culoare personală, fraza insipidă, acea textură compactă şi opacă numită "limbajul de lemn", sînt conţinutul real al învăţămîntului de partid, oglinda fidelă a totalei pervertiri a ştiinţelor sociale în România lui Ceauşescu. In deplină consonanţă cu litera cenuşie a "Scînteii", rostirea lectorului Cabinetului Municipal sau Judeţean, frazeologia "profesorului" de la Academia "Ştefan Gheorghiu", sînt repetitive şi monocorde, refrene mecanice reproduse fără nici o implicare subiectivă autentică. Nu putem insista suficient asupra acestui aspect psihologic extrem de incitant, anume depersonalizarea lectorului şcolii de partid, tendinţa lui de a se prezenta într-o lumină cît mai puţin evidentă,

pretinsa sa "rezervă", faptul că pe coridor este dispus să facă chiar şi comentarii mai puţin "ortodoxe", mimarea unei situaţii în care cursantul şi lectorul ar împărtăşi în fond aceleaşi opinii şi necazuri, ar fi în ultimă instanţă victimele aceleiaşi stări nefaste de lucruri. Este cazul să distingem exact poziţiile şi responsabilităţile, să tragem categoric liniile demarcatoare şi să înţelegem că nu există nici un interes comun între propagandistul profesional, membru devotat cu trup şi suflet al Nomenklaturii comuniste, şi individul simplu şi normal, fiinţa tracasată şi ameninţată, supusă îndoctrinării comuniste. Dimpotrivă, pseudo-"liberalismul" ciracilor propagandistici, ironiile ieftine pe care şi le permit anumiţi "corifei" doctrinari ai Academiei "Ştefan Gheorghiu", fac parte integrantă dmtr-un joc iniţiat chiar de conducerea Partidului şi practicat consecvent de un Dumitru Popescu, demn urmaş al lui Leonte Răutu, în diversele sale ipostaze de lider teoretic al dogmatismului comunist în România. Adevărul este că însuşi Leonte Răutu îşi permitea anumite "poze liberale", în timpul cînd avea pîinea şi cuţitul la Academia "Ştefan
131

Gheorghiu", în special în cadrul "Laboratorului de studiu al progresului istoric contemporan" pe care îl conducea în Institutul de Ştiinţe Politice şi Studiere a Problemei Naţionale, însă nu cred să se fi găsit vreun naiv dispus să acorde un minim moral sau intelectual omului care a simbolizat, vreme de două decenii şi jumătate, chintesenţa stalinismului românesc. monolitismul totalitar în forma sa cea mai intolerantă. Cît îl priveşte pe Dumitru Popescu, ambiţia sa a fost de a "reforma" sistemul propagandei comuniste în România, însă nu în direcţia unui "umanism democratic" de inspiraţie iugoslavă, ci dimpotrivă, într-un spirit eminamente stalinist, fireşte un stalinism modernizat şi oarecum mai sofisticat. Cu asemenea lideri nici nu este de mirare că învăţămîntul politic reprezenta una din citadelele spiritului stalinist în România, un focar de rezistenţă la orice tentativă de schimbare sau de modernizare a structurilor politice şi sociale. Un vestigiu al epocii de teroare stalinistă, învăţămîntul politic reprezenta un instrument privilegiat al reproducţiei ideologice a sistemului, un garant al hegemoniei grupului condus de Nicolae Ceauşescu. Din acest punct de vedere, oricît de vetust s-ar fi dovedit a fi, oricît de lipsit de eficienţă, oricît de impopular, învăţămîrtul ideologic a continuat să fie sprijinit de Partid cu fonduri impresionante, a supravieţuit împreună cu instituţiile staliniste şi neostaliniste, propagînd fără jenă ficţiunile mitologice care camuflau adevăratele stări de lucruri din ţară. Iar cursanţii au fost constrînşi să "rumege" aceleaşi platitudini bombastice, aceleaşi ruginite dogme ale ideologiei comunist-ceauşiste, aceleaşi inepţii servite cu aere de academică înţelepciune. Dincolo de scepticismul acestor rînduri. dincolo de acea incontestabilă amărăciune provocată de necesitatea supravieţuirii în , sistemul minciunii generalizate, al mitului politic ridicat la rangul de prin- v cipiu constituţional, rămînea însă speranţa într-o restructurare a formelor politice din ţară, încrederea într-o reconstrucţie democratică a societăţii româneşti. Şcolile de partid, învăţămîntul ideologic în genere, au fost exact simbolul rezistenţei la schimbare, fundamentul unei aşezări nedrepte a realităţilor spirituale din ţară, expresia ideologică a terorii politice exercitate de Securitate, o formă esenţială de manifestare a dictaturii

absolute exercitate de Partid. Oricine a trecut printr-o asemenea instituție de "învățămînt ideologic" nu poate să nu-şi fi dat seama de autenticul ei scop, învăluirea adevărului despre realitățile româneşti, desfigurarea conştiințelor, uniformizarea opiniilor şi ideilor, încurajarea pornirilor

oportuniste şi conformiste din individ, în acest sens, şcolile de partid serveau şi ca bază de "selecție" pentru viitorii activişti ai organizațiilor de partid din diferitele întreprinderi şi instituții. Spre pildă, orice secretar de comitet de partid sau chiar birou de organizație de bază trebuia să fi absolvit cursurile Universității politice şi de conducere, acelaşi lucru fiind valabil pentru orice conducător de instituție sau preşedinte de Comitet sindical. Toți redactorii-şefi ai presei centrale sau județene, toate cadrele din sistemul educativ si de învățămînt erau obligate să parcurgă periodic acest ritual formativ, spre a nu mai vorbi de marea masă a cursanților, recrutați automat în întreprinderile, instituțiile, facultățile din Bucureşti şi din toate celelalte' oraşe ale țării ca să nu mai insistăm asupra învățămîntului politic la sate. Este pur şi simplu revoltător să constați dimensiunile risipei provocate de îndîrjirea Partidului de a menține aceste structuri mai mult decît perimate, în condițiile în care învățămîntul universitar românesc suferă o criză dramatică, generată de strategia voluntaristă a Secretarului General, iar întregul univers spiritual românesc se sufocă sub greutatea unui destructiv cult al personalității lui Ceauşescu.
Paoli, febr. 1983.

<titlu>Academia "Ştefan Gheorghiu" şi formele corupției ideologice
Sistemul comunist din România a dezvoltat un întreg ansamblu de instituții şi organisme menite să conducă la rapida şi eficienta îndoctrinare a cetățenilor, la răspîndirea şi consolidarea miturilor ideologice ale aşa-zisului "socialism ştiințific", între aceste instituții, Academia "Ştefan Gheorghiu" a jucat un rol capital, constituind pivotul întregii acțiuni de subjugare intelectuală practicată de regim.
Istoria acestei instituții cu pretenții "educaționale" merită o paranteză, cu atît mai mult cu cît, în evoluția ei, Academia "ştefan Gheorghiu" a tins să acapareze zone care, în chip normal, ar fi aparținut învățămîntului universitar tradițional sau cercetării ştiințifice autentice. Trebuie amintit, înainte de toate, faptul ca, în esența ei. prețios-denumita "Academie" nu a fost altceva decît o şcoală de partid, un focar de propagandă comunistă, centrul doctrinar al comunismului românesc şi că, în consecință, ea nu are nimic de-a face, cu valorile îndeobşte atribuite activităților academice.
Originea acestei instituții trebuie căutată în dogmele leniniste de la care comuniştii români nu s-au abătut niciodată, în ideea fixă a necesității întăririi vigilenței ideologice şi, mai ales, în imperativele politicii de cadre a partidului. Pentru că, în fond, despre acest lucru era vorba, cînd, în anii 1945-l946, comuniştii români decideau să întemeieze o şcoală de partid; formarea unor cohorte de activişti devotați, "înarmați" cu cea mai "avansată concepție despre lume şi viață", anume, în limbajul acelor ani. doctrina leninist-stalinistă. Sub îndrumarea ideologilor de formație pur stalinistă (Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu, Mihail Roller, Pavel Țugui etc.). Şcoala Superioară de Partid "Ştefan Gheorghiu" devenea un veritabil

seminar iezuitic, un univers închis în care Partidul putea să procedeze în linişte la operaţiile de selecţie a cadrelor. Studenţii erau recrutaţi, fireşte, după faimoasele criterii de dosar, erau încurajaţi să se manifeste cît mai activ ca suporteri ai liniei oficiale. Mai mult, în funcţie de devotamentul dovedit în timpul aşa-ziselor "studii", ei erau aleşi pentru diverse funcţii importante ale Nomenklaturii comuniste. Pentru orice om normal, iar nu pentru indivizii descărnaţi, lipsiţi în fond de orice impuls uman. care

populează romanele lui Dumitru Popescu, perimetrul şcolii "Ştefan Gheorghiu" ar fi reprezentat o carceră spirituală: interminabile monologuri ale pseudo-profesorilor, ipocrizia şi delaţiunea încurajate pe toate căile, absenţa de principii devenită normă de comportament, arivismul cras aliat cu dogmatismul obtuz, toate aceste racile au caracterizat şi caracterizează lumea supremei instituţii a învăţămîntului de partid în România.

în vîrful piramidei şcolii, tronau, desigur, paznicii ortodoxiei staliniste, dascălii ideologici ai regimului: Zina Brincu, primul rector al instituţiei, specializată în economie politică, revenită după război din URSS, unde făcuse parte din emigraţia politică comunistă românească, o militantă din categoria dură, pentru care partidul şi tovarăşul Stalin aveau întotdeauna dreptate; apoi, să nu-l uităm pe adjunctul ei, un om care avea să facă ulterior carieră pînă la cele mai înalte puncte ale ierarhiei comuniste: Paul Niculescu-Mizil. în acei ani, în care sloganul şi injuria serveau drept cel mai convingător argument, Mizil s-a manifestat drept unul dintre cei mai îndîrjiţi exponenţi ai stalinismului românesc, nu a ezitat nici o secundă să participe la concertul ideologi stalinist. Dovada în acest sens stau "contri-buţiile sale" doctrinare din pocă, recenziile entuziaste la operele lui Stalin, articolele publicate în "Lupta de clasă", poziţiile sale în diferite şedinţe şi adunări. Să nu uităm să pomenim, în acest context, de sora geamănă a şcolii "Ştefan Gheorghiu" Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale "A.A.Jdanov", destinată să pregătească pe viitorii propagandişti ai comunismului românesc, fireşte în spiritul ideilor dezvoltate de cel al cărui nume a devenit echivalentul celui mai agresiv obscurantism cultural. Căci, să nu uităm, Leonte Răutu şi Chişinevschi nu au pierdut vreo ocazie pentru a-şi manifesta neţărmurita iubire şi recunoştinţă faţă de "tovarăşul Jdanov". mentorul dogmatismului stalinist. în cadrul şcolii "Jdanov", îşi făceau ucenicia nu puţini viitori activişti de partid, acei tineri muncitori scoşi din producţie şi supuşi unui regim de intoxicare ideologică, deveniţi ulterior ei înşuşi promotorii tuturor ideilor vehiculate de potentaţii regimului de la diverse somptuoase tribune.

Academia "Ştefan Gheorghiu" a apărut tocmai prin unificarea celor două instituţii sus-amintite, ca rezultat al schimbărilor survenite după Congresul al XX-lea al comuniştilor sovietici. Şcoala "Jdanov" devenise mai mult decît anacronică, ea trebuia să dispară asemeni altor instituţii ale

stalinismului clasic: Biroul Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti, cu faimosul periodic editat la Bucureşti "Pentru pace trainică, pentru democraţie populară". Sovromurile de tristă memorie etc. Ceea ce însă nu implica cine ştie ce renunţare la gelosul monopol ideologic al partidului, ci doar o atenuare a aparenţelor, un nou lustru

pentru aceleaşi ruginite ustensile. Şi fiindcă ne referim la persoane, să nu uităm asemenea exponenţi ai stilului ideologic al şcolii "Jdanov" precum Nicolae Goldberger sau Grigore Cotovschi, "experţi" în istoria partidului, cel din urmă jucînd o vreme şi rolul de rector al respectivei instituţii. Oricît ne-am strădui, ne-ar fi greu să distrugem măcar un nume de intelectual de prestigiu pe care partidul să-l fi atras în cercul închis al iniţierii ideologice: cu excepţia unui meteoric episod Tudor Bugnariu, lumea profesorală a şcolii Superioare de partid era compusă din intelectuali "pe puncte", diverşi "revoluţionari de profesie" plonjaţi într-un spaţiu cu veleităţi "academice", activişti în curs de ascensiune de tipul Mizil. Potop, Mocuţa ş.a.m.d. Iar studenţii, privilegiaţi pe toate căile, participau la această comedie cu întreaga rîvnă de care se poate da dovadă atunci cînd miza jocului este o carieră politică fulgerătoare.

La începutul anilor '60, şcoala "Ştefan Gheorghiu" începea să-şi piardă din atribuţii, devenea tot mai mult spaţiu de "reciclare1' a activiştilor de partid, în fruntea ei se aflau militanţi de categoria a doua. de tipul Ştefan Mocuţa sau Grigore Comartin. sfătuiţi, desigur, de asemenea relicve ale epocii staliniste precum Tatiana Bulan, instalată pînă la pensionare în funcţia de Secretar Ştiinţific al şcolii. Iar profesorii începeau să simtă şi ei noile adieri din viaţa politică şi culturală, se simţeau constrînşi să-şi "modernizeze" prăfuitele cursuri. Centrul de greutate al activităţii didactice cădea în continuare pe "academica" disciplină botezată construcţie de partid, însă începeau să-şi facă loc în programele şcolii şi anumite prelegeri de filosofic, sociologie, psihologie sau estetică, desfăşurate fără doar şi poate, la nivelul pretins de statutul politic al instituţiei.

Ajuns în fruntea partidului în 1965. Nicolae Ceauşescu a declanşat acţiunea de intensificare şi lărgire a activităţilor patronate de şcoala Superioară de partid, a decis transformarea acesteia în aşa-numita Academie, cu o organigramă substanţial deosebită faţă de trecut, între altele. Ceauşescu a hotărît să numească în fruntea Consiliului de conducere un

membru al elitei politice a partidului, tocmai a accentua noile sarcini şi responsabilităţi ale centrului învăţămîntului de partid din România. Un timp funcţia de Rector al Academiei "Ştefan Gheorghiu" a fost deţinută de proaspăt reabilitatul Miron Constantinescu, pentru ca apoi, vreme de peste un deceniu, acest rol să-i revină lui Leonte Răutu. Sub domnia lui Răutu, Academia a căpătat proporţii de mamut, s-a extins cu mult peste frontierele ce-i fuseseră conferite la origine. Se poate considera că Răutu nu a făcut decît să aplice, cu zelul servil şi eficienţa tehnocratică ce l-au caracterizat întotdeauna, strategia lui Ceauşescu de extindere a ariei corupţiei ideologice. Mai exact spus. Răutu a încercat şi în parte a izbutit să lărgească aria de influenţă a Academiei "Ştefan Gheorghiu" spre zone pe care chiar stalinismul clasic le scutise de contaminare totală: mă refer la dispariţia unora dintre facultăţile Universităţii din Bucureşti, la faptul că în România doctoratul în sociologie era acordat de Academia "Ştefan Gheorghiu", ca şi în domeniul ştiinţelor politice, că, doar la "Ştefan Gheorghiu" era posibilă calificarea în profesia de ziarist, că întregul sistem al perfecţionării cadrelor a fost subordonat aceleiaşi omnipotente instituţii. Am totodată în vedere integrarea în Academia "Ştefan Gheorghiu" a unor

instituţii de cercetare tradiţională aflate în subordinea Academiei Române: este cazul, mai mult decît flagrant, al Institutului de ştiinţe Politice şi Studiere a Problemei Naţionale, "înghiţit" de aceeaşi nesăţioasă şcoală de partid.
Să menţionăm că partidul practica un sistem extrem de riguros de selecţie a studenţilor, că nu putea intra oricine în lumea privilegiaţilor de la "Ştefar. Gheorghiu" pentru aceasta era necesar examenul de loialitate, certificatul de garanţie acordat de Comitetele judeţene de partid sau, pentsu şcoala de cadre a UTC-ului, de Secţia de cadre a CC al UTC. Cît priveşte privilegiile de care se bucurau studenţii de la "Ştefan Gheorghiu", să pomenim despre cantinele cu aprovizionare specială, despre căminul ultra-modern, despre sălile de seminar şi despre amifiteatrele din noua clădire de pe Bulevardul Armata Poporului, să pomenim despre bursele speciale, şi despre accesul liber la policlinica şi spitalul Comitetului Central. Avînd toate acestea în vedere, ca şi Biblioteca excepţională rezultată din faptul că şcolii de partid nu i-au fost refuzate fondurile pentru achiziţii de cărţi străine, se poate lesne înţelege în ce consta sistemul de corupţie simbolizat de Academia "Ştefan Gheorghiu".

Prăbuşirea lui Leonte Răutu din fruntea Academiei de partid şi numirea lui Dumitru Popescu, practic discipolul şi creaţia lui din anii 1960-l965, nu a schimbat cu nimic esenţa procesului de distrugere a • personalităţii întreprins în cadrul acestei instituţii. De altfel, Dumitru Popescu era legat prin sentimentale amintiri de acest lăcaş al deformării culturale şi morale: fostul student al scolii "Ştefan Gheorghiu" trebuia să deguste cu plăcere situaţia de dictator peste foştii săi profesori, poziţia de magistru, lecţiile pe care le putea servi viitorilor activişti, în plus, merită reţinut faptul că Academia "Ştefan Gheorghiu" se ocupa şi cu aşa-zisa reciclare a activiştilor judeţeni, cu organizarea de cursuri pentru ziarişti şi redactori de edituri, controlînd întregul învăţămînt de partid din România, înconjurat de privirile umile ale diverşilor prorectori, despotul ideologic se inspira pentru viitoarele scrieri apologetice, pregătind mereu mai sofisticate osanale. Iar studenţii se perindau prin holul clădirii centrale, se îndreptau spre bibliotecă gata să se dedice studierii gîndirii, evident "creatoare şi originale", a "celui mai iubit fiu", în zodia "socialismului multilateral dezvoltat", Academia "Ştefan Gheorghiu" a fost principala instituţie de corupţie ideologică, centrul mistificărilor teoretice şi al celei mai deşănţate demagogii.
Aflat la un moment dat în vizită la Academia "Ştefan Gheorghiu", cu prilejul acordării titlului de Doctor în ştiinţe politice, Nicolae Ceauşescu mărturisea că el însuşi nu a fost un student comod al acestei şcoli. Mai mult, el se pronunţa pentru un sporit grad de non-conformism şi independenţă în afirmarea opiniilor personale, pentru evitarea şabloanelor şi ideilor preconcepute. Nu ne rămîne decît să precizăm că nimic din *; ultima structură a Academiei "Ştefan Gheorghiu" nu era de natură să v încurajeze asemenea riscante porniri "originale", că scopul însuşi al instituţiei consta în anihilarea autonomiei de gîndire şi în educarea capacităţii de adaptare la regulile sistemului comunist, la imperativele ideologice formulate chiar de către Nicolae Ceauşescu.

138
<titlu>Jdanov, Cominformul şi "războiul rece"
I
Puține au fost evenimentele care să fi marcat mai puternic destinul Europei Răsăritene după cel de-al II-lea război mondial decît constituirea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti, în luna septembrie 1947. Cunoscut sub denumirea de Cominform, Biroul Informativ a reprezentat principala modalitate de exercitare a controlului sovietic asupra statelor satelizate precum şi asupra partidelor comuniste din Europa Occidentală, între care, în primul rînd Partidul Comunist Italian, condus de Palmiro Togliatti, şi Partidul Comunist Francez, condus de Maurice Thorez.
Principala personalitate comunistă sovietică desemnată de Stalin pentru dirijarea acțiunii de constituire a Cominformului a fost Andrei Jdanov. Eminență cenuşie a Kremlinului, succesorul lui Serghei Kirov în fruntea organizației de partid a Leningradului, în urma asasinării potențialului rival al lui Stalin, în decembrie 1934, Jdanov s-a evidențiat printr-o intransigență fanatică, prin exclusivism hipertrofiat şi printr-o capacitate nețărmurită de prosternare în fața "părintelui popoarelor", împreună cu Stalin, Andrei Jdanov a făcut tot posibilul pentru declanşarea monstruoaselor acțiuni teroriste, cunoscute sub numele de "Marea Epurare", a coordonat vînătoarea de vrăjitoare în fieful său leningrădean, profitînd de acei ani tulburi pentru a-şi regla propriile conturi cu partizanii lui Kirov, precursorul şi inamicul său. îmbibat de resentimente antiintelectuale în pofida formației sale mai puțin precare cultural decît a altor~membri ai facțiunii staliniste, Jdanov a devenit rapid inchizitorul vieții culturale, mai întîi la Leningrad, apoi pe ansamblul Uniunii Sovietice. Iar dacă ținem seama de formidabila sa influență în Europa de Est, după cel de-al II-lea război mondial, de efectele nefaste şi din nefericire atît de persistente ale acțiunilor sale, nu avem motive să ne mirăm că liderii comunişti din România au găsit de cuviință să atribuie numele său unui bulevard situat în inima cartierului rezidențial al Capitalei. Mai mult, o întîrziată şi trunchiată "destalinizare" întreprinsă de Gheorghiu-Dej, în urma Congresului al XXII-lea al PCUS, a constrîns
139

grupul hegemonic din Partidul Muncitoresc Român să schimbe numele Bulevardului Jdanov în Bulevardul Primăverii, o aluzie probabil involuntară la un anotimp politico-ideologic de care România a fost atît de multă vreme frustrată ...
Spre deosebire de politologia apologetică subsumată marxism-leninismului instituționalizat, literatura sociologică şi istorică occidentală a fost şi este departe de a ignora rolul lui Jdanov şi al Cominformului în structura relațiilor de putere şi influență în Europa de Est. Aş aminti aici lucrările clasice ale lui Francois Fejto, Adam Ulam, Andre Fontaine sau Boris Meissner, consacrate formării blocului sovietic, precum şi conflictul dintre Belgrad şi Moscova. Aş menționa, în aceeaşi ordine de idei, prețioasele memorii ale fostului lider comunist iugoslav, Milovan Djilas, devenit de-a lungul anilor, una dintre vocile cele mai influente şi autorizate ale rezistenței antitotalitare. Ceea ce lipsea însă era o

investigație minuțioasă, atentă la implicațiile subiective ale evenimentelor tratate, a rolului lui Jdanov şi al grupului condus de acesta, în geneza conflictelor şi dramelor din URSS şi Europa de Est după 1945. Acestui important scop înțelege să-i răspundă lucrarea politologului american Gavriel Ra'anan consacrată formării politicii internaționale sovietice după cel de-al II-lea război mondial şi semnificației de lungă perspectivă a polemicilor şi dezbaterilor al căror protagonist a fost Andrei Jdanov. Este vorba de o abordare lucidă şi temerară a problematicii comunismului sovietic şi est-european, de un eseu scris la o impresionantă tensiune intelectuală, într-un cuvînt de o operă ştiințifică menită să devină termen de referință pentru viitoare cercetări asupra acestui pe cît de fascinant, pe atît de ezoteric teritoriu al politologici. Gavriel Ra'anan a fost, în opinia mea, unul dintre cei mai originali analişti ai fenomenului comunist, iar prematura sa dispariție, la ceasul cînd se apropia de clipa veritabilelor sinteze, semnifică una dintre acele absurde lucrări ale soartei ce nu vor conteni să ne revolte şi să ne jignească.

Publicată în 1983, cu o prefață datorată eminentului analist al fenomenului sovietic în general şi al celui stalinist în particular, Robert Conquest, cartea lui Gavriel Ra'anan poartă asupra carierei politice a lui Jdanov după 1944-l945, urmărind să distrugă caracteristicile formării grupurilor de presiune în vîrful ierarhiei bolşevice. Lucrarea este din multe

puncte de vedere deschizătoare de drumuri: am în gînd, mai întîi, consistența şi coerența demonstrației în favoarea tezei care susține existența unei alianțe ori cel puțin a unor afinități între fracțiunea jdanovistă de la Kremlin şi liderii iugoslavi grupați în jurul lui Tito. Această idee, formulată cîndva de Boris Nikolaeivski şi Franz Borkenau, doi iluştri experți în chestiuni comuniste, a avut parte de destule obiecții în spațiul kremlinologiei, înainte de toate sub motivul că ar fi subestimat capacitatea lui Stalin de a manipula şi alimenta toate conflictele din cadrul elitei bolşevice. Desigur, după revelațiile Congresului al XX-lea, este greu să se mai conteste existența facțiunilor în conducerea sovietică, iar evenimentele de după 1956, între care prăbuşirea grupului Molotov-Malenkov-Kaganovici, apoi căderea lui Hruşciov în urma loviturii de palat din octombrie 1964, ca să nu insistăm asupra celor mai recente evenimente din universul politic kremlino-bizantin, au confirmat caracterul feroce al luptei pentru putere. Aparent înfeudate dogmei marxist-leniniste, elitele comuniste arborează aere principiale şi invocă puritatea revoluționară numai pentru a-şi salva şi fortifica privilegiile. Gavriel Ra'anan demonstreaz. astfel, în chip persuasiv, existența a cel puțin două grupuri de presiune în cadrul echipei diriguitoare a Partidului Comunist (bolşevic), în anii care au urmat Marii Terori şi Congresului al XVIII-lea din 1939. Este astfel vorba de o facțiune dominată de personalitatea lui Jdanov, aflat mult timp în grațiile lui Stalin, şi pe de altă parte, de o contrafacțiune, practic o coaliție între grupul de activişti ai secției de cadre a Comitetului Central, condusă de Malenkov, şi grupul reprezentat de Lavrenti Beria şi de asociații săi din aparatul de represiune al regimului comunist. Nu am spațiul pentru a insista aici asupra modalităților extrem de alambicate în care s-a manifestat acest conflict de influență şi competențe: ceea ce trebuie accentuat este faptul că Jdanov a

reuşit să-şi construiască la Leningrad propria sa bază de putere, că a realizat, în anii din preajma celui de-al II-lea război mondial, colosala performanță de a deveni aparentul număr doi al Politbiuroului stalinist. Tocmai din acest motiv, odată declanşat războiul cu Germania nazistă, concurenții săi din anturajul lui Stalin vor face tot posibilul pentru a-l îndepărta din Moscova, unde ocupa invidiabila poziție de secretar al CC-ului, trimițîndu-l în acel infern de spaimă şi derută care era
141
Leningradul asediat. Se poate astfel considera că, în anii războiului, ca lider necontestat al Leningradului, Jdanov şi-a consolidat poziția în aparatul de partid al capitalei nordice, stabilind un sistem extrem de eficient de relații personale care vor juca un rol definitoriu în politica sovietică din următorii ani. în acelaşi sens, aş aminti ipoteza propusă de Robert Conquest, în prefața cărții lui Gavriel Ra'anan, legată de relațiile lui Jdanov cu activul de partid din aşa-numita Republică Carelo-Fină: un dictator sui generis al zonei leningrădene, Jdanov a dominat pînă la sfîrşitul carierei sale aparatul de partid din acea republică, pe drept cuvînt bănuit de servilism în raport cu grupul jdanovist. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că Iuri Andropov a devenit al doilea secretar al CC-ului din Republica Sovietică Socialistă Căreia în 1947, aşadar cu binecuvîntarea omnipotentului, în epocă, aghiotant al lui Stalin. Mai departe, trebuie notat faptul că în 1949, cînd aşa-zisa "Afacere din Leningrad" a dus la lichidarea fizică a principalilor suporteri ai lui Jdanov, primul secretar al Careliei, Kuprianov, a fost arestat şi torturat, înainte de a lua drumul Gulagului. Succesorul său, Kondakov, a fost la rîndul său arestat şi executat. Cît îl priveşte pe Andropov, nu este cazul să spunem că a supraviețuit, ci numai să adăugăm că amintitele circumstanțe istorice par să-i fi fost chiar favorabile, de vreme ce, în timp ce colegii săi erau exterminați, el era chemat la Moscova şi devenea "instructor" al Comitetului Central, în ultimii ani de viață (şi de maladie psihică) ai lui Iosif Vissarionovici. Nu este aşadar o speculație hazardată, ci o inferență istorică legitimă, să credem, împreună cu Conquest, că gloria lui Andropov a implicat participarea la operațiile teroriste de epurare a adepților "Centrului din Leningrad". Şi poate că Brejnev era conştient de "talentele" polițieneşti ale fostului ambasador la Budapesta şi secretar al CC-ului, atunci cînd a decis să-i încredințeze excepționala responsabilitate de şef suprem al KGB-ului. Trecutul stalinist urmăreşte ca un blestem diversele conduceri comuniste din URSS şi Europa Răsăriteană, este simbolul şi garanția unei continuități care există în pofida tuturor dezmințirilor şi pseudo-liberalizărilor.
Gavriel Ra'anan vede în disensiunile intestine de la Kremlin fundalul şi, în parte, chiar originea oscilațiilor şi convulsiilor trăite de partidele comuniste est-europene după cel de-al II-lea război mondial. Facțiunea
142
condusă de Jdanov a profitat de treptata degradare a sănătății lui Stalin,şi a preluat, în forme mai mult sau mai puțin insinuate, controlul întregii activități social-politice interne şi internaționale. Sfătuit de medici să-şi petreacă cel puțin cîteva luni în Crimeea, departe de freamătul tensiunilor politice cotidiene, Stalin a decis să-i delege lui Jdanov o mare parte din atribuțiile poziției sale de lider absolut. Pe de altă parte, trebuie amintită

scăderea ponderii grupului Malenkov-Beria în conducerea sovietică: atît unul cît şi celălalt primiseră sarcini pe linia activităţilor de reconstrucţie şi, în cazul lui Beria, de organizare a cercetării atomice, fiind prin urmare eliminaţi din cercul restrîns al autorilor de decizii fundamentale. Timp în care Jdanov continua să manevreze, pertractînd alianţe temporare cu lideri în ascensiune precum Bulganin sau Hruşciov ori cu intriganţi versaţi şi versatili precum Molotov, Kaganovici şi Mikoian. Jdanov începe să joace tot mai evident rolul de substitut al despotului absent, întreţine o curte personală, îşi promovează favoriţii, pe care ştie să-i facă agreabili hipersuspiciosului georgian. Vanitos şi tenace, Andrei Jdanov îşi dezvoltă propriile legături în comunisnul internaţional, îşi cimentează vechile amiciţii, îşi impune propria v dune asupra evoluţiei situaţiei politice în Europa de Est, în subcontmentul indian, în China şi în Europa Occidentală. Radicalismul lui Tito nu poate decît să-i convină, iar proiectul înfiinţării Cominformului începe să devină o temă crucială a discuţiilor dintre liderii comunişti. Cei care îşi închipuiseră că Moscova renunţase definitiv la organizarea subversiunii mondiale se înşelaseră teribil: un nou îngheţ ideologic şi politic devenise iminent, iar ţările Europei de Est, între care şi România, vor suporta consecinţele perversului scenariu plăsmuit la Kremlin. !

II

Oficial desfiinţat în anul 1943, Cominformul a continuat să subziste, fireşte mai puţin vizibil şi ostentativ decît în deceniile precedente. Dirijarea acţiunilor partidelor comuniste era acum îndeplinită de aşa-numitul "Comintern-fantomă", respectiv o combinaţie instituţională între Departamentul internaţional al partidului comunist sovietic şi vestigiile aparatului Internaţionalei. Responsabilul suprem al noului

centru nu era altul decît Andrei Jdanov, sprijinit de Gheorghi Dimitrov şi de Dmitri Manuilski. Cel dintîi, liderul necontestat al comunismului bulgar, devenise, în calitatea sa de protagonist al celebrului proces de la Leipzig, una din icoanele propagandistice ale epocii "Fronturilor Populare". Raportor la cel de-al VH-lea Congres al Comiternului, Dimitrov a ştiut să se impună ca unul dintre purtătorii de cuvînt autorizaţi ai stalinismului mondial, autorul unei definiţii ritualizate a fascismului şi simbolul cotiturii strategice a Cominternului după 1935. La rîndul său, Manuilski, un tipic "funcţionar al revoluţiei" spre a utiliza un concept propus odinioară de Trotsky, reprezenta veritabila forţă motrice a Cominternului, verigă de legătură cu omnipotentul Politbiuro bolşevic şi cu Stalin personal. Atît Manuilski, cît şi Dimitrov fuseseră personal implicaţi în sîngeroasele epurări din anii 1936-l939, participaseră, mai mult sau mai puţin voluntar, la întocmirea sinistrelor liste negre care au pregătit decimarea emigraţiei antifasciste din Uniunea Sovietică, împreună cu alte figuri marcante ale "aristocraţiei" comuniste - ar fi de amintit aici numele unor Thorez, Togliatti. Ana Pauker, Mathias Rakosi, Rudolf Slanski, Klement Gottwald, Boleslaw Bierut sau Dolores Ibarruri -, Manuilski şi Dimitrov au contribuit la menţinerea scheletului organizatoric al Internaţionalei şi l-au susţinut pe Jdanov, în clipa cînd a iniţiat noua linie "ofensivă".

Este cazul să accentuăm faptul că după Conferinţele de la Yalta şi Postdam, în condiţiile superiorităţii logistice anglo-americane, Uniunea Sovietică se afla confruntată cu următoarea alternativă: sau continuarea politicii de consultări şi acorduri din anii războiului, sau declanşarea unei strategii agresive, întemeiată pe ipoteza agravării dramatice a contradicţiilor interoccidentale. Evoluţia evenimentelor din Europa de Răsărit trebuie astfel privită în corelaţie cu tendinţa de reorientare globală a politicii Kremlinului şi, în acest sens, cu intensificarea luptelor pentru putere în cadrul anturajului nemijlocit al lui Stalin. Cum am mai spus, fără a fi complet imobilizat de boală, Stalin s-a aflat, după 1945, într-o oarecare izolare, preferind să urmărească de la distanţă configurarea noii linii politico-economice şi a noilor priorităţi ideologice. Gavriel Ra'anan insistă în cartea sa asupra momentului adunării solemne şi al paradei militare din 7 noiembrie 1946. Este vorba de o dată-cheie pentru

perceperea creşterii simptomatice a influenţei lacţiunii jdanoviste în conducerea bolşevică: Stalin era absent, întru cît medicii îi dictaseră prelungirea curei de soare şi repaus în pseudoreclu/iunea clin Crimeea. Tot absenţi erau şi adversarii ireconciliabili ai lui Jdanov. aparentul tandem politic format de Gheorghi Malenkov şi de Lavrenti Beria. Lipseau din tribună pe de altă parte, asemenea reputaţi campioni ai stalinismului precum Viaceslav Molotov, Anastas Mikoian, Nikita Hruşciov, Lazar Kaganovici sau Kliment Voroşilov. Fiecăruia i se atribuise cîte o misiune mai mult sau mai puţin urgentă, astfel încît prim-planul ierarhiei oficiale sovietice putea fi ocupat de adepţii liniei ofensive-• militante reprezentată de Andrei Jdanov. între ei un loc marcant îi revenea lui Nikolai Voznessenski. şeful suprem al planificării şi membru al Biroului politic, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Jdanov din epoca în care condusese Leningradul. Doctrinar economic. Voznessenski a fost autorul uneia din puţinele lucrări notabile despre economia Uniunii Sovietice, în anii celui de-al II-lea război mondial, pregătită pentru publicare în 1947. editată în 1948 şi încununată cu premiul Stalin. Asociat cu facţiunea jdanovistă. perseverent şi ambiţios, Voznessenski va fi ţinta perfectă pentru intrigile grupului Beria-Malenkov. O dată patronul său dispărut în 1948, Nikolai Voznessenski putea t'i prezentat ca exponentul unei tendinţe ideologice "duşmănos-aventuriste", primul pas spre lichidarea sa. mai întîi politică si apoi fizică. Raportul secret al lui Hruşciov la cel de-al XX-lea Congres, în februarie 1956, va lumina în parte resorturile macabre ale aşa-zisei "Afaceri de la Leningrad1. acea înscenare din anii 1949-l950, în urma căreia s-a realizat exterminarea aproape totală a grupului jdanovist. Să reţinem încă un nume de rezonanţă ataşafgrupului la care ne referim: Alexei Kosîghin. promovat membru supleant al Biroului politic, în martie 1946, cu cîte va săptămîni numai înainte ca Malenkov să fie înlăturat din funcţia de secretar al CC-ului. Spre deosebire de un Voznessenski sau de Alexei Kuznețov, alt leningrădean promovat graţie lui Jdanov în Secretariatul CC-ului, Kosîghin a reuşit să se sustragă represiunii de după 1948-l949, ocupînd o serie de poziţii subalterne şi renăscînd politic după 1952. în ultimul an de viaţă al lui Stalin. Situată pe o curbă ascendentă în anii lui Hruşciov, cariera lui Alexei Kosîghin avea să culmineze după 1964, cînd fostul

activist leningrădean devenea succesorul intempestivului Nikita Sergheevici, în calitate de Preşedinte al Consiliului de Miniştri al Uniunii , Sovietice.
Din motive mai mult sau mai puțin obscure, Stalin înțelesese să se disperseze de serviciile lui Malenkov şi să dea cîştig de cauză, cel puțin temporar, freneticului Jdanov. Cum am mai spus, acesta din urmă îşi construise o bază personală de putere în aparatul niciodată desființat al Cominternului. Pe de altă parte, după 1946, Jdanov începuse să facă tot mai evident figură de sacerdot al dogmei staliniste, fiind organizatorul şi vedeta unora dintre cele mai abjecte operații anticulturale executate într-un sistem ce nu a dus niciodată lipsă de asemenea inchizitoriale practici. Discursul lui Jdanov pe marginea revistelor "Zvezda" şi "Leningrad", fundamentul Rezoluției Comitetului Central din 14 august 1946, rămîne ca una dintre piesele antologice ale obscurantismului stalinist. Conceput ca un act de acuzare, abuzînd de invective primare şi insinuări obscene, textul lui Jdanov a devenit codul teoretic al politicii anticulturale din statele satelizate. Un lacub Berman, în Polonia, un lozsef Revai,în Ungaria, ori cuplul Chişinevschi-Răutu, la Bucureşti, nu au făcut decît să potențeze şi, eventual, să adauge note originale întru patimă şi violență arhetipului jdanovian. Atunci cînd Sorin Toma, alter ego-ul lui Răutu, se dezlănțuia licențios împotriva lui Tudor Arghezi, el nu făcea altceva decît să aplice lecția oferită de satrapul ideologic de la Kremlin. Jdanovii locali aveau nevoie de victime: era cazul să se născocească inamici şi trădători virtuali printre filosofi şi scriitori, luînd pildă de la "ilustrul marxist" Jdanov, cel care ştiuse să izbească "la timp" în "nihilistul"11 Zoşcenko şi "decadenta" Ahamatova. N
Cum am mai spus, în pofida aparentei victorii a facțiunii jdanoviste, Kremlinul continua să adăpostească teribile conflicte de interese, construcții şi reconstrucții de alianțe, intrigi şi conspirații. Un rol de seamă în cimentarea acestor relații revenea grupurilor hegemonice din partidele comuniste est-europene. Memoriile lui Milovan Djilas, precum şi atîtea alte surse istorico-politice, confirmă existența unor raporturi privilegiate între facțiunea jdanovistă şi elita radicală a comunismului iugoslav dominată de personalitatea lui Iosif Broz Tito. Nu trebuie subestimate legăturile personale dintre Tito şi Jdanov, spre a nu insista asupra celor dintre mareşalul iugoslav şi Dmitri Manuilski. Tito a fost una dintre

personalitățile de prim rang ale Cominternului, unicul lider istoric al comunismului iugoslav care nu a pierit în anii Marii Terori. Mai mult, ținînd cont de faptul că precursorul său în funcția de secretar general al Partidului Comunist din Iugoslavia, Milan Gorkici, a fost executat în URSS, se poate considera că Tito a fost unul dintre beneficiarii imensei epurări puse la cale de Stalin şi de acoliții săi. în anii celui de-al II-lea război mondial, grupul Tito-Rankovici a fost departe de a se manifesta ca un eventual partener de dialog pentru partidele democratice din Iugoslavia, făcînd dimpotrivă tot posibilul pentru precipitarea evenimentelor revoluționare şi instaurarea unui sistem politic prin nimic diferit de cel funcționînd în Uniunea Sovietică. Prețuind în cel mai înalt

grad experienţa stalinistă, Tito nu avea alt ideal decît transformarea Iugoslaviei într-o platformă pentru expansiunea comunistă în Balcani şi în Europa Centrală.
Nu trebuie nici un moment confundată imaginea lui Tito, adversarul lui Stalin şi portdrapelul nealinierii, cu ceea ce a reprezentat liderul iugoslav în anii imediat postbelici. Se poate estima, în acest sens, că grupul hegemonie iugoslav a avut un rol esenţial în radicalizarea strategiei sovietice, că Tito a contribuit decisiv la întemeierea Cominformului, în septembrie 1947 şi la accelerarea procesului de uzurpare a puterii politice în Europa de Est de către marginalele partide comuniste locale. Tito a fost creierul faimosului proiect al Federaţiei Balcanice, acea periculoasă utopie în urma căreia Iugoslavia ar fi devenit elementul central al unui organism statal înglobînd Bulgaria şi România. Este ştiut prea bine de-acum că Stalin a detectat în acest proiect germenii unei tentaţii autonomiste, în rîndul comuniştilor iugoslavi şi bulgari, reacţionînd cu brutalitatea şi gelozia furibundă ce l-au caracterizat întotdeauna. Planul avortat al Federaţiei Balcanice era aşadar subsumat orientării generale a politicii iugoslave în epocă şi, în primul rînd, dorinţei lui Tito de a deveni locotenent al lui Stalin în chestiunile comunismului mondial, între Jdanov şi Tito s-au stabilit astfel raporturi cordiale, fortificate de viziunea comună asupra relaţiilor de putere pe plan mondial. Decizia de înfiinţare a Cominformului şi, mai ales, de a stabili cartierul general al respectivei instituţii la Belgrad vorbeşte tocmai despre solidaritatea dintre grupul hegemonie de la Kremlin şi dictatorul revoluţiei de la Belgrad.

Va trebui să revenim asupra semnificaţiei precise a fiecăreia dintre conferinţele de vîrf ale Cominformului. Ceea ce putem anticipa, aici, este să relevăm colosala ironie a destinului acestei organizaţii: fondat ca un instrument al expansiunii sovieto-iugoslave, ca un focar de inspiraţie şi ca un centrii de coordonare şi control, Biroul Informativ va fi nucleul acţiunilor antiiugoslave după 1948, un organism totalmente înfeudat grupului Malenkov-Beria şi liniei paranoice a ultimului Stalin.
Liderii români vor fi mereu mai activi în această escaladare a conflictelor intercomuniste, precum şi în accentuarea tensiunilor în Balcani. Convins că nu mai merită să joace cartea revoluţiei greceşti, Tito va renunţa să mai alimenteze cu arme şi provizii brigăzile de partizani ale lui Markos Vafiadis şi Nikos Zahariadis. Rezoluţia Biroului Informativ din iunie 1948 va declanşa isteria propagandistică anti-iugoslavă. Jdanov va înceta din viaţă, la un ceas istoric suspect de oportun pentru rivalii săi, în august 1948. Cominformul îşi va muta sediul la Bucureşti, unde mai întîi Pavel ludin, apoi Mark Borisovici Mitin, vor fi supraveghetorii comunismului român, consilierii de suflet ai lui Gheorghiu-Dej şi supercenzorii revistei "Pentru pace trainică, pentru democraţie populară". Raliat la vreme facţiunii Malenkov-Beria, Mihail Suslov va ajunge în scurt timp paznicul temut al ortodoxiei cominformiste. In 1949, Gheorghiu-Dej rosteşte discursul "Partidul Comunist din Iugoslavia în mîinile unor asasini şi spioni", un text redactat de Suslov şi aprobat de Stalin. Alţi actori, aceeaşi piesă: Jdanov murise, Tito fusese excomunicat, însă sfidarea iugoslavă nu putea fi iertată; apelurile la vigilenţă se întețeau,

persecuțiile politice, culturale şi religioase se amplificau de la o zi la alta, într-un univers social dominat de tăcere, spaimă şi neputință.
148
<titlu>Lecția lui Imre Nagy
între alte performanțe ale istoriografiei comuniste trebuie amintită capacitatea de a supune trecutul unor permanente şi adeseori imprevizibile operații cosmetice. Nici o faimă nu este eternă în universul totalitar, miturile sînt evanescente, iar jocurile de culise ale prezentului dictează modalitățile de răstălmăcire ale trecutului. Adevărul istoric este concesionat unui pragmatism meschin, iar grija pentru acuratețe ştiințifică este bagatelizată, dacă nu anihilată, în numele sacrosanctului principiu al partinității. Cît priveşte modul cum se practică istoria contemporană şi politologia la Bucureşti, este suficient să ne gîndim la grațioasa punere între paranteze a unor evenimente capitale ale veacului, între care Revoluția maghiară din 1956, procesul de destalinizare, ruptura sovieto-chineză, şi atîtea altele.
în legătură cu evenimentele din Ungaria din toamna anului 1956, propaganda comunistă românească din anii lui Gheorghiu-Dej a fost cu desăvîrşire remorcată confabulațiilor scornite la Moscova şi umil acceptate de Janos Kădăr şi regimul său. Explozia de revoltă populară spontană, protestul legitim al unei intelectualități umilite, agonia iremediabilă a unui partid comunist în derivă, toate acestea au fost descrise ca o "mişcare contrarevoluționară" menită să submineze ceea ce jargonul marxist-leninist califică drept "cuceririle revoluționare ale poporului". Scandalizați de valul de liberalizare decalanşat în Ungaria vecină, ca urmare a Congresului al XX-lea al PCUS, comuniştii români au fost încîntați de clipa în care tancurile sovietice puneau capăt experimentului de democrație socială propus de Imre Nagy şi colegii săi din guvernul legal instaurat, în octombrie 1956. Sentimental şi ideologic, staliniştii de la Bucureşti fuseseră legați organic de Mathias Rakosi, odiosul dictator maghiar eliminat în august 1956, principalul arhitect al înscenării judiciare din 1949 căreia îi căzuse victimă Laszlo Rajk, el însuşi vechi comunist şi figură remarcabilă a rezistenței antinaziste. Vîntul de libertate care începuse să adie la Budapesta, îndată după moartea lui Stalin provocase migrene potentaților români, nu mai puțin compromişi decît Rakosi sau Gero în excese teroriste şi abuzuri judiciare. Gheorghiu-Dej şi amicii săi din Biroul Politic al PMR, cu excepția poate a lui Miron
149

Constantinescu, vedeau în tentativa de liberalizare întreprinsă la Budapesta o primejdie mortală pentru propriul lor regim, începutul unui f ireversibil proces de dezagregare a blocului comunist, în această privință, staliniştii români făceau casă bună cu liderii chinezi, în frunte cu Mao Tse-dun, pentru care atacul lui Hruşciov împotriva mitului lui Stalin echivala cu trădarea principiilor fundamentale ale marxismului. A suprima germenii libertății la Budapesta însemna astfel a salva dictaturile birocratice din celelalte țări şi a restaura o viziune uniformă asupra construcției socialismului. Pentru că, în fond, despre acest lucru era vorba: Imre Nagy şi camarazii săi din grupul anti-dogmatic maghiar îşi propuseseră să demonstreze că socialismul nu exclude democrația, că este

posibilă îngemănarea libertăților sociale cu cele politice, că stalinismul reprezentase contrariul absolut al oricărui umanism autentic. Iugoslavia lui Tito dovedise că este posibilă tăierea cordonului ombilical cu Moscova, că autonomia națională poate fi ceva mai mult decît o vagă himeră. Venise acum rîndul Ungariei, ţara care cunoscuse o variantă dintre cele mai atroce ale stalinismului, să repună în discuție logica noului sistem politic, inclusiv dogma partidului unic.
Este "mai mult decît simptomatic-faptul că promotorii orientării antistaliniste la Budapesta au fost intelectualii asociați cu Uniunea Scriitorilor şi cu Cercul Petofi. între aceştia, mai influenți şi mai activi, în vara anului 1956, au fost personalități precum Tibor Dery, Miklos Gimes, Gyula Hay, Georg Lukâcs şi mai ales GezaLosonczy. Cei mai mulți dintre aceşti intelectuali aderaseră la partidul comunist în anii clandestinității, cunoscuseră închisorile horthyste, iar apoi, după ce propriul lor grup politic acaparase puterea, fuseseră persecutați şi arestați de poliția noului regim. Mulți dintre ei continuau să întrețină iluzii cu privire la o posibilă reformă a sistemului în sensul unei relative democratizări a instituțiilor existente. Alții însă ajunseseră la concluzia că numai o confruntare cu oligarhia dominantă poate duce la o regenerare a sistemului social maghiar, că sosise clipa unei lupte radicale pentru democrație şi adevăr. Dezbaterile organizate în cadrul Cercului Petofi, în vara şi toamna anului 1956, inspirate de prieteni apropiați ai lui Imre Nagy, aveau să culmineze într-o serie de revendicări politice, între care eliminarea garniturii staliniste din fruntea partidului, desfiinţarea abominabilei instituții a cenzurii, reabilitarea tuturor victimelor terorii rakosiste, reconsiderarea

istoriei mişcării revoluționare maghiare şi a rolului social-democrației, stabilirea unor relații pe bază de egalitate cu Uniunea Sovietică. Multe dintre aceste cerințe fuseseră discutate în grupul de prieteni care nu-l părăsiseră pe Imre Nagy, după excluderea sa din partid în 1955. Ceea ce părea să prindă ființă în Ungaria, în lunile de după Congresul al XX-lea, era o coaliție formată din intelectuali şi militanți antistalinişti. cu toții decepționați de falimentul etic şi politic al marxism-leninismului de tip sovietic.
în scrierile sale din epocă, între care o serie de memorandumuri adresate conducerii supremme de partid, Imre Nagy avertiza asupra iminenței unei mişcări sociale cu consecințe incalculabile. Militant comunist de o viață, Nagy se străduia să propună o serie de paleative menite să umanizeze sistemul, să-l facă mai puțin arbitrar şi asfixiant. Din acest punct de vedere, se poate considera că, cel puțin pînă la 23 octombrie 1956, Imre Nagy nu depăşise cadrele tradiționale ale mentalității comuniste. Ceea ce a contribuit decisiv la radicalizarea sa, ca şi a tovarăşilor săi apropiați, a fost conştiința presiunii populare, dorința de a deveni tribuni iar nu asasini ai propriului popor, într-un alt eseu voi reveni asupra rolului intelectualității în Revoluția maghiară. Ceea ce vreau să accentuez aici este procesul psihologic prin care un grup de militanți marxişti a realizat dimensiunea istorică a mişcării de mase pe care venalii agitatori stalinişti se grăbeau să o calomnieze drept contrarevoluționară. Tocmai pentru că nutrea convingeri socialiste, Nagy a decis că locul său este de partea insurgenților, iar nu al birocrației staliniste muribunde, în

momentul în care, ales de Parlament prim ministru al Ungariei, Nagy decidea că sosise clipa de a termina cu statutul de vasalitate al țării față de Uniunea Sovietică el devenea exponentul întregii națiuni. Mai mult, formarea celui de-al doilea guvern Imre Nagy, la începutul lui noiembrie, proclamarea neutralității şi legalizarea partidelor politice erau probele cele mai elocvente ale seriozității angajamentului său democratic. Pluralismul devenise o realitate palpabilă în Ungaria, iar partidul comunist, cîndva omnipotent, se sufocase în spaimă şi neputință. Conştient de naufragiul acestui grup politic, Janos Kâdâr, ministru de stat în guvernul Nagy, el însuşi recent reabilitat după calvarul anilor petrecuți în temnițele lui Rakosi, anunța public dizolvarea vechiului partid comunist şi formarea
151

unei comisii care să asigure renaşterea partidului pe baze principial noi. Cîtă sinceritate se ascundea în frazele abil meşteşugite ale lui Kădăr, avea să reiasă în doar cîteva zile, cînd, vorbind de la emițătorul trupelor de ocupație sovietice, se dezicea de întregul său trecut, îşi abjura promisiunile făcute celor mai apropiați prieteni, acceptînd postul de şef al guvernului-marionetă fabricat la Moscova. Dialectica sinuoasă a kadarismului. aşa cum s-a dezvoltat, în ultimii treizeci de ani. cu victoriile şi abdicările sale, este indiscutabil înrădăcinată în această fatală decizie de abjectă schimbare la față. Nici un scop, oricît de pretins nobil ar fi el, nu poate justifica trădarea ca mijloc de a-l atinge, altfel spus, mijloacele imunde nu întîrzie să pervertească şi cel mai pur scop. în cazul lui Kâdăr însă, este necesar să o spunem, scopul era el însuşi dubios, din moment ce el coincidea cu abandonarea idealurilor mişcării de protest şi reînvierea sistemului monopartinic în Ungaria.
Omul care înfierase cîndva crimele clicii lui Rakosi strîngea acum mîinile foştilor săi torționari şi îşi dădea binecuvântarea pentru acțiunea judiciară împotriva lui Imre Nagy. Refugiul membrilor guvernului legal al Ungariei la Ambasada iugoslavă durase numai cîteva zile. după care, împotriva voinței lor, fuseseră transportați în România. Să spunem aici doar că, în clipa în care a acordat azilul politic lui Imre Nagy şi amicilor săi, regimul comunist român şi-a asumat o obligație de onoare în fața propriului popor şi a comunității internaționale. Acest lucru era cunoscut chiar în declarația lui Grigore Preoteasa, în epocă ministru al afacerilor externe, în fața Adunării Generale a Națiunilor Unite, la 3 decembrie 1956: "Ca răspuns la dorința exprimată de grupul Nagy de a merge într-o țară socialistă, şi dorind să le ofere garanții de securitate personală, guvernul maghiar s-a adresat guvernului român, care a acceptat să le acorde azil politic. Cu această ocazie, guvernul român a dat asigurări că şederea grupului în România va fi caracterizată de toate regulile de ospitalitate şi că se vor lua toate măsurile necesare pentru securitatea personală a d-lui Nagy şi a prietenilor săi". Fireşte, ulterior conducerea comunistă română va invoca prezentarea de către partea maghiară a unor probe pretins copleşitoare privind acțiunile "antistatale" ale fostului premier. Fără remuşcări. în plină frenezie "internaționalistă". Gheorghiu-Dej şi colegii săi din Biroul Politic au mai scris o pagină
152
ruşinoasă în istoria comunismului românesc, în clipa cînd au acceptat

extrădarea lui Nagy şi a prietenilor săi. Ceea ce a urmat a fost un epilog dezgustător al halucinantei istorii a proceselor staliniste: Imre Nagy, poate cea mai luminoasă figură a stîngii maghiare, a fost condamnat la moarte, fără drept de apel, în luna iunie 1958. Miklos Gimes, ziaristul febril care sfidase trupele de ocupaţie şi pe Quisling-ii locali, publicînd revista clandestină 23 Octombrie, era şi el executat, alături de generalul Pal Maleter, ministru al Apărării Naţionale, în guvernul Nagy. în ultimul său cuvînt, în faţa pseudojudecătorilor teleghidaţi de ofiţerii KGB din subordinea generalului Ivan Serov, Imre Nagy îşi mărturisea încă o dată crezul vizionar, asumîndu-şi cu demnitate martiriul şi demascîndu-i pe cei care nu ezitaseră să-şi vîndă conştiinţele şi să ipotecheze viitorul naţiunii. Ficţiunile ideologice erau definitiv spulberate la acest ceas al solitudinii absolute. Ruptura cu o stîngă totalitară, lipsită de orice scrupule, era în fine consumată, pecetluită de sîngele studenţilor şi soldaţilor masacraţi. Dacă există un învăţămînt de tras din cazul Imre Nagy, dacă jertfa lui a servit la ceva, atunci trebuie afirmat că orice colaborare cu opresiunea înseamnă o sinucidere etică. Mai departe, reiese că drumul eliberării implică depăşirea politicianismului miop, că înlăturarea birocraţiilor represive impune, în cele din urmă, debarasarea de relicve mitologice şi iluzii marxizante. Spre a-l cita pe omul care a crezut mai mult în democraţie decît în ideologie, Imre Nagy. precursorul maghiar al primăverii pragheze şi al Solidarităţii: "în acest proces, în acesta urzeală de ură şi minciuni, trebuie să-mi jertfesc viaţa de dragul ideilor mele. O fac de bunăvoie. După ceea ce aţi făcut împotriva acestor idei, viaţa mea nu mai are nici o valoare. Sînt sigur că istoria îi va condamna pe ucigaşii mei. Un singur lucru însă mi-ar repugna nespus: să fiu reabilitat de cei care mă vor asasina." Mai mult din teamă decît din decenţă, regimul lui Radar s-a conformat testamentului lui Nagy.
153

<titlu>Logica revizionismului
Există ataşamente indefectabile, legături emoţionale care izbutesc să înfrîngă orice provizorii despărţiri. Nu mi-am putut stăpîni asemenea melancolice reflecţii citind, în "Pravda" din 24 februarie 1986, articolul omagial închinat aniversării a nouăzeci de ani de la naşterea lui Andrei Alexandrovici Jdanov. Iată aşadar organul Comitetului Central al PCUS, cu numai o zi înaintea deschiderii Congresului al XXVII-lea, la treizeci de ani de la seismul generat de Raportul Secret al lui Nikita Hruşciov, celebrînd în chip pios, prin fraze bine şlefuite, memoria supertartorului ideologic stalinist. Pentru că, este bine să o reamintim, numele lui Andrei Jdanov a fost indisolubil legat de cele mai odioase înscenări împotriva intelectualilor sovietici. Cuvîntarea sa din 1946, despre revistele "Zvezda" şi "Leningrad" a reprezentat culmea obscurantismului totalitar, un monument de perfidie şi rea-credinţă, expunerea cea mai sistematică a esteticii inchizitoriale a marxism-leninismului dezlănţuit, între victimele directe ale jdanovismului a figurat Ana Ahmatova, alături de Mariana ţvetaieva cea mai de seamă poetă a Rusiei acestui veac. Tot Jdanov a fost prezent în septembrie 1947 la conferinţa din Polonia care a decis întemeierea Cominformului şi deplina înregimentare a statelor ce vor fi ulterior numite "democraţii populare". Omul care fusese mîna dreaptă a

lui Stalin înceta din viață în 1948, iar acoliții săi nemijlociți, așa-zisul "grup din Leningrad" , vor pieri într-una din cele mai tenebroase epurări urzite de paranoicul dictator. Chipul lui Jdanov dispărea în 1948, nu însă și arhetipul dogmatismului intolerant, al acelei agresivități insolente care a îmbibat campaniile isteric-anticosmopolite din anii '50. Mihail Suslov, urmașul lui Jdanov în poziția de suprem pontif ideologic, nu lasă nimic de dorit la capitolul exclusivism acefal. Tot astfel, micii Jdanovi care împărățeau prin țările satelizate, discipolii fideli ai zbirului doctrinar de la Kremlin, se vor întrece în aplicarea fără șovăire a pedagogiei represiunii antiintelectuale.

Jdanovismul a supraviețuit și după moartea lui Stalin, îmbrăcînd straiele dogmatismului marxist-leninist. Trebuia eliminată orice tentație libertară, orice gînd nonconformist trebuia anihilat, în mentalitatea dogmatică, procesiunile ideologice nu au nici un sens, dacă nu sînt

acompaniate de procese politice. Pentru comisarii ideilor, delictul de opinie este primul pas spre crima politică, iar secția de propagandă a partidului este, cum bine se știe. o instituție "profilactică". Ceea ce trebuia menținut cu orice preț era mitul substratului științific al marxism-leninismului, fundamentul pseudolegitimității partidelor comuniste. Odată denunțată impostura acestei ideologii, era imposibil să nu se ajungă la demascarea Nomenklaturii ca o clasă politică uzurpatoare. Este ceea ce a înțeles chiar Hruşciov cînd a decis să-și trimită tancurile împotriva revoluționarilor maghiari sau cînd i-a pretins lui Wladyslaw Gomulka să pună capăt "dezmățului" revizionist din Polonia după 1956.

Conflictul dintre direcțiile dogmatice și cele revizioniste, în interiorul comunismului mondial, fusese prefigurat în dizidenta titoistă, prima tentativă reușită de sfidare a monopolului ideologic al Kremlinului. Era astfel cît se poate de firesc ca intelectualii radicalizați din statele satelizate, și în primul rînd din Polonia și Ungaria, să caute o sursă de inspirație în experiența iugoslavă. Ceea ce s-a numit explozia adevărului nu era astfel decît o încercare de a sparge carcasa mitologică a ideologiilor oficiale, un efort de a recupera tradiția emancipatoare a unei stingi prelenineste. Firește, în anii '55-'56 lucrurile nu puteau fi rostite explicit, iar multe teze revizioniste trebuiau insinuate de o manieră sibilinică. Strategia revizionistă viza înainte de toate dogma "partidului de avangardă", ca încarnare a "conștiinței-de-sine a clasei muncitoare". Era apoi vorba de o reabilitare a conceptului de pluralism, ponegrit de cerberii stalinişti. Ideea de democrație însăși trebuia regîndită, repusă în veritabilii săi parametri, smulsă din mirajul contrabandistic al dogmatismului.

Intelectualii polonezi vor institui astfel un adevărat proces spiritului mortificant al marxismului oficial. Devenise presantă obligația de a merge dincolo de nobilele profesiuni de credință și de a formula obiectivele unei opoziții de stînga în regimurile totalitare comuniste. Victoria într-o competiție cu forțele represive nu putea veni decît în urma unei interpretări deschise și lucide a realității totalitare, cu alte cuvinte era și este nevoie de înțelegerea naturii exploatării în regimurile staliniste și post-staliniste. Cu un optimism pe care avea să-l piardă în anii ce vor urma, Leszek Kolakowski, principalul exponent al gîndirii revizioniste din Polonia, vedea sarcinile "marxismului umanist" (descris de el sub numele

de stînga) în următoarele direcții: abolirea tuturor formelor de privilegii în

viața socială; recunoaşterea principiului egalității în relațiile între națiuni; eliminarea oricăror forme de şovinism; libertatea cuvîntului şi a dezbaterii; abolirea dogmelor, a pseudo-principialității abuzive şi a gîndirii magice din viața politică; respectarea legalității în viața publică; maxima participare a clasei muncitoare la conducerea statului; abolirea arbitrariului polițienesc şi instaurarea unei autentice democrații, într-un text memorabil, în care se străduia să definească socialismul prin determinații negative, Kolakowski punea degetul pe una din rănile incurabile ale despotismului totalitar: "Nu este socialist - spunea el - acel regim în care generalii şi poeții spun acelaşi lucru, cu unica diferență că generalii o spun de obicei înaintea poeților". Tot astfel cum "nu este socialist acel regim ai cărui cetățeni ajung să blesteme geografia". Recitind astăzi, după trei decenii, de la scrierea lor, aceste aforisme politico-filosofice, este teribil de greu să nu fii cuprins de un sentiment de imensă amărăciune pentru atîtea speranțe eşuate pe altarul inexorabilului progres al umanității. Era ceva patetic şi deznădăjduit în tonul tînărului Kolakowski, o dorință parcă de a persifla logica geopolitică, de a reafirma drepturile spiritului într-un univers al dosarelor şi interogatoriilor. Tot Leszek Kolakowski va introduce dichotomia preot-bufon, atrăgînd astfel atenția asupra incomensurabilei distanțe dintre lumea fanaticilor şi cea a ființelor autonome, care nu au renunțat la carteziană obligație a îndoielii metodice. Figurii încruntate a posedatului ideologic trebuie să i se opună surîsul sceptic al măscăriciului, singurul care mai spune adevărul la ospețele din palatul totalitar.

Idei similare erau profesate în cadrul discuțiilor incendiare din Budapesta anului 1956. Cercul Petofi devenise magnetul intelectualilor scîrbiți de ipocrizia sistemului rakosist. Prima întrunire a economiştilor, organizată de acest club intelectual, atît de asemănător cu cluburile iacobine din vremea Revoluției Franceze, a grupat mai mult de trei sute de participanți. Reuniunea filosofilor, care cereau, între altele, reabilitarea lui Georg Lukâcs, urca cifra la o mie. O dezbatere fascinantă consacrată istoriei partidului îi permitea Miei Rajk, văduva lui Laszlo Rajk, să ceară reabilitarea soțului ei ucis în procesul-spectacol din 1949. în fine, peste şase mii de oameni erau prezenți la dezbaterea din 27 iunie închinată problemelor presei, între alte efecte, revizionismul a reuşit să înfrîngă starea generalizată de apatie politică, să convingă opinia publică, şi în

primul rînd tineretul şi intelectualii, că ideile pot şi trebuie luate în serios. Nevoia vitală de adevăr era dinamul acestor incandescente întruniri. Spre a-l cita pe Hegel, în a sa Filosof ie a istoriei, părea un superb răsărit de soare, una din acele clipe privilegiate, cînd toate iluziile sînt justificate, cînd oamenii au dreptul să se îmbete cu speranțe.

Exigențele politice şi intelectuale ale Cercului Petofi au fost exprimate fără umbră de echivoc de Tibor Dery: "Atîta vreme cît critica noastră se îndreaptă împotriva indivizilor, în loc de a vedea dacă aceste erori nu provin chiar din natura sistemului, chiar din ideologie, nu facem altceva decît să schimbăm un rău mai mare printr-unul mai mic. Nu mă îndoiesc

că putem să ne debarasăm de actualii lideri. Mi-e teamă însă că în loc de armăsari şchiopi vom avea parte de măgari şchiopi... Trebuie să căutăm în sistemul nostru socialist erorile care nu numai că permit conducătorilor noştri să abuzeze de putere, dar duc şi la dispariţia omeniei în relaţiile dintre noi. Aceste erori sînt de ordin structural şi ele duc în chip cu totul inutil la limitarea drepturilor individului şi la creşterea suferinţelor sale".
Intelectualii revizionişti protestau împotriva scandaloaselor practici ale realismului socialist şi împotriva principiului îndrumării de către partid a literaturii. Să-l ascultăm pe Gyula Hay: "Vorbim depsre deplina libertate a literaturii... Asemeni oricărei alte fiinţe umane, scriitorului treb'uie să i se permită să spună adevărul, fără nici un fel de restricţii; el are dreptul să fie trist, să iubească, să se gîndească la moarte... să creadă ori să nu creadă în atotputernicia divină; să se îndoiască de acurateţea anumitor statistici; să gîndească în chip nemarxist; să-i displacă anumiţi conducători; să nu fie încîntat de nivelul de trai al poporului."
Aceste exigenţe, şi multe altele, aveau să figureze pe stindardul revoluţiei maghiare din octombrie-noiembrie 1956. Dogmaticii stalinişti nu.se înşelaseră atunci cînd acuzaseră revizionismul de intenţii subversive. Era desigur vorba de forţa subversivă a ideii, pe care chiar fondatorii marxismului ştiuseră să o recunoască, era vorba, în egală măsură, de onoarea pierdută şi regăsită a clasei intelectuale, sătulă să accepte dictatul ideologic al analfabeţilor morali şi spirituali. Mai tîrziu, după zdrobirea insurecţiei din Budapesta, după ce îşi vor fi savurat sinistra izbîndă, preoţii dogmatismului vor declanşa infame acţiuni punitive împotriva intelectualilor revizionişti. Tibor Dery va fi închis, Geza Losonczy va pieri în timpul detenţiunii, Kolakowski va părăsi Polonia la sfîrşitul deceniului următor.

Cîteva concluzii cu privire la destinul acestei rebeliuni intelectuale. Să spunem mai întîi că ea a avut un caracter internaţional, că era vorba de sfidarea unui sistem internaţional şi că, prin urmare, orice limitare naţională ar fi osîndit-o la provincialism. Este cazul să menţionăm apoi că, deşi parţial învins, curentul revizionist a renăscut în Cehoslovacia reformelor lui Alexander Dubcek creînd coşmaruri polit-birocraţilor de la Kremlin. Dacă a existat însă un călcîi al lui Ahile în orientarea revizionistă, un punct al minimei rezistenţe, el se datora refuzului de a rupe definitiv cu utopismul marxist. Atîta timp cît aceşti intelectuali continuau să graviteze în jurul mitului revoluţionar marxist, ei puteau doar denunţa, nu şi suprima vraja ideologică. Demarxizarea deplină a opoziţiei se va produce însă abia odată cu naşterea Solidarităţii în Polonia, iar printre consilierii ideologici ai lui Lech Walesa va figura şi Jacek Kuron, cîndva filosof revizionist, co-autor al unei faimoase Scrisori deschise adresată Comitetului Central al lui Gomulka.
Este prin urmare limpede că revizionismul marxist trebuie să se convertească în critică a ideologiei marxiste pentru a dobîndi credibilitate politică şi etică. O asemenea evoluţie presupune însă libertatea dialogului, curajul interogaţiilor fundamentale, asumarea unei nelinişti binefăcătoare pe care marxismul a batjocorit-o programatic.
Cît despre România, mi-e teamă că sufletul negaţiei revizioniste a

sucombat înainte de a se naşte. Cel mai jalnic, cel mai pustiitor dogmatism a avut drept de cetate în lumea ideologilor oficiali. Iar puținii filosofi autentici din acest colț al Europei au încercat să mai apere ceea ce mai putea fi apărat împotriva asaltului logocratic. între timp, "panglicarii ,,, într-ale țării" perorează şi vituperează, se complac în transa adeziunilor şi ": în tragicomedia a ceea ce Eminescu numea "traficul de principii".
Citind articolul din "Pravda" ce ridică osanele mentorului său, neuitatul Andrei Jdanov, se prea poate ca un Leonte Răutu să-şi fi spus că zelul său anticultural nu va fi fost zadarnic, că va sosi poate o vreme cînd faptele sale vor fi în cele din urmă recunoscute ca "servicii aduse partidului".
158
<titlu>Strategia comunistă în 1947
Peste patru decenii s-au scurs'din vara anului 1947, cînd comuniştii români au definitivat scenariul preluării puterii politice. Fireşte, liniile directoare ale acestui plan fuseseră fixate la Moscova. Inspiratorul său nu era altul decît Stalin, idolul necontestat al comuniştilor de pe toate meridianele. Trebuie spus însă că au existat elemente de diferențiere între tacticile de acaparare în statele destinate să facă parte din blocul sovietic, într-un fel procedau comuniştii cehoslovaci, într-altul confrații lor maghiari. Cu toate acestea, nu este greu să descifrăm elementele unor acțiuni coordonate, urmărind subminarea instituțiilor democratice în toate statele vizate de apetitul expansionist al Uniunii Sovietice. Nimeni nu a exprimat mai clar sensul politicii staliniste decît conducătorul comunist maghiar Mathyas Rakosi. Perorînd cu cinism pe tema "tacticii salamului", Rakosi recunoştea că programul comunist consta din graduala penetrare şi mutilare a instituțiilor democratice.
Pe drept cuvînt, 1947 poate fi privit ca un an crucial în istoria politică a Europei Centrale şi de Est. Devenise clar că proiectul stalinist pentru aceste țări era instalarea într-un viitor imediat a unor regimuri politice vasalizate, conduse de oameni devotați cu trup şi suflet intereselor Kremlinului. Internaționalismul comunist se reducerea în fapt la solidaritatea necondiționată cu Moscova.
în cazul concret al României, partidul comunist reprezenta instrumentul perfect pentru realizarea obiectivelor Kremlinului, în clipa ieşirii din ilegalitate, în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, Partidul Comunist din România nu număra mai mult de o mie de membri. Prezența Armatei Sovietice de ocupație pe teritoriul țării avea să joace un rol decisiv în transformarea minorității comuniste, într-un extrem de dinamic grup de presiune. Să adăugăm, între alte circumstanțe care au accelerat ascensiunea politică a comuniştilor, o anumită derută a partidelor istorice generată de atitudinea evazionistă a aliaților occidentali. Pentru liderii partidelor democratice din România era pur şi simplu de neconceput şocanta indiferență a aliaților anglo-saxoni în fața flagrantelor abuzuri comise de militanții comuniști. Apoi, trebuie spus, un rol de seamă avea să-l joace demagogia socializantă a partidului Comunist. Reforma agrară din 1945, precum şi promisiunile de ajutor economic
159

pentru straturile sociale defavorizate, contribuiseră la atenuarea temerilor

populare la adresa unui partid în chip tradiţional lipsit de rădăcini naţionale. Nimeni nu-i putea depăşi pe comunişti în exclamaţii patetice în sprijinul democraţiei şi egalităţii. Mizînd pe intimidare şi constrîngere, bizuindu-se pe suportul constant al comandamentului sovietic, liderii comunişti au pregătit cu sînge rece lichidarea vestigiilor democraţiei parlamentare şi transformarea României într-un regim de tip sovietic.
Nu încape îndoială că în 1947 comuniştii deveniseră principalii artizani şi beneficiari ai simulacrului de viaţă politică din România. Guvernul Petru Groza era cu desăvîrşire controlat de reprezentanţii acestui partid. Pe de altă parte, deşi comuniştii preluaseră de facto toate pîrghiile puterii, scopul lor monopolist includea eliminarea ultimelor elemente care mai reaminteau ideea de pluralism, între ele, cel mai exasperant pentru Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker, era refuzul de a capitula al partidelor istorice. Devenea urgentă astfel o acţiune promptă de suprimare a singurelor forme posibile de opoziţie oficială. Pentru a-şi atinge scopurile, comuniştii români vor recurge la o gamă largă de măsuri vizînd strangularea opoziţiei. Cum bine se ştie, Ministerul de Interne aflat sub direcţia liderului comunist Teohari Georgescu măsluise fără jenă rezultatele alegerilor din 1946. Nemulţumiţi însă cu fructele acestei enorme fraude electorale, staliniştii români îşi vor intensifica tirul împotriva ultimelor obstacole aflate în calea preluării totale a puterii.
<titlu>Ţelurile comuniste în România
Ceea ce urmăreau comuniştii români să obţină era un sistem copiat tale quale după modelul sovietic. Altfel spus, scopul lor era instaurarea unui sistem totalitar întemeiat pe monopolul complet al puterii în mîinile partidului comunist. Principiul suveranităţii poporului era înlocuit cu cel al arbitrariului dictatorial. Apoi, economia privată, bazată pe mecanisme de piaţă, trebuia sabotată şi finalmente substituită prin sistemul planificării centralizate. Pentru a realiza acest lucru, era necesară naţionalizarea principalelor mijloace de producţie şi, în agricultură, lichidarea proprietăţii individuale asupra pămîntului. Mai departe, forţele de menţinere a ordinii publice şi armata trebuiau purificate, astfel încît să fie puse în slujba intereselor comuniste, în fine, sistemul educaţional şi

întreaga sferă a culturii urmau să fie subjugate de aparatul ideologic marxist-leninist. Nici un fel de competiţie a valorilor nu mai era tolerată în România. Dictatura ideologică a partidului comunist era pregătită pe bază de insistente ameninţări şi calomnii la adresa acelor intelectuali care mai sperau în posibilitatea dialogului. Paginile "Scînteii" abundau în invective şi insinuări împotriva unor iluştri cărturari. Cultura română era asaltată de cei care jurau pe dubioasa estetică a realismului socialist. Scriitori ca Tudor Arghezi şi Lucian Blaga, filosofi ca P.P. Negulescu şi Mircea Florian, sociologi ca Dimitrie Guşti şi H.H. Stahl erau puşi la stîlpul infamiei, în numele dialecticii "revoluţionare".
în cele ce urmează, voi încerca să prezint cîteva din punctele nodale ale acţiunii de subminare a ordinii democratice şi instaurare a dictaturii partidului unic. Desfăşurată în zilele de 8 şi 9 ianuarie 1947, Plenara CC al PCR decide să ia o serie de măsuri destinate "întăririi legăturii cu masele".Despre ce era vorba în realitate? La mijlocul lunii martie, are loc Conferinţa "Naţională" a tineretului care consfinţeşte decizia de a crea

UTM-ul. Controlul asupra tineretului studenţesc este exacerbat în urma Congresului Frontului "Democratic" Universitar, în luna mai, la Cluj. Dominat de activiştii PCR, congresul votează înfiinţarea Uniunii Naţionale a Studenţilor din România. Bombastica formulă a "întăririi legăturii cu masele" camufla de fapt potenţarea controlului comunist asupra tuturor organizaţiilor şi asociaţiilor publice.
Setea de dominaţie a liderilor comunişti nu cunoaşte limite. Convinşi că istoria le-a încredinţat un mandat de revoluţionare a societăţii româneşti, ei blamează pe toţi cei care opun rezistenţă acţiunilor lor abuzive. Printre aceştia, cît se poate de deranjant, este Constantin Titel Petrescu, conducător respectat al Partidului Social-Democrat. Comuniştii mizează pe sciziunea acestui partid, provocată de grupul Ştefan Voitec - Lothar Rădăceanu. La 27 septembrie se produce lovitura de forţă împotriva lui Titel Petrescu. Colaboraţioniştii regizează Congresul al VUI-lea al PSD între 4 şi 9 octombrie. Ei reuşesc să impună adoptarea unei rezoluţii care pregăteşte terenul pentru unificarea forţată a PDS cu PCR. La 12 noiembrie, Comitetele Centrale al PCR şi PSD adoptă, în unanimitate, programul "partidului unic muncitoresc". La 13 noiembrie este publicată platforma Partidului Muncitoresc din România. Peste doar cîteva luni acest partid se va pretinde "unicul partid românesc".

Propagandiştii "Scînteii" celebrează triumful comuniştilor asupra autenticilor exponenţi ai clasei muncitoare. Uzurpînd tradiţiile socialismului autohton, jonglînd cu amăgitoare promisiuni, comuniştii vor mima dorinţa unei veritabile reconcilieri istorice. Despre ce era vorba în realitate o ştim din evoluţia ulterioară a evenimentelor. Partidul Social Democrat a fost practic înghiţit de comunişti, mulţi din activiştii săi au fost prigoniţi şi umiliţi, iar Voitec şi Rădăceanu s-au mulţumit să supravieţuiască politic, alunecînd din concesie în concesie, din abdicare în abdicare ...
Pentru a face lucrurile şi mai limpezi, la 28 noiembrie Adunarea Deputaţilor votează legea reorganizării judecătoreşti. Această lege deschide porţile samavolniciei sistematice exercitate, în numele legalităţii revoluţionare. Cronicul deficit de legitimare istorică al comunismului român este mai departe agravat de această obsesivă parodie a justiţiei.
<titlu>Sfîrşitul partidelor istorice
în iulie 1947, poliţia secretă, aflată sub conducerea lui Emil Bodnăraş, membru al Biroului Politic al PCR, şi acţionînd sub îndrumarea agenţilor lui Lavrenti Beria, pune la cale ambuscada de la Tămădău. Teohari Georgescu, membru al omnipotentului secretariat al PCR şi ministru de interne, patronează această acţiune. Un grup de fruntaşi ai Partidului Naţional ţărănesc este prins într-o cursă urzită de Ministerul de Interne cu puţin timp înainte de a părăsi ţara la bordul unui avion, într-o tentativă disperată de a construi un guvern românesc în exil.
Demni discipoli ai lui Lenin şi Stalin, comuniştii români reacţionează furibund la ceea ce nu fusese altceva decît o provocare imaginată chiar de către ei. Tonul "Scînteii" devine tot mai virulent. La 30 iulie, Partidul Naţional Ţărănesc este dizolvat printr-un Jurnal al Consiliului de Miniştri, luliu Maniu, eminentul bărbat de stat care îşi identificase existenţa cu ideea independenţei româneşti, este condamnat la închisoare pe viaţă în

urmapseudo-procesului înscenat conducerii PNŢ, între 30 octombrie şi 12 noiembrie.
La 6 noiembrie, în preajma aniversării revoluţiei bolşevice, sărbătoarea supremă a comuniştilor de pretutindeni, Adunarea Deputaţilor, totalmente manipulată de PCR, da vot de neîncredere grupării liberale conduse de George Tătărescu, politician liberal care se lăsase prins în capcana

verbiajului pluralist al comuniştilor. Locul lui Tătărescu în fruntea Ministerului de Externe este luat de Ana Pauker, revenită în septembrie 1944, împreună cu Vasile Luca, din exilul sovietic. In absenţa suveranului, Emil Bodnăraş, alt fidel om al Moscovei, este numit Ministru al Apărării Naţionale.
Episodul culminant în această avalanşă de evenimente spectaculoase îl constituie abdicarea forţată a regelui Mihai I. Prezentată de către propaganda comunistă drept un act dictat de popor, abdicarea regelui nu constituie decît rezultatul violenţei practicate fără şovăire de către cvartetul Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Se poate apoi declanşa acţiunea propriu-zisă de transformare a României într-un vasal al Uniunii Sovietice.
Ar fi imposibil să explicăm cursul evenimentelor din România la sfîrşitul anului 1947, fără a ţine cont de proiectul lui Stalin de sovietizare a Europei Răsăritene. In septembrie 1947, cu prilejul fondării Biroului Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti, numit pe scurt Cominform, Andrei Jdanov, ideologul en titre al Kremlinului, formula teoria celor două lagăre. Lumea contemporană, pretindea Jdanov, ar fi divizată în două tabere: de o parte "forţele păcii şi progresului", iar de cealaltă, Occidentul, "imperialismul mondial". Tertium non datur. Odată întemeiat, Cominformul va juca rolul de stat major al noii internaţionale staliniste. Organul său de presă, Pentru pace trainică, pentru democraţie populară, cu sediul la Bucureşti între 1948 şi 1956, va fi megafonul unor înveninate campanii inchizitoriale. Winston Churchill avusese din nefericire dreptate: o cortină de fier separa ţările "lagărului socialist" de lumea occidentală.
în Iugoslavia, după cum se ştie, Tito şi partizanii săi au refuzat tutela sovietică, preferind să fie învinuiţi de toate păcatele şi crimele posibile. La rîndul lor, comuniştii români au îmbrăţişat cu fervoare doctrina jdanovistă şi au făcut tot posibilul ca România să aparţină, începînd din 1947, "lagărului socialist".

<titlu>Epilog la mitul internaţionalist
Scandalul intelectual şi politic generat în Franţa, în lunile iunie şi iulie 1985, de difuzarea filmului regizorului Mosco "Terorişti" la pensie atrage din nou atenţia asupra unor pagini mai puţin ştiute din istoria Rezistenţei antifasciste în Vestul Europei. Mai mult, şi acest lucru ne priveşte direct pe noi, dezbaterea în jurul relaţiilor extrem de complicate dintre comuniştii francezi şi rezistenţii de origine stalinistă este menită să lumineze un capitol prea mult timp umbrit din istoria stalinismului european. Să rezumăm însă faptele: în 1982, un tînăr regizor, Mosco, realiza un film dedicat contribuţiei voluntarilor străini, membri ai

organizației M.O.I. (care grupa mîna de lucru imigrantă), la principalele acțiuni antinaziste din zona pariziană, în special după 1942. La vremea respectivă, Partidul Comunist Francez făcea parte din guvern şi avea un cuvînt decisiv de spus în programarea emisiunilor de televiziune. Ținînd cont de substanța ideologică a filmului, de imaginea puțin măgulitoare creată în jurul aparatului politic clandestin al partidului comunist, condus în anii războiului de Jacques Duclos, era de aşteptat ca birocrații neostalinişti de la Paris să reacționeze ultragiați. Pentru liderii comunişti nimic nu poate fi mai deranjant decît vestejirea mitului unui partid dedicat cu trup şi suflet, din prima clipă, luptei antifasciste. Or, ceea ce demonstrează filmul lui Mosco este faptul că PCF-ul a ascultat întotdeauna de poruncile Kremlinului, s-a aliniat orbeşte liniei dictate de Uniunea Sovietică. Un partid care proclamase devizele antifasciste ale Frontului Popular nu ezitase să se ralieze după Pactul sovieto-german din '»' august 1939, în condițiile unei alianțe tacite între cele două imperii v totalitare, noii linii a Cominternului. Departe de a îmbrățişa cauza luptei împotriva Germaniei naziste, cu care Franța se afla în război după atacul asupra Poloniei, comuniştii francezi au adoptat o poziție de expectativă în raport cu ceea ce Cominternul stalinist definise drept un alt "război imperialist". Abia după ce Uniunea Sovietică a fost atacată de Germania, în iunie 1941, comuniştii francezi. aveau să redescopere temele şi simbolurile antifasciste, profesînd din nou lozincile unității naționale şi ale salvării democrației, în lupta împotriva barbariei hitleriste.

Filmul lui Mosco este consacrat acțiunilor întreprinse de voluntarii străini din detaşamentele de rezistență formate de partidul comunist

francez, în mod normal, un asemenea omagiu nu ar fi avut de ce să provoace neliniştea comisarilor ideologici, obişnuiți să regizeze ceremonii aniversare menite să evidențieze eroismul a ceea ce ei au numit "partidul împuşcaților". Blocat în 1982, filmul fusese reprogramat pentru luna iunie 1985, cînd, încă o dată, reprezentanții comuniştii în înalta Autoritate a Audiovizualului au reuşit să impună cenzura şi să împiedice difuzarea filmului. Cum delegații lui Georges Marchais nu mai fac parte din guvern, cum vînturile ideologice în Franța sînt mereu mai potrivnice spiritului şi stilului comunist, apelul unui număr impresionant de personalități a găsit ecou la cel mai înalt nivel şi filmul a fost, în fine, difuzat la începutul lunii iulie. Ce aveau practic comuniştii francezi de reproşat filmului? De unde îndîrjirea cu care s-au opus transmiterii lui şi tonul indignat cu care au răspuns anumitor aserțiuni incluse în acest controversat documentar? Răspunsul la aceste întrebări ține de lămurirea rolului voluntarilor străini în rezistența antifascistă, de relația dintre comunismul francez şi cel sovietic, ca şi de persistența unor elemente ce țin de cel mai cras şovinism în ideologia şi practica partidului comunist francez. Filmul lui Mosco, construit pe baza unor inten .uri cu foşti voluntari din detaşamentele M.O.I., oameni cîndva angajat în mişcarea comunistă, dar care între timp şi-au pierdut iluziile legate de comunismul de tip sovietic şi est-european, încearcă să reabiliteze memoria unui grup de rezistență cunoscut sub numele de rețeaua Manuchian. între militanții acestui grup, despre care s-a scris şi în România, în paginile "Magazinului Istoric", figurau şi membri ai PCR-ului precum Olga Bancic şi Francisc Wolf-Boczor. Alții erau de

origine poloneză, maghiară, bulgară, italiană, spaniolă, mulți dintre ei evrei, cu precădere expuși prigoanei antisemite, exercitate de Gestapo. Ceea ce sugerează filmul şi ceea ce comuniştii francezi nu pot nicicum admite este că tocmai aceşti militanți au reprezentat centrul nervos şi brațul armat al rezistenței în Paris, după căderea principalelor rețele ilegale în anul 1942. Mai departe, grupul Manuchian a fost orientat de aparatul politic comunist spre organizarea de acțiuni dintre cele mai primejdioase în 1943 (deraieri de trenuri, explozii de arsenale, atentate împotriva unor ofițeri superiori ai Wehrmacht-ului), fără a se ține seama de faptul că, străini fiind, aceşti combatanți erau confruntați cu pericole suplimentare, puteau fi mai uşor depistați de poliția germană şi de forțele colaboraționiste franceze. Ceea ce rezultă din film este faptul că Missak

Manuchian, militantul-poet armean care dirija grupul, încercase să convingă conducerea PCF-ului în 1943, că desfăşurarea în continuare a acțiunilor acestei rețele în Paris echivala cu o sinucidere certă, dar că Duclos şi oamenii săi au refuzat retragerea temporară a acestor combatanți în zona sud, controlată de Guvernul de la Vichy. Arestarea în 1943 a comisarului politic al detaşamentelor de imigranți şi faptul că acesta a cedat în fața torturilor Gestapo-ului au complicat şi mai mult lucrurile. La sfîrşitul anului 1943 poliția germană era capabilă să captureze principalele figuri ale rețelei Manuchian, iar afişul roşu lipit pe zidurile Parisului, în februarie 1944, anunța lichidarea fizică a acestora. După 11 ani, în 1955, Louis Aragon, poetul comunist care s-a "distins" mai presus de toate prin obediența față de dictatul ideologic al partidului, publica un poem care avea să devină faimos în primul rînd grație lui Leo Ferre, autorul muzicii unui cîntec de profundă rezonanță. Era vorba în acest poem de cei, douăzeci şi trei de eroi cu nume greu pronunțabile, cu figuri hirsute şi amenințătoare, cei pe care Gestapo-ul crezuse că-i va face detestați de poporul francez în urma loviturii propagandistice a afişului roşu. Ceea ce-şi închipuiseră naziştii era că francezul mediu va reacționa cu oroare la numele străine ale celor care declarau că luptă pentru eliberarea Franței, că ideea însăşi de Rezistență îşi va pierde credibilitatea prin asociere cu un grup de presupuşi aventurieri şi "terorişti". Şi totuşi, cum spunea chiar Aragon în poemul său, la ora tîrzie a camuflajului, mîini tremurînde găseau curajul să scrie sub afişul ce se voia convingător, tulburătoarele cuvinte: "Morți pentru Franța", sfidînd astfel orice naționalism tribal şi orice mistică rasistă. - ,

Transmiterea filmului a adus în discuție nu numai rolul partidului '; comunist în sacrificarea, se pare deliberată, a rețelei Manuchian, dar şi posibila conecție între aparatul politic al PCF şi căderea grupului. Există nu puțini istorici şi ziariști la Paris care consideră că partidul comunist începea să fie direct interesat în a se debarasa de un grup internaționalist a cărui glorie ar fi putut finalmente eclipsa legenda comunismului național francez, tricolorismul cocardier în care vor excela oamenii lui Maurice Thorez după război. Melinee Manuchian, văduva şefului rețelei Afişului Roşu, dădea astfel de curînd o conferință de presă în care acuza direct pentru distrugerea grupului pe Boris Holban, fost responsabil politic al M.O.I. Să ne oprim puțin asupra biografiei lui Holban, revelatoare pentru

un anumit profil de militant stalinist al acestui veac: născut în Basarabia, intrat de tînăr în mişcarea revoluţionară din România, cu studii la Politehnica din Brno, în Cehoslovacia, Holban a acţionat în anii din preajma celui de-al II-lea război mondial în cadrul grupului comunist român din Franţa, în timpul războiului el a devenit unul din şefii militari şi politici ai detaşamentelor F.T.P. - M.O.I., în zona pariziană, perioadă pe care o evocă în contribuţia sa la volumul Români în rezistenţa franceză, publicat de Editura Politică la începutul anilor '70, cînd PCR-ul îşi făcea un titlu de onoare din tradiţia internaţionalistă. După război, revenit în ţară, Holban se va vedea propulsat general în Armata Română, după care, la începutul anilor '50, el va împărtăşi soarta altor foşti rezistenţi, fiind supus anchetelor de partid menite să prepare înscenarea de procese politice similare cu cele din Ungaria şi Cehoslovacia. Se poate spune că, pentru mai bine de trei decenii, Holban a vegetat la periferia vieţii social-politice româneşti, fiind doar unul dintre acei stalinişti de care partidul a ştiut să se scuture de îndată ce o nouă generaţie birocratică era capabilă să preia frînele puterii. Cît priveşte acuzaţiile, penibile pentru Holban. un om de 76 de ani ca e a crezut că-şi va afla în Franţa un liniştit sfîrşit al acestei existenţe, ele nu au fost susţinute cu probe istorice de nerespins. Firește, cum spunea Philippe Robrieux, autorul unei excelente Istorii interioare a Partidului Comunist Francez, adevărul despre această tenebroasă afacere nu va ieşi la lumină decît atunci cînd partidul va permite accesul liber al istoricilor la arhivele sale. Pentru moment, comuniştii francezi continuă să apeleze la aceeaşi anacronică şi găunoasă retorică, cultivă cu obstinaţie mitul stîngii ca nucleu al rezistenţei şi resping orice tentativă de a recunoaşte caracterul specific al acţiunilor desfăşurate de combatanţii internaţionalişti. Tot astfel, PCF-ul este ostil oricărei analize lucide a destinului acestor militanţi în statele satelizate ale Europei Răsăritene, unde trecutul lor în rezistenţa antinazistă pe teritoriul Franţei a fost utilizat ca un cap de acuzare în perioada celui mai atroce stalinism postbelic. Redeschiderea dosarului Manuchian a permis astfel re vizitarea unor pagini ignobile din trecutul comunismului francez, rememorarea efortului capital al combatanţilor internaţionalişti în rezistenţa antifascistă din Franţa a deschis o nouă perspectivă asupra structurii reale a forţelor care se opuneau cu arma în mînă nazismului. De altfel, Simone Signoret mărturisea că recenta ei carte Adieu Volodia,

devenită un veritabil best-seller în Franţa, a fost inspirată tocmai de destinul tragic al acestor combatanţi, oameni care crezuseră că găsesc o patrie în ideea internaţionalistă şi pe care stalinismul i-a tratat cu cinism şi brutalitate. Filmul lui Mosco şi dezbaterile fascinante care l-au acompaniat reclamă o regîndire a raportului dintre antifascism şi stalinism, impun o reconsiderare a pretenţiilor monopoliste ale comuniştilor francezi în legătură cu rolul lor în Rezistenţă. "L'Humanite", ziarul comunist francez, a găsit de cuviinţă să publice un număr special consacrat relaţiei dintre PCF şi grupurile de rezistenţi străini, fără însă a găsi loc pentru un minim accent autocritic, fără a pomeni un singur cuvînt despre persecuţia supravieţuitorilor din Rezistenţa franceză în regimurile

staliniste est-europene. Conspirația uitării, pe care istoricii comuniști au servit-o întotdeauna devotat, a fost însă spulberată: mitul internaționalist şi-a pierdut forța de iradiere, dovedindu-se un veştmînt pervers pentru interese meschine, o tehnică de speculare a altruismului şi generozității umane.
168
<titlu>Micul Bizanț roşu
169

<titlu>Devieri, fracțiuni şi răfuieli politice
O încercare de luminare a biografiei politice a lui Vasile Luca<titlu>
Mărturisesc de la bun început că nu pretind a deține toate elementele de natură să dezlege o afacere atît de tenebroasă precum "devierea de dreapta" din PMR. Vreme de aproape un deceniu şi jumătate propaganda de partid, dirijată mai întîi de Iosif Chişinevski, apoi de Leonte Răutu, s-a străduit să camufleze resorturile profunde ale acțiunii care a culminat prin eliminarea grupului Pauker-Luca-Georgescu din conducerea pretinsei "avangarde a proletariatului" român. Vechii amici deveniseră vrăjmaşi de moarte, eroii de deunăzi se prăbuşeau sub tirul de insulte la care îi supunea grupul victorios. Pentru că despre acest lucru este vorba de fapt în toate acele istorii înveştmîntate în hainele unei diamantine principialități: chinuitoarea, devoranta luptă pentru putere, între Dej şi trio-ul Pauker-Luca-Georgescu lupta avea ca miză fundamentală supraviețuirea în nucleul hegemonie al partidului. Iar dacă ținem cont de conjunctura istorică a desfăşurării evenimentelor, anume intrarea stalinismului în faza sa crepuscular-paranoică, era desigur vorba chiar de supraviețuirea fizică. Conştiința imensului pericol ce plana asupra celor care pierdeau partida va fi fost aşadar motivul leşinului lui Vasile Luca în Plenara Comitetului Central din mai 1952. încercatul militant stalinist, omul care izbutise să evite atîtea valuri de epurări, înțelegea perfect ce soartă îl aştepta în condițiile condamnării sale ca "deviator de dreapta".
^Născut în Transilvania, în 1898, într-o familie maghiară, Luca Lăszlo, rebotezat Vasile Luca din rațiuni de oportunitate politică, s-a raliat cu frenezie cauzei revoluției comuniste, în timpul efemerei Republici Sovietice a lui Bela Kun în Ungaria. Luca Lâszlo a făcut parte din gărzile revoluționare armate. Mai tîrziu el revenea în Transilvania unificată cu patria-mamă, aderînd la anemicul Partid Comunist din România. Toate informațiile disponibile despre Luca vorbesc despre un individ extrem de vanitos, cu o cultură cel puțin îndoielnică, mîndru de "rădăcinile" sale proletare şi arborînd un fals aer de modestie cordială. Toate aceste trăsături de caracter aveau să-l servească în interiorul sectei politice
171

comuniste. Atent la jocurile de culise, mimînd o înțelepciune pe care a întîrziat mereu să o probeze, Luca a fost, în cel de-al treilea deceniu, unul dintre cei mai abili intriganți din conducerea microscopicului Partid Comunist din România. Statele de funcțiuni dobîndite, în timpul revoluției maghiare, au contribuit la selectarea sa rapidă în conducerea partidului. La care se adaugă, firește, faptul că în acei ani elementul etnic minoritar era incontestabil predominant în rîndul unei formațiuni politice ce pretindea

că încarnează cele mai pure aspiraţii ale naţiunii. Mai întîi colaborator, apoi acuzator al unor Elek Koblos, Jeno (Eugen) Rozvany sau Imre Aladar, Vasile Luca a urmărit să se impună ca reprezentantul legitim al proletariatului transilvănean în conducerea comunistă, în acest sens, el a activat intens în cadrul regionalei Braşov pînă la arestarea sa în anul 1924 şi apoi, după trei ani de temniţă, în cadrul Comitetului Central al PCR-ului. Nu putem intra acum în detalii, însă este cazul să amintim că tocmai în acea perioadă (1928-l929), Partidul Comunist era teatrul unei lupte fracţioniste sălbatice. Liderii celor două grupări care îşi disputau întîietatea în partid şi, respectiv, în relaţiile cu Cominternul erau Marcel Pauker, zis Luximin, şeful organizaţiei de partid a Capitalei şi, respectiv, Vitali Holostenco, zis Barbu, membru al Partidului Comunist din Ucraina, "paraşutat" Secretar General al PCR. Numai intervenţia brutală' a Comitetului Executiv al Cominternului, respectiv a .grupului Bela Kun-Dmitri Manuilski, a reuşit să pună capăt anarhiei care cuprinsese debila colectivitate comunistă din România. Capabil să cadă mereu în picioare, cel puţin în condiţiile existenţei instanţei supreme a Cominternului, Vasile Luca s-a dezis cu uşurinţă de Koblos, Holostenco, Rozvany, ca şi de protectorul său Imre Aladar, pactizînd entuziast cu echipa diriguitoare instalată de Moscova, în 1929, din ce în ce mai activ în mişcarea sindicală, Vasile Luc^ ia parte la organizarea grevei de la Lupeni. Episodul participării la acest eveniment se înscrie între acele situaţii avute în vedere de George Orwell, atunci cînd spunea că nimic nu e mai imprevizibil la marxişti decît trecutul. Să ne amintim acum numai de nedemnul scenariu cinematografic Lupeni 29. conceput de cel care era atunci preşedintele Cinematografiei, Mihnea Gheorghiu, pentru aceea pe care Eugen Barbu o peria cu neuitatele cuvinte: "Sărut mîna, domniţă!"... în filmul, în care Lica Gheorghiu apărea ca vedetă, personajul Vasile

Luca, ascuns sub transparentul nume al trădătorului Lucan, personifica tot ce putea fi mai abject din punct de vedere uman. Desigur, în 1963-l964, cînd Dej se afla la apogeul puterii sale, era cît se poate de convenabilă denunţarea şi calomnierea foştilor săi rivali.

Congresul al V-lea al PCR, unicul din deceniul al patrulea, a prezentat momentul deplinei "bolşevizări", respectiv stalinizări a partidului. Devotat necondiţionat Cominternului, Vasile Luca avea să devină astfel, după 193l-l932, membru al forului suprem al comunismului românesc. Secretar general era înscăunat militantul polonez Alexandr Stefanski, zis Gorn, care va domina Biroul Politic aflat în emigraţie la Praga. Alte personaje cu funcţii de seamă în partid, după Congresul al V-lea. erau Ştefan Foriş, Remus Koffler, Lucreţiu Pătrăşcanu, Elena Filipovici, Vândă Nicolski, Eugen lacobovici- Boldisor, Nicolae Goldberger, Ana Pauker, Iosif Roitman-Chişinevski, Bela Breiner, Bernat Andrei, Lazăr Grunberg, Constantin Pîrvulescu, Leonte Răutu şi Alexandru Buican, zis Arnoldi. Un rol de mare importanţă în legăturile cu Cominternul avea să-l joace vechiul agent sovietic Erich Kutschnecker, zis Vasile Spiru, ulterior şeful redacţiei române de la Radio- /loscova, iar după al II-lea război mondial, profesor de istoria comunismi mi mondial la Universitatea din Leipzig, în RDG. Faima lui Gheorghiu-Dej va începe să se propage abia după grevele din 1933, fără ca militantul ceferist să capete o poziţie centrală în partid.

Resentimentele sale împotriva lui Luca, precum şi împotriva atîtor altor "campioni" ai ilegalităţii, proveneau tocmai din această continuă umilire, din faptul că Dej, asemeni altor membri ai facţiunii "naţionale", s-a simţit mereu frustrat de cei care acaparaseră funcţiile marcante din partid şi, în acelaşi sens, relaţiile cu Moscova.
Arestat din nou, în 1933, eliberat în 1938, apoi din nou arestat, Vasile Luca se va afla în URSS după 1940. Exponent fidel al concepţiei staliniste despre internaţionalism, el va face urgent pasul adoptării cetăţeniei sovietice, devenind peste noapte deputat în Sovietul Suprem al Ucrainei comuniste. Dubla subordonare a comuniştilor de pretutindeni, venerarea ideologiei sacrosancte a Kremlinului sînt elementele care explică uşurinţa cu care aceşti oameni reuşeau să-şi anestezieze orice simţ patriotic, orice licărire de spirit critic, împreună cu Ana Pauker, Vasile Luca a fost liderul emigraţiei comuniste româneşti din Uniunea Sovietică după 1940, a participat la organizarea departamentului român de la Radio Moscova şi la

activităţile oficinei cominterniste intitulată "România Liberă", post de radio la care colaborau Valter Roman, Zina Brîncu, Ana Pauker, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Alexandu Bîrlădeanu şi mulţi alţi viitori corifei ai regimului de "democraţie populară", în aceeaşi direcţie, aş aminti rolul crucial al lui Vasile Luca în instituirea nucleelor de politruci cu petlite sovietice, trimişi să ducă "muncă de lămurie" în rindul prizonierilor români din URSS. Ca element de ordin personal, să pomenim faptul că în Uniunea Sovietică Luca s-a căsătorit cu o fostă voluntară în cadrul Brigăzilor Internaţionale din Spania. După război, fosta soră de caritate Elisabeta Luca va crede că are o menire în literatura română şi va produce cîteva întristătoare mostre de realism socialist, în paginile cenuşii ale publicaţiilor administrate de Nicolae Moraru şi Traian Şelmaru. Revenit în România, împreună tu trupele sovietice, în compania celei pe care a admirat-o fără rezerve, temuta "tovarăşă Ana", Luca va deveni fulgerător o figură de prim plan a acţiunilor propagandistice ale stîngii comuniste sau caîaboraţioniste. Orator lamentabil, handicapat de un irepresibil accent maghiar, el nu pregeta să contribuie, pe toate căile, la subminarea fragilei democraţii româneşti. Generalul Rădescu, antifascist autentic, va simţi la timp încotro ţinteau comuniştii "de import": stigmatizîndu-i pe Ana Pauker şi pe Vasile Luca, Rădescu şi-a atras ura de moarte a proconsulilor sovietici, convinşi mai mult ca oricînd că nimic nu poate sta în calea transformării ţării într-o semicolonie a glorioasei "patrii a socialismului"... Alianţa cu Dej îi va impune lui Luca anumite "sacrificii" şi concesii, între care consimţămîntu! pentru lichidarea vechiului său camarad, nu mai puţin maghiar ca origine, Ştefan Foriş. Ceva mai tîrziu, în 1948, Luca şi Ana Pauker, de data aceasta în deplin consens cu Dej, vor urzi complotul ce va duce la eliminarea şi apoi asasinarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Ana Pauker, Vasile Luca. Gheorghiu-Dej şi Teohari Georgescu vor fi veritabilii conducători ai comunismului român pînă la Plenara din 29 februarie-l martie 1952. cînd, de o manieră oarecum incifrată, grupul "comuniştilor naţionali" va declanşa atacul împotriva "moscoviţilor". Desigur, taberele erau departe de a fi atît de categoric şi precis delimitate: între aliaţii lui Dej figurau

Chişinevschi şi Răutu, în timp ce Teohari Georgescu îşi petrecuse anii războiului în lagărul de la Tîrgu-Jiu. Tot astfel rămîne deocamdată o pagină destul de obscură implicarea sovietică în eliminarea aşa-zişilor

"deviatori de dreapta". Relatările lui Marin Preda din Cel mai iubit dintre pămînteni, oricît de palpitante, vorbesc mai mult despre interesul istoric al autorului lor decît despre realitatea luptei pentru putere în statele comuniste satelizate.

Plenara din mai 1952, suita de scrisori şi prelucrări interne din partid, arestarea apropiaţilor colaboratori ai lui Luca din Ministerul de Finanţe, prevesteau un deznodămînt tragic al carierei sale politice. Pretinsa sa opoziţie în raport cu efectuarea reformei financiare, colaboratorii săi — Vijoli, Modoran, Alex. lacob, Mihail Levente ş.a. — supuşi interogatoriilor şi persecuţiilor politice, inclusiv închisoarea, toate aceste elemente au figurat în alcătuirea dosarului Luca. Cît îi privea pe protejaţii săi din conducerea PMR, Alex. Moghioroş, Alex. Sencovici, Vasile Vaida, Ion Vincze sau Iosif Rangheţ, aceştia, departe de a-i sări în apărare, au izbit fără milă în fostul lor idol. Puţin timp după plenara din mai, Vasile Luca era arestat, judecat şi condamnat la 20 de ani de închisoare. Vechiul comisar sindicalist, îndîrjitul stalinist care a fost Luca se vedea acuzat de cele mai bizare păcate şi cele mai teribile crime, inclusiv suprema infamie, din punctul de vedere al ilegaliştilor: complicitate cu Siguranţa burgheză. Majoritatea colaboratorilor săi apropiaţi aveau să-i împărtăşească soarta, tot astfel cum soţia sa, Elisabeta Luca, arestată la rîndul ei, urma să cunoască ani lungi de coşmar concentraţionar. Parte din copiii săi înfiaţi erau trimişi la Casa copilului, parte reveneau în familiile rubedeniilor mai puţin ajunse, însă mai puţin expuse intemperiilor revoluţionar-dialectice. Am avut prilej să întîlnesc oameni care au reuşit să supravieţuiască gulagului românesc şi care l-au întîlnit pe fostul Ministru comunist de finanţe în răstimpul lungilor ani de închisoare. Ei vorbesc despre un personaj fantomatic, cu desăvîrşire decrepit, inapt să articuleze cîteva fraze^coerente. Vasile Luca a pierit înghiţit de mlaştina pe care a creat-o el însuşi, victimă a sistemului la a cărui implantare a contribuit decisiv. Reabilitat juridic în urma Plenarei din aprilie 1968, el continuă să rămînă o nonpersoană în istoria imposibil de elaborat a comunismului românesc. Rămăşiţele sale pămînteşti au fost strămutate în zidul exterior al Monumentului din Parcul Libertăţii, epilog grotesc al unei tragedii fără eroi şi fără mîntuire.

<titlu>"Devierea de dreapta" şi lupta pentru putere în PMR

într-o serie de analize precedente, am avut ocazia să insist asupra rolului crucial jucat de competiţia pentru putere în istoria comunismului românesc. M-am referit pe larg la aceste chestiuni eludate cu suspectă grijă de scribii oficiali, îndeosebi în portetele pe care le-am consacrat unor personalităţi precum Ştefan Foriş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Vasile Luca şi Iosif Chişinevschi. Este necesar, pentru explicitarea substratului real al istoriei postbelice a comunismului românesc, să ne aplecăm acum asupra aşa-numitei devieri de dreapta, respectiv acţiunea politică urzită în anii 195l-l952, în urma căreia s-a realizat o decisivă

regrupare a forţelor în vîrful eşafodajului puterii comuniste în faţă.
în perioada celui de-al doilea război mondial, conducerea activităţilor comuniste în România fusese obiectul de dispută între trei grupuri de militanţi: Comitetul Central în frunte cu Foriş, Centrul din închisori dirijat de Gheorghiu-Dej şi Centrul Director de la Moscova, principala verigă de legătură cu Internaţionala Comunistă şi cu Partidul Comunist (Bolşevic). Copiii echipei de la Moscova erau Ana Pauker şi Vasile Luca, ambii activişti cu vechi state de funcţiuni în Comintern, beneficiari ai unor relaţii privilegiate cu elita stalinistă. O suită de asocieri şi replieri despre care am avut prilejul să vorbesc în alte articole, a consfinţit o precară alianţă între Centrul moscovit şi grupul lui Dej. Rezultatul acestui compromis tactic a fost eliminarea politică şi apoi lichidarea fizică a lui Ştefan Foriş cu sprijinul nemijlocit al unor pesonaje a căror carieră era indiscutabil legată de Centrul cominternist. Am aici în vedere rolul jucat de Emil Bodnăraş şi Constantin Pîrvulescu în conspiraţia care a culminat prin sechestrarea lui Foriş în aprilie 1944. în acelaşi sens, se poate aminti declaraţia lui Nicolae Ceauşescu din aprilie 1968, în legătură cu caracterul deciziei de lichidare fizică a fostului secretar general. Departe de a fi fost o acţiune de pură vendetă personală a lui Dej, exterminarea lui Ştefan Foriş în 1946 a fost hotărîtă de Secretariatul Comitetului Central format din Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Simultan cu operaţiile de înregimentare a vieţii politice naţionale, desfăşurate sub umbrela

protectoare a Armatei Roşii, conducerea comunistă proceda la sîngeroase reglări de conturi interne, înlăturînd fără scrupule martori incomozi şi potenţiali concurenţi. Lucreţiu Pătrăşcanu cădea la rîndul său victimă instinctului de putere al cvartetului hegemonie, fiind mai întîi supus anchetei de partid, iar apoi, în tipica tradiţie stalinistă, devenind pionul central al unei odioase înscenări judiciare.
Pentru observatorii din epocă şi pentru majoritatea membrilor de partid, Biroul Politic şi Secretariatul Comitetului Central al PMR lăsau impresia unităţii şi coeziunii. Aparenţele indicau o colaborare armonioasă între Dej şi tandemul Pauker-Luca, iar propaganda orchestrată de Chişinevschi şi Răutu celebra continuu spiritul de echipă care ar fi domnit, chipurile, în conducerea partidului. Imagimea predominantă era cea a unei anumite distribuţii a responsabilităţilor între potentaţii revoluţionari, devotaţi cu toţii în mod nelimitat Uniunii Sovietice şi partidului lui Stalin. în timp ce Gheorghiu-Dej deţinea controlul absolut al aparatului de partid, în calitatea sa de secretar general, Ana Pauker şi Vasile Luca îşi făcuseră feude personale din Ministerul de Externe şi, respectiv, Ministerul de Finanţe, în plus, Teohari Georgescu, care prin biografie aparţinea. Centrului din închisori, iar psihologic era extrem de ataşat de Ana Pauker pe care o diviniza literalmente, deţinea funcţia-cheie de Ministru de Interne. Se poate considera astăzi că între Dej şi ceilalţi trei secretari ai Comitetului Central relaţiile au fost departe de a coincide cu mitul solidarităţii fraterne, promovat de campaniile propagandistice oficiale. Uniţi prin interese comune, interesaţi înainte de toate în consolidarea regimului stalinist în România, aceşti oameni nutreau fiecare ambiţii şi veleităţi personale, tînjeau spre poziţia de despot absolut şi urmăreau cîştigarea raportului moscovit la ceasul unei posibile confruntări

fracţioniste. Cum bine se ştie, comuniştii deţin secretul calificării drept fracţionişti a militanţilor învinşi în luptele pentru putere, în vreme ce gruparea victorioasă este întotdeauna încununată cu laurii "nobilului" devotament pentru "cauza sacră" a unităţii partidului, în cazul luptelor intestine din PMR, ambele tabere s-au zbătut cu disperare să obţină cîştig de cauză la Kremlin, şi-au pus în joc toate legăturile în conducerea moscovită pentru subminarea capitalului politic al echipei adverse. Nimeni nu poate ignora faptul fundamental că decizia ultimă privind epurările din partidele aflate la putere în statele satelizate depindea de
177

Biroul Politic de la Kremlin şi în primul rînd de Stalin. Este astfel ştiut că Ana Pauker se bucura de încrederea fracţiunii Molotov-Kagonovici-Voroşilov, în vreme ce Gheorghiu-Dej ştiuse să atragă de partea sa pe Gheorghi Malenkov, succesorul aparent al lui Stalin. în plus, aliat cu profesionistul intrigant Iosif Chişinevschi, Dej îşi stabilise contacte în aparatul de securitate sovietic, în primul rînd cu Lavrenti Beria. Prestigiul politic al Anei Pauker fusese serios diminuat în urma campaniei de verificare a membrilor de partid care s-a soldat cu excluderea, ca rezultat al Plenarei din 23-24 ianuarie 1950. a peste 190.000 de aşa-zise "elemente exploatatoare şi duşmănoase", respectiv mai bine de douăzeci la sută din totalul membrilor de partid care exista înainte de verificare. Comunicatul Plenarei, precum şi publicaţia Cominformului "Pentru pace trainică, pentru democraţie populară" accentuau anume erorile comise în politica de recrutare a membrilor de partid, în anii 1945-l946, cînd Ana Pauker şi Miron Constantinescu fuseseră responsabili pentru ceea ce jargonul marxist-leninist numeşte "construcţia de partid", în acelaşi timp, epurări masive în cadrul Comitetului Democratic Evreiesc şi al Comitetului Maghiar păreau să sugereze aceeaşi şubrezire a poziţiilor foştilor lideri ai Centrului de la Moscova, în jocurile bizantine care devorau elita comunistă românească, internaţionalismul mistic al perioadei cominterniste era treptat înlocuit de o viziune cinic-pragmatică din care nu lipseau elemente diversionist-şovine. în măsura în care Dej şi partizanii săi puteau specula antisemitismul visceral al lui Stalin, ei nu ezitau să îmbrace mantia unui comunism cu pretenţii reprezentative în plan naţional. Miza competiţiei o constituia neîndoielnic puterea, iar originea naţională a unora dintre adversari devenea un argument pentru captarea bunăvoinţei autocontrolului de la Kremlin. Alegerile din 1951 au fost utilizate de Dej şi fracţiunea sa pentru fortificarea poziţiilor deţinute în cadrul organelor de stat. Desfăşurate sub semnul "întăririi legăturii partidului cu masele", alegerile i-au permis lui Dej să-şi impună protejaţii în posturi influente la nivelul organelor locale ale administraţiei de stat. în mai 1951, la cea de-a treizecea aniversare a partidului, zîmbetele şi îmbrăţişările cordiale nu mai puteau învălui noua structură a puterii în partid: cele cîteva cuvinte apreciative rostite de Dej la adresa colegilor şi inamicilor săi din Secretariat erau o minimă compensaţie pentru ireversibila degradare a
178
statutului lor hegemonic în partid. Acţiunea lui Dej împotriva grupului Paukev-Luca- Georgescu era dublată de intensificarea represiunii interne,

de stimularea unui climat de suspiciune şi teamă în partid, de exacerbarea ofensivei ideologice anti-iugoslave, îndeosebi, în paginile publicației Cominformului, care îşi avea sediul la Bucureşti. Apoi, este de notat faptul că în timp ce Ana Pauker întreținea relații amicale cu ambasadorul sovietic Kavtaradze, Gheorghiu-Dej, Apostol şi Chişinevschi cultivau cu asiduitate societatea redactorului-şef al revistei Cominformului. Mark Borisovici Mitin, membru al Comitetului Central al PCUS şi unul dintre principalii doctrinari stalinişti. Fiecare pas al grupului lui Dej a fost realizat în urma unor intime consultări cu consilierii sovietici, mesagerii dorinței lui Stalin de a vedea desfăşurată în România o epurare similară cu cea din Cehoslovacia lui Gottwald. Rămîne astfel un subiect fascinant pentru analistul fenomenului stalinisî tranziția de la prima fază a epurărilor din "democrațiile populare", cînd victimele erau alese din rîndurile prezumitivilor "naționalişti burghezi", către stadiul ultim, dominat de obsesia anticosmopolită, cu accente direct pogromiste, a "părintelui popoarelor". Pătrăscanu, Gomulka, Rajk şi Kostov fuseseră selectați în epoca inițială a delirantului atac împotriva "devierii naționaliste" titoiste. După 1951, Stalin era tot mai convins că un imens complot imperialist-sionist amenința fundamentele socialismului şi că, prin urmare, partidele comuniste trebuie să se debaraseze de "balastul" virtualilor trădători, elemente oscilante, capitularde, ori direct duşmănoase, "strecurate în rîndurile partidului clasei muncitoare".
în pofida versiunii acreditate de Dej şi amicii săi la Plenara din decembrie 1961, este cazul să se releve caracterul real al evenimentelor din, primăvara anului 1952, anume implicarea directă a conducerii de la Kremlin în deznodămîntul luptei pentru putere din PMR. Cum am mai spus-o şi în alte rînduri, epurarea aşa-zişilor deviatori de dreapta, făcuți vinovați pentru toate aberațiile comise pînă la ora aceea, a fost rezultatul unei acerbe, chinuitoare lupte pentru putere între două fracțiuni integral devotate Kremlinului, şi nicidecum proba unei tendințe de "emancipare națională" profesată în secret de militanții cîndva activi în Centrul din închisori, înălțarea lui Chişinevschi în fruntea Departamentului de cadre al Comitetului Central, în urma înlăturării grupului Pauker-Luca-Georgescu, vorbeşte cît se poate de grăitor despre persistența filonului

stalinist, ca şi despre corelația directă dintre manevrele lui Dej şi interesele lui Stalin.
Primul dintre "deviatori" care era izbit de valul epurării a fost Vasile Luca. La Plenara Comitetului Central din 29 februarie - l martie 1952, Luca era somat să procedeze la o drastică "autocritică" în legătură cu "erorile" comise de Ministerul de Finanțe şi de Banca Națională în aplicarea reformei monetare din luna ianuarie. La aceeaşi furtunoasă şedință, Ana Pauker şi Teohari Georgescu erau acuzați de ceea ce limba împietrită a stalinismului defineşte drept "împăciuitorism", în urma Plenarei, o comisie condusă de Miron Constantinescu era însărcinată să studieze responsabilitățile individuale ale fiecăruia dintre acuzați. Trecuți prin şcoala Cominternului, Ana Pauker şi Vasile Luca ştiau prea bine că de la autocritică pînă la proces politic este doar un pas, astfel încît au preferat să adopte o postură relativ-ofensivă şi să-şi desfidă procurorii recrutați din rîndul foştilor adoratori fanatici, în luna martie, Vasile Luca

şi Teohari Georgescu îşi pierd posturile ministeriale, o mişcare care în chip evident nu s-ar fi putut produce fără consimţământul suzeranului de la Kremlin, între timp, comisii speciale de redactare de documente ideologice sînt convocate pentru întocmirea "materialelor" Plenarei din 26-27 mai în care întregul grup va fi anihilat din punct de vedere politic. Este şi aici de notat rolul consilierilor sovietici, şi în primul rînd al influentului Mitin, în ticluirea capetelor de acuzare împotriva liderilor căzuți în dizgrație. Plenara din mai avea să decidă excluderea lui Vasile Luca din partid şi trimiterea sa în fața Comisiei Controlului de partid. Nu după mult timp, Vasile Luca, orgoliosul sindicalist comunist al anilor treizeci, era azvîrlit în temnițele dictaturii staliniste la a cărei creare contribuise cu nestăvilită ardoare. La rîndul ei. Ana Pauker, cîndva considerată Passionaria comunismului românesc, era expulzată din Biroul Politic şi din Secretariat pentru culpa de a fi tolerat şi încurajat "devierea de dreapta" a lui Luca şi Georgescu. între alte păcate imputate Anei Pauker, textul Comunicatului Plenarei amintea opoziția față de procesul colectivizării agriculturii şi sprijinul acordat gospodăriilor țărăneşti particulare. Toți trei "deviatorii" erau considerați vinovați pentru eşecurile din politica economică, o stratagemă utilizată şi în alte țări comuniste împotriva fracțiunilor învinse. Un nou Birou Politic era ales la Plenara din mai, o echipă compusă prioritar din partizanii necondiționați ai

secretarului general. Alături de Dej, din Olimpul comunist făceau parte acum Alexandru Moghioroş, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Emil Bodnăraş, Petre Borilă şi Constantin Pîrvulescu. Urmaşul lui Teohari Georgescu la conducerea Ministerului de Interne, Alexandru Drăghici, era ales membru supleant al Biroului Politic. Aceeaşi poziție era acordată lui Dumitru Coliu şi lui Nicolae Ceauşescu, care intra pentru prima oară în organele supreme ale partidului, în acelaşi timp, se realegea Biroul Organizatoric al Comitetului Central, în care figurau Moghioroş, Apostol, Borilă, Chivu Stoica, Ana Pauker, Leonte Răutu, Gheorghe Florescu — pe atunci prim-secretar al UTM-ului —, Sorin Toma, redactorul-şef al Scînteii, Liuba Chişinevschi şi Nicolae Ceauşescu. Formulă politică tranzitorie, Biroul Organizatoric era, după puțin timp, practic, desființat.

Ana Pauker îşi pierdea orice poziție în Nomenklatură la 12 septembrie 1952, cînd era revocată din funcția de vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri, după ce la 5 iulie fusese eliberată din funcția de ministru de externe, lăsîndu-i locul fostului ambasador la Moscova, Simion Bughici. La 10 octombrie 1954, Vasile Luca era condamnat la moarte de tribunalul militar, sentința fiind însă comutată în închisoare pe viață. Fostul dictator economic comunist pierea la începutul anilor şaizeci, într-una din celulele fără număr ale mlaştinii concentraționare. Teohari Georgescu, după o perioadă de detenție, îşi redescoperea calificarea inițială de muncitor tipograf, fiind numit, după moartea lui Dej, director al întreprinderii "13 Decembrie". La Conferința Națională din 1972, Teohari Georgescu era ales membru supleant al Comitetului Central, efemer triumf asupra umbrei celili ce-i năruise cariera în urmă cu două decenii. Ana Pauker, veritabila forță motrice a aşa-zisei devieri de dreapta, se scufunda într-o existență marginal-vegetativă, urmărind cu stupoare succesivele schimbări la față

ale foştilor ei camarazi. Noi cariere se configurau în anul de grație 1952, patronate de Gheorghiu-Dej, sub imperiul ataşamentului indefectibil față de principiile de granit ale celui mai pur stalinism.
181

<titlu>Fariseism şi revoluție
însemnări despre rolul lui Iosif Chişinevschi
în istoria comunismului românesc</titlu>
Ideea de a scrie un eseu despre personajul numit Iosif Chişinevschi mi-a venit într-o primăvară, în aprilie, cînd ziarul New York Times publica un articol consacrat unei figuri în multe privințe similară. Era vorba de încetarea din viață a lui Jakub Berman, principalul ideolog al comunismului polonez în cea mai aprigă perioadă stalinistă, omul care între 1945 şi 1956 patronase şi orchestrase atîtea samavolnicii încît numele său devenise simbolul uneia dintre cele mai triste pagini din istoria contemporană a Poloniei. Biografia lui Berman nu era în chip esențial diferită de cea a altor "vedete" ale stalinismului est-european. Convins că adevărul sălăşluieşte la Kremlin, devotat cu trup şi suflet cauzei sovietice, Jakub Berman ilustra desăvîrşit degenerarea ideii internaționaliste, dezolanta absență a sentimentului justiției istorice în rîndurile unor formațiuni politice cu pretenții izbăvitoare. Revenind la Iosif Chişinevschi, să spunem că el a reprezentat un pilon al influenței sovietice în cadrul Partidului Comunist din România, că mai bine de un deceniu el a asigurat veriga de legătură între grupul hegemonie din PCR şi suzeranii de la Kremlin. Născut în 1905, în Basarabia, Iosif Chişinevschi-Roitman a jucat un rol fundamental în procesul de "bolşevizare", respectiv de stalinizare, a partidului comunist din România, în anii clandestinității. Spre deosebire de un Leonte Răutu, principalul său discipol după 23 august 1944, Chişinevschi era în cel mai bun caz un autodidact: născut într-o familie săracă, intrat în mişcarea comunistă încă din adolescență, el nu a avut nici măcar studiile liceale terminate. Vidul cultural era însă compensat, în cazul său, de o teribilă încredere în virtuțile educative ale sectei comuniste ilegale. Ignorînd şi detestînd veritabilele probleme intelectuale, străin de polemicile teoretice ale stîngii marxiste, Chişinevschi a venerat surogatele ideologice de proveniență stalinistă. Cartea sa de căpătîi era Problemele leninismului de Stalin, acel penibil catehism menit să ofere soluții rapide, lesne digerabile, unora dintre chestiunile cele mai spinoase ale teoriei revoluției. Mai tîrziu, după
182
publicarea Cursului scurt de istorie a partidului comunist (bolşevic), acea capodoperă a celor mai insolente falsificări ale trecutului. Chişinevschi nu va mai avea nevoie de nici o altă stea călăuzitoare în cîmpul doctrinei leniniste. Istoria culturii române, dramele trecutului țării în care trăia nu-l preocupau cîtuşi de puțin. Profesia sa era revoluția, iar metodologia acțiunii revoluționar-subversive fusese exemplar codificată, în opinia sa, de către "corifeul științei" de la Kremlin. Ar fi exagerat să se spună că Iosif Chişinevschi a cunoscut vreodată viața autentică a proletariatului românesc. Membru al partidului comunist din România începînd din 1928, el s-a sustras deliberat realității naționale, devenind un devotat funcționar al Cominternului, fiind aşadar stipendiat, asemeni altor cadre

comuniste, precum Ana Pauker sau Vasile Luca, de către centrul internaţional al expansiunii sovietice. Arestat în 1928, Chişinevschi dobîndeşte acele state de funcţiuni de care avea neapărată nevoie pentru ascensiunea în ierarhia comunistă. Eliberat în 1930, el pleacă la Moscova, unde, la sfîrşitul anului 1931, participă la lucrările celui de-al V-lea Congres al Partidului Comunist din România. Cu acel prilej, el dovedeşte suficient fler politic pentru a-i convinge pe patronii de la Comintern că pot miza pe el în viitoarele competiţii din minusculul partid comunist în care activa. Bela Kun şi Dmitri Manuilski, delegaţii Internaţionalei la Congresul al V-lea, vor susţine alegerea lui Chişinevschi în organele de conducere ale partidului. Proaspăt promovatul membru al Comitetului Central va rămîne pentru un timp în URSS, unde va deveni "student" al şcolii Leniniste, în fapt principalul centru de îndoctrinare stalinistă al Cominternului. Aceasta va fi unica sursă de formare spirituală a celui care, dupC23 august 1944, va dirija despotic destinele culturii româneşti şi va contribui în chip decisiv la pălmuirea şi siluirea valorilor naţionale. Anii petrecuţi la şcoala Leninistă îl vor iniţia pe Chişinevschi în labirinturile de intrigi şi manopere ale Bizanţului roşu, vor mobiliza potenţialul său distructiv, îl vor convinge aşadar de avantajele oportunismului celui mai venal. Mai mult, în acea perioadă, viitorul dictator al culturii române va înţelege funcţia determinantă a poliţiei politice într-un sistem totalitar, şi va începe să colaboreze cu oculta instituţie numită, pe atunci, NKVD. Este bine să notăm acest simptomatic detaliu: spre deosebire de Ana Pauker, Teohari Georgescu ori Vasile Luca, Iosif Chişinevschi a deţinut legături personale în aparatul de represiune sovietic, a fost efectiv agentul poliţiei

secrete sovietice infiltrat în grupul diriguitor al comunismului românesc. Firește, ceilalți militanți mai sus pomeniți nu erau mai puțin înfeudați Kremlinului, dar ei nu deveniseră practic agenți direcți ai NKVD-ului, rolul lor era de a întreține legenda vocației proletare a partidului comunist, înarmat cu indicațiile primite la Moscova, Iosif Chișinevschi revine în România, unde participă la reorganizarea nucleului de agitație și propagandă (agitprop) al anemicului partid comunist. Ambițiile sale creșteau galopant, pe măsură ce partidul devenea din ce în ce mai izolat. Cariera lui Chișinevschi în PCR a fost probabil proba cea mai frapantă a demisiei patriotice a acestui partid, argumentul cel mai izbitor al absenței rădăcinilor reale în clasa muncitoare reală. Pedagogia moscovită, cursurile primite de la Manuilski și laroslavski, dădeau însă roade în spațiul închis al sectei comuniste. Chișinevschi se dovedește un maestru al manipulărilor, excelează în arta intrigilor meschine și calomniilor otrăvite, simulează o principialitate cristalină și-și croiește rapid calea spre vîrful piramidei comuniste. Arestat din nou în 1933, eliberat în 1936, el este integrat în Secretariatul Comitetului Central și devine responsabilul organizației București a PCR. în această funcție, jucînd alternativ cartea mărinimiei și a intransigenței, el se străduiește să-și încropească un cerc de aliați, să stabilească o serie de contacte politice de lungă durată. Se poate afirma că în acei ani, în spațiul tenebros al conspirației comuniste, s-au pus bazele colaborării între Iosif Chișinevschi și cei care îl vor sprijini ulterior în operația de demolare a culturii naționale. Pe unii îi recrutase la Doftana,

pe alții îi descoperise în fața închisorilor, însă criteriul de selecție era acelaşi: arivismul, pofta de putere, debilitatea culturală. Să amintim aici numele unor personaje precum Leonte Răutu, Sorin Toma, Alexandru Buican Nicolae Moraru, Ofelia Manole, toți aceşti sfertodocți care vor alcătui nucleul secției de propagandă a partidului după 1944. Să pomenim apoi numele fanaticilor de tipul Mihail Roller sau al carieriştilor de genul Eduard Mezincescu, fără a-i uita desigur pe pseudo-romanticii dispuşi la toate compromisurile, Popescu-Doreanu, Constanța Crăciun sau George Macovescu. Acesta era specia umană pe care se va bizui ulterior Chişinevschi atunci cînd va avea, în fine, prilejul să se răzbune pe o cultură pe care nu o cunoştea şi nu o putea pricepe. Furia agramatului, spre a relua o expresie a lui Zaharia Stancu, se coaliza cu veleitățile impotenței intelectuale, cu setea de parvenire şi cu mizeria etică a unor fanatici

înstrăinați de valorile spiritului. Era ceva macabru şi pervers în pornirea acelor oameni de a anihila esența umanişti a culturii, în îndîrjirea cu care atacau fireasca structură a lumii ideilor.

în 1940, Chişinevschi este reconfirmat membru al CC-ului, poziție marcantă pe care va şti să o speculeze, în cadrul luptelor intestine care vor devora partidul în anii războiului. Navigînd precaut între grupul lui Gheorghiu-Dej şi cel al lui Ştefan Foriş, Iosif Chişinevschi a reuşit să joace un rol capital în deznodămîntul dramei din partid. Spre deosebire de alți membri evrei ai Comitetului Central, el nu va fi deportat în Transnistria, rămînînd în lagărul de la Tîrgu-Jiu şi devenind, îndeosebi după 1942, unul dintre cei mai apropiați acoliți ai lui Dej. Convins că victoria în lupta pentru putere aparține grupului lui Dej, Chişinevschi va participa intens la urzirea complotului care va culmina prin eliminarea şi apoi asasinarea lui Ştefan Foriş. Din perioada detenției la Tîrgu-Jiu datau legăturile de cordială amiciție între Iosif Chişinevschi şi echipa lui Dej, în rîndurile căreia se remarcaseră Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici ş.a. Cuvintele de ocară pe care aceşti oameni le vor utiliza împotriva lui Chişinevschi şi Miron Constantinescu în 1957-l958 şi apoi, mai vehement, în 1961,-nu veneau din partea unor inocenți, ci, cum cred că nu mai este cazul să accentuăm, din partea unor vechi şi verificați complici întru intrigi şi aranjamente de culise.

După 23 august 1944, Chişinevschi devine membru al Biroului Politic, joacă un rol crucial în acțiunea de rusificare a culturii române, este unul dintre artizanii politicii anticulturale care a văduvit spiritualitatea națională de unii dintre cei mai de seamă exponenți. Secretar al Comitetului Central, el este omul lui Stalin în conducerea comunistă românească, uneltitorul de profesie, iezuitic şi mieros în față, întotdeauna cu stiletul ascuns sub mînecă. Ordinele primite de la Kremlin reprezentau evanghelia acestui personaj: fără nici o reținere, fără nici o şovăire, el lovea în oricine i se indica să lovească. Dej înțelesese prea bine acest lucru, şi tocmai din acest motiv s-a străduit să-l atragă pe Chişinevschi de partea sa în lupta împotriva lui Lucrețiu Pătrăşcanu. mai întîi, precum şi mai tîrziu în doborîrea grupului Pauker-Luca-Georgescu, în 1952.

între timp, soția lui, Liuba Chişinevschi, al cărei nume de familie îl preluase după 1944, devenea şi ea membru al Comitetului Central, vicepreşedinte a Comisiei Controlului de Partid, adjuncta lui Gheorghe

185
Apostol în fruntea Consiliului Central al Sindicatelor şi vicepreşedinte al prezidiului Marii Adunări Naţionale. Cuplul Chişinevschi îşi întindea astfel tentaculele în cele mai diverse domenii ale vieţii politice şi sociale, Iosif Chişinevschi participă la Conferinţa de întemeiere a Cominformului, ţinută în Polonia în septembrie 1947. este prezent la toate convorbirile importante desfăşurate cu emisarii sovietici şi cu delegaţiile altor state satelizate. Responsabil al muncii de îndoctrinare, el capătă şi alte notabile atribuţiuni, între care coordonarea relaţiilor internaţionale ale PMR şi supravegherea politicii de cadre a partidului. Moartea lui Stalin şi debutul "dezgheţului" în URSS îl vor face pe versatul oportunist să perceapă din timp urgenţa de a sări în altă barcă. Nici o secundă debusolat, pariind mereu pe cartea sovietică, Iosif Chişinevschi va încerca să-l submineze pe Dej şi să susţină promovarea lui Miron Constantinescu în fruntea PMR după Congresul al XX-lea al PCUS în februarie 1956. Nu am răgazul să desciu aici toate tribulaţiile care au dus la eşecul acestei conspiraţii, dar ţin să relev "talentul" lui Chişinevschi de a se adapta cameleonic celor mai ameţitoare viraje survenite în linia Kremlinului. De data aceasta, însă Dej îl întrecuse în abilitate şi fariseism, făcîndu-l pe Chişinevschi să simtă pe propria-i piele, că ucenicul îşi depăşise magistrul întru tertipuri şi infamie. Plenara din iunie 1957 va consfinţi prăbuşirea agentului cominternist din Biroul Politic, iar apoi, în noiembrie-decembrie 1961, ca într-un acces de defulare colectivă, foşti camarazi nu vor ezita să-l umilească în chip nu mai puţin sadic decît îi plăcuse lui cîndva să acţioneze în numele aceleiaşi cauze. Dej, Ceauşescu, Maurer, Răutu, Borilă, Moghioroş, Sencovici, Valter Roman, toţi îşi vor vărsa năduful împotriva celui pe care cîndva, tot ei, îl celebraseră drept "creierul partidului". Nu după mult timp, Iosif Chişinevschi, devenit între timp servilul director al Combinatului Poligrafic "Casa Scînteii", încetă din viaţă la Spitalul "Elias", fără a fi onorat de vreun necrolog, cît de modest, în paginile presei pe care o sufocase pînă în 1957.
După moartea lui Dej, în martie 1965, noul secretar general va decide strămutarea rămăşiţelor pămînteşti ale unor ilegalişti la Monumentul din Parcul Libertăţii, între aceştia, figura şi Iosif Chişinevschi, omul pe care, în aprilie 1968, Nicolae Ceauşescu îl va înfiera încă o dată, fără nici o urmă de echivoc, drept coautorul, împreună cu Drăghici şi Gheorghiu-Dej, al asasinării lui Lucreţiu Pătrăşcanu. •
186
<titlu>Valter Roman sau gustul amar al conformismului
Valter Roman a fost una dintre personalităţile cele mai interesante pe care le-a generat comunismul românesc. Biografia sa merită indiscutabil o analiză detaliată, cu atît mai mult cu cît ea s-a intersectat nu de puţine ori cu marile drame politice şi intelectuale ale acestui veac. Valter Roman nu a fost un martor impasibil al frămîntărilor epocii în care a trăit, ci dimpotrivă şi-a făcut un titlu de glorie din implicare şi pasiune, din devotamentul pentru ceea ce el şi alţi membri ai generaţiei sale au identificat drept spiritul revoluţionar, într-o epocă în care comunismul românesc se consacră unei chinuitoare operaţii de rescriere a propriei sale istorii, cînd scribi cinici manipulează trecutul, în conformitate cu ultimele indicaţii ale secţiei de propagandă, este mai mult decît necesar excursul

critico-isioric facilitat de analiza unor biografii precum cea a lui Valter Roman. Nu este vorba nicicum de idealizarea caracterului acestui militant revoluționar, ori de o inutilă operație de contrapunere a unei generații, cea a comuniștilor din ilegalitate, celei care i-a urmat și care se află actualmente la conducerea țării. Succesivele generații comuniste au împărtășit aceeași orbire istorică, s-au hrănit cu mituri similare, au gustat cu aceeași voluptate din fructul otrăvit al puterii absolute, în România, ca și în alte țări comuniste, conflictele între succesivele elite au fost inspirate de rațiuni extrem de pragmatice, iar nu de cine știe ce nobile considerente principiale. Nu este deci loc pentru absolvirea nimănui întrucît, într-un fel sau altul, fiecare militant, indiferent de rang. a fost sau este complicele dictaturii, a profitat de privilegiile oferite de sistem. Ceea ce nu înseamnă că responsabilitățile au fost sau sînt egale, ori că nu putem distinge între diverse grade de umilință și oportunism. Mai mult. a medita în marginea biografiei lui Valter Roman ne permite să discriminăm mai bine între impostura bine remunerată și un anumit tip de naivitate utopică, caracteristic în genere pentru acei militanți ce refuză să-și abandoneze crezul de tinerețe și se obstinează sa-și cultive vechile obsesii revoluționare. A doua specie este formată din oameni care au aderat la comunism din rațiuni etice și intelectuale, în vreme ce prima, mai prosperă ca oricînd. a știut să parieze pe "calul cîștigător". a făcut din conformism condiția sa de existență.
187

Prin biografie și formație, Valter Roman a făcut parte dintr-un grup uman care a urmat cu nestrămutată credință strategia revoluționară de inspirație sovietică. Născut în urmă cu șapte decenii la Oradea, vlăstar al unei familii înstărite, tînărul Ernest Neulander, ulterior cunoscut sub numele de Valter Roman, s-a raliat cu forța fanatismelor juvenile mișcării comuniste din România. Student mai întîi la București, apoi la Brno, în Cehoslovacia, Valter Roman a devenit rapid o vedetă a aparatului de propagandă și agitație al partidului comunist. Intr-o perioadă în care deficitul de intelectuali făcea ravagii în rîndurile acestei formațiuni politice marginale, cînd feluriții instructori de formulă spirituală pur stalinistă începeau să-și spună cuvîntul în PCR, Valter Roman a fost unul dintre puținii activiști capabili să elaboreze un text teoretic. Fără a fi o sursă de lumină, scrise adeseori într-un limbaj poticnit și totalmente indigest, articolele sale din anii 1935-l937 depășeau incontestabil nivelul lamentabil al prozei de partid, aflată de-acum sub controlul lui Leonte Răutu. Articolele scrise de Roman pentru presa de orientare comunistă sugerează o personalitate intelectuală contradictorie, fascinată de dezvoltările culturale și politice din Occident și dominată de ideile unui materialism istoric mai puțin primitiv decît cel ce avea să fie ulterior codificat de Stalin. Spre deosebire de un Răutu sau de un Chișinevschi, Valter Roman îl citise pe Buharin și nu ignora marile surse ale marxismului occidental. Timpurile erau însă tulburi, opoziția antifascistă cerea renunțarea la îndoielile subiective, și nu mulți erau cei care îndrăzneau să sfideze consensul monolitic al stalinismului. Trebuie amintit aici numele distinsului sociolog și critic literar Lucien Goldmann, exclus din PCR, în perioada infamelor procese de la Moscova din anii

1937-l938, tocmai datorită poziției de neechivocă blamare a înscenărilor staliniste. Acest tip de curaj politic şi moral nu l-a caracterizat niciodată pe Roman. Tînărul inginer comunist"-a continuat să creadă cu îndîrjire în miturile staliniste, s-a proiectat în universul fantasmatic al unui internaționalism perfect manipulat de Kremlin. Spunînd acest lucru, nu vreau să pun la îndoială o anumită onestitate subiectivă, o anumită vocație altruistă pe care Kremlinul a ştiut atît de bine să o exploateze. Memoriile lui Arthur Koestler descriu remarcabil procesul de autosugestionare al intelectualilor comunişti, în anii rezistenței antifasciste, substituirea rațiunii prin credință, geneza unui fanatism ruinător şi manipularea

iezuitică a celor mai generoase pasiuni. Ceea ce un Koestler sau un Orwell aveau să descopere cu oroare în Spania războiului civil, germenii totalitarismului stalinist în experimentul republican, era din nefericire un spațiu problematic ignorat de Valter Roman.
Războiul din Spania a inspirat o literatură de o colosală complexitate, a devenit o temă centrală de dezbatere a stîngii pînă în zilele noastre. Ofițer în cadrul Brigăzilor Internaționale, expert în chestiuni de artilerie, Valter Roman a devenit unul dintre cei mai influenți comunişti români activi în acel creuzet al "romantismului" cominternist. Cariera sa politică începea să se configureze, cu atît mai mult cu cît studiile sale tehnice îi asigurau o netă superioritate în raport cu asemenea birocrați stalinişti ca Gheorghe Stoica sau Petre Borilă. Maiorul Valter Roman a reuşit să intre în contact scris cu Nicolae Titulescu, să întîlnească o mulțime de personalități ale culturii occidentale, figuri ale stîngii care se raliaseră cauzei Republicii Spaniole. Ascensiunea politico-militară fulgerătoare, speranțele legate de victoria cauzei republicane, un orgoliu ce avea să se dezvolte vertiginos în anii ce vor urma, toate acestea l-au făcut pe Valter Roman să închidă ochii în fața alarmantelor fenomene de teroare polițienească organizată de c insilierii sovietici în Spania cu sprijinul neprecupețit al stalinиştilor autohtoni. Sînt lucruri pe care le cunoaşte astăzi orice persoană bine informată, oricine este gata să aleagă partea adevărului împotriva minciunii totalitare. George Orwell a imortalizat lupta trotskiştilor din Catalonia împotriva aparatului de represiune stalinist, a adus un superb omagiu celor care au căzut victimile primului experiment istoric al "democrației populare". Despre aceste episoade sîngeroase nu vorbeşte nici Ilya Ehrenburg în ale sale memorii, nici Valter Roman în Cavalerii speranței, nici Eugen Barbu în Incognito. Si totuşi este azi o certitudine faptul că în Spania s-a testat modelul politico-social ce avea să fie impus popoarelor Europei Răsăritene în urma celui de-al II-lea război mondial. Pe pămîntul devastat al Spaniei, Cominternul şi NKVD-ul au făcut tot posibilul pentru construcția unei infrastructuri teroriste întru totul similară cu cea care monopolizase puterea în Uniunea Sovietică.
Nu avem nici spațiul pentru o digresiune asupra psihologiei romantismului revoluționar, asupra formelor consteraante ale orbirii şi autoînşelării militanților comunişti în acest secol. Cazul Valter Roman are o semnificație simbolică, din acest punct de vedere: pregătit intelectual

pentru a lua măsura derutantelor fenomene la care asista ori era implicat.

Roman a preferat să se complacă în iluzii şi aşteptări sectar-mesianice. După înfrîngerea Republicii Spaniole, prizonier mai mult ca oricînd al dogmelor marxist-staliniste. Valter Roman avea să emigreze în U.R.S.S.. după un scurt interludiu pe teritoriul Franței. Era logic şi previzibil faptul că Roman, ca şi atîția alți comunişti români sau de pe alte meridiane, au decis să aleagă Uniunea Sovietică drept pământ de azil la ceasul expansiunii fasciste, în viziunea militanților staliniști. Rusia Sovietică era simbolul suprem al libertății, bastionul demnității umane. Nu spusese oare Stalin că atitudinea față de Uniunea Sovietică este piatra de încercare a internaționalismului proletar? Puțin mai conta, în atari condiții, faptul că Stalin ajunsese la semnarea abjectului pact cuHitlerîn august 1939. că mii şi mii de comunişti fuseseră ucişi în timpul Marii Terori, că dictatorul bolşevic înțelesese să expulzeze în Germania nazistă sute de revoluționari care se refugiaseră în "patria socialismului biruitor". Credința poate urni munții după cum poate paraliza şi mințile cele mai agere, în pofida evidențelor, încrezător exclusiv în adevărul revelat al dogmei staliniste. Valter Roman va continua să servească interesele unui partid comunist înfeudat Kremlinului în proporție de sută la sută. Aflat în relații cordiale cu Ana Pauker şi Vasile Luca. beneficiar al simpatiei unui Palmiro Togliatti. pe care îl cunoscuse încă din Spania. Valter Roman a devenit directorul postului de radio "România Liberă", principalul megafon al P.C.R. în anii războiului. Eminența cenuşie a propagandei comuniste în emigrație era. desigur Leonte Răutu. şeful redacției române de la Radio-Moscova, ceea ce nu ştirbeşte cu nimic rolul lui Valter Roman. După 1943, alături de Ana Pauker. Vasile Luca. Dumitru Petrescu. Gheorghe Stoica. Petre Borilă. Constantin Doncea. Mihai Burca s.a.. Valter Roman va fi unul dintre organizatorii faimoasei divizii "Tudor Vladimirescu", formată din prizonierii români aflați pe teritoriul Uniunii Sovietice. Revenit în țară după război. Roman va fi încadrat în armata română devenind în foarte scurt timp general şi apoi şef al Marelui Stat Major.

în perioada postbelică Roman va reuşi să intre în grațiile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej fiind numit Ministru al Poştelor şi Telecomunicațiilor. Declanşarea noului val de teroare stalinistă în "democrațiile populare" după ruptura cu Iugoslavia, procesul Rajk din Ungaria ca şi procesul

Kostov din Bulgaria îl vor pune pe Valter Roman într-o postură extrem de delicată. Se ştie că nu puțini dintre liderii comuniştilor iugoslavi fuseseră voluntari în cadrul Brigăzilor Internaționale din Spania. Mai mult, Lăszlo Rajk. principalul acuzat în cadrul monstruoasei înscenări judiciare de la Budapesta fusese el însuşi o personalitate marcantă a BYigăzilor Internaționale, în această conjunctură imposibilă. Valter Roman avea să devină o țintă predilectă de atac pentru vînătorii de vrăjitoare de la Bucureşti. Suspectat de Ana Pauker pentru relațiile de amiciție întreținute cu diverşi lideri iugoslavi ca şi Lăszlo Rajk, Valter Roman va cunoaşte supliciul domiciliului forțat şi al anchetelor de partid din anii 50. în prefața cărții sale de memorii, publicată după moartea lui Dej, Roman va avea cuvinte de mulțumire pentru Ion Gh. Maurer, alt militant al P.C.R. căzut victimă suspiciunilor grupului Pauker-Luca. Prăbuşirea acestui grup în 1952, revenirea în conducerea P.C.R. a lui Maurer, treptata despărțire de

Moscova operată de Gheorghiu-Dej după 1962, vor fi elemente ce vor favoriza revenirea pe orbita politicii comuniste a lui Valter Roman. După 1953, el va fi numit preşedinte al fantomaticei Societăţi pentru răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifio • şi profesor de socialism ştiinţific la Institutul Politehnic din Bucure .ti. Nu după mult timp Roman va fi numit Director al Editurii Politice, post care în ierarhia comunistă echivalează oarecum cu cel de şef de secţie la Comitetul Central. Fără a fi membru al Comitetului Central sub Dej, Valter Roman va face figură de vedetă în cadrul celebrei Plenare din noiembrie-decembrie 1961, cînd, într-un elan apologetic fără egal, va lansa formula de tristă memorie: "Graţie tovarăşului Gheorghiu-Dej, partidul nostru nu are de reabilitat pe nimeni post-mortem". în aceeaşi perioadă Roman joacă rolul de legătură a conducerii P.C.R. cu liderii comunişti spanioli Dolores Ibarruri şi Santiago Carillo. In volumul de memorii Singura cale, Dolores Ibarruri va găsi cuvinte de simpatie pentru Valter Roman, ca şi pentru alţi militanţi comunişti români. Căderea din anii '50 se pare că i-a educat lui Valter Roman o teribilă capacitate adaptativă, un gust al echilibristicii politice şi conformismului bine deghizat. Vorbitor de limba maghiară, Roman va fi alături de Dej în cadrul vizitelor secrete făcute în Ungaria în perioada revoluţiei din 1956. Pe de altă parte, doctrinar marxist el însuşi, Roman va fi însărcinat de conducerea P.C.R. să-l viziteze pe cunoscutul filosof Georg Lukacs, în timpul cînd acesta, ca fost membru al Guvernului Imre
191

Nagy, se afla în domiciliu forţat în România. Luările de cuvînt şi articolele publicate de Roman au fost însă departe de a impune imaginea unui gînditor independent, sincer interesat să contribuie la reconsiderarea experienţei istorice a socialismului de tip sovietic. Dimpotrivă, consecvent cu opţiunile sale de tinereţe, frustrat însă de alibiul ignoranţei, Valter Roman s-a menţinut asiduu propagator al doctrinei marxist-leniniste, a refuzat să interiorizeze lecţiile unor marxişti occidentali sau ale unor militanţi dezabuzaţi precum Robert Havemann sau Milo van Djilas. Ferindu-se de implicarea în chestiuni intelectuale pe muchie de cuţit, el va decide să se consacre tematicii aparent "neutre" a revoluţiei ştiinţifice şi tehnice, subiect pe marginea căruia a publicat o seamă de studii adeseori redundante.
Un virtuoz al transformărilor politice, Roman va şti să celebreze gîndirea succesorului lui Gheorghiu-Dej. într-un discurs la Academia R.S.R. în 1966, directorul Editurii Politice îi va mulţumi lui Nicolae Ceauşescu pentru descătuşarea imaginaţiei ştiinţifice româneşti, ameninţată să se sufoce datorită "cosmopolitismului" preconizat de Gheorghiu-Dej în ultimii săi ani de viaţă. Pe aceeaşi linie a anihilării propriei coloane vertebrale, el va figura printre cei ce vor înălţa imnuri de slavă în timpul Plenarei din aprile 1968, denunţînd cu entuziasm ceea ce adorase în urmă cu trei ani. Membru al Comitetului Central după Congresul al IX-lea (iulie 1965), Roman va face parte din acest eşalon pînă în ultima sa clipă, servind, mai mult sau mai puţin încîntat, politica ideologică a conducerii P.C.R. Pînă în ultima zi, Valter Roman şi-a reprimat îndoielile, şi-a îndeplinit, cu sau tară fervoare, ceea ce-şi , închipuia că reprezintă datoria lui. Nu trebuie uitat că ne referim la un om

dotat cu o inteligență remarcabilă, şi că prin urmare adeziunea necondiționată ținea de un calcul lucid, de luare în seamă a tuturor elementelor jocului politic. Concesiv şi conciliator în situațiile conflictuale, Roman a ştiut să utilizeze Editura Politică şi creditul său personal pentru publicarea în limba română e unor notabile lucrări de filosofic a ştiinței sau de estetică datorate unor gînditori de renume ai lumii contemporane.
într-un timp în care nimeni nu mai poate nutri convingeri comuniste fără să fie bănuit fie de rea credință, fie de stupiditate, Valter Roman şi-a jucat rolul cu întreaga voluptate a unui maestru al supraviețuirii politice.

Umilit în cadrul unor penibile discuții de la Editura Politică, în anii 1967-l968, conştient că este mai degrabă tolerat decît un făuritor de politică, Valter Roman s-a complăcut să participe chiar periferial la jocul puterii, şi-a amînat mustrările de conştiință şi şi-a anulat pornirile romantice. Orgoliosul birocrat de la Editura Politică avea prea puțin de-a face cu tînărul intelectual ce decisese să-şi rişte viața într-o aventură istorică absolută, de dragul acelei "iluzii lirice" despre care vorbea cîndva Andre Malraux. Rătăcit printre profesioniştii carierei, înstrăinat de propriile visuri şi amintiri, Valter Roman a încarnat întreaga tensiune a speranțelor trădate, falimentul exaltatei utopii marxiste venerată de atîția intelectuali de stînga în acest secol, în sălile în care răsunau uralele prefabricate şi osanalele pe bandă de magnetofon, Valter Roman va fi simțit întreaga tristețe a iluziilor pierdute, insuportabila povară a unui trecut dureros de absurd, iar atunci cînd lua cuvîntul, cînd intra şi el în joc, încă o dată dedublat, încă o dată amăgit, nu putea să nu simtă, în toate fibrele ființei sale, gustul amar al conformismului.
(Text transmis la Radio Europa Liberă în 1983)
<titlu>P.S. Epilog la un text incomod
, Părinții mei luptaseră şi ei în Spania, participaseră la dramele (ne ,'rozele?) emigrației cominterniste şi îmi povestiseră cîte ceva despre acele permanente lupte intestine care au fost blestemul tuturor sectelor comuniste în acest secol. Mă interesase enorm profilul intelectual al unui om ca Valter Roman, intelectual real, poliglot, format într-o universitate centrp-europeană de primă mărime, apropiat de unele dintre cele mai faimoase figuri ale Cominternului. Ştiam astfel că în timpul războiului, la Moscova, Roman fusese direct implicat în constituirea Centrului din emigrație al PCR (condus de Ana Pauker, Vasile Luca, Leonte Răutu, Dumitru Coliu, Gheorghe Stoica şi Petre Borilă), că dirijase postul de radio al Cominternului şi că. odată revenit în țară, jucase un rol esențial în anturajul lui Gheorghiu-Dej. Ştiam, de asemenea, că în timpul epurărilor din 1949-l953, cînd Stalin decisese să se debaraseze de toți potențialii titoişti din statele satelizate, Roman se aflase sub domiciliu forțat, la un pas de arestare, îmi amintesc de discuțiile purtate cu Ilca Melinescu,

cîndva redactor-şef al Editurii PCR, care mi-a vorbit despre izolarea extraordinară în care s-a aflat stigmatizatul Valter Roman, despre zvonurile referitoare la ancheta inițiată împotriva sa, ca şi a altor foşti voluntari din Spania si luptători din maquis-ul rezistenței franceze, din

ordinul sau cu directa binecuvîntare a Anei Pauker. Pe de altă parte, ştiam că atunci cînd tatăl meu a fost exclus din partid, în 1960, într-o şedinţă condusă de Paul Niculescu-Mizil, pe atunci mîna dreaptă a lui Leonte Răutu la direcţia propagandei şi culturii, Valter Roman se eschivase de la un ignobil atac împotriva vechiului său camarad. Şi totuşi, cum aş putea şterge din memorie penibila scenă din 1963 cînd, în parcul din faţa unui anumit spital bucureşean. Roman a trecut indiferent, fără a schiţa măcar umbra unui salut, prin faţa tatălui meu, victimă a unui recent infarct: era în acea simulată ignorare ceva profund ofensant, nu pentru mine, fireşte, ci pentru un om azvîrlit de propriii săi amici la marginea societăţii, condamnat la un statut de paria pe care atitudini precum cea a lui Roman îl făceau şi mai greu suportabil, îmi amintesc, în egală măsură, clipele cînd, periculos de precoce, mă adînceam în lectura pseudo-documentelor istorice ale "Scînteii", inclusiv acele teribile reglări de conturi care au urmat Congresului al XXII-lea al PCUS şi lansării celei de-a doua mari campanii de destalinizare de către Nikita Hruşciov. Aveam numai zece ani, dar înţelesesem că lumea va arăta diferit odată cu expulzarea mumiei lui Stalin din Mauzoleu. La Plenara CC al PMR din Noiembrie-Decembrie 1961, cînd Dej a deci să-şi legitimeze supremaţia în partid printr-o abjectă şi absolut fantasmagorică rescriere a istoriei partidului - cum scria Ghiţă lonescu în a sa "History of Romanian Communism". s-a realizat atunci o extraordinară diversiune - puţini au fost mai eficienţi decît Roman în a-l servi pe primul secretar în această direcţie. Am recitit în urmă cu doi ani în arhivele Europei Libere, la Mtinchen, documentul acelui conclav al noii ortodoxii "neaoşist-revoluţionare" '•- cuvîntul de ordine era "horribile dictu", "prin noi înşine"! - şi am redescoperit cuvîntarea lui Roman, adevărată mostră de iezuitism politic şi de retorică bizantin-stalinistă. Nu vreau să spun că Valter Roman a fost printre cei mai importanţi membri ai echipei lui Dej. ci doar că. graţie culturii sale neobişnuite printre potentaţii comunişti români, cuvintele sale atîrnau mai greu decît ale unor simpli roboţi ai birocraţiei. Mai exact definit rolul său. departe de a fi fost acela al unui figurant pe scena puterii, a constat în a dota această putere cu o

autoimagine mai puţin ridicolă, oricum mai puţin vulnerabilă şi discutabilă decît aceea din vulgarele broşuri ale imbecilizantului învăţămînt de partid.

După ani de zile, citindu-l pe Isaac Deutscher, biograful lui Trotsky şi al lui Stalin, am dat de un eseu care mi-a oferit un număr de sugestii pentru înţelegerea psihologiei generaţiei revoluţionare centro-europene mobilizată de miturile staliniste. Asemeni lui Vincent Adriano, ministrul comunist din imaginara Polrugarie, Valter Roman a aderat la marxism cu o febrilitate de factură mistică (similititudinea dintre Roman şi Adriano a fost notată şi de Vladimir Socor într-un excelent studiu publicat cîndva de secţia de cercetare a Europei Libere). Era vorba de un extaz raţionalizat camuflat de frazeologia dialecticii materialiste, însă nu mai puţin opac la semnalele realităţii decît comportamentul anumitor comunităţi de iluminaţi. Trezirea din acest somnambulism politic şi moral a fost întotdeauna un moment traumatic, pe care nu mulţi au fost capabili să-l traverseze cu onoare şi calm. în cazul lui Roman, participarea sa directă la resurecţia stalinismului în varianta ceausistă, tentativa de a respectabiHza

mafia politică bucureşteană şi de a-i atribui lui Ceauşescu însemnele unui internaţionalism pe cît de vociferant pe atît de găunos, făcea proba unei abdicări morale definitive, în total contrast cu eforturile sale de a publica un număr de cărţi remarcabile de filosofia istoriei şi a ştiinţei, Valter Roman a continuat să participe la corul adulării unui om pe care avea toate datele istorice şi persoanele pentru a-l detesta şi dispreţui. Aceste lucruri trebuie subliniate şi astăzi, cînd unii încearcă, din raţiuni prea limpezi pentru a necesita vreo explicaţie suplimentară, să construiască legenda unui Valter Roman ostil totalitarismului, "militant al stîngii antistaliniste europene". Trăieşte încă la Budapesta Miklos Vasarhely, exilat împreună cu Imre Nagy în România după înfrîngerea revoluţiei maghiare din 1956 şi care poate oferi suficiente informaţii despre rolul lui Roman în anchetarea ceior care au fost cu adevărat exponenţii unui antistalinism eroic şi intransigent. L-am întîlnit pe Vasarhely anul trecut la Washington şi am aflat nebăuinte detalii despre "colaborarea" dintre anumiţi activişti ai PMR,între care şi Valter Roman, şi organele de anchetă sovietice aflate sub comanda generalului Ivan Serov, pe atunci şeful KGB-ului. Acum, cînd se încearcă completa obliterare a conştiinţei istorice, cînd mai bine de patru decenii de comunism sînt puse între parantezele unei uitări mioape,

conjuncturiste şi stingheritor de manipulative, a reflecta asupra unor atari biografii ţine de o elementară obligaţie civică; tot astfel cum polonezii şi maghiarii nu au putut ieşi din comunism fără a înţelege mai întîi resorturile manifeste şi latente, vizibile şi invizibile ale acestei ordini sociale, nici românii nu vor putea avansa în conştiinţa libertăţii, nu vor scăpa de mituri degradante şi anxietăţi paralizante fără a-şi asuma trecutul, fără a-i identifica punctele nodale, încrengăturile secrete, înlănţuirile de pasiuni subterane, orgolii, sentimente şi resentimente care, mai mult decît orice determinism impersonal, explică deopotrivă succesul şi falimentul comunismului.
La vremea scrierii şi transmiterii acestui text, m-am trezit asediat cu cele mai bizare reproşuri. Pentru unii, însăşi referinţa la numele originar al lui Valter Roman ar fi putut servi drept argument unui antisemitism totdeauna gata să-şi justifice obsesiile prin utilizarea perversă a unor argumente istorice scoase din context. Cu alte cuvinte, a aminti originea etnică a unor militanţi comunişti ar însemna a sprijini teza responsabilităii colective a unor grupuri etnice pentru ororile totalitare. Personal, resping acest argument ca insidios şi contraproductiv: stalinismul nu s-a datorat în nici un fel unor acţiuni şi interese strict individuale, ci a reprezentat triumful unui model bazat pe înregimentarea fanatică, obedienţă oarbă şi voluntarism extremist-utopic. Rolul unor personalităţi în consolidarea acestui sistem trebuie privit în acest cadru comprehensiv şi nicidecum în relaţie cu valorile grupului etnic ori social din care proveneau. Pe de altă parte, a ascunde originea lor îmi pare a ţine de un anumit complex de inferioritate, de un bizar şi în fond absurd refuz al propriei identităţi. Oricum, în treacăt fie spus, numai agramaţii istorici şi xenobofii incurabili pot opera cu asemenea clişee: a încerca să-i convingem că, vorba lui Czeslaw Milosz, nu există nici un mister rasial în adeziunea unor membri ai minorităţilor etnice la comunism ar fi o inutilă pierdere de vreme.

Pentru ei, oricum, doar suprafețele contează, iar esențele le sînt prin definiție inaccesibile, în plus, etnocentrismul ascunde de cele mai multe ori un antiintelectualism şi antioccidentalism pe care sper să le analizez cu altă ocazie, cazul mişcării Pamiat din Uniunea Sovietică, cu al ei furibund antisemitism, fiind mai mult decît elocvent în această privință: toate monstruozitățile ultimelor şapte decenii sînt atribuite evreilor, care au ştiut întotdeauna să se folosească de ambițiile şi stupiditatea intelligentsiei

liberale. Gorbaciov însuşi este astfel descris drept sclavul conspirației "iudeo-masonice" menită să submineze gloriosul imperiu lăsat moştenire de "adevăratul patriot" care a fost Stalin. Soluția reprezintă un masiv pogrom antisemit şi antiliberal, restaurarea unei ordini imperiale autocratică, dogmatică şi militaristă.
Alt reproş cu care m-am întîlnit după difuzarea acestui eseu viza o pretinsă exagerare a statutului intelectual al lui Valter Roman. Este vorba, în acest caz, de o abia disimulată tentativă de a sugera că numai imbecilii puteau deveni comunişti. Or, dacă am învățat ceva în acest veac al tuturor erorilor umane, este că rațiunea şi credința pot coexista în cele mai insolite alcătuiri şi că oameni de o imensă cultură pot comite gafe etice dintre cele mai grave, în fine, mi-a fost dat să aflu că eseul meu, care s-a voit o descifrare a unui destin de excepție, a fost privit de unii dintre apropiații lui Valter Roman drept un atac împotriva memoriei unui om pe care l-au venerat. Fie ca actualii cititori să judece ei înşişi dacă am izbutit să evit tentația pamfletului şi să mă mențin în limitele unei interpretări rezonabile, sine ira et studio, a ceea ce a fost un fragment din încă enigmaticul labirint al autohip ozei comuniste. Pentru că, oricît de greu le-ar veni unora să admită, \ alter Roman nu a fost un eretic sau un apostat, nu a rupt niciodată cu dogma sacrosanctă, nu a luat, asemeni unor Djilas, Kolakowski sau Semprun, drumul Damascului, înțelegînd în fine cît de cinic fusese înşelat şi cît de mult îi înşelase pe alții. Soarta sa a fost să rămînă pe veci logodit cu o mişcare şi cu o idee pe care, dacă ar fi fost onest cu el însuşi, nu ar fi putut să nu le condamne drept criminale. A spune contrariul, a-l drapa cu veşminte ce nu au fost nicicînd ale lui, a-i atribui merite pentru care alții au plătit cu ani grei de temniță sau chiar cu viața-, echivalează cu o întristătoare mutilare a adevărului.
Washington, 28 Aug. 1990

<titlu>Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii
Miron Constantinescu a fost unul dintre puținii intelectuali autentici pe care grupul hegemonie al PCR i-a acceptat în rîndurile sale. Să spunem din capul locului că prezența sa în echipa diriguitoare a comunismului românesc a echivalat, pentru Miron Constantinescu, cu o deliberată şi chinuitoare mutilare a personalității sale creatoare, îndeosebi în anii lui Gheoghiu-Dej, dar şi mai tîrziu, după reabilitarea sa de către Nicolae Ceausescu, acest promițător sociolog de odinioară a trebuit să-şi anihileze tentația constructivă să se adapteze limbajului şi practicilor oligarhiei staliniste locale. Departe de mine gîndul de a idealiza personalitatea lui Miron Constantinescu, capacitatea sa de inovație teoretică ori formula sa morală. Ceea ce vreau să reliefez în aceste note este destinul contorsionat,

marcat de suplicii politice şi tragedii personale ale unui om care, la timpul său, a contat ca o posibilă alternativă în raport cu staliniştii ortodocşi ai partidului. Continua sa umilire, perpetuul şantaj politic la care a fost supus atît în prima fază a carierei sale, ca şi apoi, după 1965, de-a lungul a ceea ce aş numi etapa resurecției sale vorbesc despre totala neîncredere a liderilor comunişti români în raport cu orice intelectuali. Este vorba de tipica suspiciune stalinistă față de instinctul dubitativ al cărturarilor, ca şi de refuzul de a împărți puterea chiar şi cu acei militanți marxişti pe care Antonio Gramsci îi numea cîndva „intelectualii organici ai proletariatului".

Născut în anul 1917, Miron Constantinescu a urmat liceul la Arad, familiarizîndu-se încă din adolescență cu operele literare şi filosofic-culturale ale unor Simion Bărnuțiu, Nicolae Bălcescu, Octavian Goga, Lucian Blaga sau Aron Cotruş. Pasiunea pentru istorie în genere, gustul pentru istoria culturală transilvăneană îndeosebi aveau să fie potențate, în anii studiilor universitare la Bucureşti, în acelagitat şi atît de fecund deceniu al patrulea. Student al Facultății de Litere şi Filosofic, Miron Constantinescu va putea intra în contact nemijlocit cu elita culturală a epocii, va putea audia cursurile unor P.P. Negulescu, Mircea

Florian, Tudor Vianu şi mai ales ale celui care va exercita o influență copleşitoare asupra formației sale spirituale, Dimitrie Guşti. Nu avem aici răgazul de a zăbovi asupra excepționalei stări de emulație şi fermentație intelectuală pe care Guşti a ştiut să o genereze şi să o întrețină în cadrul a ceea ce s-a numit şcoala Sociologică de la Bucureşti. Să spunem doar că seminarul de sociologie, asiduu frecventat de tînărul Miron Constantinescu era dominat de personalități de prim rang precum H.H. Stahl.-Traian Herseni, Mircea Vulcănescu, că domnea în cadrul acestui seminar o atmosferă de conlucrare şi toleranță soldată cu benefice efecte în planul creației ştiințifice. Era o perioadă în care delimitările ideologice, adeseori tranşante, nu excludeau respectul mutual, interesul şi deschiderea în raport cu punctul de vedere contrar. Puteau astfel conviețui în Facultatea de Litere şi Filosofie profesori cu ataşamente politice şi culturale aparent incompatibile: Nae lonescu şi Rădulescu-Motru, Mircea Eliade şi H.H. Stahl, Traian Herseni şi Mihail Ralea.

în anul 1935, Miron Constantinescu, convins că stînga comunistă este principalul bastion al rezistenței antifasciste, se raliază UTC-ului clandestin. După un an, în co idițiile dizolvării acestei organizații sub pretextul purificării rîndurilor sile de "agenți" reali şi potențiali, el este printre acei puțini studenți utecişti care devin membri ai partidului comunist. Alături de Grigore Preoteasa, Mihail Dragomirescu, Gheorghe Rădulescu, Constanța Crăciun. Petre Năvodaru, Ilie Zaharia sau Silvian Iosifescu, Miron Constantinescu va face parte din nucleul radical al studențimii de stînga din România. Tocmai din acest motiv, atunci cînd Biroul Politic al PCR decidea în 1938 să pornească acțiunea de reorganizare a UTC-ului. Miron Constantinescu devenea responsabilul grupului însărcinat cu această misiune. Este bine să notăm acest lucru, din rațiuni lesne de priceput, de vreme ce. istoriografia apologetică de la Bucureşti avea să atribuie altor persoane meritul acțiunii politice din 1938. De altfel, la Plenara C.C. al P.M.R. din noiembrie-decembrie 1961,

Nicolae Ceausescu găsea prilejul pentru o de mult aşteptată defulare, acuzîndu-l pe Miron Constantinescu de o puzderie de păcate, între care un deficit de autentică formație politică marxistă. Era, desigur, cel puțin comică situația în care unul dintre atît de puținii intelectuali români cu solidă cultură marxistă era pus la stîlpul infamiei pentru "crima" de a se fi

retras cîndva la o mănăstire spre a studia Capitalul lui Karl Marx. Aş spune că a fost probabil tragedia lui Miron Constantinescu faptul de a fi luat în serios posibilitatea dialogului teoretic cu camarazii săi de partid, de a fi acordat credit pretinsei lor "principialități revoluționare", în fond, el ar fi trebuit să ştie de acum cu cine avea de-a face: în timpul proceselor-spectacol de la Moscova din 1936-l938 prietenul său apropiat, Lucien Goldmann, viitorul distins sociolog francez, era exclus din PCR pentru culpa de a-şi fi exprimat îndoielile în legătură cu veracitatea acuzațiilor ca şi autenticitatea confesiunilor vechilor bolşevici. Apoi, tipul de informație spirituală occidentală de care se putea prea bine servi Miron Constantinescu îi oferea o imagine îndeajuns de convingătoare asupra procesului de degenerare a regimului politic sovietic ca şi a Cominternului. Este însă de presupus că, asemeni altor intelectuali marxişti, Miron Constantinescu şi-a interzis vreme îndelungată îndoieli şi bănuieli, preferind confortul emoțional al solidarității microcosmosului comunist. Aş pomeni în treacăt studiile sale sociologice de tinerețe realizate în Banat şi Ardeal, în anii antebelici, în cadrul campaniilor monografice inițiate de şcoala de la Bucureşti, precum şi o serie de texte cultural-politice publicate în revistele comuniste ori criptocomuniste: Era Nouă, Reporter, Cadran şi Cuvîntul Liber. Este vorba de eseuri şi studii ce recomandă o personalitate intelectuală meticuloasă, orientată către sociologia istorică aplicată, preocupată aşadar mai puțin de chestiuni fundamentale.

închis pentru activitate comunistă la Lugoj şi Caransebeş, Miron Constantinescu îşi va petrece anii războiului în lagărul de la Tîrgu-Jiu. în această perioadă, împreună cu Atanasie Joja, el va juca rolul de intelectual al grupului dominat de Gh. Gheorghiu-Dej, devenind treptat unul dintre colaboratorii indispensabili ai viitorului secretar general al partidului comunist. Relația psihologică dintre Miron Constantinescu şi Gheorghiu-Dej a fost extrem de complicată şi contradictorie, fiind deseori marcată de influența unor elemente strict subiective precum fascinația exercitată asupra celui dintîi de Ana Pauker sau abilitatea lui Iosif Chişinevschi de a-i cultiva un proverbial orgoliu. După 23 august 1944, Miron Constantinescu devine cel mai tînăr membru al Biroului Politic, fiind înscăunat redactor-şef al organului comunist Scînteia. O ascensiune

fulgerătoare, un capital politic impresionant pentru circumstanțele epocii au contribuit la dezvoltarea acelui complex de frustrații care va exploda după Congresul al XX-lea al comuniştilor sovietici, în februarie 1950. Miron Constantinescu nu se putea resemna cu o poziție subalternă, nu putea consimți la permanentizarea rolului de lider absolut al lui Dej. Preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării, între anii 1949 şi 1955, el va acumula o experiență economică menită să-l convingă tot mai mult că

deține o legitimitate politică superioară celei a primului secretar al partidului. Pe de altă parte, în pofida celor afirmate la plenara din noiembrie-decembrie 1961, Miron Constantinescu nu fusese nici pe departe o marionetă a Anei Pauker. Dimpotrivă, el a fost unul dintre organizatorii demascării "devierii de dreapta", contribuind în chip determinant la redactarea documentelor ideologice ale plenarei din martie şi mai-iunie 1952. Pentru a evita orice distorsiune a realității, să spunem că nu a fost mai devotat Anei Pauker decît un Alexandru Moghioroş sau Emil Bodnăraş. cu diferența că, spre deosebire de aceştia, Miron Constantinescu a crezut în propria sa stea politică. Mai degrabă colaborator decît complice al lui Dej, el a văzut în procesul ele destalinizare amorsat de Hruşciov şansa vieții sale. Era vorba de un pariu în termeni absoluți, în care mizele depindeau nu o dată de deznodămîntul luptelor pentru putere la Kremlin. După 1954, Miron Constantinescu începea să-şi cultive intens imaginea de combatant pentru libralizare în partid. Era vorba de contacte directe cu intelectualii de marcă ai perioadei interbelice, îndeosebi după numirea sa în funcția de Ministru al învățămîntului şi Culturii. La Colocviul consacrat personalității lui Lucian Blaga în 1970, Miron Constantinescu menționa întîlnirile sale din 1956 cu filosoful clujean, ocazie de stabilire de punți pentru eventuale modificări în politica culturală a regimului. Nu mai puțin semnificativă apare confesiunea sa din 1972 privitoare la întîlnirea de la Moscova, în februarie 1956, cu liderul comunist italian Palmiro Togliatti, ale cărui opinii eretice aveau să se manifeste eclatant în următoarele luni. Era un timp al schimbărilor în toate aşa-numitele "democrații populare", iar în România grupul lui Dej părea iremediabil compromis. Asociat cu tendințele de liberalizare din partid, prins în capcanele urzite de Dej şi Răutu, Miron Constantinescu va fi eliminat din conducerea PMR la plenara din iunie

1957. sub acuzația de fracționism şi lichidatorism. Aparent paradoxal, el va fi stigmatizat ca aliat al lui Iosif Chişinevschi, înrăitul stalinist care încercase o manevră de ultimă oră pentru salvarea poziției sale din partid. In iunie l958, cazul Miron Constantinescu era adus din nou pe tapet, fiind de astă dată utilizat ca argument pentru marea purificare de mult timp plănuită de Dej şi de camarazii săi. Miron Constantinescu, arogantul doctrinar marxist-leninist, era azvîrlit la periferia vieții politice şi culturale. El devenea mai întîi lector la Institutul de perfecționare a cadrelor didactice, apoi, grație unui acces de generozitate al lui Dej, se vedea lăsat să lucreze în poziția de cercetător ştiințific la Institutul de Istorie al Academiei, condus în acei arii de profesorul Andrei Oțetea, în fine. după 1965, lupta cu fantoma lui Dej îl va constrînge pe Nicolae Ceauşescu să apeleze la serviciile acestei victime de prim ordin. Miron Constantinescu revine pe lista Nomenklaturii de la Bucureşti, mai întîi ca ministru adjunct, apoi ca ministru al Educației şi învățămîntului. în primăvara anului 1968, cînd se afla la tratament la Karlovy-Vary, viața sa este cumplit afectată de evenimentele tragice petrecute în familia sa nemijlocită: fiica sa Lena, într-un moment de demență, îşi asasinează mama, punînd astfel capăt vieții vechii militante comuniste Sulamita Bloch-Constantinescu. O teribilă lucrare a soartei face ca fiecare avans în

carieră să fie acompaniat de o altă tragedie de dimensiuni antice: la cîţiva ani de la cutremurătoarea dispariţie a mamei sale, Horia Constantinescu, student al Facultăţii de Fizică din Bucureşti, moare îngheţat într-o excursie de vacanţă în Munţii Bucegi. Există îndoielnic ceva shakespearian în ',: ursita acestui intelectual marxist român, un element pe care Petre v Dumitriu îl intuise cîndva în romanele sale Incognito şi întîlnire la Judecata de Apoi. Fireşte, el nu a ajuns la acea iluminare decisivă în urma căreia marxism-leninismul să i se revele ca esenţă totalitară şi substanţă represivă. Ceea ce nu implică ideea că Miron Constantinescu a fost unul dintre acei activişti de duzină, care au prosperat în toate dictaturile pretins „proletare". Chiar şi un Dumitru Popescu,în al doilea volum din Pumnul şi palma, este forţat să dea cezarului ceea ce a fost într-adevăr al său, anume rolul de pionier în lupta împotriva cultului personalităţii în PCR. închei acest sumar portret spunînd că i-am fost student lui Miron Constantinescu la începutul anilor '70 cînd, într-o clipă de seducătoare

sinceritate, profesorul de sociologie generală ne-a întrebat: "V-am vorbit vreodată despre ce a însemnat epoca lui Gheorghiu-Dej?". Intrigaţi şi şocaţi, cei prezenţi pe băncile din amfiteatru ne-am mărturisit ignoranţa, iar profesorul ne-a asigurat că într-o prelegere viitoare va întreprinde o asemenea analiză. Alte datorii l-au sustras operei pedagogice, iar apoi o precipitată sentinţă biologică l-a secerat într-o vară toridă, acum un deceniu, lăsîndu-ne pe fiecare să răspundem, cum ne stă în puteri, la întrebarea ce-o pusese.
(Text transmis de Radio Europa Liberă la 21 dec. 1983).

<titlu>Leonte Răutu şi măştile stalinismului românesc
I
Punctele nodale ale biografiei politice a lui Leonte Răutu au coincis cu momentele cele mai dramatice din istoria comunismului românesc. Personajul aparţine indiscutabil galeriei celei mai reprezentative a stalinismului european, este exponentul unei tradiţii care şi-a pus pecetea asupra evoluţiei ori mai precis spus, involuţiei culturii române, în ultimele patru decenii. Aceste rînduri se vor o analiză cît mai obiectivă, cît mai nepărtinitoare, a formulei politice şi spirituale încarnată de Leonte Răutu, o încercare de estimare a rolului şi influenţei sale în geneza politicii anticulturale a stalinismului românesc. Prăbuşirea sa nedemnă din vîrful piramidei "societăţii socialiste multilateral dezvoltate", respectiv eliminarea sa din Comitetul Politic Executiv în vara anului 1981, trebuie corelată cu dinamica internă a comunismului românesc, în ultimii zece ani. Leonte Răutu a fost orice altceva decît un adversar al actualei lumii politico-ideologice a P.C.R., nu a manifestat niciodată, sub nici o formă, vreun gest de opoziţie ori măcar de rezervă faţă de cursul preconizat mai întîi de Gheorghiu-Dej şi apoi de Ceauşescu. Se poate considera că tocmai această nedezmînţită pasiune a disciplinei, acest oportunism nefărmurit, explică surprinzătoarea longevitate politică a personalităţii la care ne referim. Educat în cea mai pură şcoală stalinistă, Leonte Răutu a făcut din devotamentul perinde ac cadaver pentru cauza marxist-leninistă sensul. fundmental al vieţii sale. Pervers dialectician, el a ştiut să elaboreze

sofisticate identificări pe baza cărora şi-a interzis orice dubii, a pus între paranteze probleme etice fundamentale şi, în primul rînd, chestiunea raportului între scop şi mijloace. Obsedat de politică şi de istorie, convins că doar puterea conferă vieții umane un sens, Răutu s-a învestit în acel praxis degradat care este activitatea de partid şi s-a dedicat servirii unei cauze nihiliste, în felul său, dincolo de aparențele deliberat anodine, Răutu a fost intelectual. Şi poate că tocmai aici se află miezul chestiunii, acea răsturnare a valorilor care a permis atîtor candidați la titlul de intelectual să se convertească în inamici ai spiritului. Acea agresivitate primară despre care vorbea Marin Preda în Imposibila întoarcere nu a fost apanajul

diverşilor parveniți propulsați peste noapte în posturi la care nu ar fi avut dreptul măcar să viseze într-o societate meritocratică. Mentalitatea dogmatică a înflorit, în primul rînd printre membrii castei pe care am putea-o numi a "intelectualilor de partid", "paznicii" suprastructurilor leninist-staliniste. Un Jdanov, în Uniunea Sovietică, nu a întîrziat să-şi afle emuli deopotrivă în țările satelizate şi în partidele comuniste înfeudate Moscovei: un Leonte Răutu sau un Chişinevschi la Bucureşti, un Revai la Budapesta, un Kopecky la Praga sau mai vituperant decît toți laolaltă, un Jean Kanapa la Paris...

Ritualul dogmatic al stalinismului s-a realizat cu sprijinul unor militanți pentru care puterea era înainte de toate o chestiune de tehnică şi procedură. Stalinismul a reprezentat, între altele, un univers care excludea compasiunea şi solidaritatea interumană, iar cei care au perseverat în cultivarea acestor sentimente au plătit-o cu ani grei de temniță ori chiar cu prețul vieții. Era nevoie de construcția unui tip uman adaptabil şi plastic, "eroul comunist" care revenea precum un leitmotiv în discursurile lui Răutu din anii '50. Modelul îl oferea, firește "neprețuita" experiență sovietică, întotdeauna invocată de inchizitorul ideologiei comuniste româneşti veritabila sa busolă valorică în primul deceniu şi jumătate de "dictatură a proletariatului" pe malul Dîmboviței. Nu îşi imaginase oare el încă din anii tinereții sale revoluționare, încă de pe băncile liceului din Bălți, în Basarabia natală, că va sosi şi clipa lui, cînd va putea juca un rol pe măsura secretelor sale ambiții? Nu venise oare clipa aceea tocmai acum, cînd Armata Roşie cotropise România, iar el devenise sacerdotul dogmei comuniste, interpretul en titre al stalinismului, în versiunea sa românească? Tînărul fascinat de Tolstoi, Dostoievski şi Malraux lăsase locuK fără prea multe sfîşieri interioare, funcționarului tenebros, profet al unei scolastici teroriste. Personajul cu ochii adînciți în orbite, cu obrajii supți şi speranțele inflamate, a cărui fotografie se găseşte la Muzeul de Istorie a Partidului, dispăruse în neantul iluziilor abandonate. Nimeni nu a descris mai bine transfigurarea lui Răutu decît Petre Dumitriu, în romanele sale întîlnire la Judecata de Apoi şi Incognito. Scheletic şi posedat de demonul istoriei în 1945, Malvolio Leonte a ținut pasul cu degenerarea sistemului pe care îl slujea. Vidul de ideal, cinismul omniprezent şi atotbiruitor^carierismul cel mai venal şi-au găsit în el un entuziast avocat. Revoluționarul "de profesie" se transformase în birocratul adipos,

întotdeauna insinuant, mereu pus la pîndă. Răutu a fost poate cel mai

teribil vînător de eretici din statele satelizate de Moscova după cel de-al II lea război mondial. Există în atitudinea lui ceva ce ținea de un anumit sadism al răzbunării, o revanşă de nemărturisit împotriva propriei degradări, o invidie şi o ura fără limite împotriva oricărei manifestări de autonomie a spiritului.
Intrat în mişcarea comunistă, în anul 1929, Răutu a încercat să devină un intelectual înscriindu-se ca student al Universității din Bucureşti. Scurta lui idilă cu matematica s-a încheiat în momentul cînd a fost arestat pentru agitație comunistă, iar construcția culturii sale a fost concesionată mediului sufocant al celulelor comuniste din închisori. Spre deosebire de un Valter Roman, de un Grigore Preoteasa ori de un Miron Constantinescu, Leonte Răutu nu a avut acces la sursele de prim ordin ale marxismului occidental, a ignorat dezvoltarea culturii europene în acest secol, a fost prizonierul unui orizont îngust, tutelat de clasicii literaturii ruse veacului trecut. Avangarda artistică şi literară au fost fenomene pe care Răutu nu le-a putut nicicînd pricepe ori accepta. Experimentele estetice practicate nu o singură dată de oameni solidari cu cauza stîngii l-au vexat şi l-au indignat, părîndu-i o formă inadmisibilă de frivolitate "mic-burgheză". Acesta era supremul păcat, tentația mentalităților "mic-burgheze", "liberaliste", o pasiune a libertății ce trebuie cu orice preț exorcizată. Universul teoretic în care s-a format Leonte Răutu îl constituia tocmai stalinismul anilor 1930-l940. perioadă în care dictatura bolşevică intrase în transă, se autodevora prin mecanismul succesivelor valuri de epurări. Nikolai Buharin, autorul faimosului ABC al comunismului, cartea de căpătîi a atîtor generații de militanți cominternişti, pierea în urma celui de-al treilea proces-spectacol de la Moscova. Chiar şi în liliputanul partid comunist din România s-au găsit oameni care să exprime logicele îndoieli asupra infamelor înscenări de la Moscova. Lucien Goldmann, viitorul sociolog al literaturii şi una dintre figurile cele mai respectate ale culturii franceze postbelice, a îndrăznit să sfideze consemnele Cominternului şi ale agenilor stalinişti din România şi a denunțat crimele lui Stalin. Departe de a fi solidar cu Goldmann, Răutu a continuat să sprijine linia Kremlinului şi nu a ezitat să reclame pedepsirea "renegatului". Pentru înfocatul stalinist care a fost Răutu, întodeauna, nimic nu este mai odios decît spiritul critic, detaşarea ironică în raport cu ucazul dictaturii, mîndria

şi onoarea de a spune nu atunci cînd spiritul pretinde o atare atitudine de refuz. Răutu a fost şi a rămas, în profida variatelor seisme şi intemperii istorice, un om al consimțămîntului. o ființă docilă cu superiorii şi necruțătoare cu subordonații. Şef al resortului de propagandă şi agitație în anii '30, deținut la Doftana, unde îi va cunoaşte pe Ştefan Foriş, Gh. Gheorghiu-Dej şi Nicolae Ceauşescu, Răutu va deveni spre sfîrşitul celui de-al patrulea deceniu redactorul-şef al Scînteii ilegale, în 1940, la îndemnul conducerii P.C.R., asemeni altor militanți de origine din Basarabia şi Bucovina de Nord, Leonte Răutu părăseşte România şi pleacă în URSS. La ceasul de restrişte, cînd Uniunea Sovietică ciopîrțise teritoriul național printr-un ultimatum de factură pur imperialistă, comuniştii români salutau cu morbid entuziasm pretinsa "eliberare" şi nu pregetau să dezerteze şi să-şi calomnieze patria. Puțin conta faptul că "măreața Uniune" se aliase practic cu Hitler în august 1939, punînd bazele

unei cooperări pe care nu o putem defini altfel decît brigandaj internațional. Comuniştii români au salutat toate acțiunile lui Stalin şi s-au identificat cu pozițiile sovietice, chiar atunci cînd acestea însemnau năruirea unității naționale a țării lor, subminarea forței sale de apărare. Exilul în URSS a însemnat o urcare în grad pentru Răutu: el a ştiut să cultive relații personale de prietenie cu Ana Pauker şi Vasile Luca, devenind în scurt timp şeful redacției române de la Radio-Moscova. Să amintim în treacăt că în această calitate Răutu, era subalternul lui Rudolf Slansky, conducătorul Departamentului Europa Centrală şi Răsăriteană, viitorul secretar general al Partidului Comunist din Cehoslovacia, executat în urma monstruoasei ticluiri judiciare de la Praga din 1952. Altă personalitate remarcabilă care colabora la Radio-Moscova, în cadrul secție* maghiare, era Imre Nagy, viitorul premier maghiar în timpul insurecției din 1956, deportat pentru anchetă în România şi executat la Budapesta în 1958. Alături de Ana Pauker, Luca, Petre Borilă, Dumitru Coliu, Gheorghe Stoica, Valter Roman, Alexandru Bîrlădeanu, Gheorghe Rădulescu ş.a., Leonte Răutu va reveni în țară după război, primind însărcinări dintre cele mai importante în cadrul P.C.R. El va da dovadă de un veritabil geniu malefic în operația de distrugere a valorilor culturale naționale. Din ordinul său vor fi imaginate noi scări valorice, vor fi violentate tojite criteriile autentice de apreciere a creației artistice, vor fi batjocorite tradițiile intelectuale şi politice naționale.
207

Este dificil şi dureros să facem un inventar al caznelor la care a fost supusă cultura română în anii administrării sale de către ceata de politruci guvernată de Răutu. Un belfer cu tupeu precum Traian Şelmaru, ajungea să dicteze în lumea scriitorilor români, un agitator de duzină de talia lui Sorin Toma îşi permitea să stigmatizeze poezia lui Tudor Arghezi, iar versificatorul submediocru numit A. Toma era declarat urmaşul lui Eminescu. Şi toate acestea se petreceau sub directul patronaj al lui Răutu, aparent aghiotantul lui Iosif Chişinevschi, în fapt dictatorul absolut şi de nimeni controlat al literelor şi gîndirii româneşti în anii pustiitori ai stalinismului.
Expert în arta adulării divinităților de partid, maestru al epitetului linguşitor, Leonte Răutu nu s-a sfiit să-şi renege idolii şi credințele, tocmai pentru că, personificare a fariseismului, el nu a venerat niciodată pe nimeni şi nimic, într-un discurs de tristă memorie, împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului în ştiințele sociale, adevărată încununare a obscurantismului stalinist în România, Răutu declara ofensiva împotriva a tot ceea ce însemna valoare şi sens al demnității în cultura românească. Ceea ce țin să menționez este faptul că încă din acea perioadă, încă din anii 1940-l950, Răutu a ştiut să se fofileze printre interstițiile puterii, a simțit adierile de vînt încurajate de Kremlin. Slăvind-o pe Ana Pauker, Răutu a avut grijă să-l "perie" pe Dej, să vină în întîmpinarea dorinței acestuia, contribuind cu proverbiala sa rîvnă la denigrarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu. Tot Răutu a fost autorul formulei dogmatice care a împiedicat vreme de aproape două decenii abordarea neinhibată a personalității lui Dobrogeanu-Gherea, considerat a fi fost exponentul "menşevismului" în mişcarea muncitorească din România.

Cînd, după moartea lui Stalin. în martie 1953, începeau să răsară mugurii "dezgheţului", Răutu a ştiut să facă o cotitură instantanee şi să pozeze în persoană raţională, "echilibrată", contrariul primitivismului agramat al lui Chişinevschi. Şelmaru intră în umbră, Vitner şi Nicolae Moraru îşi caută refugiul în afara Uniunii Scriitorilor; începea să se poată, dacă nu scrie, cel puţin respira. Leonte Răutu a fost promotorul unui stil politic pe care l-aş numi al machiavelismului balcanic. Gheorghiu-Dej s-a complăcut în practicarea acestui stil şi se poate considera că succesorul său l-a adoptat la rîndul lui fără inutile reticenţe. Esenţa acestui model de comportament politic o descoperim în conceptul de manipulare. Individul

este considerat întodeauna un instrument, iar dacă, într-un exces de orgoliu, comite eroarea de a voi să-şi afirme propriile opinii, el este condamnat fără drept de apel. Mulţi dintre "locotenenţii" lui Răutu au simţit pe propria piele efectele acestei logici şi poate că cel mai în măsură să relateze acest gen de experienţă ar fi fost Mihail Beniuc, "micul tiran de la Uniunea Scriitorilor", spre a relua expresia din jurnalul lui Miron Radu Paraschivescu. Beniuc s-a simţit "trădat" de Răutu în 1965, la acea memorabilă Conferinţă din februarie a Uniunii Scriitorilor, cum poate "trădat" se va fi simţit şi Baraschi sau, mai devreme, Mihail Rollei. în clipa cînd a decis să-şi pună capăt zilelor... Pentru că stalinistul inflexibil de la Direcţia Propagandei şi Culturii era departe de a se încurca în consideraţiuni sentimentale. Am mai spus-o: îndoielile şi remuşcările nu erau şi nu sînt pentru el...

Omul care ajurat credinţă Moscovei, omul care nu s-ar fi dat în lături să-şi trimită şi părinţii în lagăr, dacă ar fi crezut că acest lucru convine intereselor partidului, cu alte cuvinte intereselor lui, acest om nu va şovăi să participe zgomotos la campania propagandei interne de partid care a acompaniat Declaraţia P.M.R. din aprilie 1964. Cuvîntările lui Răutu de la Universităţile din Bucureşti şi Cluj pot figura în orice antologie a schimbărilor la faţă: vocea convertitului răsuna poetic, personajul arbora aere de inocenţă şi chiar de revoltă. Omul care făcuse din rusificarea culturii româneşti sensul primordial al acţiunii sale politice venea acum în faţa universitarilor uluiţi pentru a demasca pe cei care "au uitat valorile naţionale" şi "s-au ploconit ruşinos în faţa celei mai insignifiante creaţii sovietice". Ani de zile Răutu fusese prigonitorul istoriei filosofici româneşti; acum luase însă drumul Damascului şi descoperise că Maierescu nu era inferior lui Dobroliubov! în ultimii ani de viaţă ai lui Dej, Răutu s-a bucurat de un statut cu totul special: pontif necontestat al vieţii ideologice, el exercita o influenţă excepţională asupra primului secretar al partidului. Este o perioadă în care colaborează intens cu Nicolae Ceauşescu. pe care îl va susţine de altfel în martie 1965 ca succesor al defunctului dictator.

împreună cu Nicolae Ceauşescu. Răutu va conduce "prelucrarea" de la sala "Excelsior" după căderea "grupului" Chişinevschi - Constantinescu. Cu acest grilej el va fi cel care va excela în ironii rafinate şi persiflări subtile, trăind cu evidentă plăcere umilirea foştilor şefi şi adversari. Pe

Chişinevshi, Răutu l-a disprețuit organic, iar pe Miron Constantinescu l-a invidiat şi l-a detestat din răsputeri. Nimic mai amuzant decît spectacolul

ulterior a! gesturilor de amiciţie oferit după 1965 de tandemul Miron Constantinescu - Leonte Răutu.
Secretar al C.C.-ului după moartea lui Dej, membru al Comitetului Executiv, apoi vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri, Răutu îi va urma lui Miron Constantinescu ca rector al Academiei "Ştefan Gheorghiu", funcţie pe care o va deţine pînă la debarcarea sa în 1981. într-o instituţie populată cu umili culturnici specializaţi în genuflexuni sistematice, Leonte Răutu si-a savurat, într-o melancolică solitudine, condiţia de relicvă a unor timpuri sordide. Abonat al tuturor prezidiilor, un campion al apologeticii de partid, Răutu a ştiut să-şi moduleze vocea astfel încît să-l convingă pe secretarul general că mentă să-l menţină fie şi într-o funcţie protocolară. La Congresul al XH-lea, ca întotdeauna prompt şi util cînd este vorba de salvgardarea falsului monolitism comunist, Răutu a avut tupeul să-l insulte pe Constantin Pîrvulescu, în termeni pe care nu i-au folosit nici George Macovescu, nici Ion Popescu-Puţuri.
în 1978, cu tremolo în glas, Răutu a fost cel care l-a rugat pe Nicolae Ceauşescu să accepte titlul de Doctor în ştiinţe Politice al Academiei "Ştefan Gheorghiu". "Perfectul- acrobat", spre a relua titlul unei poezii de Eugen Jebeleanu din volumul Hanibal, avea să cadă victimă în cele din urmă tocmai mecanismului dialectico-balcanic la a cărui geneză a contribuit decisiv. Departe de a se bucura de onoarea unei degradări din raţiuni principial-politice, Răutu dispărea din elita comunismului românesc, fără glorie şi fără respect. Leonte Răutu, flagelul stalinismului românesc, omul care îşi făcuse un program din repirmarea oricărei porniri firesc-umane, era veştejit fără milă de aceiaşi "trompetişti" ideologici care îl celebraseră cîndva drept mentorul lor. Deficitar la capitolul "educaţia copiilor", Răutu era azvîrlit în mohorîtul anonimat în care îşi consumau ultimii ani de existenţă atîţia dintre amicii săi de visuri juvenile. Şi poate că acum, abia acum, înconjurat de atîtea amintiri şi obsesii, va afla în fine Leonte Răutu acel răgaz al ispăşirii, cînd va putea medita la straniile comploturi ale istoriei, la acele răsucite urzeli care convertesc toate radicalismele utopice în coşmare concentraţionare.

II
Expert în arta manevrelor de culise, apt să surprindă la timp apropierea celei mai neînsemnate intemperii politice, Răutu a ştiut să intre succesiv în graţiile diverşilor potentaţi ai comunismului românesc. Aflat în anii celui de-al Il-lea război mondial la Moscova, implicat în principalele dezbateri ale emigraţiei comuniste româneşti din Uniunea Sovietică, viitorul despot propagandistic s-a asociat cu fracţiunea condusă de Ana Pauker şi Vasile Luca. Mai mult, cu doza de cabotinaj ce-l caracterizează, el s-a priceput să simuleze chiar o infinită "admiraţie" în raport cu "tovarăşa Ana", a contribuit în chip decisiv la geneza cultului personalităţii Anei Pauker. Revenit în ţară înaintea Conferinţei Naţionale din 1945, Răutu a fost urgent plasat în inima resortului de "propagandă şi agitaţie", dobîndind funcţia de prim aghiotant al lui Iosif Chişinevschi. Cuvîntările sale din acei ani, articolele pe care le-a publicat în presa comunistă vorbesc despre un personaj devotat cu trup şi suflet cauzei staliniste, despre unul din acei zeloşi birocraţi cominternişti care aveau să stranguleze viaţa politică şi spirituală a naţiunilor sovietice.

Modelul uman pentru Răutu nu era altul decît celebrul Andrei Jdanov, supremul inchizitor al culturii ruse. cel care inițiase teribilele progromuri anti-intelectuale în anii imediat postbelici. Isteria anticosmopolită, frenezia denunțurilor şi a persecuțiilor polițieneşti, acestea au fost "magistralele" contribuții teoretice ale lui Jdanov, aplicate fireşte în chip creator, de fidelul său discipol, Leonte Răutu. Tudor Vianu anatemizat, G. Călinescu acuzat de "obiectivism" şi "idealism subiectiv" şi frustrat, în consecință de posibilitatea de a preda în Universitate, Lucian Blaga pus la stîlpul infamiei pe baza unei interpretări primitiv-malițioase a Spațiului mioritic, Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu suspectați de dezinteres sau chiar dispreț pentru valorile "patriotice", acesta era registrul delațiunii în care avea să exceleze directorul Departamentului propagandei şi culturii de la Comitetul Central al PMR. Am amintit în prima parte a acestui text penibilul discurs rostit de Răutu, semnificativ intitulat "împotriva obiectivismului şi cosmopolitismului în ştiințele sociale". Puțini au,,fost intelectualii veritabili care să fi reuşit să se sustragă fulgerelor lansate de cerberul dezlănțuit: de la George Brătianu pînă la Ion

D. Gherea şi C. I. Gulian, de la Năstase Popescu la Alexandru Rosetti, nimeni nu era socotit suficient de pur, nimeni nu merita indispensabilul , certificat de loialitate.
Au fost aceia anii de suspiciune, spaimă şi delir, ani în care speranțele erau suspendate, iar supraviețuirea fizică prima adeseori asupra celei etic-spirituale. Nu puțini au fost cei care au acceptat să se umilească, să ridice statuie imposturii insolente personificată de Răutu şi de vigilenții săi "locotenenți", în ale sale Memorii, lorgu Iordan a fost îndeajuns de onest pentru a îndrepta un fascicul de lumină asupra veritabilelor responsabilități în operația de distrugere metodică şi deliberată a culturii române. Este vorba de incontestabila pre-eminență a lui Răutu în adoptarea celor mai nefaste decizii, de faptul că un Mihail Roller sau un Iosif Chişinevschi nu erau de fapt decît nişte instrumente ale jocului imaginat de autenticul dictator al ideologiei comuniste în România. Trebuie accentuate aceste lucruri,îndeosebi atunci cînd din diferite rațiuni anumiți istorici şi sociologi ai culturii preocupați de această epocă preferă să recurgă la eufemisme jenante ori la aluzii greu descifrabile. Rolul lui Răutu trebuie expus cu întreaga obiectivitate de care se poate da dovadă atunci cînd luăm în seamă fenomene în care factorul spiritual s-a întîlnit în chip dramatic cu cel politic şi chiar terorist, întreprinderi precum cele avanste de Ileana Vrancea ori Ion Cristoiu, altminteri întru totul meritorii, sînt ipotecate tocmai de această teamă de a indica ad hominem formele subiective ale interferenței politicului cu regnul culturii, ipostazele individuale, deci şi cele mai relevante, ale exercitării dictaturii staliniste în universul spiritual românesc. Roller şi țugui au fost astfel exemplarele umane de care avea nevoie Răutu în operația de abuzivă "reconstrucție" culturală: indivizi periferiali propulsați peste noapte la cîrma culturii naționale, semidocți logoreici al căror orgoliu nu era egalat decît de nesfîrşita lor incompetență, în atarî condițiuni, pontiful ideologic putea sclipi, nu avea motive de a se teme de cine ştie ce chinuitoare concurență. Cît îl privea pe aparentul superior, relațiile cu Iosif Chişinevschi erau

salvate de capacitatea lui Răutu de a mima şi chiar de a practica servilismul cel mai dezolnat, de a juca rolul valetului oricînd la datorie. Ceea ce nu înseamnă nicicum acceptarea poziției subalterne ori anihilarea unei maladive vanități: resentimentul lui Răutu pentru Chişinevschi avea să crească în progresie geometrică, explodînd abia atunci cînd
212
Gheorghiu-Dej a decis eliminarea celui ce fusese cel mai apropiat complice al său în lupta împotriva Anei Pauker.
După ce ani de zile îşi făcuse o profesie din proslăvirea Anei Pauker, după ce cîştigase deplina încredere a acesteia, Răutu a dovedit suficient realism politic pentru a nu întîrzia să se ralieze grupului lui Dej în perioada care a premers Plenarei din mai-iunie 1952. Mai mult, el a fost, împreună cu Miron Constantinescu, unul dintre autorii Rezoluției acelei Plenare, textul de bază al faimoaselor, nevrozantelor prelucrări, intrate în istoria politică şi culturală sub numele de "nopțile din iunie". Cadavrul politic al Anei Pauker era garanția ascensiunii lui Răutu, tot aşa cum demascarea "crimelor" intelectuale comise de Lucrețiu Pătrăşcanu fusese necesară pentru captarea bunăvoinței lui Georghiu-Dej. Programatic cameleonic, maestru al schimbărilor la față, Răutu a parcurs o suită de biografii în mod normal incompatibile, a fost succesiv partizanul Anei Pauker şi al lui Dej, elevul lui Jdanov, discipolul lui Suslov şi promotorul Declarației din aprilie 1964, groparul culturii româneşti şi liderul propagandei în anii "dezghețului" de după 1963.
Victimă a unui nemărturisit complex de inferioritate, Răutu s-a comportat adeseori imprevizibil şi chiar dezechilibrat în raport cu oamenii de cultură. Suficient de rafinat pentru a degusta o poezie de Ion Barba, el a aşteptat intervenția lui Miron Constantinescu pentru a tolera supraviețuirea spirituală a autorului Jocului secund. Pe de altă parte, în pofida pretinsei relații de amiciție cu Sorin Toma, Răutu a fost unul dintre inițiatorii revenirii lui Arghezi în circuitul cultural național: trecutul era cu facilitate lăsat în urmă, familia Toma apărea ca unica vinovată pentru ostracizarea poetului, iar dictatorul ideologic putea poza în protector al Luminilor. Fireşte, Răutu nu a urmărit niciodată să-şi creeze o curte de poeți în genul lui Gogu Rădulescu, nu a stabilit cu literatura alte relații decît cele strict funcționale. Poezia ermetică sau experimentele suprarealiste l-au şocat şi l-au intimidat întodeauna. în fața picturii abstracte sau a creațiilor metafizic-onirice, Leonte Răutu a rămas întotdeauna un spectator opac ori chiar ostil. Nivelul său spiritual se opreşte la Balzac, Turgheniev şi Tolstoi: înrădăcinat în dogme obtuze şi prejudecăți-înghețate, personajul refuză spontaneitatea avangardei, receptează cu oroare improvizația estetică pură.
213

Leonte Răutu a perorat mai mult ca oricine altcineva despre creativitatea intelectuală, despre imperativul "luptei împotriva dogmatismului". Nu va fi însă nici o exagerare să spunem că întreaga sa biografie nu este altceva decît mărturia cea mai sugestivă a imposibilității creației intelectuale în interiorul cosmosului stalinist, dovada cea mai flagrantă a unui naufragiu uman şi spiritual.
Răutu poate fi considerat prototipul sterilității pedante şi ostentative,

proba cea mai elocventă fiind tocmai absența oricărei contribuții teoretice cît de cît originale. Specialitatea lui Răutu, atît în anii lui Dej, cît şi după 1965, a fost îndemnul, sloganul savant ornat, ironia mordantă şi plăcerea îngenunchierii adversarului.
Aflat la putere, individul etala interesante perversități pedagogice: emfaza rostirii, voluptatea aserțiunilor răspicate, insinuarea sardonică proferată de la amvonul Secției de Propagandă. Despre cinismul lui Răutu îşi amintesc atîția intelectuali care au suferit consecințele inițiativelor directorului propagandei şi culturii: mania de a inventa cazuri exemplare, goana pentru depistarea celei mai nevinovate "erori" sau "scăpări" ideologice, o vocație a "igienei" teoretice care evoca în multe privințe practicile inchiziției medievale.
Locvace fără a spune ceva concret, dispus să speculeze orice falie în demonstrația preopinentului, avînd ceva din viclenia unei feline: astfel apare personajul Valeriu Trotuşeanu în romanul Cunoaştere de noapte de Alexandru Ivasiuc. Inspirat de Răutu, personajul se comportă asemeni cinicului dialectician: îşi admite erorile parțiale pentru a putea beneficia de impunitate la capitolul erorile totale. La vremea apariției acelui roman. Nicolae Dragoş, pe atunci mai puțin protocronic, înțelegea să salute în România literară publicarea unui text considerat esențial pentru demontarea mecanismelor psihologice ale stalinismului autohton. După un deceniu şi jumătate, spectacolul convertirilor continuă, iar Valeriu Trotuşeanu, alias Leonte Răutu, se delectează urmărindu-şi emulii în acțiune.
între puținele clipe de risc veritabil ale carierei sale a fost cea în care Răutu a trebuit să împartă conducerea Direcției de propagandă cu Grigore Preoteasa. Era pentru întîia dată cînd apărea pericolul ca problemele culturii să fie tratate cu un minimum de decență, iar dispariția lui Preoteasa în accidentul de avion din noiembrie 1957 nu putea decît să

servească interesele lui Răutu, ca şi ale altor membri ai Biroului Politic. Conflictul cu Miron Constantinescu provenea în fond din acelaşi resentiment nutrit în raport cu orice personalitate aptă de creație, indiferent de aria de exercițiu şi interes spiritual. Răutu nu a putut niciodată suporta demnitatea si verticalitatea, şi tocmai din acest motiv nu a ezitat să lovească în oameni ca Eugen Jebeleanu, Tudor Bugnariu, Miron Radu Paraschivescu, spre a nu insista aici asupra rolului său esențial în ticluirea abjectului dosar împotriva Miliției Pătraşcu şi a lui Mihail Andricu. Un Bacovia în mizerie servea exemplar cauza "dictaturii: proletariatului" promovată de Leonte Răutu, după cum Blaga redus la condiția de bibliotecar era rezultatul firesc al noii ierarhii axiologice statuată de "super-îndrumătorul" ideologic. De două ori culpabil, o dată ca ginere al lui Lucian Blaga, apoi ca marxist antistalinist, Tudor Bugnariu nu putea să dobîndească o poziție influentă în secția de propagandă dirijată de Răutu. Erau în schimb încurajați ignoranții de profesie, fariseii de serviciu, dintre care mulți vor popula Comitetul Central după 1965.
Dincolo de aparentele meandre şi sinuozități, dincolo de atîtea cotituri şi regenerări, ori poate tocmai datorită acestora, biografia lui Leonte Răutu este o sinteză revelatorie a măştilor stalinismului românesc. Dedublarea, abdicarea şi ipocrizia au devenit astfel formula existențială, strivind orice

imperativ moral. Trist proces de descompunere individuală şi colectivă, în care puterea se impune ca valoare absolută, sfidînd orice considerente ce ţin de onoare, de demnitate şi de raţiune.
(Eseu transmis la Radio Europa Liberă în 1984)
215

<titlu>Lupta pentru succesiunea lui Gheorghiu-Dej
Situaţia politică, economică şi culturală a României în ultimii ani ai domniei lui Gheoghiu-Dej a fost marcată în chip decisiv de treptata îndepărtare de Kremlin, a cărei expresie spectaculoasă a constituit-o faimoasa Declaraţie din aprilie 1964, chintesenţa poziţiei comuniştilor români în problemele crizei comunismului mondial şi ale relaţiilor dintre statele aparţinînd aşa-zisului "sistem mondial socialist". Nu face parte din scopurile prezentului articol analiza frămîntărilor, a nenumăratelor oscilaţii şi dispute care au premers Plenarei din aprilie 1964, conflictelor dintre diverşii membri ai Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Român, legate, între altele de reticenţa unora de a declanşa o polemică directă cu grupul hegemonie de la Moscova, în frunte cu Nikita Hruşciov. Ceea ce trebuie însă subliniat este faptul că Dej a izbutit să-şi impună punctul de vedere, că a cîştigat de partea sa chiar şi pe asemenea notorii oameni ai sovieticilor, precum Emil Bodnăraş sau Leonte Răutu. Printr-o susţinută şi abilă companie propagandistică, prin afişarea unui patriotism resuscitat, prin accentul pus pe egalitatea în drepturi între diversele state ale blocului sovietic, pe scurt, prin captarea normalelor sentimente de mîndrie naţională ale poporului român, grupul lui Gheorghiu-Dej a izbutit să creeze impresia unei anumite politici independente, mai puţin brutală şi dogmatică decît în anii pe care Marin Preda i-a numit "obsedantul deceniu".
Expresia cea mai concretă a acestei reorientări a vieţii politice româneşti o putem afla în faimosul Decret de amnistiere a deţinuţilor politici, cu ocazia aniversării a două decenii de la lovitura de stat din 23 August 1944. Pentru întîia oară, Partidul Muncitoresc Român decide să ia în seamă somaţiile Occidentului, acceptă să pună capăt infamului sistem al penitenciarelor, care înflorise în era stalinistă. Mai mult, succesivele şedinţe de "prelucrări" organizate în toate instituţiile din ţară, acuzaţiile deschise împotriva amestecului sovietic în treburile interne ale României, luările de cuvînt adeseori senzaţionale ale liderilor partidului, dispuşi să încurajeze defularea unei naţiuni atîta vreme umilită, au creat un climat
216
politic fără precedent, o stare de spirit în care era posibilă apariţia germenilor unor speranţe de liberalizare. Era desigur vorba de o situaţie mai mult decît paradoxală, întrucît cei care rosteau rechizitoriul antisovietic nu erau alţii decît cei care se manifestaseră timp de un deceniu şi jumătate ca discipoli fideli ai comuniştilor sovietici, acceptaseră cu sînge rece scoaterea ţării la mezat, nu protestaseră sub nici o formă împotriva tratamentului degradant la care fusese condamnată România de către "marele frate de la Răsărit".
Iată însă că lupta pentru putere, conflictul personal dintre Dej şi Hruşciov, dorinţa acestuia din urmă de a organiza ceva în genul unei lovituri de palat la Bucureşti, insolentul şantaj economic practicat de

URSS şi alte state din C.A.E.R. la adresa României, au generat reacția orgolioasă a regimului de la Bucureşti, acea dezlănțuire pasională care a culminat în Declarația din aprilie 1964 şi în publicarea suitei de articole polemice din Viața Economică şi din alte reviste, în spatele rupturii de Moscova stăteau, aşadar, interese subiective precise şi nicidecum o presupusă permanentă dorință de autonomie: miza o constituia puterea politică în România, iar Gheorghiu-Dej nu înțelegea sub nici o formă să mai tolereze condiția de inferioritate la care îl osîndea protectoratul sovietic, în plus, contau anumite opțiuni politice sugerate si promovate de unii membri ai Biroului Politic, precum Ion Gh. Maurer sau Alexandru Bîrlădeanu, acesta din urmă, este drept, doar membru supleant, însă extrem de influent în anturajul primului secretar al partidului. Indiferent de relațiile personale, de profunda animozitate care au existat întotdeauna între Maurer şi Bîrlădeanu, între ei s-a stabilit o certă solidaritate în privința metodelor şi sensului procesului de distanțare în raport cu Uniunea Sovietică, ca şi asupra necesității întăririi relațiilor politico-economice cu Iugoslavia şi cu China, în pofida opoziției constante a Moscovei.
Este de notat faptul că în cadrul "prelucrărilor" din 1964, nota dominantă a reprezentat-o critica liniei preconizate de Nikita Hruşciov, iar nu a sistemului politic stalinist. De altfel, merită amintită luarea de poziție a lui Nicolae Ceauşescu, în cadrul reuniunii de la şcoala Superioară de partid "Ştefan Gheorghiu", cînd cel care pe atunci era numai membru al Biroului Politic şi Secretar al C.C .-ului nu ezita să se pronunțe pentru

menținerea lucrărilor lui Stalin în bibliografiile cursurilor de marxism-leninism. în acelaşi sens, al ataşamentului lui Ceauşescu pentru valorile tradiției monolitice a comunismului, este de reținut opoziția sa, în cadrul Biroului Politic, în raport cu proiectul amnistiei din 1964. Oricum, poziția lui Dej în fruntea partidului era perfect consolidată la data cînd balcanicul dictator decidea să inaugureze linia sa pretins "independentă". Principalii săi rivali fuseseră de multă vreme eliminați: Ştefan Foriş asasinat cu ferocitate în 1946, Lucrețiu Pătrăşcanu executat după simulacrul de proces din 1954, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu "debarcați" în urma Plenarei din mai-iunie 1952, urmați întru dizgrație de Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, în iunie 1957. Gheorghiu-Dej îşi asigurase o platformă politică pe care nimeni şi nimic nu o mai puteau zdruncina, devenise despotul necontestat al partidului şi al țării. Maestru al intrigii şi insinuării, un pasionat al culiselor de tip bizantin, el dădea dovadă chiar de un anumit rafinament diplomatic ca şi de o machiavelică voluptate a manipulării umililor săi locotenenți. Aflat la apogeul gloriei sale. Gheorghiu-Dej reuşea să creeze impresia de stabilitate şi forță, apărea ca posesorul unui anumit tip de legimitate în interiorul mişcării pe care o domina, era, fără îndoială, exponentul autorizat al tradițiilor comunismului românesc. Plenara din decembrie 1961, celebrarea încheierii colectivizării agriculturii, apoi conflictul cu Moscova şi pregătirile pentru aniversarea a două decenii de la 23 August 1944 au fost reperele capitale pentru configurarea unui nou profil al liderului absolut al țării. Cultul personalității lui Dej se manifesta

în chip molcom, mai degrabă prin glorificarea caracteristicilor sale umane decît prin sacralizarea virtuților sale supranaturale. Chiar viciile epocii finale a domniei lui Dej, inclusiv violul esteticii prin lansarea Licăi Gheorghiu ca vedetă a cinematografiei naționale, erau suportabile, atîta timp cît fiica preferată a dictatorului nu avea veleități de ascensiune politică. Regimul lupta pentru dobîndirea unei imagini cît mai respectabile, se străduia din răsputeri să convingă Apusul că a depăşit momentele de rătăcire ale stalinismului agresiv. Chiar un Leonte Răutu, satrapul ideologic căruia Dej îi dăduse mînă liberă în dirijarea vieții culturale, începuse să se mai înmoaie, perorînd, mai ales după 1963, despre necesitatea diversității de stil în creația artistică, în Biroul Politic

se produceau periodice alianțe, compuneri şi recompuneri ale forțelor rivale, competiții secrete încurajate şi manevrate de către despotul neo-fanariot. între cei care se atacau necontenit, nutrind o ură proverbială unul față de altul, erau Nicolae Ceauşescu şi Alexandru Drăghici. Acesta din urmă deținea temuta poziție de membru al Biroului Politic şi Ministru al Afacerilor Interne, era şeful celei mai puternice instituții a țării pilonul de rezistență al regimului, Securitatea Statului, în ultimii săi ani de viață, Gheorghiu-Dej a savurat rolul de arbitru în această competiție pentru rolul de succesor, a făcut tot posibilul pentru a învenina relațiile dintre cei doi candidați virtuali la o poziție pe care el nu presimțea sub nici o formă că va trebui, foarte curînd, să o părăsească. Trebuie amintit că ultimul examen medical general al primului secretar al partidului, efectuat în toamna anului 1964, nu anunța sub nici o formă maladia incurabilă ce avea să-l răpună în primăvara lui 1965. Chestiunea este importantă din mai mult decît un motiv, întrucît trebuie subliniat faptul că Gheorghiu-Dej nu a pregătit o succesiune politică precisă, nu a lăsat un testament politic cu valoare imperativă, a ignorat, împreună cu familia sa, verdictul inclement al medicilor. Aceasta a fost deci/ia Biroului Politic, în care jocurile le făceau, la sfîrşitul lui februarie şi începutul lui martie 1965, oameni ca Maurer, Bodnăraş, Ceauşescu, Drăghici şi supleanții Bîrlădeanu şi Răutu. Lica Gheorghiu însăşi a aflat în ultimul moment veritabilul diagnostic asupra bolii care avea să-i secere pe Dej: era în această conspirație a "baronilor" ceva dintr-o spaimă că, împreună cu soțul ei Gheorghe Rădoi, pe atunci vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, Lica Gheorghiu ar putea să acționeze asupra voinței dictatorului muribund şi să încline balanța în favoarea lui Gheorghe Apostol. Pentru că, în fond, despre acest lucru era vorba: teama grupului aminitit de ascensiunea lui Apostol în vîrful ierarhiei comuniste, cu atît mai mult cu cît el beneficia de faptul că mai deținuse cîndva, chiar dacă doar onorific, această funcție mult rîvnită de prim-secretar. Pe de altă parte, nici Maurer, nici Bodnăraş nu priveau cu seninătate posibilitatea ca bestialul anchetator Alexandru Drăghici să capete puterea absolută în partid.
Terorizați de ideea că Drăghici ar putea încerca o lovitura rapidă, cu sprijinul trupelor de securitate pe care le controla în chip exclusiv, nedorind să împartă puterea cu vanitosul Gheorghe Apostol, în mai mult

decît o privință asemănător lui Dej, "baronii" au decis să se orienteze spre

Ceauşescu, secretarul C.C.-ului, responsabil cu chestiunile organizatorice, cel mai tînăr membru al Biroului Politic, ale cărui aere modeste şi obediente au reuşit să adoarmă suspiciunile încercaților complotişti de profesie care erau Maurer şi Bodnăraş. Candidatul "baronilor" avea să primească şi sprijinul lui Chivu Stoica, recompensat la rîndul lui prin numirea în funcția de Preşedinte al Consiliului de Stat. Odată decisă propunerea, "baronii" l-au invitat pe Apostol şi l-au pus în fața faptului împlinit, mai mult chiar pentru a-şi savura victoria, ei au decis ca tocmai Apostol să fie cel care să susțină, în plenul Comitetului Central, alegerea lui Ceauşescu în funcția de prim-secretar. Şi cum disciplina de partid nu se discută, cel puțin de către cei care nu vor să dispară de pe scena politică, Apostol s-a conformat, fără să crîcnească, unei decizii care punea definitiv cruce şanselor sale de a ajunge în fruntea partidului. Situația se aseamănă flagrant cu scenariul venirii la putere a lui Iuri Andropov, în care misiunea de a-l recomanda pe noul lider al partidului i-a revenit tocmai adversarului său ireconciliabil, Konstantin Cernenko. Cît îl privea pe Răutu, şeful propagandei era fireşte prezent la datorie, redactînd luările de cuvînt ale "îndureraților" camarazi de luptă ai răposatului dictator. Expert în adulmecarea diferitelor viraje politice, tiranul ideologic întreținea raporturi speciale de amiciție cu noul prim-secretar, cimentate îndeosebi în timpul vacanței petrecute împreună de familiile Ceauşescu şi Răutu, în Franța în anul 1964, unul din primele momente de contact direct între Nicolae Ceauşescu şi realitatea lumii occidentale, într-atît de denigrată de propaganda partidului. Bîrlădeanu, la rîndul său, accepta soluția Ceauşescu în lipsă de ceva mai bun, se resemna să participe la un joc politic mereu mai înşelător: devenit membru titular al Biroului Politic, el va lupta pentru inițierea unei veritabile reforme economice la Bucureşti, însă se va izbi de rezistența îndîrjită a staliniştilor, grupați în jurul noului secretar general. Cît îi priveşte pe cei care îşi închipui seră că vor aduce în fruntea partidului un personaj manevrabil, ceva în genul unui mameluc politic, politicienii cinici de tipul Bodnăraş şi Maurer, anii care vor urma îi vor face să regrete nu o dată lipsa de intuiție şi previziune din martie 1965. în bună tradiție stalinistă, Comitetul Central nu va face decît să consfințească ceea ce Biroul Politic decisese de-acuma în chip definitiv şi

irevocabil: un nou capitol începea în istoria comunismului românesc, se prefigura o nouă distribuție a rolurilor, în conformitate cu opțiunile, sentimentele şi resentimentele celui căruia îi fusese încredințat însemnul suprem al puterii comuniste, titlul de prim-secretar. Şi pentru ca elementele de dramă să nu lipsească, anii care se vor scurge după înălțarea sa la domnie îi vor permite lui Ceauşescu să se debaraseze, rînd pe rînd, de toți rivalii săi, reali ori închipuiți, să se apropie de ceea ce şi-a dorit mai presus de orice: puterea absolută, dictatura personală de nimic îngrădită, utopia logodnei cu istoria prin întemeierea socialismului dinastic.

<titlu>Avatarele Istoriei PCR
între falsa memorialistică şi documentul ciuntit</titlu>
A scrie despre avatarele istoriei comunismului românesc înseamnă a pătrunde într-o lume de falsuri conştiente şi mărturii trunchiate, într-un

univers în care criteriile ştiinţifice au fost cu bună ştiinţă expulzate în favoarea celui mai dezolant oportunism. Căci de la Mihail Roller şi pînă la culturnicii Secţiei de propagandă din timpuri mai noi, dincolo de aparentele metamorfoze şi răsturnări conceptuale, liniile de forţă ale scrierii - mai exact spus rescrierii - istoriei PCR au rămas aceleaşi. Anume mistificarea deliberată, ignorarea contextului politic naţional în perioada interbelică şi respectiv construirea unei imagini complet false despre rolul si locul comuniştilor în viaţa politică şi economică românească.
Fireşte, partidul a fost întodeauna convins că redactarea unei Istorii oficiale este un travaliu dintre cele mai delicate şi că ea implică o angajare intelectuală dintre cele mai riscante. Arhivele Comitetului Central reprezintă unul dintre teritoriile păzite cu cea mai mare grijă, un loc în care secretul şi conspirativitatea funcţionează precum în anii clandestinităţii. Nimeni nu are acces liber la aceste arhive, nici măcar membrii Comitetului Central ori chiar ai Comitetului Executiv. La tainele partidului nu pot pătrunde decît cîţiva aleşi, indivizii selectaţi pe spînceană de Comisia de Cadre şi de Comisia Ideologică (prezidate de Elena şi Nicolae Ceauşescu), scribii stipendiaţi de la Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Chiar şi aceştia, la rîndul lor, trebuie să asculte de comandamentele "secretarului de partid", beneficiază de un acces extrem de limitat. De pildă, unul din istoricii "de curte" este »; însărcinat cu scrierea unei compilaţii despre alegerile, de tristă amintire, N din noiembrie 1946, unul dintre subiectele predilecte ale regimului de fiecare dată cînd doreşte să sublinieze caracterul "paşnic" şi "democratic" al preluării puterii. Ei bine, acest culturnic verificat şi răs-verificat, acest Tutui, Fătu, Spălăţelu, Muşat sau Ardeleanu, nu va avea dreptul să consulte decît filele şi dosarul în cauză, pe baza unei aprobări speciale emise de Secretariatul Comitetului Central, în atari condiţii, admiţînd ipoteza hazardată că istoricul de partid ar năzui să publice adevărul, el ar fi oricum privat de sursele esenţiale, de posibilitatea comparaţiilor, de o viziune globală, autentificată prin documente, asupra fenomenului analizat.
222
Cît priveşte natura documentelor utilizate, ar trebui precizate o serie de elemente. Mai întîi faptul că, încă de la Conferinţa Naţională din octombrie 1945, Partidul Comunist s-a preocupat sistematic de măsluirea propriului trecut, ponegrindu-şi cu zel şi rîvnă, foştii lideri, prezentîndu-i, cu un inegalabil cinism, drept şnapani, criminali şi trădători. Pentru Gheorghiu-Dej şi grupul său, din care Ceauşescu a făcut constant parte, Gh. Cristescu, Boris Stefanov sau Ştefan Foriş nu fuseseră altceva decît elementele "duşmănoase strecurate în rîndurile proletariatului", "agenţi a burgheziei" şi "informatori ai Siguranţei". Instalarea comuniştilor la cîrma ţării, exercitarea completă şi nestingherită a controlului ideologic-poliţienesc, a declanşat, între altele, şi lungul proces de ticluire a istoriei partidului, acea succesiune stupefiantă de viziuni antipodic opuse, emanaţii ale tuturor conjuncturilor şi ambiţiilor politice.
Istoria a fost transformată în materie plastică, distincţiile dintre adevăr şi fals nu mai prezentau nici un univers. Mihail Roller îşi făcea un titlu de glorie din capacitatea de a truca fotografiile de la Muzeul de Istorie a Partidului, din abilitatea de a manipula şi plastografia diversele docu-

mente. Să pomenim, fie şi în treacăt, numele Clarei Cuşnir-Mihailovici, ani de zile plasată în fruntea acestui Muzeu, "unsă" expertă în "perioada revoluționară 1917-l921" de către Leonte Răutu, una dintre cele mai versate exponente ale stalinismului românesc, colaboratoare de nădejde, în anii neostalinismului practicat de Ceauşescu, a diverşilor Gh. Zaharia, Gh. Ungureanu, Damian Hurezeanu sau N. Copoiu. După Plenara din mai-iunie 1952 care a dus la căderea grupului Ana Pauker - Vasile Luca - Teohari Georgescu, nucleul de profesionişti ai apologiei şi mistificării de la Institutul de Istorie a Partidului a primit ca misiune re-elaborarea întregii concepții despre trecutul partidului, scoaterea în prim-plan a personalității lui Gheorghiu-Dej, "demascarea" grupului de agenți şi trădători proaspăt eliminați etc. Mai mult, după Congresul al H-lea PMR, în decembrie 1955, s-a constituit chiar un colectiv menit să compună această "operă de căpetenie" a culturii naționale, "îndreptar" al activității în întreaga arie a ştiințelor istorice. Să amintim că în fruntea Comisiei se aflau militanți ca losiv Chişinevschi, Lente Răutu, Gheorghe Apostol, Ştefan Voitec, Ofelia Manole, Pavel Țugui, Clara Cuşnir, Sorin Toma, Constantin Pîrvulescu, Ştefan Voicu şi mulți alții, oameni care prin

biografie şi formație nu puteau fi decît ostili unei oneste analize a evoluției comunismului românesc, refractari oricărei tentative de aprofundare a problemelor.

Efectul traumatic provocat de Congresul al XX-lea al comuniştilor sovietici în întreaga mişcare comunistă mondială a fost rapid amortizat în România de înăsprirea liniei ideologice a Partidului, în special după Plenara din iunie 1957 si Plenara din iunie 1958, ambele menite să epureze elementele cu înclinații "anarhic-liberale" sau pe cei care. amăgiți de promisiunile Congresului XX, crezuseră că pot să se exprime ceva mai liber despre chestiunile politice şi ideologice din țară. Să menționăm ultimul mare spectacol istorico-ideologic elaborat de Răutu sau Gheorghiu-Dej, Plenara C.C. din decembrie 1961, excesele retorice la care s-au dedat, cu acel prilej, unii dintre cei care aveau să crediteze ulterior epoca si pretențiile lui Ceauşescu. Am în gînd oameni precum Valter Roman, cel care în 1961 exclama patetic că grație lui Gheorghiu-Dej "nu avem pe nimeni de reabilitat post-mortem" şi care, în anii lui Ceauşescu îşi publica un fel de memorii din Spania în care, ca prin miracol, îşi amintea despre persecuțiile la care fusese supus în anii domniei lui Dej, în perioada delirului anti-cosmopolit de după 1951. Mă refer apoi la Răutu, maestru în arta combinațiilor de culise, locotenentul ideologic al lui Dej, discipol al lui Chişinevschi în arta sforăriilor perfide, şi a insinuării calomniatoare, la un Ion Vincze, la Constanța Crăciun, Ana Toma, Ghizela Vass, Alexandru Sencovici, Petre Borilă, Ion Gheorghe Maurer, Anton Moisescu. Alexandru Moghioroş, Emil Bodnăraş şi atîția alții, concurenți cu toții la favorurile unui despot mereu mai îndrăgostit de sine şi de putere. Mă refer, desigur, chiar la Nicolae Ceauşescu. al cărui discurs excela prin epitete linguşitoare, prin necontenitele osanale adresate lui Dej, ca şi prin împunsăturile ironice, îmbibate de resentiment anti-intelectual, la adresa lui Miron Constantinescu. Pe bună dreptate, în magistrala sa carte Comunismul în România (1964)5, profesorul Ghiță lonescu descria acea plenară ca pe o imensă manevră diversionistă.

Propulsarea lui Ceauşescu în vîrful Nomenklaturii comuniste din România a lansat un semnal pentru ariviştii şi politrucii oportunişti din sistemul propagandei în vederea rapidei redesenări a hărţii istorice a partidului. Operaţia a fost facilitată de pasiunea noului Secretar General

pentru trecut, de maladiva sa tentaţie de identificare cu figurile de seamă ale istoriei naţionale; sub îndrumarea lui Paul Niculescu-Mizil, Leonte Răutu şi Dumitru Popescu, spectacolul grotesc al cultului personalităţii lui Ceauşescu a dobîndit proporţii uluitoare. Institutul de Istorie al partidului, bombastic botezat Insitutul de Studii Istorice şi Social-Politice, dirijat de Ion Popescu-Puţuri, Nicolae Goldenberg (pînă la începutul anilor '70) şi Gh. Zaharia, a devenit un veritabil centru de iniţiere a diverselor campanii menite să exalte rolul grandios al unui personaj însetat de recunoaştere publică şi adoraţie continuă, în jurul acestei pepiniere de istorici-cadrişti, au început să prospere tot felul de autori de memorii pretins "de epocă" ilegalişti de mucava, descoperiţi suspect de inoportun, exact la ceasul cînd liderul regimului decisese să reducă istoria partidului la istoria propriei sale ascensiuni în interiorul acestei formaţiuni politice. Ion Popescu-Puţuri, Gheorghe Rădulescu, Gheorghe Macovescu, Dumitru Ivanovici, Ştefan Voicu, Valter Roman, Mihai Florescu, Andrei Neagu şi atîţia alţii mai obscuri concurează întru glorificarea, aş spune chiar beatificarea, celui căruia i se atribuie merite şi însuşiri ce sugerează lumea magică a basmalor populare şi a legendelor medievale. Geniul prezidenţial, "harul" şi precocitatea lui Ceauşescu sînt astfel susţinute de mărturiile apologeţilor de profesie, dispuşi, fireşte, să certifice şi meritele din anii clandestinităţii ale "celei mai apropiate tovarăşe de viaţă", în istoria partidului totul este posibil, nimic nu este excesiv, îndoielnic, aberant: confesiunile apocrife, documentele de epocă "recondiţionate" în Laboratoarele Muzeului de Istorie a partidului, trucajele fotografice. Nimic nu este în consecinţă mai dinamic, mai imprevizibil decît trecutul, supus tuturor aranjamentelor "cosmetice" de către vechilii ideologici ai "socialismului multilateral dezvoltat".

Ceauşescu a avut nevoie de o serie de reabilitări pentru a-şi clădi propria legitimitate, propriul prestigiu, pentru a-şi plăsmui un simulacru de "virginitate" politică într-un'partid pentru care crima, represiunea cea mai feroce, persecuţiile în masă şi vînătorile de vrăjitoare au însemnat instrumente politice privilegiate. Am în vedere Plenara din aprilie 1968, consacrată pasămite reabilitării victimelor lui Dej, dar al cărei scop real nu era altul decît cimentarea mitului lui Ceauşescu ca reparator moral, ca garant al democraţiei şi justiţiei. Prin această subtilă operaţie, Dej devenea

încarnarea unei epoci sîngeroase, definitiv apusă, iar succesorul său, inocent şi imaculat precum un heruvim, îşi putea permite să pozeze în fiinţa justiţiară, magnetul tuturor speranţelor de mai bine.

Prin anul 1970, în urma unei decizii a Secretariatului Comitetului Central, Institutul de Studii Istorice şi Social Politice (ISISP) începea să editeze, fireşte, pentru "uz intern", o culegere de documente din istoria partidului, exemplare de lucru pentru ceea ce se imagina în epocă drept "macheta" istoriei partidului. Intre altele, se găseau adunate în această colecţie, scrisorile centrului politic din închisori, dirijat de Gheorghiu-Dej,

adresate Comternului în anii celui de-al II-lea război mondial, textele care au pecetluit destinul politic al lui Ştefan Foriş, protocoalele şedinţelor Biroului Politic din anii ilegalităţii, corespondenţa dintre Comitetul Central al PCR şi organul suprem recunoscut de comuniştii din toate ţările, Prezidiul Internaţionalei de la Moscova, aflat sub controlul total al Kremlinului. Nu cunosc documente mai revelatorii pentru autenticul profil moral-politic al comuniştilor români, texte mai elocvente pentru relaţiile de servitute impuse de Moscova, pentru incredibila lipsă de autonomie a unui grup politic ce-şi face în prezent un capital etic din devotamentul pentru patrie şi popor, din promovarea unui naţionalism mai mult decît îndoielnic. Nu este cazul să insist asupra faptului că respectivele volume de documente nu erau prevăzute a fi publicate, că singurii beneficiari ai acestei ultrasecrete informaţii erau potentaţii Secţiei de propagandă precum şi un număr extrem de restrîns de "veterani" ai partidului, atraşi în operaţia de rescriere a trecutului iniţiată de Ceauşescu. între aceştia, desigur, un loc de seamă ocupa şi continuă să ocupe, în > profida aparentei sale eclipse, Leonte Răutu, oneros funcţionar al v inchiziţiei culturale staliniste, om de încredere al familiei prezidenţiale, testat în mai mult decît o împrejurare drept un simbol al absenţei de principii. Nimic mai paradoxal prin urmare în numirea lui Răutu în componenţa unui grup însărcinat cu elaborarea liniilor directoare ale unei niciodată publicate istorii a partidului. Personajul Răutu sintetizează în fiinţa sa această imposibilitate practică: omul tuturor stăpînilor: slugă sub Ana Pauker, Chişinevschi, Dej, Ceauşescu, Răutu este "omul fără însuşiri" despre care vorbea Robert Muşii, un ilustru scriitor austriac al acestui veac, individul ce şi-a abandonat istoria şi familia, sclavul unei biografii

posomorîte şi sumbre, în fond întîmplătoare şi aproape anonimă. Iar Istoria pe care se străduie să o compună nu este altfel decît el: orbitor de trivială, sufocată de mormanul de cadavre şi victime ale unor timpuri fără onoare, înstrăinată şi dezumanizată.

între timp, prin beciurile Securităţii zac documente esenţiale, stenogramele anchetelor anilor '50, falsele confesiuni smulse sub imperiul torturii psihice şi fizice, veritabile piese demne de luat în consideraţie atunci cînd se purcede la scrierea unei istorii a comunismului românesc. Tot astfel cum, în anii celui care pretinde că a restituit sensul cuvintelor adevăr, demnitate, dreptate, s-a făcut tot posibilul pentru camuflarea tragediilor trecutului, pentru învăluirea atîtor suferinţe în perdeaua de fum a cuvintelor poleite. Cum altfel am putea interpreta omisiunile din interviurile acordate de victime precum Elena Pătrăşcanu revistei Flacăra, spre a nu insista asupra caracterului mai mult decît lacunar al mărturisirilor unor Hary Brauner, N. Carandino sau asupra confiscării de către organele de securitate a memoriilor lui Bellu Silber, fost activist de seamă al partidului, intelectual condamnat în procesul Pătrăşcanu. Să spunem în treacăt că, îndată după moartea lui Emil Bodnăraş, primii care au pătruns în casa defunctului nu au fost membrii familiei sale, ci reprezentanţii acelor omnipotente şi omniprezente organe, sosiţi anume pentru acapararea memoriilor judecate ca periculoase de către familia domnitoare.

Ar fi încă mult de glosat în marginea acestei absurde comedii a istoriei

partidului. Aici ne vom rezuma la a spune că fiecare an deschide noi perspective amatorilor de curiozități istorico-fantastice, că ridicolul se pare că nu mai cunoaşte limite în birourile Secției de propagandă de la Bucureşti, că imaginația retrospectivă a culturnicilor a deraiat direct proporţional cu degradarea situației economice, morale şi spirituale a țării, într-o vreme în care deficitul de literatură comică devine tot mai sesizabil, iar tentația ironică pare să fi fost cauterizată, să ne bucurăm aşteptînd şi poate într-o bună zi chiar savurînd cele nemaipomenite întîmplări povestite în istoria partidului, purtînd în memorie profeticele cuvinte rostite cînd va de un vizionar: "Socialismul în România va purta inevitabil marca geniului lui Iosif Vissarionovici Stalin şi Ion Luca Caragiale".
227

P.S. Am scris acest eseu în urmă cu mai bine de cinci ani. între timp, acaparînd munca unui imens colectiv de cercetători, istoricii oficiali Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu au publicat trei volume-mamut referitoare la viața politică din România din perioada interbelică. Nu este cazul să intru aici într-o minuțioasă şi foarte necesară întreprindere de elucidare a motivațiilor celor doi - ca şi ale patronilor lor sus-puşi - în dezvăluirea - parțial onestă - a unor capitole fundamentale de istorie națională. Mă voi mărgini să notez că viziunea lor despre rolul partidului comunist şi mai cu seamă al lui Nicolae Ceauşescu rămîne tributară delirului apologetic care abundă în paginile Scînteii. Desigur, ei recunosc natura sectară a P.C.R. în anii ilegalității, dar această concesie este menită să reliefeze rolul pretins crucial al lui Ceauşescu în constitirea, după 1965, a unui "nou partid", popular şi patriotic, esențialmente diferit de cel cîndva dominat de "alogeni". Pe scurt, se încearcă legitimarea actualului grup conducător prin demitizarea unui trecut pentru care ni se cere să credem că Ceauşescu şi partizanii lui nu ar fi cîtuşi de puțin răspunzători.
(Text transmis de Radio Europa Liberă în 1983. Post Scriptum adăugat în 1988)
228
<titlu>între regenerare şi resemnare
Ştefan Voitec şi soarta social –democrației române</titlu>
Petrecerea din viață a lui Ştefan Voitec nu putea să nu provoace o întristat-melancolică analiză retrospectivă asupra destinului istoric al social-democrației române, în felul său, adeseori contradictoriu, marcat de justificate temeri şi nemărturisibile îndoieli, comportamentul politic al lui ştefan Voitec s-a distins categoric de cel al camarazilor săi comunişti "de viță veche". Fără a se expune în chip exagerat, fără a se aventura în lupte politice fără sorți de izbîndă, Voitec s-a ferit să devină altceva decît un spectator al unui joc politic de care se simțea fundamental străin.
La respectabila vîrstă de 84 de ani, Ştefan Voitec era reales în Comitetul Politic Executiv, nu datorită talentelor sale adulatoare, ci în primul rînd întrucît conducerea comunistă încerca să mențină imaginea unei anumite continuități în istoria stîngii. Prezența lui Voitec în echipa diriguitoare, întotdeauna strict ceremonială, convenea pentru susținerea mitului dominant al propagandei oficiale, anume înrădăcinarea partidului comunist în "tradițiile de luptă progresistă ale poporului". Mai mult, în cadrul contactelor internaționale întreținute de PCR, Voitec putea fi prezentat ca un remarcabil lider social-democrat, ultimul exponent al

partidului din care s-a desprins grupul comunist în anul 1921. Prestigiul politic al acestui militant era firește îndeajuns de compromis, în urma pactizării cu liderii comuniști în perioada de după 23 august 1944, cînd Voitec a jucat un rol capital în acțiunea de subminare a conducerii legitime a social-democrației române, conduse de Constantin-Titel Petrescu. Alături de Lothar Rădăceanu, el a contribuit la întreținerea unei stări de derută în rîndurile bazei de masă a partidului social-democrat, a cauționat atitudinile colaboraționiste și și-a dat consimțămîntul la operația de "înghițire" a social-democrației, în cadrul Congresului de așa-zisă unificare din februarie 1948.
în perioada postbelică, atunci cînd nu puțini muncitori și intelectuali îșI puseră speranțele în mișcarea social-democrată, ca o posibilă alternativă la totalitarismul marxist-leninist, Voitec a făcut parte din acea fracțiune care

a pregătit ruina partidului în care militase o viață întreagă, în condițiile de teribile presiuni exercitate de prezența Armatei Roșii pe teritoriul țării, acest grup s-a consacrat unei perseverente acțiuni de demoralizare a militanților social-democrați care refuzau să îngenuncheze în fața comisarilor comuniști. Liderii istorici ai social-democrației, și în primul rînd Titel Petrescu, au înțeles prea bine esența scenariului unificării propus de PCR. De altminteri, ei avuseseră prilejul să se familiarizeze cu stilul dictatorial al militanților comuniști încă din perioada colaborării în cadrul așa-numitului "Front Unic Muncitoresc", creat în condiții de clandestinitate, în mai 1944. Dovedind prezență de spirit, intuiție politică și capacitate de manevră, ei au urmărit salvarea profilului original al partidului social-democrat și au încercat să reziste tentativei de absorbție din partea partidului comunist. Din nefericire, grupul lui Titel Petrescu a devenit mereu mai izolat, iar politicianismul oportunist a primat asupra intereselor fundamentale ale partidului. Desigur, se știe astăzi cu certitudine că în România "jocurile erau făcute", că opoziția în raport cu oamenii Moscovei era aprioric sortită eșecului, ceea ce nu se reduce la a justifica falimentul moral al celor care nu au încercat măcar să țină piept avansului totalitar. Fără să ne pierdem în speculații fără nici un suport, putem totuși recunoaște că natura comunismului în fiecare țară satelizată, intensitatea represiunii și, ulterior, a "liberalizării" au depins și de nivelul rezistenței interne.
Pe măsură ce forța partidului comunist creștea, tot mai mulți lideri social-democrați înclinau spre cooperare cu mișcarea condusă de Gheorghiu-Dej și Ana Pauker. După instalarea guvernului Petru Groza, la 6 martie 1945, Titel Petrescu este pus pentru prima dată în minoritate în Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat. în pofida cererii sale insistente ca miniștrii social-democrați să demisioneze dintr-un guvern în chip evident manipulat de comuriiști, Comitetul Executiv, din teamă, lașitate sau orbire politică, a decis ca Ștefan Voitec și Lothar Rădăceanu să rămînă membri ai cabinetului. La conferința partidului social-democrat din decembrie 1945, Titel Petrescu părea să-și fi refăcut forțele, dobîndind victoria împotriva propunerii de a stabili liste electorale comune cu partidul comunist. La începutul anului 1946, social-democrația română era de-acum practic scindată între adepții lui Titel Petrescu și cei ai

grupului Rădăceanu-Voitec. Situații similare aveau loc şi în celelalte state
230
ale Europei Răsăritene, unde linia de pseudo-unitate pregătea terenul pentru anihilarea de facto a partidelor social-democratice. Pentru observatorii avizați, era vorba de un proiect pus la punct de Kremlin şi adus la îndeplinire cu zel şi pasiune nestăvilită de către funcționarii comunişti locali.
La bază, în întreprinderi, suporterii lui Titel Popescu începeau să cunoască experiența prigoanei organizate de comunişti. Pentru a evita hărțuirea oamenilor, inclusiv din punctul de vedere al distribuirii de cartele de alimente, Titel Petrescu a permis partizanilor săi să se declare ceea ce considerau că este mai avantajos la momentul respectiv. Această indicație nu a întîrziat să genereze o stare de descumpănire în partid, şi nu puțini militanți începeau să se întrebe ce şanse mai au alături de un grup în evident declin politic. Pe de altă parte, destui membri ai conducerii fuseseră infectați cu morbul oportunist, astfel încît, în 1946, mai mult de jumătate din Comitetul Central şi din Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat erau membri sau simpatizanți activi ai partidului comunist. Printre ei, pot fi amintiți aici Teodor Iordăchescu, Barbu Solomon şi Misa Le vin, toți trei în acea epocă membri ai Secretariatului şi participanți nemijlociți la pregătirea congresului din martie 1946. Consultîndu-se necontenit cu amicii lor comunişti, specializați în intrigi şi acțiuni de culise, liderii social-democrați de stînga au izbutit să provoace o stare de senzație în cadrul congresului, atunci cînd Tudor Ionescu cunoscut ca loial lui Titel Petrescu, a sărit în tabăra pro-comunistă şi a citit în plen o serie de scrisori contrafăcute pe care, chipurile, Petrescu le-ar fi primit de la Maniu şi Brătianu. Prin această sordidă provocare, a cărei paternitate comunistă nu este greu de depistat, Titel Petrescu şi adepții săi se vedeau eliminați din Congres. O reuniune politică în cadrul căreia Şerban Voinea, distinsul gînditor socialist, autorul lucrării Marxism oligarhic, rostise Raportul principal, se sfîrşea sub semnul capitulării necondiționate în raport cu exigențele politrucilor comunişti.
în ceea ce-l privea pe Ştefan Voitec, el deținea toate datele intelectuale pentru a-şi putea imagina viitorul social-democrației într-un regim de tip sovietic. Omul care fusese cîndva considerat o speranță teoretică a social-deocrației, care cunoştea atît de bine operele lui Karl Kautsky şi Eduard Bernstein. nu putea să-şi facă vreo iluzie asupra făgăduințelor democratice care abundau pe atunci în discursurile liderilor stalinişti din
231

România. Voitec era perfect la curent cu persecutarea foştilor menşevici în Uniunea Sovietică, după cum el nu putea ignora vechile prejudecăți ale comuniştilor români în raport cu creația sociologică şi politică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Tocmai din acest motiv, asocierea sa cu veleitarii lideri comunişti era deopotrivă un act de dezertare etică, o dureroasă şi greu justificabilă abandonare a principiilor fundamentale ale social-democrației. Un om care condusese cîndva biblioteca partidului social-democrat, care nutrea un veritabil cult pentru marii gînditori ai stîngii internaționale, de la Ferdinand Lassalle şi Franz Mehring la Roşa Luxemburg şi Otto Bauer, se vedea constrîns, ori mai degrabă se

autoconstrîngea, să se resemneze cu limbajul împietrit al stalinismului, într-adevăr gradul zero al anchilozării marxismului.
La Congresul de unificare din febrarie 1948, comuniştii îşi puteau de-acum savura victoria asupra tradiționalilor adversari social-democrați. Oricine cunoaşte măcar sumar istoria stîngii în acest veac ştie că, pentru comunişti, social-democrații au fost întotdeauna cei mai periculoşi inamici, întrucît ar fi contribit la "coruperea" ideologică a proletariatului. Ales membru al Comitetului Central, Voitec nu avea altă soluție decît să asiste, martor neputincios, la continua ştirbire a prestigiului şi influenței politice a foştilor lideri social-democrați care susținuseră unificarea. Lothar Rădăceanu, aparent unul din cei cinci secretari ai Comitetului Central, avea să fie tratat ca o simplă marionetă, tot astfel cum Teodor Iordăchescu şi Voitec însuşi erau lipsiți de orice pîrghii reale de exercitare a puterii politice. Din motive strict cosmetic-protocolare, din Comitetul Central făceau parte şi alți foşti marcanți social-democrați între care Barbu Solomon, Misa Le vin, Mihai Moraru şi Eugenia Rădăceanu. Nici unul însă nu a avut vreodată vreun cuvînt de rostit în luarea deciziilor de partid, şi de altfel, la Congresul al II-lea al PMR din decembrie 1955, numărul foştilor social-democrați aleşi în Comitetul Central scădea în chip simțitor, între 1955 si 1965, Ştefan Voitec a fost membru supleant al Biroului Politic al PRM, iar după eliminarea lui Constantin Pîrvlescu din conducerea partidului în 1960, a fost instalat şi în funcția de Preşedinte al Marii Adunări Naționale. Fiind mai degrabă un tolerat decît un membru de drept al clanului politic hegemonie, Voitec s-a străduit ca în limitele puterii sale să asigure un anumit sprijin unora din foştii săi tovarăşi de partid. Acest lucru era cu atît mai important, cu cît în urma valurilor

epurării din 1949-l950 şi din 1952, autoritatea membrilor PMR proveniți din partidul social-democrat suferiseră efectele devastatoarelor campanii de verificare şi fuseseră expulzați din partid. Ulterior, după venirea la putere a lui Nicolae Ceauşescu, Voitec a militat pentru recunoaşterea vechimii de partid a foştilor militanți social-democrați, a susținut reabilitarea gîndirii social-politice a lui Dobrogeanu-Gherea şi publicarea lucrărilor capitale ale acestuia, inclusiv mult ponegrită Neoiobăgie. Desigur, toate acestea nu aveau cum să compenseze dezolanta abdicare etică şi politică din anii imediați postbelici, dar un este mai puțin adevărat că ele reprezentau acțiuni politice notabile, într-un univers sufocant de carierism şi oportunism ieftin. Cu doza de resemnare a unei senectuți sceptice, Ştefan Voitec avea chiar să încerce retragerea din colectivul politic dominant, mărturisindu-şi în cadru privat dilemele şi îndoielile. Cedîndu-i lui Miron Constantinescu postul onorific de preşedinte al aşa-zisului parlament, Voitec avea să rămînă pînă la sfîrşitul vieții vicepreşedinte al Consiliului de Stat, fiind "aureolat", în 1974, cu titlul de Erou al României Socialiste. După împlinirea vîrstei venerabile de 80 de ani, Ştefan Voitec era ales membru al Academiei R.S.R. Aflat în spital, mereu mai însingurat şi dezabuzal, fostul lider socialist îşi scruta cu tristețe trecutul, urmărit de umbrele prietenilor pe care-i părăsise şi ale ideilor pe care le renegase. Toate refulările atîtor ani de umilințe explodau în clipa în care Ştefan Voitec îndrăznea să pronunțe cîteva din acele elementare adevăruri pe care Nomenklatura diriguitoare le detestă

visceral.'Era însă vorba de o efemeră secundă a lucidității autocritice, după care, în spiritul unei pragmatice morale a spraviețuirii, Ştefan Voitec se dezicea subit de impulsul său "eretic" şi revenea în disciplinatul pluton al birocrației de partid. Ultimii ani de viață, scurşi sub semnul amneziei istorice şi resemnării politice, nu au făcut decît să accentueze semnificația destinului lui Ştefan Voitec: acest om făcuse cîndva alegerea cea mare, pariul său fundamental contribuise la autosuprimarea social-democrației române, iar acum nu-i rămînea decît să contemple efectele deloc glorioase ale acelei nefaste opțiuni.

<titlu>Ceauşescu refuză transparența
Una din principalele ambiții ale regimului de la Bucureşti este de a-şi afirma autonomia ideologică în raport cu Moscova, încă de la venirea sa la putere, în martie 1965, Nicolae Ceauşescu şi-a făcut un titlu de glorie din a desfide ceea ce el numea tendința Moscovei de a impune rețete universale pentru construcția socialismului, în ultima vreme, în chip paradoxal, asistăm la un fenomen de semn contrar: în loc de a proclama unicitatea modelului românesc, Ceauşescu profesează un marxism osificat, inspirat din cele mai stricte canoane staliniste. Discursurile sale conțin tot mai dese apeluri la păstrarea trăsăturilor inalienabile ale marxism-leninismului. Este ceva straniu şi întristător deopotrivă în această fervoare antirevizionistă a unui militant comunist care pînă nu de demult jura pe ideea de "marxism creator". Cum putem explica această subită mefarrnofoză? Sau poate nu este vorba cîtuşi de puțin de o convertire la dogmatism, ci doar de explozia, de revenire la suprafață, în chip nedisimulat, a unor sentimente şi angoase întotdeauna prezente în psihologia stalinismului național românesc: divorțul de societatea reală, antiintelectualismul, cultul liderilor şi încrederea nelimitată în metodele birocratic-totalitare de conducere.
Pe măsură ce Mihail Gorbaciov a intensificat ritmul restructurării din URSS, conducerea de la Bucureşti a devenit din ce în ce mai neliniştită de ceea ce îi pare drept o avalanşă cu consecințe imprevizibile. Nicolae Ceauşescu însuşi se manifestă tot mai deschis ca un critic al orientării asociate cu conceptul de glasnost, pe care o etichetează drept o veritabilă "deviere de dreapta", în mişcarea comunistă internațională. Conceptul de glasnost merită o discuție aparte şi ne vom limita să spunem că noțiunea cea mai apropiată în româna ar fi aceea de transparență, de aducere în discuție publică a unor chestiuni mult timp ocultate, de eliminare a inhibițiilor şi fobiilor birocratice, îl vedem acum pe secretarul general al PCR, omul care în 1965 denunța închistarea dogmatică, susținînd că reformele radicale nu pot decît slăbi controlul partidului asupra societății. Ceauşescu îl priveşte sceptic pe Gorbaciov şi se îndoieşte profund de necesitatea unei democratizări a sistemului sovietic. Efectul contagios al gorbaciovismului îi răscoleşte cele mai dezagreabile amintiri. Nimic nu-l

agasează mai mult pe septuagenarul conducător român decît tentativa lui Gorbaciov - inspirată fără doar şi poate de precedentul reformist maghiar - de a reconsidera rolul pieții în socialism şi de a abandona devastatoarea dogmă a proprietății socialiste unice. Pentru Ceauşescu legea valorii, în

conformitate cu care piața are un rol esențial în aşezarea prețurilor, trebuie subordonată viziunii centraliste, semi-militare asupra planificării socialiste. Partizan al planului, liderul român detestă înflorirea focarelor independente de inițiativă economică. Proprietatea privată, indiferent de dimensiuni, este privită de el ca un factor eminamente nociv.
<titlu>Moştenirea lui Gheorghiu-Dej
Conflictul dintre Ceauşescu şi Gorbaciov nu poate fi explicat fără o analiză a precedentului istoric constituit de disputa dintre Gheorghiu-Dej şi Nikita Hruşciov. Prelucrările interne de partid din anii 1963-l964 - ale căror stenograme vor fi smulse arhivelor secrete şi publicate într-o eră de glasnost la Bucureşti - subliniau natura patriotică a opoziției lui Dej față de încercările lui Hruşciov de a ipoteca economia românească unei imaginare pieți unice a comunității socialiste internaționale. Neîndoios, imperialismul sovietic a jucat un rol important în geneza conflictului româno-sovietic la începutul anilor '60. Dar, trebuie notat, rolul esențial l-au jucat temerile comuniştilor români provocate de destalinizarea inițiată de intempestivul Nikita Sergheievici. După moartea lui Stalin, în martie 1953, şi mai cu seamă după Congresul al XX-lea al PCUS (februarie 1956J, Gheorghe Gheorghiu-Dej a devenit unul din campionii rezistenței față de liberalizarea sistemelor comuniste. Pentru echipa lui Dej, din care Ceauşescu făcea nemijlocit parte, dezghețul din Uniunea Sovietică reprezenta o sursă de posibile convulsii şi chiar răsturnări politice. Revoluția maghiară şi tulburările sociale din Polonia din toamna anului 1956 aveau să servească drept pretext pentru cristalizarea unei platforme neostaliniste la care liderii români nu au renunțat niciodată. Mergînd pe drumul liberalizării, gîndea Dej, nu putem evita trezirea unor forțe sociale mult timp timorate şi ținute în Mu. Nici un fel de concesie nu trebuie făcută în plan politic, dacă nu vrem ca întregul eşafodaj al dictaturii de

partid să se prăbuşească, în virtutea unei atari logici sectare, regimul de la Bucureşti a organizat repetate vînători de vrăjitoare, în perioada 1956-l960, în scopul eliminării oricăror tendințe de emancipare spirituală. Principalele victime au fost intelectualii şi studenții care îşi manifestaseră solidaritatea cu mişcările sociale din celelalte state sovietizate.
Miza capitală a divergențelor româno-sovietice de la începutul anilor '60 a constat, aşadar, în incompatibilitatea pozițiilor lui Dej şi Hruşciov asupra stalinismului. Fireşte, se adaugă la aceasta conştiința lui Dej şi a colegilor săi din Biroul Politic al PMR că nu aveau de dat socoteală din punctul de vedere al ortodoxiei lor ideologice. Asemeni lui Mao sau lui Enver Hodja, Dej îl considera pe Hruşciov un revizionist primejdios, ale cărui hazardate improvizații nu pot duce decît la dezastre economice şi politice. Tocmai în această atitudine consecvent şi nedezmințit anti-reformistă putem detecta originea actualei "albanizări" a comunismului român. Să nu uităm faptul esențial: în 1948, Tito rupsese cu Stalin şi, ulterior, cu stalinismul ca model dictatorial-terorist de organizare politică şi socială. Sfidîndu-l pe Hruşciov după 1960, Gheorghiu-Dej se delimita de direcția renovatoare a comunismului contemporan şi asigura perpetuarea instituțiilor şi mentalităților staliniste în România. Alte ore istorifce, alte personalități, alte priorități...

Stalinişti nepocăiţi, conducătorii români respingeau furtunoasele eforturi ale lui Hruşciov de a zdruncina sistemul de privilegii ale aparatului de partid. Pe de altă parte, ei se opuneau reabilitării fără rezerve a victimelor terorii staliniste din România. A accepta o asemenea acţiune purificatoare echivala pentru ei cu a consimţi la propria anihilare politică. Plenara C.C. a P.M.R. din noiembrie-decembrie 1961 a raţionalizat această boicotare a destalinizării. Nu era nevoie de reabilitări, afirmau liderii români, între care Nicolae Ceauşescu, pentru că în România nu avuseseră loc represiuni în masă: Dej şi tovarăşii săi au regizat acest conclav de partid cu extraordinară abilitate: călăii apăreau ca eroi inocenţi, iar victimele - Foriş, Pătrăşcanu, Luca şi alţii - erau descrişi drept călăi. Unii dintre ei - Teohari Georgescu, Vasile Luca, Ana Pauker, Iosif Chişinevschi - chiar fuseseră implicaţi în represiuni, dar nu ca adversari ai grupului lui Dej, ci ca parteneri şi complici. După 1962, pentru a-şi salvgarda poziţiile, acest grup avea să speculeze valorea naţionalismului, ca instrument de cimentare a consensului social. Aceiaşi oameni care

organizaseră şi patronaseră exploatarea economică sovietică şi sistemul colonialist al sovromurilor perorau acum în faţa naţiunii ca apostoli ai independenţei şi suveranităţii, ireconciliabili inamici ai străduinţelor lui Hruşciov de a integra economiile blocului sovietic. Declaraţia P.M.R. din aprilie 1964 consfinţea pretenţiile autonomiste ale lui Gheorghiu-Dej şi inaugura o nouă eră în raporturile româno-sovietice. Multe din elementele care au garantat succesul acestei operaţiuni politice rămîn încă învăluite în mister. Este totuşi limpede că Dej şi sprijinitorii săi - oameni ca Ion Gh. Maurer, Emil Bodnăraş, Gh. Apostol, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici, Alexandru Bîrlădeanu şi Leonte Răutu - au exploatat cu cinică măiestrie şubrezirea poziţiei lui Hruşciov, după 1962, pentru a-şi realiza propriile scopuri. Ruptura parţială de Moscova, aplaudată de Occident şi salutată de poporul român, nu era însă decît paravanul unei politici de continuă consolidare a stalinismului intern. Cu alte cuvinte, referinţa la URSS ca sursă de legitimitate politică era înlocuită prin raportarea la interesul naţional, identificat cu interesele grupului hegemonie de partid, în această transfigurare, comuniştii români dobîndeau statutul de ardenţi combatanţi pentru independenţa ţării. Procedeul, fraudulos semantic, se numeşte diversiune şi s-a dovedit adeseori util în condiţii de criză politică. Nu devenea oare Stalin patriot rus în clipa în care armata germană asedia Moscova? Or, tocmai despre această situaţie de criză era vorba la Bucureşti: ameninţaţi de valul reformist, liderii PMR urmăreau să împiedice posibile dislocări politice şi frămîntări sociale.

Atraşi de acest miraj al renaşterii naţionale româneşti, mulţi observatori din Vest nu au ezitat să definească experimentul de la Bucureşti drept o variantă sui generis de titoism. Părea că România, cîndva cel mai obedient vasal al Uniunii Sovietice, decisese să se angajeze pe calea unei erezii menită să culmineze într-o nouă schismă a comunismului mondial. Mai mult, sfidarea română era cu atît mai spectaculoasă cu cît această ţară aparţinea structurilor militare şi politice ale blocului sovietic. Deşi era cît se poate de clar că liderii PMR nu vor tolera nici o formă de pluralism intern, Occidentul găsea permanente motive de speranţă în deblocarea politicii externe româneşti. După mai

bine de 15 ani de umilă aservire faţă de strategia internaţională a Kremlinului, se dovedea acum că este posibilă apariţia unor iniţiative originale la Bucureşti. Şi cum tentaţia speculaţiei politice este întodeauna
237

prezentă între comentatorii fenomenului comunist, nu puţini au fost aceia care au vorbit despre posibilitatea unei evoluţii neutraliste a României după 1964. Proiectînd propriile lor scheme raţionale, aceşti distinşi analişti şi-au luat aşteptările şi speranţele drept realităţi şi au prevestit o graduală liberalizare internă în România. Ceea ce lipsea acestor interpretări era corelarea factorului ideologic cu cel politic: regimul de la Bucureşti nu şi-a revizuit niciodată opţiunile doctrinare primordiale şi, prin urmare, nu a fost şi nu putea fi dispus să se convertească într-un sistem post-stalinist.

<titlu>Promisiunile lui Ceauşescu

Atunci cînd prelua conducerea PRM în martie 1965, Nicolae Ceauşescu moştenea de la Gheoghiu-Dej impresionantul capital politic acumulat în cadrul conflictului cu Hruşciov. Spre deosebire de Dej, însă, Ceauşescu nu fusese direct implicat în sîngeroasele epurări ale anilor'50. El îşi putea permite să fie simultan portdrapelul patriotismului şi propagatorul "democraţiei socialiste". Tocmai pentru a afirma caracterul renovator al tipului său de conducere, noul secretar general a decis schimbarea denumirii PMR la Congresul al IX-lea din iulie 1965. Noul nume, Partidul Comunist Român, trebuia să reliefeze despărţirea de trecutul umilitor şi antipatriotic al unei formaţiuni subordonate unor interese străine. Mai mult, partidul, arăta Ceauşescu, a devenit exponentul întregului popor, nu numai al clasei muncitoare. Tocmai de aceea, scria el într-un articol din mai 1966, rolul conducător al PCR trebuie să se întărească necontenit. Scopul lui Nicolae Ceauşescu, de la bun început, nu a fost renaşterea societăţii ca partener în guvernămînt, ci extinderea şi adîncirea autorităţii partidului comunist. Să spunem totuşi că, cel puţin între 1965 şi 1971, pînă la mini-revoluţia culturală, conducerea de partid a manifestat o oarecare deschidere spre o viziune mai puţin exclusivistă asupra raportului dintre partid şi stat. Ceauşescu însuşi vorbea despre ştiinţa conducerii ca o disciplină riguroasă şi relativ autonomă, iar nu ca un banal comentariu apologetic la discursurile liderilor politici. Se preconiza chiar o integrare a experţilor în aparatul de partid şi de stat.
238
Extrem de dinamic şi preocupat de schimbări urgente, noul conducător se grăbea să-şi întemeieze autoritatea ca restaurator al legalităţii socialiste. în mai 1965, plenara CC al PMR anula rezoluţia plenarei din iunie 1958 privitoare la organizarea unei masive epurări a partidului, întrucît reabilitările nu-i afectau propriul statut în partid, Ceauşescu promitea o oarecare relaxare politică şi condamna abuzurile de putere din anii '50. Ceea ce se năştea astfel era ideologia obsedantului deceniu, parte esenţială a actualei ideologii politice şi culturale din România. Istoria de după 23 august 1944 era divizată în două etape: prima, marcată de abuzuri şi crime, cea de-a doua, de după 1965, fiind o eră de deschideri, inovaţii şi respect pentru demnitatea umană.

în primii ani ai domniei sale, Ceauşescu părea să năzuiască spre o

sinteză originală de desatelizare şi de-sovietizare. Pentru a-şi asigura triumful, el a cerut şi a primit sprijinul total al cadrelor medii din aparatul de partid, un grup social aspirînd să înlocuiască compromisele personalităţi ale erei staliniste. Este epoca în care Ceauşescu desfiinţează Biroul Politic ca structură supremă de conducere şi înfiinţează Comtietul Executiv în care sînt promovaţi activişti biografic şi politic legaţi de el: Manea Mănescu, Virgil Tofin, Ilie Verdeţ, Paul Niculescu-Mizil, Ion loniţă, Janos Fazekaş, Gheorghe Pană, Ion Stănescu, Vasile Patilineţ, Ion Iliescu.
într-o perioadă cînd Leonid Brejnev şi Alexei Kosîghin, urmaşii lui Hruşciov la cîrma Uniunii Sovietice, procedau la o rapidă restalinizare a vieţii economice şi politice din URSS, Ceauşescu proclama necesitatea de a revoluţiona toate sferele de activitate. La Moscova, super-ideologul Mihail Suslov anatemiza "voluntarismul" şi "schemele pripite" ale debarcatului Hruşciov. La Bucureşti, un grup de lideri tineri îl secunda pe Ceauşescu în efortul de deblocare a sistemului politic şi economic. Un cititor atent al discursurilor secretarului general al PCR din anii 1965-l970 va fi frapat de abundenţa retroricii revoluţionare. Desigur, comparaison n" est pas raison, însă este greu să nu se observe similitudinea dintre îndemnurile lui Ceauşescu din primii săi ani la putere şi actualul limbaj politic al lui Gorbaciov. De pildă, liderul român obişnuia să blameze stagnarea, delăsarea, inerţia, ineficienţa şi scandaloasele abuzuri

ale erei lui Dej. Lui Ceauşescu îi plăcea să pozeze ca model al unui nou stil politic, adecvat exigenţelor crescînde ale revoluţiei ştiinţifice şi tehnologice.
Cum am arătat, Congresul al IX-lea a instituit noi structuri de conducere a partidului. Extrem de importantă a fost constituirea Prezidiului Permanent ca nucleu restrîns al Comitetului Politic Executiv. Privind retrospectiv, reiese că regenerarea elitei politice, înlăturarea sau neutralizarea potenţialilor rivali, practica, devenită obsesie, a rotaţiei cadrelor de la toate nivelele au fost cu toate concepute cu mecanisme de întărire a puterii personale a secretarului general, în egală măsură. Ceauşescu a făcut tot posibilul pentru a-şi plăsmui o imagine de dictator luminat, dispus să dialogheze cu populaţia şi să renunţe la trăsăturile cele mai terifiante ale sistemului totalitar. Să ne amintim de criticarea publică a abuzurilor securităţii, de promisiunea de a se pune capăt persecutării celor care îndrăznesc să critice anumite decizii oficiale etc. Odată cu înlocuirea lui Alexandru Drăghici, ca ministru de interne, în primăvara anului 1965, se producea o fortificare vizibilă a controlului de partid asupra securităţii, ca instituţie-cheie a statului poliţienesc, într-o succesiune de discursuri spectaculoase, Ceauşescu îi anunţa pe scriitori şi artişti că dogma jdanovistă a realismului socialist era. în fine, abandonată. Secretarul general deplîngea public imensele pagube culturale generate de corsetele dogmatice ale agitpropului. Să ne amintim: odată cu "înmuierea" cenzurii, editurile puteau tipări cărţi mult timp catalogate ca subversive. Clasicii culturii naţionale - Lucian Blaga, Ion Barbu, Octavian Goga, Vasile Pîrvan, E. Lovinescu, Dimitrie Guşti - erau în fine readmişi în circuitul valorilor, chiar dacă viziunea de partid asupra "valorificării

moştenirii artistice" continua să fie îmbibată de clişee staliniste. Academia de ştiinţe sociale şi politice a fost înfiinţată nu pentru a glorifica operele teoretice ale secretarului general, ci pentru a asigura un cadru de dezbatere şi cercetare a problemelor vitale ale ştiinţelor umane din România, în universităţi, studenţii puteau să-şi publice propriile reviste şi să organizeze cluburi de dezbateri literare şi filosofice, în artă şi literatură, subiectele şi stilurile tabu se împuţinau de la o zi la alta. Era epoca în care reviste ca Echinox, Universitas sau Dialog făceau efectiv concurenţă publicaţiilor culturale dominante. Spre a folosi un concept astăzi la modă, societatea

civilă începea să reprindă fiinţă în România, ca o posibilitate istorică naţională. Mai clar spus, este vorba de acel spaţiu al existenţei subiective autonome, de zona acţiunilor şi iniţiativelor oficiale, în sistemele totalitare, viaţa socială este prin definiţie oficială. Tocmai această dezoficializare a existenţei civice, apariţia unor reţele informale de comunicare şi asociere dau măsura realei democratizări a unei societăţi. Aici vedem diferenţa capitală între România lui Ceauşescu şi Ungaria lui Kadar sau Grosz sau chiar Polonia lui Jaruzelski.
Odată cu această embrionară resuscitare a societăţii civile, se producea şi o revitalizare a cugetării filosofice, o tentativă de relansare a cercetărilor sociologice şi apăreau chiar voci care sugerau regîndirea relaţiei dintre plan şi piaţă în socialism. Desigur, toate aceste evoluţii se defăşurau sub stricta supraveghere de partid. Să dăm cezarului ce este al cezarului: în felul său original, Nicolae Ceauşescu a anticipat strategia gorbaciovistă a reformelor "de sus". Fireşte, era vorba mai degrabă de o parodie de reforme, de ceea ce în cartea sa despre România apărută în 1985, politologul Michael Shafir numea pe bună dreptate schimbare simulată. Se producea în fond o repetiţie a situaţiei de la finele veacului trecut, cînd Titu Maiorescu constata supremaţia formelor fără fond în cultura politică naţională. Ceea ce nu înseamnă că protagoniştii acestor schimbări nu credeau în necesitatea lor şi că totul se reducea la un joc de oglinzi. Problema consta mai degrabă în limitele modelului politic stalinist pe care liderii români nu s-au încumetat niciodată să-l pună integral sub semnul întrebării, în plus, exista şi eternul alibi al riscului de a provoca iritarea Moscovei, mărturisirile abia şoptite: "Cîte reforme nu am face noi dacă nu ar exista Fratele cel Mare din răsărit. Este un miracol că facem şi atît în plantrl democratizării..."
Cunoscuta nemulţumire a lui Nicolae Ceauşescu faţă de "noul curs" preconizat de Gorbaciov era prin urmare mai mult decît o reacţie panicată în raport cu posibila dezmembrare a sistemului, îmi pare că este vorba aici de un reproş voalat la adresa ignorării de către sovietici - dar şi de către Occident! - a rolului său de pionierat în teoria şi practica reformismului autolimitat. Acesta este, într-adevăr, letimotivul actualei propagande româneşti: spre deosebire de toate celelalte ţări socialiste, care au urmat orbeşte în trecut linia sovietică, noi, românii, am testat primii - şi încă de multă vreme - aceste riscante căi ale reformelor. Ieri nu aveam de reabilitat

pe nimeni post-mortem. Astăzi nu avem nevoie de reforme, întrucît nu există nimic nou în experienţa sovietică din ultimii trei ani: ca întotdeauna

clarvăzător, conducătorul nostru a fost cel dintîi în a semnala necesitatea debarasării de balastul dogmatic şi a formulării unui nou concept al socialismului. Noi, în România, nu ne ploconim în faţa străinătăţii. Noi nu l-am aşteptat pe noul secretar general sovietic să organizeze o Conferinţă Naţională pe tema democraţiei socialiste în iunie 1988. Graţie lui Nicolae Ceauşescu aceste probleme au fost examinate şi rezolvate încă la Congresul al IX-lea şi la Conferinţa Naţională din decembrie 1967. Gorbaciov vorbeşte despre glasnost şi perestroika: dar noi trăim în plină restructurare de mai bine de două decenii şi nu vedem nici o raţiune pentru a ne restructura propria noţiune de restructurare... Pe de altă parte, în plin efort de a-şi face autopublicitate pentru talentul său reformator, Ceauşescu nu pierde ocazia de a-i preveni pe sovietici împotriva excesului de reformism. Pentru el, ca şi pentru adeversarii lui Gorbaciov din Politburo-ul sovietic, prea multă perestroika strică.

<titlu>Ireproşabil stalinism

Cîteva elemente biografice pot servi, probabil, la explicitarea atitudinii recalcitrante a liderului român faţă de vîntul înnoitor de la Kremlin. Cariera lui Nicolae Ceauşescu în interiorul comunismului român nu poate fi separată de aributele perene ale acestei formaţiuni politice: combinaţia originală de politicianism bizantin şi de despotism stalinist. Ataşat fără rezerve faţă de concepţia totalitară a partidului de avangardă, monolitic şi centralizat, Ceauşescu a respins dintotdeauna ideea de dialog. Modelul său de acţiune şi gîndire l-a reprezentat din tinereţe nucleul conspirativ al organizaţiilor comuniste din închisori şi în primul rînd grupul de la Doftana. Ascensiunea sa politică s-a situat la intersecţia grupului lui Dej şi ale emisarilor direcţi ai Moscovei în România. Patronajul lui Gheorghiu-Dej şi bunăvoinţa Cominternului au fost deci esenţiale pentru ca tînărul Ceauşescu să devină conducătorul UTC-ului în 1939. în perioada războiului, alături de Dej, Gheorghe Apostol, Alexandru Drăghici, Emil Bodnăraş, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi, Ion

Gheorghe Maurer, Constantin Pîrvulescu, Iosif Rangheţ, Ion Vincze ş.a., el participa intens la lupta francţionistă ce avea să ducă la eliminarea politică - în aprilie 1944 - şi fizică - în 1946 - a secretarului general al PCR, Ştefan Foriş. După război, Ceauşescu joacă un rol esenţial în reorganizarea UTC-ului. devine membru al CC al PMR, şef al direcţiei politice a armatei în perioada maximei sovietizări a acestei instituţii. Dar Ceauşescu dobîndeşte cu adevărat putere şi statură naţională abia după 1952, în urma decapitării politice a fracţiunii moscovite ("interna-ţionaliste") din partid condusă de Ana Pauker şi Vasile Luca. Să reamintim că această afacere a fost o combinaţie de răfuieli interne ale comunismului român şi intrigi internaţionale urzite de poliţia sovietică. După cum se ştie, în ultimii săi ani de viaţă, tot mai mult prizonier al unei paranoia xenofobe, Stalin a decis să epureze tocmai pe acei comunişti din "democraţiile populare" care trăiseră anii războiului în emigraţie la Moscova şi al căror devotament pentru Kremlin era mai presus de orice îndoială. Ana Pauker în România şi Rudolf Slansky în Cehoslovacia au fost astfel sacrificaţi pentru a calma morbidele suspiciuni ale lui Stalin legate de o conspiraţie sionistă universală, în egală măsură, epurarea elitelor importante din URSS a permis irezistibilul avans politic al unor

cadre din interior, la fel de înfeudate Moscovei, însă fără fatalele "pete cosmopolite".
Această etnicizare a comunismului est-european, în genere, şi a celui românesc, în particular, a fost şansa cea mare pentru Nicolae Ceauşescu. El nu a făcut economie de zel şi pasiune spre a-i convinge pe Dej şi Chişinevschi - şi prin ei pe "protectorii" sovietici - de nețărmurita sa fidelitate față de Kremlin. La un an după moartea lui Stalin. cînd comunismul român îmbrăca tot mai vizibil veşminte naționale, Ceauşescu devine membru supleant al Biroului Politic şi secretar al CC al PMR. în decembrie 1955, la Congresul al Vll-lea, prezentînd raportul cu privire la noul statut PMR, tînăra stea a partidului îşi reafirmă admirația pentru "invincibila învățătură a lui Marx, Engels , Lenin şi Stalin". Drept recompensă pentru inflexibila sa disciplină, congresul îl alege membru plin al Biroului Politic. Ne putem închipui cu ce sentimente va fi aflat el, ca şi Dej, peste doar două luni, şi încă de la tribuna Congresului al XX-lea, că

"părintele popoarelor", "corifeul ştiinței", Iosif Vissarionovici Stalin fusese un brutal şi sîngeros tiran, groparul partidului bolşevic. Asemeni lui Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu a privit acțiunea hruşciovistă de demolare a mitului lui Stalin ca pe o aventură iresponsabilă, în martie 1956, în aprinsele şedințe ale Biroului Politic al PMR, Ceauşescu se situează cu arme şi muniții în tabăra lui Dej şi respinge timida încercare a lui Miron Constantinescu de a pune în discuție atrocitățile staliniste din România. Cum se cunoaşte, cei care au crezut prea devreme în steaua lui Hruşciov şi l-au subestimat pe Dej aveau să plătească scump pentru această teribilă naivitate. După iunie 1957, Nicolae Ceauşescu beneficiază de pe urma epurării "hruşcioviştilor" din partid (Miron Constatinescu, Iosif Chişinevschi, Dumitru Petrescu. Constantin Pîrvulescu, Constantin Doncea etc.) si devine unul din cei mai apropiați confidenți ai bizantinului lider suprem al PMR. Membru al curții personale a lui Gheorghiu-Dej, el supraveghează cele mai "delicate" secții ale Comitetului Central - cadre şi "organe speciale" - fiind în fapt, alături de Alexandru Drăghici, principalul locotenent al primului secretar al PMR.
<titlu>Antisovietism sau antistalinism?
Nimeni nu poate contesta că diferendul româno-sovietic a creat o mulțime de speranțe printre români. Cît erau de justificate, cît de puternic era coeficientul de gîndire deziderativă, cît era realitate şi cît mit, vom V vedea în cele ce urmează. Anumite precizări sînt însă indispensabile: în x primul rînd, trebuie spus că acțiunea de autonomizare declanşată de Gheorghiu-Dej a creat un potențial pentru un dialog între putere şi intelectuali în România. Apoi, comuniştii români şi-au restabilit un anumit prestigiu în propria lor mişcare. Mă gîndesc la contractele cu Tito şi cu partidele comuniste din Europa occidentală, în fine, se putea spera că noua orientare, generic subsumată conceptului de comunism național urma să ducă, precum în Iugoslavia, la o politică economică interesată în nevoile de consum ale populației. Vizitele vicepremierilor Gheorghe Gaston Marin şi Alexandru Bîrlădeanu în Statele Unite şi Franța, vizita premierului Ion Gheorghe Maurer în Franța, în 1964, respingerea de către

Dej a propunerilor Moscovei de convocare a conferinței internaționale a

partidelor comuniste în scopul excomunicării Chinei şi Albaniei, au fost tot atîtea elemente încurajatoare pentru partizanii "iugoslavizării" României, în acest joc, lui Nicolae Ceauşescu i-a fost atribuit un rol central. La începutul anului 1964, el îl acompaniază pe preşedintele Consiliului de Miniştri Ion Gheorghe Maurer în China, Coreea de Nord şi URSS, participînd la convorbirile confidențiale cu Mao, Kim Ir Sen şi Nikita Hruşciov. Tot în 1964, Ceauşescu conduce delegația PMR la Congresul Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia şi la funeraliile liderului comunist italin Palmiro Togliatti. A devenit astfel limpede că Nicolae Ceauşescu, cel mai tînăr membru al Biroului Politic, căpătase atribuții esențiale în coordonarea politicii internaționale a PMR. în chip semnificativ în timpul vizitelor în China şi Coreea de Nord, Ceauşescu nu şi-a ascuns simpatia pentru orietarea obstinat dogmatică a comuniştilor din aceste țări. El împărtăşea cu Mao Tse-dun evaluarea lui Stalin ca "un mare marxist-leninist" şi "remarcabil conducător revoluționar". Pe de altă parte, în China ca şi în Iugoslavia, Ceauşescu a înțeles imensele avantaje ale angajării'României pe o platformă "național-comunistă". Acelaşi om care îşi mărturisise cîndva atşamentul de nezdruncinat pentru "patria socialismului" se pronunța acum cu vehemență împotriva planurilor hegemoniste ale Kremlinului. Pentru Nicolae Ceauşescu, precum pentru Gheorghiu-Dej, Enver Hodja, Mao Tse-dun, Kim Ir Sen. Walter Ulbricht, Maurice Thorez şi atîția alți versați stalinişti, reformismul hruşciovist ehivala nu numai cu dezintegrarea unității comuniste, dar şi cu spulberarea propriei lor pretenții de legitmitate. Pentru aceşti oameni, crescuți în cultul "Problemelor leninismului" de Stalin, căliți în atmosfera sufocantă, întotdeauna primejdioasă, a intrigilor de partid, spiritul iconoclast al dezghețului hruşciovist reprezenta un pericol mortal. Ei tînjeau după confortul mental al idolatrizării lui Stalin şi detestau liberalismul "stihinic" al destalinizării. Constrînşi să opteze între URSS şi Stalin, Dej şi Ceauşescu nu au şovăit să-l aleagă pe cel din urmă. Cît despre afinitățile titoiste, ele purtau mai degrabă asupra unei orientări politice nealiniate decît asupra unui interes autentic pentru dezvoltarea unei variante româneşti de "autoconducere". După decesul lui Dej în martie 1965, Ceauşescu a continuat şi perfecționat această tendință național-stalinistă. Desigur, fiind vorba de o personalitate de un extrem orgoliu, el şi-a pus

pecetea subiectivității sale asupra celor mai multe din inițiativele din ultimele două decenii şi mai bine. Pentru a-şi menține imaginea de combatant intrasingent pentru independența națională, Ceauşescu a intrat adeseori în conflict latent sau manifest cu Moscova, fără însă a atenua, ci dimpotrivă, exacerbînd politica internă represivă şi tot mai autocratică. Antisovietismul lui Ceauşescu, nutrit în primul rînd de veleități personale, iar nu de o genuină preocupare pentru reclădirea democratică a României, a fost fără îndoială servit de obtuzitatea şi crescînda incompetență a conducerii de la Kremlin. Pentru un Ceauşescu interesat să-şi promoveze imaginea de erou al nealinierii, campion al cauzei țărilor mici şi mijlocii şi al rezistenței față de imperialismul rus, un lider limitat, arogant şi lipsit de farmec personal precum Brejnev era adversarul ideal, în comparație cu gerontocratul de la Kremlin, conducătorul român

strălucea în ochii Occidentului, prin imaginație, vitalitate, temeritate politică. Pe de altă parte, deşi au existat nu puține crize în relațiile româno-sovietice, trebuie notat că ele nu au atins niciodată un punct exploziv. Pravda nu a publicat niciodată vreun ultimatum deschis adresat comuniştilor români, asemeni scrisorilor trimise de Stalin si Molotov lui Tito, sau de Politbiroul brejnevist lui Alexander Dubcek în timpul crizei din 1968. Ceauşescu a ştiut să exploateze abil ascuțirea conflictului chino-sovietic pentru a-şi întări reputația de promotor al unui sistem de norme în mişcare comunistă internațională, în această acțiune, el a fost intens şi eficient sprjinit de Paul Niculescu-Mizil, în fapt principalul artizan al ideologiei autonomiste româneşti în problemele relațiilor dintre statele şi partidele comuniste. Cît priveşte politica internațională, cele mai multe dintre inițiativele heterodoxe ale României, precum stabilirea de relații diplomatice cu Republica Federală Germania în 1966, refuzul de a condamna unilateral Israelul în iunie 1967, apropierea progresivă de Iugoslavia titoistă, toate acestea îi erau sugerate lui Ceauşescu de Maurer şi Bodnăraş. Să adăugăm că asemenea relații nu puteau fi decît în interesul național al României şi că Tito însuşi era încîntat să descopere în tînărul succesor al lui Gheorghiu-Dej un emul plin de respect, în august 1968, cînd trupele Pactului de la Varşovia au invadat Cehoslovacia pentru a suprima experimentul "socialismului cu chip uman", Nicolae Ceauşescu şi-a permis să califice acțiunea sovietică drept o "agresiune lipsită de ruşine". Pe de altă parte însă, el nu a intenționat nici un moment să imite

liberalismul dubcekist. Simpatia sa pentru comuniştii revizionişti de la Praga provenea din spaima de un agresor comun, nu din conştiința unor idealuri politice similare. Cît priveşte capacitatea sa de înfruntare a hegemonismului sovietic, este remarcabil că Nicolae Ceauşescu nu a urmat calea Albaniei imaginînd măcar retragerea României din Pactul de la Varşovia. Revolta antisovietică a Bucureştiului s-a consumat întotdeauna numai între parametrii acceptați şi toleraţi de Kremlin. Mai mult, nu a fost nicicînd vorba de instituirea unui minim pluralism politic intern, principala sursă de insatisfacție a Moscovei în raport cu strategia renovatoare a lui Dubcek. De altfel, la numai cîteva zile după condamnarea publică a intervenției în Cehoslovacia, Nicolae Ceauşescu îşi retrăgea acuzațiile şi reconfirma apartenența României la sistemul militar şi politic al blocului sovietic. Toate momentele de glorie personală ale conducătorului român au fost fatalmente de scurtă durată şi surprinzător de sterile.

în anii'70, Ceauşescu şi-a amplificat contactele din mişcarea comunistă internațională, încă o dată, dornic să-şi consolideze imaginea de gînditor original, de "marxist creator", el se pronunța în favoarea partidelor eurocomuniste în clipa cînd Moscova vedea în platforma lui Santiago Carrillo şi Enrico Berlinguer pericolul unei noi dezvăluri centrifuge. Nu încape dubiu, cordialele raporturi cu partidele eurocomuniste se bazau pe refuzul hegemonismului sovietic, mai degrabă decît pe o concepție comună despre democrație, partid şi revoluție. Cartea lui Carrillo Eurcomunismul şi statul a fost tradusă în româneşte doar pentru "uz intern". Criticarea de către propagatorii eurocomunismului a metodelor staliniste de conducere, tentativa de depăşire a leninismului în

viața de partid, inclusiv recunoaşterea dreptului la organizarea de fracțiuni nu şi-au aflat niciodată reflectarea în publicațiile din România. Alianța cu partidele comuniste renovatoare a fost, aşadar, dictată de considerente pragmatice, iar nu de profunde înrudiri spirituale. De o parte şi de alta a fost vorba de oportunism, de o tentativă de a găsi un teren comun pentru o alianță pasageră, întîi Luigi Longo, apoi Enrico Berlinguer şi mai recent Alessandro Natta şi-au petrecut numeroase vacanțe pe litoralul Mării Negre. Cît despre Santiago Carrillo, să amintim că nu puțini comunişti spanioli şi-au exprimat mirarea față de excelentele relații personale cu liderul român, în ultima vreme, de cînd Moscova a adoptat cu totul altă
247

atitudine în raport cu ideea policentrismului în mişcarea comunistă mondială, doctrinarii eurocomunişti au devenit tot mai jenați de performanțele aliatului lor de la Bucureşti. Partidul Comunist din Spania s-a fragmentat şi şi-a redus aproape complet influența. Santiago Carrillo a fost eliminat fără glorie din fruntea acestei formațiuni, iar comuniştii italieni s-au transformat tot mai mult într-un partid de tip social-democrat. Autoritarismul despotic din România este astăzi fără menajamente criticat în presa comunistă din Italia, Franța, Spania, Anglia sau Belgia. Izolat în sistemul statelor socialiste mergînd în contrasens atunci cînd toți explorează posibilitatea reformelor, Nicolae Ceauşescu şi-a pierdut şi puținii aliați din mişcarea comunistă mondială. Contactele reale ale PCR se limitează la partide minuscule şi la mişcări de eliberare națională din Lumea a Treia. Această evoluție este intrinsec legată de radicalizarea militantă, de caracterul tot mai antidemocratic şi antioccidental al ideologiei oficiale a PCR.
<titlu>Paradoxul puterii absolute
Contradicția fundamentală a socialismului lui Ceauşescu constă în şocanta dicrepanță dintre pretenția de originalitate în comportamentul internațional si politica internă extrem de autoritară şi rigidă. Acțiunile inovatoare pe plan extern nu s-au tradus, din nefericire, într-o relaxare sau rafinare a controlului partidului asupra întregii societăți româneşti. Dimpotrivă, linia ideologică de la Bucureşti susține că numai identificarea necondiționată cu secretarul general poate asigura triumful inițiativelor internaționale şi independența țării. Convins că prestigiul "planetar" al României este inexorabil legat de propriul său mit, preşedintele Ceauşescu organizează nesfîrşite ritualuri de autoexaltare şi încurajează posibile extravaganțe propagandistice. Este într-adevăr bizară această continuă şi deliberată ignorare de către liderul român a deteriorării imaginii internaționale a țării sale. Cultul personalității, virulent condamnat de Nicolae Ceauşescu însuşi la Congresul al IX-lea şi la plenara CC al PCR din aprilie 1968, ca un factor generator de paralizie socială, o frînă în calea
248
dezvoltării a devenit principala sa contribuție la teoria şi practica "socialismului ştiințific". Setea de faimă şi de adulație, caracteristică pentru atîția conducători autocrați, a dus la crescînda izolare a secretarului general în chiar birocrația de partid. Numeroşi membri ai ierarhiei supreme - activişti ca Virgil Trofin. Ion Iliescu, Cornel Burtică, Ilie Verdeț. Ion loniță, Janoş Fazekaş. Paul Niculescu-Mizil - au fost epurați

sau marginalizați. Locul lor a fost luat de experți în arta prosternării, profesioniști ai epitetului hipertrofiat, lipsiți de interes sau de capacitate pentru aflarea unor soluții pentru ieșirea României din actuala criză economică și socială.
Prins în mecanismul autogenerator al cultului personalității, ostatic al propriei sale legende, Nicolae Ceaușescu nu mai discerne hotarul dintre retorică și realitate. Asemeni lui Stalin, în ultimii săi ani de viață, secretarul general se înfurie pe datele obiective ale vieții economice, recidivează în planuri voluntariste, se străduie să transforme nu numai viața socială, ci și trebuințele imediate ale oamenilor. Cu disperată obstinație, el atacă nu numai istoria, dar și geografia țării: încredințat că are de îndeplinit o misiune "civilizatoare". Nicolae Ceaușescu pare decis să anihileze milenara cultură rurală a românilor. Spațiul mioritic de care vorbea Lucian Blaga, "constelația deal-vale prelungită la nesfîrșit" est e perceput de dictator ca un exasperant obstacol în calea grandioaselor sale planuri deinginerie socială. Discursurile lui Ceaușescu, care susțineau odinioară dreptul personalității la dezvoltare liberă și originală, sună acum ca repetiții mecanice de sloganuri extenate. impregnate cu îndemnuri vindicative și declarații triumfaliste. țara se află în pragul unei explozii sociale provocate de rapida degradare a situației economice: penuria de alimente și electricitate a devenit calvarul cotidian al românilor; informația este redusă la minimum, profund distorsionată, iar presa și televiziunea servesc în exclusivitate scopurilor puterii; instituțiile politice par amorțite, iar organele de conducere sînt în mîna membrilor direcți și indirecți ai tribului prezidențial.
Nu este vorba aici de o nepotocrație caracteristică pentru regimurile comuniste din Balcani. Ceea ce s-a petrecut în România este construcția unui sistem clanocratic. elaborarea primului scenariu european de socialism dinastic. Elena Ceaușescu. soția secretarului general, deține

puteri discreționare în politica de cadre. La fel de autoritară precum soțul ei, ea exercită o dictatură absolută asupra culturii, educației și științei. Dacă în urmă cu numai cinci ani Elena Ceaușescu apărea ca extrem de influentă, însă oricum subordonată soțului ei, în ultimii doi ani rolul ei a devenit atît de important, încît nu exagerăm considerînd-o depozitara unei puteri paralele, adeseori rivalizînd cu aceea a secretarului general.
Tot atît de inflexibilă ideologic precum secretarul general, la fel de îndrăgostită de putere, Elena este păzitoarea ortodoxiei de partid. Ea este arhitecta politicii de autarhie culturală, de completă închidere a porților față de Est, și de Vest, o linie care i-a forțat pe atîția intelectuali români să aleagă fie calea exilului intern, fie cea a imigrării. Asemeni lui Ciang Cing (M-me Mao Tse-dun), Elena Ceaușescu își savurează propriul cult al
• personalității, fiind celebrată ca savant de renume mondial, proeminent om politic și militantă exemplară pentru drepturile femeilor. Cel mai tînăr fiu al cuplului, Nicu Ceaușescu, născut în septembrie 1951, este membru supleant al Comitetului Politic Executiv și pare sortit unei cariere mereu ascendente. După mai bine de un deceniu de activitate, în organele de conducere ale UTC-ului, Nicu Ceaușescu este ales prim secretar al comitetului județean de partid Sibiu. Observatorii situației din România,

nu mai puțin decît cetățenii acestei țări, se întrebau adeseori dacă Nicu este pregătit pentru a-i succede tatălui său în fruntea țării. Toate datele indicau dorința perechii prezidențiale de a-şi perpetua dominația şi de a evita un nemilos tratament al posterității. Doar impunerea lui Nicu drept lider al partidului ar fi putut salva familia Ceauşescu de loviturile pe care începeau să le pregătească tocmai cei care simulează cea mai desăvîrşită loialitate şi venerație. Experiența Licăi Gheorghiu, a lui Gheorghe Rădoi ca şi a altor membri ai familiei lui Gheorghiu-Dej este cît se poate de instructivă în această privință. Tot astfel, este puțin probabil ca Elena şi Nicu Ceauşescu să nu fi reflectat asupra destinului dnei Mao sau, asupra prăbuşirii casei Brejnev şi a valului de oprobriu ce continua să-i copleşească pe membrii familiei defunctului secretar general al PCUS. Să nu fi citit ei oare virulentul rechizitoriu împotriva lui Iuri Ciurbanov, coruptul ginere al cîndva omnipotentului Brejnev? Dar poate fi scenariul numirii lui Nicu ca moştenitor încununat de succes? Care va fi reacția sovietică la restaurarea unei tradiții feudale totalmente străină de spiritul transparenței şi al democratizării? îl poate Nicu convinge pe Gorbaciov că, spre deosebire de

tatăl său, el vede şansa socialismului în România într-o deschidere mai degrabă decît într-o anchilozare politică? Este Nicu apt de un salt mortal politic care să-l purifice pe stigmatul nemijlocitei asocieri cu actuala structură a puterii?

<titlu>Sfidîndu-l pe Gorbaciov

Cu cîteva prilejuri, între care sărbătorirea zilei sale de naştere în 1987 şi 1988, secretarul general al PCR a criticat "anumite" (nespecificate) încercări de renovare a socialismului, ținta atacurilor sale o constituie, fără îndoială, noua strategie a lui Mihail Gorbaciov.

Pentru Nicolae Ceauşescu, insistența lui Gorbaciov asupra democratizării reprezintă un stingheritor mement al propriei vulnerabilități în raport cu o critică a excentricei sale conduite de monarh absolut. Tocmai din acest motiv, preşedintele român nu se sfieşte să scoată de la naftalină unele din cele mai compromise dogme ale stalinismului. în repetate rînduri, Ceauşescu s-a referit la necesitatea de a înrădăcina regenerarea socialismului în concepția leninistă despre diferențele fundamentale dintre socialism şi capitalism. Operînd cu concepte incontestabil revolute, secretarul general postulează o incompatibilitate principală între proprietatea socialistă şi cea capitalistă. El refuză să accepte natura complexă şi contradictorie a socialismului, faptul irefutabil că modelul centralist-autoritar s-a dovedit falimentar, că inițiativa privată nu poate fi mobilizată doar prin ordine "de sus", ci este absolută nevoie de stimulente materiale palpabile. Conducătorii de la Bucureşti nu vor să ia în considerație lecțiile oferite de experiența Ungariei, Poloniei, Chinei şi chiana Uniunii Sovietice.

Pentru Nicolae Ceauşescu, cea mai convenabilă echipă digiruitoare sovietică era una de tip brejnevist: pietrificată, ostilă întineririi elitelor din celelalte țări ale blocului, cu atitudini şi reflexe politice lesne previzibile. După moartea lui Brejnev, liderul român a pariat pe Cemenko împotriva lui Andropov. Mai tîrziu, după dispariția lui Iuri Andropov, Ceauşescu a vizitat Moscova şi a făcut tot posibilul să intre în grațiile lui Cernenko. Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov în martie 1985 a fost altfel un

eveniment nedorit şi nesalutat la Bucureşti. Asemeni est-germanului Erich Honecker, cehoslovacului Milos Jakes sau bulgarului Todor Jivkov, Nicolae Ceauşescu îşi dă seama că o politică dinamică şi inventivă va
251
afecta, mai devreme sau mai tîrziu, precarul statut al îmbătrîniților şi compromişilor secretari generali est-europeni.
Cu ocazia călătoriei sale în România, în mai 1987, Mihai Gorbaciov a făcut anumite aluzii la pericolul unei viziuni mioape, lipsite de sensibilitate, în politica față de minoritățile naționale precum şi la nocivitatea nepotismului. Un an mai tîrziu, Andrei Gromîko, membru al Biroului Politic al CC al PCUS şi preşedinte al Prezidiului Sovietic Suprem, a vizitat Bucureştiul şi l-a informat pe Ceauşescu despre accelerarea politicii de glasnostm URSS. Cum se putea anticipa, nici un fel de rapprochement nu s-a făcut simțit în timpul vizitei lui Ceauşescu la Moscova în luna octombrie 1988. După toate probabilitățile, conversațiile dintre preşedintele român şi diverşii săi interlocutori sovietici se derulează ca un dialog al surzilor, într-o glacială atmosferă de suspiciune mutuală. Nicolae Ceauşescu a ajuns să personifice viziunea cea mai închistată, cea mai deschisă şi intrasigent anti-reformistă din cadrul alianței militare şi politice din Europa de Est. Simptomatică în această privință este idila dintre Nicolae Ceauşescu şi Erich Honecker, liderul de partid şi de stat est-german, nu mai puțin exasperat de direcția promovată de Gorbaciov. Este însă clar că, deocamdată, fie că Uniunea Sovietică nu poate, fie că nu doreşte să precipite succesiunea puterii în România. Este foarte probabil că liderii sovietici sînt conştienți de speranțele nutrite de români în legătură cu posibilitatea ca Gorbaciov să tempereze ardoarea stalinistă a lui Nicolae Ceauşescu şi să semnaleze interesul Moscovei ca România să reintre în circuitul politic al blocului, inclusiv prin adoptarea mult amînatelor reforme. Pentru moment, totuşi, atitudinea sovietică este prudentă. Nu lipsesc semnalele favorabile adresate acelor membri ai elitei comuniste române care văd continuarea actualei politici economice şi sociale ca pe un prea lung şi prea costisitor capriciu. Este altfel mai mult decît o seducătoare ipoteză să spunem că valul de căldură de la Moscova va cataliza coagularea acelor forțe interne decise să topească vetustul ghețar de la București, în concluzie, antisovietismul regimului Ceauşescu şi-a epuizat capitalul de fascinație politică în Vest. Forța hipnotică a mitului independenței în mizerie, umilință şi represiune s-a evaporat. A sosit acum clipa cînd clasa politică românească trebuie să-şi asume misiunea destalinizării țării.
(Eseu transmis, în cîteva episoade, de Radio Europa Liberă în anul 1989).
252
<titlu>Opoziția est-europeană şi criza din România
Intensificarea crizei economice, politice şi sociale din România nu mai poate fi nicicum ignorată. Evenimentele de la Braşov, Iaşi şi Timişoara au confirmat radicalizarea unor largi grupuri sociale, între care un rol principal îl joacă muncitorii şi studenții. Opinia publică internațională a luat notă cu imensă speranță de aceste dezvoltări din România şi nu a întîrziat să-şi exprime sprijinul pentru cauza libertății şi democrației în această vitregită țară.
Extrem de interesant în acest larg context, mi se pare fenomenul de

acțiune concertată a dizidenților dintr-un număr de state care fac parte, asemeni României, din Tratatul de la Varşovia. Este vorba de suita de declarații şi proteste care au culminat cu manifestațiile de la l februarie 1988. Alături de alte subiecte extrem de actuale, precum pacea, refuzul recrutării obligatorii, dezastrele ecologice şi, în genere, drepturile omului, grupurile opoziționale est-europene au plasat chestiunea represiunii din România în centrul atenției lor. Lupta împotriva despotismului lui Ceauşescu a devenit astfel un factor coagulant al noii solidarității est şi central europene, un catalizator al luptei împotriva tiraniei polițeneşti. La ceasul cînd cristalizarea unei identități central europene a devenit evidentă, prezența temei româneşti pe agenda principalelor grupuri dizidente este profund încurajatoare. Trebuie reunoscut că mulți intelectuali români se simțeau pînă în prezent cumva uitați de către confsații lor care acționează în condiții mai puțin aspre decît cele impuse de regimul lui Ceauşescu. Mişcarea de la Braşov a jucat în această privință un rol crucial. Liderii opoziției din Europa de est au devenit convinşi că schimbările din România nu mai țin de domeniul utopiei. Dimpotrivă, a devenit urgentă afirmarea apartenței României la spațiul politic şi intelectual european. Spun urgentă pentru că în ultima vreme, odată cu crescînda izolare şi marginalizare internațională a regimului lui Nicolae Ceauşescu, multă lume a ajuns să se întrebe dacă România nu riscă să devină o nouă Albanie. Pe baza unor pripite reflexe, imaginea țării are de suferit din cauza celor care au uzurpat simbolurile patriotismului.

Pentru a evita o asemenea tragedie, grupurile opoziției democratice din Europa răsăriteană au decis să transforme ziua de l februarie într-o ocazie de solidaritate cu greu încercatul popor român. De fapt, un semnal al creşterii interesului pentru România, în aceste medii politice şi culturale, l-a constituit tentativa de manifestație organizată la 25 decembrie 1987 în Berlinul de Est de cunoscutul cîntăreț şi militant politic Ştefan Krawczik împreună cu un grup de militanți pentru drepturile omului. Fidel amic al lui Ceauşescu, Erich Honecker a trimis poliția să disperseze această demonstrație. Semnificația cauzei române a fost însă pe deplin evidențiată de apelul grupului cehoslovac Carta 77, publicat la 2 ianuarie 1988. Militanții Cartei 77 avertizau asupra pericolelor prelungirii actualei situații din România. Aplelul lor constituie un punct nodal în dinamica dizidentei est-europene. Este vorba de un document care denunță inechitățile flagrante comise de un regim aliat cu cel din Cehoslovacia. Pentru prima oară, aşadar, grupurile opoziționale au decis să atace frontal o problemă-cheie a întregului bloc sovietic, pornind de la premisa că dictatura lui Ceauşescu este o sinteză a tot ceea ce este mai obscurantist în sistemele comuniste. Apelul Cartei 77 atrăgea atenția asupra mizeriei şi represiunii de nedescris din "regatul anilor-lumină": "îi chemăm pe toți cei care sînt entuziasmați de declarația lui Gorbaciov conform căreia trăim cu toții în aceeaşi casă europeană, să înțeleagă că în această bogată casă a noastră există o națiune care se teme de iarnă şi foamete. Această chestiune nu-i priveşte doar pe români. Tot aşa cum pacea şi libertatea în Europa sînt cauza comună şi indivizibilă a tuturor europenilor, ceea ce se petrece în România reprezintă preocuparea noastră comună." Chemînd la

organizarea de demonstraţii împotriva dictatorului român, în toate capitalele europene, Carta 77 îşi încheia apelul cu cuvintele: "ştim că o singură zi de solidaritate nu va rezolva criza română, dar sîntem convinşi că ea poate conduce la soluţionarea acestei crize în viitor."
Şi într-adevăr, această zi de solidaritate a condus la o remarcabilă sensibilizare a opiniei publice mondiale în raport cu alarmanta deteriorare a stiuaţiei din România. Manifestaţiile de la Budapesta şi Varşovia, acţiunea de grevă a foamei defăşurată de activiştii Cartei 77 în faţa Ambasadei române de la Praga, mesajul de solidaritate cu poporul român trimis de Andrei Sakharov au cimentat un sens al comunităţii de destin

est-european pe care nici un dictator, oricît de orgolios şi abuziv, nu-l poate ignora sau disprețul. Cum bine se ştie, s-a simţit profund ofensat de aceste acţiuni remarcabil coordonate. Umanismul internaţionalist al dezidenţei nu putea decît să-l vexeze pe profetul naţionalismului socialist cu veleităţi voievodale. Liderul român nu şi-a ascuns nemulţumirea şi a blamat indulgenţa autorităţilor maghiare în raport cu demonstraţia paşnică organizată la Budapesta. Pe fondul falimentului general al politicii sale de umilire a întregii naţiuni române, gesturile de frăţească generozitate apar periculoase şi suspecte. Altruismul şi solidaritatea nu fac parte din bagajul etic şi intelectual al "celui mai iubit fiu". Mai mult, ceea ce nu poate tolera regimul lui Nicolae Ceauşescu este denunţarea publică a politicii sale obsesiv staliniste. Acum, cînd transparenţa gorbacioviană pare să promită mai multă toleranţă pentru acţiunile sociale independente, ortodoxia "pură şi dură" apare cît se poate de vetustă. Chiar pentru partenerii săi din tratatul de la Varşovia Nicolae Ceauşescu face figură din ce în ce mai singulară. Excentricitatea cultului personalităţii şi aroganţa voluntaristă sînt astăzi remarcate nu numai de către disidenţi, dar şi de către cei care, pînă nu de mult, preferau să închidă ochii în faţa aberaţiilor din România. Aş menţiona aici corespondenţele din România publicate de Borba, organul oficial al comuniştilor iugoslavi.
Declaraţia a peste 700 de personalităţi ale vieţii culturale şi politice din Ungaria a spulberat legendele propagandei de partid din România. Nu a fost vorba în nici un fel de o acţiune exclusivistă, centrată pe chestiunea represiunii anti-maghiare în Transilvania, ci de un manifest în favoarea tuturor locuitorilor României, indiferent de naţionalitate. Luările de poziţie ale cunoscutului filosof şi activist pentru drepturile minorităţilor Gaspar Miklos Tamas sînt lipsite de orice echivoc. Nu mai puţin semnificative ne apar articolele apărute în ultimele luni în publicaţiile independente din Polonia. Aşa cum reiese din declaraţia din 7 februarie a Comisiei Executive Naţionale a sindicatului Solidaritatea, prezidată de Lech Walesa, Braşovul a devenit un puternic simbol al luptei anti-totalitare. Astfel, dacă pe parcursul a doi ani care au precedat explozia de la Braşov presa independentă clandestină din Polonia nu a publicat mai mult de zece ştiri despre România, în săptămînile care au urmat acelui

eveniment au apărut nu mai puţin de 15 articole despre situaţia din România. Aceste texte vorbesc despre "feudalismul socialist", despre "monarhia foametei şi a suferinţelor" şi chiar despre "ultimele zile ale lui

Dracula".
Mişcarea de solidaritate cu poporul român reprezintă o nouă etapă în maturizarea opoziției est şi central europeană. Departe de a fi vorba de gesturi pasagere, apare limpede că disidenții vor continua să condamne abuzurile regimului lui Ceauşescu. Scopul acestor acțiuni este de a restabili prezența României în conştiința comună europeană, în acelaşi timp, ele contracarează urmările deplorabile ale unor pe cît de penibile, pe atît de dăunătoare manipulări naționaliste, atît de caracteristice pentru dictaturile în derivă.
256
<titlu>Socialismul dinastic în România
Note pe marginea ascensiunii politice
a lui Nicu Ceauşescu</titlu>
Cariera spectaculoasă a lui Nicu Ceauşescu nu poate suprinde decît pe acei naivi incorigibili care, chiar şi în ceasul al doisprezecelea al dictaturii personale a familiei Ceauşescu, s-au hrănit cu aceleaşi narcotice ideologice, cu aceleaşi mituri anacronice care au facilitat succesul politic al Secretarului General al PCR. Nu intră în scopurile prezentelor note analiza dinamismului intern al regimului de la Bucureşti, structurilor de interese, rivalități şi resentimente care pot arunca o lumină asupra perspectivelor - nu neapărat sumbre - ale dezvoltărilor sociale, economice şi spirituale din țară. Ceea ce vrem să descriem, forțamente rezumativ, este tipul de personalitate pe care l-a avut liderul UTC-ului, nivelul său de aspirații, de veleități, pentru a obține propulsarea în vîrful piramidei, alături de alți membri ai clanului prezidențial. Vorbind despre incredibila sa traiectorie politică, despre accesul pe care l-a avut la centrele vitale ale puterii politice în România, vorbim în fond despre degenerarea sistemului comunist, despre o metamorfoză pe care chiar clasicii materialismului dilatectic şi istoric, atît de frecvent invocați de Nicolae Ceauşescu, nu au putut-o anticipa, în fața cultului familiei - termenul de cult al personalității pare un blînd eufemism pentru stările de lucruri din România -, chiar observatorii cei mai sceptici, criticii cei mai severi ai aşa-zisului "socialism real" rămîn stupefiați. Tezele clasice ale "sovietologiei" occidentale trebuie amendate, problematica grupului de presiune trebuie regîndită. de vreme ce asistăm la un experiment inedit: preluarea, în fapt ,uzutparea puterii de către un grup uman a cărui unică rațiune de unitate, unică sursă de coeziune, o reprezintă legăturile de sînge. Practic, pînâ la proba contrarie, se poate considera că România a cunoscut şi o fază a socialismului dinastic, vairantă sui generis a realizării utopiei marxist-leniniste.
Promovarea în fruntea cadrelor de partid a Elenei Ceauşescu anunța de fapt proiectul de monopolizare a puterii de către familia Ceauşescu, tentativa de neutralizare a grupului "aparatului de partid", reprezentat în primul rînd de activişti precum Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin, Ilie Verdeț sau -alții, mai obscuri, precum Ion loniță, Janoş Fazekaş, Vasile Patilineț, Ion Stănescu, spre a nu-l mai pomeni pe Ion Iliescu. La un
257

moment dat, în România, nu a mai existat mişcare de cadre cît de cît semnificativă, numire într-o funcție cît de cît influentă, inclusiv secretar

de partid, de comună, deci de primar local, care să nu treacă prin filtrul super-Nomeklaturii dirijate de Elena Ceauşescu. Odată ajunsă ea însăşi într-o astfel de poziție hegemonică, Elena Ceauşescu a făcut tot ceea ce intra în puterile ei spre a obține instalarea "delfinului" în fruntea unei organizații de tineret: mai întîi în conducerea Uniunii Asociațiilor Studenţeşti (UASCR), apoi în vîrful UTC-ului,în funcția-cheie de secretar cu problemele organizatorice. Faptul că Nicu Ceauşescu nu a devenit încă prim-secretar al acestei organizații nu este decît un indiciu al disprețului pentru semnificația reală a prevederilor statutare, ca si al temerii membrilor familiei prezidențiale de a se implica integral în funcțiile pe care le dețin, un semn al ororii de responsabilitate autentică.
Cu numai vreo zece ani în urmă, ar fi fost dificil să se prevestească destinul politic de excepție al actualului lider al UTC-ului. Erau desigur nu puțini cei care, mai în glumă, mai în serios, încercau să considere că în România se pregăteşte un scenariu dinastic fără precedent, dar chiar şi aceştia se fereau de profeții mult prea hazardate. Dincolo de atîtea gafe şi aberații istorice, dincolo de stalinismul ce pare a fi boala fără leac a comunismului român, părea mult prea stupid, de-a dreptul grotesc, ca în inima Europei, după expulzarea lui Stalin din Mauzoleu, după denunțarea lui Gheorghiu-Dej, pe fondul aparentei apropieri de Occident, Ceauşescu să încerce varianta dinastică a "dictaturii proletariatului". Iată însă că ridicolul nu l-a terorizat suficient, frazeologia democratică nu i-a anihilat pornirile feudale, astfel încît am asistat la un joc politic deconcertant, una din acele urzeli istorice în care frontiera dintre tragedie şi farsă este aproape imposibil de distins. Vlăstarul prezidențial devine mentorul oficial al tinerei generații din România, personificarea virtuților paterne (pe linia revoluționarismului) şi materne (pe linia vocației ştiințifice). Dacă ar fi să ne luăm după confesiunile "emoționante" ale jurnalistului de curte Eugen Florescu, tînărul Ceauşescu ar avea toate acele "superbe" trăsături moral-politice care i-au permis tatălui său să devină "cel mai iubit fiu al poporului român". Nimic de mirare în aceste slugarnice reverențe pe care un Eugen Florescu era în fond dator să le facă protectorului său: fostul redactor-sef al "Scînteii Tineretului" a fost unul dintre apropiații lui 'Nicu Ceauşescu, persoana de încredere a "țarevici"-ului şi consilier personal în chestiuni literar-culturale. Iar cît priveşte gusturile lui Eugen Florescu, ele nu merg în altă direcție decît aceea a pompierismului

național reflectînd patriotardismul jenant, triumfalismul bombastic ce caracterizează estetica "umanist-socialistă" degustată şi încurajată de Secretarul General. Grație amiciției personale cu Nicu Ceauşescu, Eugen Florescu a dobîndit o putere discreționară în dirijarea presei române, a contribuit la lansarea tuturor campaniilor xenofobe şi antioccidentale din ultimii ani. Pe aceeaşi penibilă platformă teoretică, în aceeaşi ruinătoare direcție, au fost atrase, sub imperiul voluptăților de "mecena" ale junelui Ceauşescu, diverse publicații de tineret din România, în primul rînd "Scînteia Tineretului".
Convins că are de îndeplinit o misiune în istoria națională - în această familie conştiința predestinării pare să fi fost o maladie ereditară - Nicu Ceauşescu s-a erijat în purtătorul de cuvînt al unei generații pe care o ignoră şi de care este profund străin. Dincolo de orice anecdotică istorică,

trebuie amintit că membrul titular al CC al PCR, presupusul reprezentant al tineretului în areopagul Partidului nu a cunoscut niciodată frămîntările cotidiene ale tinerilor români, nu a avut alt gen de contacte cu masele decît cele ale unui birocrat de profesie, ale unui inspector de cadre. Visul său de grandoare politică, proiecțiile voievodale, trebuie să fi început din anii liceului, cînd îşi însoțea părinții în expedițiile istorico-politice prin diverse colțuri ale țării şi putea urmări "băile de mulțimi" în care se scăldau aceştia, deliciile puterii în faza ei absolută. Personajul fantasma probabil încă din acei ani: se închipuia Mihai Viteazul, Ştefan, Napoleon, Stalin sau poate chiar, revers psihanalitic, Nicolae Ceauşescu. Relație complexă şi confuză cu tatăl, identificare profundă, pasională cu mama, biografia fostului Secretar al CC al UTC ar provoca satisfacțiile discipolilor lui Freud. Toate acestea ar fi însă perfect benigne elemente de existență personală, dacă mezinul prezidențial nu ar fi fost sortit unei ascensiuni politice fulgerătoare, la care absenteismul activistic al anilor de liceu era departe de a contribui. Nicolae Ceauşescu trebuia educat, personalitatea sa trebuia hrănită cu miturile comunismului național românesc, trebuia să i se inoculeze sentimentul puterii, gustul pervers al puterii, trebuia să deguste din aceste otrăvite plăceri ale dictaturilor totalitare. Părintele său căuta specialişti pentru această "nobilă" întreprindere pedagogică: devenit student, Nicu Ceauşescu este "inițiat" în tehnicile puterii comuniste de către "experți" precum Cornel Pacoste (în epocă, secretarul Centrului Universitar de Partid - Bucureşti) sau Ion Traian Ştefănescu. mai întîi Preşedintele Asociațiilor Studențeşti din România, ulterior Prim-Secretar al CC al UTC şi Ministru al Tineretului, apoi prim secretar la Craiova,

după ce a deținut o funcție înaltă în Ministerul Culturii pînă în clipa în care rolul său instrumental a fost considerat încheiat, lăsînd locul unor personaje mai puțin notabile. Cu asemenea magistri universitari, spre a nu mai vorbi de "îndrumătorii" săi din aparatul de partid central, Cornel Burtică şi Ştefan Andrei, Nicu Ceauşescu învață rapid lecția, se autonomizează fără dificultăți şi porneşte spre construirea propriei feude, încă din anii Universității - să amintim detaliul că a urmat studiile la Facultatea de Fizică - a avut capacitatea de a descoperi în rîndurile activiştilor din asociațiile studențeşti indivizii dispuşi să-i devină devotați, apți să joace cartea sa politică, să se muleze pe capriciile şi ambițiile sale. Unii dintre aceştia aveau să facă o fulgerătoare carieră în ultimii ani la Bucureşti, inclusiv, în asemenea arii birocratice "rezervate" precum Ministerul de Externe sau Comerțul Exterior. Grație colaborării indefectibile cu secția de cadre a Comitetului Central al Partidului, liderul real al UTC-ului care era Nicolae Ceauşescu a reuşit să-şi plaseze oamenii în punctele esențiale pentru controlul sistemului, de la județele de partid şi pînă la aparatul de securitate. Practic, în România din acea perioadă, deciziile de cadre rezultau pe baza consultărilor dintre secțiile conduse de Elena şi de Nicolae Ceauşescu, depinzînd deci de umorile acestora, de devotamentul personal pentru familia prezidențială. Competența, inteligența, onestitatea, cultura, moralitatea reală, iar nu fariseismul promovat prin Normele eticii şi echității socialiste, toate acestea dispăreau îndărătul imbatabilului servilism, fundamentul politicii de cadre a

Partidului, în atari condiții, nu este de mirare că în posturile cruciale pentru destinul național răsar personaje caragieliene, că unica formă de entuziasm care mai funcționa la Bucureşti era zelul apologetic, acea fervoare abjectă cu care funcționarul neputincios îşi serveşte patronul, garanția supraviețuirii sale. între timp, delfinul clădea un univers personal al puterii: deocamdată în UTC, apoi la cîrma unui județ (probabil jud. Buzău, onorat prin faptul că Nicu Ceauşescu îl reprezenta în Parlament, ca şi faptul că ilustrul lider utecist şi-a petrecut acolo lunile de stagiu militar. Fireşte, toate acestea sînt condiționate de o seamă de contingențe, de perpetuarea conducerii bipersonale reprezentate de Nicolae şi Elena Ceauşescu, ca şi de elemente de ordin internațional între care atitudinea lui Iuri Andropov poate conta în cel mai înalt grad. Spre deosebire de tatăl său, Nicu Ceauşescu a citit la timp suficiente lucrări de istorie pentru a încerca să înțeleagă nu numai perisabilitatea puterii politice, dar şi faptul că nici o gardă oricît de puternică şi de loială nu va reuşi să-şi ignore

interesele fundamentale, că din corupție nu se poate naşte decît corupție, că există clipe cînd nici o forță de represiune nu mai poate împiedica explozia de nemulțumire a maselor umilite şi jignite. Iar dacă el ignoră aceste elementare lecții ale istoriei - cum pare să o demonstreze în chip ostentativ -, riscurile de a le redescoperi pe propria piele devin cu atît mai mari. Desigur, din fereastra Comitetului Central al UTC-ului, înconjurat de subalterni umili, el a văzut lucrurile în alte culori: îşi închipuia probabil că într-o bună zi, poate nu prea îndepărtată, soarta îi va surîde îmbietor, asigurîndu-i, prin moştenire, titlul suprem al socialismului multilateral dezvoltat, de Secretar General al Partidului. Pînă atunci, ca într-un fantastic elan acumulativ, aflat parcă într-o cursă contra cronometru, el caută să se îmbete cu puterea, se străduie să speculeze fiecare posibilitate pe care i-o oferă un sistem în care responsabilitatea personală s-a dizolvat într-o amorfă adaptare la logica supraviețuirii. Socialismul dinastic românesc, adevărată contribuție a Secretarului general la "tezaurul comunismului ştiințific", este în fapt un regim politic aflat într-o permanentă criză, obsedat de pericolul falimentului intern şi al subversiunii externe, întemeiat pe structuri de autoritate şi putere de un anacronism şi o excentricitate fără egal în Europa. Instalarea lui Nicu Ceauşescu în Comitetul Central al Partidului a avut, astfel, valențe ce depăşesc momentul politic imediat: devenit membru al CC, ambițiosul fiu al unui tată îndrăgostit de putere, spre a nu mai vorbi de trăsăturile pe linie maternă, nu va ezita să participe la acerba competiție care a măcinat organismul politic românesc, încercînd să joace un rol determinant în configurarea deciziilor politice ale regimului.

Este greu ca un asemenea portret, precum cel încercat în aceste rînduri, să sugereze toate meandrele unei personalități, să anticipeze atîtea mişcări care se nasc de cele mai multe ori fără limpezi semne prevestitoare. Cu toate*acestea, ne-ar fi greu să-i acordăm lui Nicu Ceauşescu beneficiul unei deosebite subtilități psihologice, cu atît mai puțin cel al unor aptitudini de veritabil jucător politic: întreaga sa existență a exclus riscul ca o dimensiune esențială a acțiunii, puterea familiei i-a pregătit locul pe care l-a deținut în ierarhia regimului. Personajul a fost deci scutit, am spune chiar frustrat, de experiența fortificantă a pierderii, a unor eşecuri

temporare, a unor necesare reculuri şi aşteptări. Educat numai pentru succes, numai pentru victorie - o victorie extrem de facilă, atunci cînd este garantată de forța unificată a lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu -, liderul UTC-ului a fost unul dintre puținii membri ai grupului hegemonic de la
261
Bucureşti efectiv nepregătit, din punct de vedere politic, în lumea de intrigi bizantine în care a dorit să se afirme, în atmosfera de suspiciune şi ură care caracterizează climatul din vîrful piramidei comuniste, Nicu Ceauşescu nu putea miza decît pe fidelitatea amicilor săi, apropiați, urgent promovați în diferite posturi importante, precum şi pe longevitatea politică a părinților săi. Prima condiție menționată, loialitatea camarazilor săi, a fost firește determinată de menținerea celei de-a doua: o schimbare la cel mai înalt nivel implica automat finalul carierei politice a prezumtivului succesor la domnie. Toate acestea țin poate de domeniul conjucturilor istorice, dar nu este mai puțin adevărat că în urmă cu un deceniu conceptul însuşi de socialism dinastic era aprioric descalificat drept o contradicție în termeni. Evoluțiile din România, interesele care par să prezideze politica de cadre a lui Nicu Ceauşescu, înlăturarea unor activişti din vechea generație şi lansarea unei noi echipe, indică ideea succesiunii drept proiectul secret al clanului prezidențial. Rămîne de văzut în ce măsură o asemenea "combinație" va putea satisface atîtea orgolii hipertrofiate, va putea rezista probelor implicate de lupta pentru putere în elitele comuniste. Pînă în momentele dramatice ale unor asemnea desfăşurări evitabile numai prin acțiuni constructive întreprinse la timp, există pericolul real de a urmări concentrarea unei puteri politice tot mai operaționale în mîinile lui Nicolae Ceauşescu şi ale aparatului care îl serveşte, întristător spectacol al unui regim incapabil de a oferi cetățenilor săi, demoralizați şi nemulțumiți, altceva decît argumentul perpetuării unei familii politice unanim detestate, monopolizarea quasi-imperială a atributelor puterii, absolutizarea maniacală a acesteia. Evocînd acest proces, nu ne rămîne decît să medităm stoic, consolîndu-ne cu incontestabilul adevăr al ideii lordului Acton: "Orice putere corupe, puterea absolută corupe în mod absolut".

Elev de liceu, Nicu Ceauşescu privea cu suveran dispreț activismul politic răsunător, îşi amîna, fără deosebită jenă, intrarea în rîndurile "glorioasei organizații revoluționare a tineretului din România". Va fi fost această atitudine oarecum stranie influențată de nonconformismul fraților săi mai mari, Valentin şi Zoia, întotdeauna dispuşi să trateze cu ironie spectacolul politic al regimului, inclusiv anumite acțiuni deci şi dirijate de propriul lor tată? Un lucru este cert: la 16-l7 ani, cel care avea să se afle, ulterior, pe curba ascendentă a carierei sale politice evita să se implice în acțiunile promovate de către militanții UTC-ului, preferînd să savureze, în
262
compania amicilor săi, muzica rock, să frecventeze Patinoarul Floreasca, să se antreneze în automobilism, să facă aşadar orice îşi doreşte să facă orice tînăr normal din România, în 1968, după invazia sovietică în Cehoslovacia, Nicolae Ceauşescu a decis trimiterea elevilor de liceu la acțiunile de recoltare a porumbului, invocînd pretextul prezenței armatei în zonele de frontieră. Atunci cînd Liceul 24 (actualmente Liceul nr. 2), din Str. Grădina Bordei, aflat în imediata apropiere a Televiziunii, şi-a

trimis elevii într-o asemenea "activitate patriotică", pentru recoltarea porumbului la CAP Jegălia, prezența viitorului comandant de "șantiere ale tineretului" a fost cel mult simbolică: o scurtă "vizită de lucru", la fel de formală, la fel de instantanee, precum cele pe care le întreprindea Secretarul General. Firește, postura era încă a colegului, dar acompaniamentul, de la Mercedes și pînă la șoferul personal, anunța pe viitorul aspirant la înalte titluri politice, încă din acei ani se puteau nota anumite trăsături psihologice care nu vor conteni să se accentueze pe măsura urcușului politic al "fiului de domn": o timiditate tradusă într-o ciudată susceptibilitate, pornirea de a suspecta ironii sau persiflări din partea tuturor celor din jur, în fapt un insuficient mascat complex de inferioritate, aversiunea față de orice subtilitate, de orice manifestare a curiozității pentru valorile culturale occidentale, în același timp, Nicu Ceaușescu pare să fi moștenit de la părinții săi o periculoasă slăbiciune în raport cu lingușirea, cu ploconirea, manifestări de degradare umană pe care nu numai că le-a tolerat, dar le-a și încurajat. Recalcitrant, în raport cu orice contradicție, incapabil să admită că există oameni care îl depășesc din punct de vedere intelectual, tînărul lider al UTC-ului a dezvoltat o politică de cadre al cărei rezultat îl reprezintă lansarea celor mai cenușii personaje din perspectiva caracterului și a prezenței spirituale, a acelor tipici "activiști cu orizont raional", pe care chiar el îi deconspira și nu pierdea ocazia de a-i umili, de a-i jigni și insulta. Aparatul CC al UTC a devenit astfel un fel de feudă, unde prezumtivul urmaș la domnie își făcea ucenicia întru manevrarea, amăgirea, controlarea oamenilor pe care intenționa să se bazeze în continuare. Totul ne pare astfel ca un mecanic "joc de-a puterea", un scenariu din care a dispărut elementul magic, ca orice farmec al imprevizibilului, lăsînd în schimb să se afirme logica de fier a totalitarismului, singura orînduire care poate genera și permite abuzuri și excese de genul celor care s-au întîmplat în România.
263

II

Desfășurată aparent lin, pregătită de atotputernicia politică a cuplului prezidențial, cariera lui Nicu Ceaușescu a întîmpinat totuși anumite rezistențe ce merită menționate în acest trext. în primul rînd amintesc faptul că în 1976 Comitetului Politic Executiv i-a fost înaintată propunerea alegerii lui Nicu Ceaușescu în funcția de Președinte al Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România (UASCR), o primă tentativă de a-l lansa spre eșaloanele supreme ale vieții politice românești, în acel moment. Paul Niculescu-Mizil, vice-premier și Ministru al Educației și învățămîntului, și-a pus în joc întregul său prestigiu, autoritatea sa încă suficient de puternică și a reușit contracararea proiectului avansat de Elena Ceaușescu. Niculescu-Mizil era poate omul cel mai îndrituit să se opună jocului urzit de Secretarul General și de responsabila Comisiei de Cadre a Comitetului Central, întrucît vreme de mai bine de un deceniu el a trebuit să-l primească în propria casă pe tînărul Ceaușescu în calitate de potențial ginere. Mai mult, pentru Niculescu-Mizil posturile arogante, lipsa de control și mai ales orgoliul hipetrofiat al odraslei prezidențiale nu puteau fi un secret, de vreme ce ele se manifestaseră de atîtea ori în relațiile dintre fiica sa, Donca, și fiul preferat

al "celui mai iubit fiu al poporului român". Epilogul trist şi în fond revoltător al legăturii dintre Nicu Ceauşescu şi Donca Niculescu-Mizil, la începutul anilor '80, nu a fost altceva decît realizarea dorinţei arzătoare a Elenei Ceauşescu de a pune capăt unei legături stînjenitoare, de a evita stabilirea unei legături de familie cu unul dintre puţinii membri recalcitranţi ai Comitetului Executiv, el însuşi prea puţin atras de încuscrirea cu "familia domnitoare", un element împovărător într-o posibilă luptă pentru putere. Amînarea alegerii sale ca lider al studenţimii româneşti a provocat vanitosul "savant" în devenire - la acea epocă Nicu Ceauşescu era profesor de fizică la Liceul specializat de pe Platforma Măgurele -, generînd o adevărată furtună în cadrul alegerilor de la Conferinţa UASCR din 1976, schimbarea vechii conduceri şi promovarea unei noi echipe, integral controlată de către vicepreşedintele cu problemele internaţionale, adică de către Nicu Ceauşescu. Fireşte, era vorba de o furtună într-un pahar cu apă, întrucît activiştii rotaţi şi supra-rotaţi din aparatul UTC-ului şi UASCR-ului nu au excelat nicicînd prin independenţă de spirit sau prin temeritate morală, fiind practic cu toţii

creaţia unor timpuri fără glorie şi fără onoare, elemente uşor confundabile ale strategiilor proiectate la Comitetul Central al Partidului. Constantin Boştină devenea astfel "marele maestru al ordinului1' pionierilor, iar Ion Sasu îi lua locul în fruntea organizaţiei studenţilor. Prea puţin contau formele statutare, altfel zgomotos invocate de Nicolae Ceauşescu. faptul că Ion Sasu nu fusese nici măcar delegat la respectiva Conferinţă, fiind în acel moment directorul Centrului de Cercetări pentru Problemele Tineretului de pe lingă Comitetul Central al UTC-ului. Era suficientă voinţa lui Nicu Ceauşescu. devenită obligatorie prin decizia părinţilor săi. grăbiţi a-i pansa mîndria rănită, vanitatea jignită. Pe de altă parte, alegerea lui Sasu anunţa în chip elocvent noua structură a puterii în UTC şi în organizaţia studenţilor: o personalitate esenţialmente adaptaţi vă, programatic conformist, absolvent al Facultăţii de Filosofic, dar ferindu-se de orice exprimare a inteligenţei critice. Sasu poate fi considerat un prototip al activistului care nu se îndoieşte de nimic şi prin urmare nu "mişcă în front". Călăuzit în exclusivitate de interesele carierei sale, Ion Sasu a fost probabil camaradul ideal al unui vicepreşedinte însetat de faimă şi publicitate, ataşat puterii într-o măsură cel puţin egală cu părinţii săi. Nicolae Ceauşescu. Nici un motiv de mirare aşadar, în poziţia acordată ulterior docilului "politruc" studenţesc, în faptul că el este învestit cu încrederea Elenei Ceauşescu ca instructor al Comisiei de Cadre a Comitetului Central, în ce-l priveşte pe Constantin Boştină. perioada de "dizgraţie" va trece rapid, protectorii săi Cornel Pacoste şi Cornel Bunică nu vor întîrzia să-l susţină, astfel încît. la începutul anilor '80. el devine "umbra" Preşedintelui în calitate de secretar personal al lui Nicolae Ceauşescu.

între timp. Nicu Ceauşescu "prinde aripi" ca "sol de profesie" al tineretului român, efectuează voiaj după voiaj, îşi satisface pornirile diplomatice şi turistice ca lider a nenumărate delegaţii ale UTC-UASCR. Nu după mult timp este "lansat" ca secretar al Comitetului Central al UTC. însărcinat deopotrivă cu chestiunile de cadre şi cu legăturile internaţionale. Ultimii ani petrecuţi de Ion Traian Ştefănescu în fruntea

UTC-ului trebuie să fi fost perioada maximei umiliri a acestui jurist de un realism politic vecin cu cinismul, convins că timpul lucrează pentru el şi că "aspirantul la domnie" nu-i va submina poziția. Iată însă că pentru Nicu Ceauşescu perioada uceniciei trecuse, că devenise sătul de sfaturile şi sugestiile "amicului Traian". astfel încît veleitarului Ministru al Tineretului i se oferă şansa unei "perioade de inițiere" în munca de partid:
265

Traian Ştefănescu, încorsetatul, protocolarul demnitar utecist, este trimis să lucreze ca secretar cu propaganda al Comitetului Județean Prahova al P.C.R., sub directa "îndrumare şi conducere" a vechiului colaborator al lui Nicolae Ceausescu. încă din anii cînd era doar un membru al Biroului Politic, Ion Cîrcei. Disciplina de partid înainte de toate: puțin contează rugămintea lui Ştefănescu de a i se permite să lucreze într-un județ în care să existe o Facultate de Drept, el fiind lector universitar la Dreptul Muncii, familia conducătoare refuzînd orice discuție de îndată ce "geniul" conjugat al lui Nicolae şi al Elenei a discutat într-un anumit fel. O dată cu îndepărtarea lui Ion Traian Ştefănescu, Nicu Ceausescu devine suveranul absolut al organizațiilor de tineret din România, conducătorul acestui mic imperiu politic în care îşi poate permite să tiranizeze, în spiritul indicațiilor paterne, ca întotdeauna "prețioase", cîteva milioane de oameni, considerați, în buna tradiție stalinistă, masă de manevră pentru îndeplinirea fanteziilor economice ale unui totalitarism în derivă. "Demn fiu al tatălui său", spre a relua una din puținele expresii inspirate produse de scribul neo-stalinist Eugen Florescu, Nicu Ceausescu face din "şantierele tineretului" titlul de glorie al UTC-ului, transformă munca forțată în principala activitate a "organizației revoluționare a tineretului din România", în acelaşi timp, el încurajează îndoctrinarea sistematică a tinerei generații din România practicarea constantă a unei propagande imbecilizante, înrădăcinată în miturile "variantei româneşti a socialismului ştiințific": stă mărturie în aceasta direcție şcoala de Cadre a UTC-ului adăpostită de Academia "Ştefan Gheorghiu", exemplu stupefiant de risipă materială, de irosire de timp şi bani întru pervertirea intelectuală a viitorilor activişti de tineret.
Cum am spus în prima parte a acestui text, cu excepția momentului 1976, Nicu Ceausescu nu a candidat pentru pozițiile politice "numărul l", ştiind prea bine că nimeni nu i se poate opune, chiar dacă formal funcția sa l-ar situa într-o postură "subordonată". De altfel, ce fel de opoziție, ce fel de gîndire originală, ce fel de autonomie se poate aştepta din partea unui activist de o proverbială mărginire precum Pantelîmon Găvănescu, selectat de Comisia de Cadre a Partidului, deci de Elena Ceausescu pentru a-i susceda lui Ion Traian Ştefănescu? Cum ar putea manifesta rezerve față de excesele lui Nicu Ceausescu vechiul său amic din Universitate, fostul preşedinte al Consiliului Studenților din Universtitatea Bucureşti, apoi al Consiliului pe Centrul Universitar Bucureşti, Vasile Bontaş, devenit secretar al CC al UTC, responsabil cu chestiunile "ideologice" şi deci
266
automat membru al Comisiei Ideologice a Comitetului Central al Partidului? Are oare vreun motiv să-şi rişte cariera, prin cine ştie ce "necugetată" faptă etică, Tudor Mohora, secretar al UTC-ului şi

preşedintele organizaţiei studenţilor: fostul preşedinte al Consiliului Studenţilor din Facultatea de Chimie a Universităţii Bucureşti, apoi urmaşul lui Bontaş în fruntea Consiliului pe Universitate este el însuşi una din "creaţiile" lui Nicu Ceausescu, unul dintre acei studenţi ce promiteau să avanseze pe calea cercetării ştiinţifice, dar care a preferat avantajele imediate, palpabile ale politicianismului balcanico-revoluţioiiar, integrarea în cercul corupt şi corupător al Nomenklaturii bucureştene. Nu are sens să inistăm asupra altor personaje din anturajul fiului de domn, cum ar fi de pildă Ioana Barbu, secretar al UTC-ului, căreia i-a fost încredinţat "nobilul" resort al "tinerelor fete", în mod cert predestinată unei "glorioase" ascensiuni feminine în invidiabila companie a mai vechilor membre ale Olimpului comunist, Alexandrina Găinuşe sau Lina Ciobanii. Toate personajele mai sus amintite îşi datorează cariera utecistă înainte de toate devotamentului necondiţionat manifestat faţă de Nicu Ceausescu, sînt adevăraţii săi "locotenenţi", a căror traiectorie politică poate fi de-acum prevăzută în liniile sale generale, cu atît mai uşor cu cît precedentele nu lipsesc. Mă refer la spectaculoasele avansări în ierarhia de partid a foştilor secretari ai CC al PCR, deopotrivă de entuziaşti sprijinitori ai "delfinului", deopotrivă de lipsiţi de personalitate, deopotrivă de blocaţi în logica sufocantă a universului birocratic dominat de familia Ceausescu: Radu Enache şi Nicolae Cfoitoru. Cel dintîi, inginer de profesie şi cadru didactic la Institutul Politehnic din Bucureşti, a fost cîndva avut în vedere ca virtual pretendent la mîna "domniţei" Zoia Ceausescu, devenind fulgerător unul din liderii Centrului Universitar Studenţesc Bucureşti şi membru al Biroului CC al UTC şi evident unui dintre colaboratorii de nădejde ai fratelui politician. Refuzat de imprevizibila cercetătoare - pe atunci - a defunctului institut de Matematică, Radu Enache nu a abandonat partida, convins fiind că în actuala structură a comunismului românesc lipsa unui suport familial echivalează cu decesul politic. Dornic să parvină rapid şi sigur, el a decis să joace o carte compensatorie, anume cea reprezentată de tînăra Tania Doicaru, absolventă de filologie spaniolă şi fiica fostului şef al Direcţiei informaţiilor Externe. Nicolae Doicaru, unul din stîlpii Securităţii Române, consilier al preşedintelui RSR şi Ministru al Turismului pînă la afacerea Pacepa în 1978. Fidel lui Nicu Ceauşescu, protejat de

personalitatea unui socru cu temuţi epoleţi. Enache devine secretar al Marii Adunări Naţionale apoi membru supleant al CC al PCR. pentru ca o dată cu reorganizarea petrecută în aparatul Municipiului de partid Bucureşti să ia locul inginerului Carabogdan ca şef al sectorului ştiinţă, un post esenţial pentru completarea "punctelor" reclamate de dosarele de cadre "ştiinţific" imaginate de consilierii Elenei Ceauşescu. în ceea ce-l priveşte pe Nicolae Croitoru. el a păşit în viaţa politică cu dreptul, graţie unei circumstanţe biografice: născut în comuna Scorniceşti. Croitoru este încă unul dintre beneficiarii localităţii "cu clauza naţiunii celei mai favorizate", legat deci de familia prezidenţială prin fire ce au valoare aproape egală cu rudenia. Student al pepinierei de activişti care a fost Academia "Ştefan Gheorghiu". Croitoru este selectat de Elena şi Nicu Ceauşescu pentru postul de secretar al CC al UTC, însărcinat cu

problemele de propagandă, în această calitate el excelează prin obtuzitate. absență de inițiativă, dispreț pentru orice manifestare de spontaneitate ori creativitate, trăsături psihologice care fac din el un excelent instrument al planurilor clanului prezidențial. Să mai adăugăm amănuntul că Nicolae Croitoru se îmbăta cu iluzia că este un "filosof", din moment ce a hotărît să devină "doctor în filosofie". firește al aceleiași "ilustre" instituții de creație științifică numită Academia "Ştefan Gheorghiu". "Vocația" culturală a activistului scorniceștean avea să se împlinească o dată cu numirea sa ca șef al Secției de propagandă a Comitetului municipal de Partid București, funcție în care l-a înlocuit pe "specialistul" în aplauze prefabricate și în mitinguri-mamut. istoricul de partid Iulian Cîrțînă. expediat să mai instruiască puțin Comitetul de Partid al Universității București.

Nicu Ceauşescu îşi înfăptuieşte politica de cadre prin manipularea unui sistem tipic biocratic de fişe şi dosare, prin încurajarea indivizilor celor mai slugarnici si zdrobirea oricărei încercări de activitate şi gîndire originale. Principalul său aghiotant. Cozmîncă, eternul, nelipsitul "tovarăş Cozmîncă". era prin definiție dispus să execute orice "indicație" a "şefului", fie ea oricît de bizară, oricît de arbitrară. Absolvent de drept. Cozmîncă este nepotul renumitului "jurist" Fodor. cîndva cadru didactic şi politruc la Facultatea de Drept din București, demascat şi condamnat pentru luarea de mită la admiterea la facultate, unul din acele oribile exemplare umane care au proliferat în "cea mai bună şi mai dreaptă dintre orînduiri". într-o epocă în care dosarul de cadre devine din nou atotputernic, cînd oamenii riscă să-şi piardă slujba pentru că au cine ştie

ce rude îndepărtate în străinătate sau pentru simpla participare la un cerc de dezbateri filosofice, nepotul escrocului de la Facultatea de Drept, el însuşi cu pretenții de jurist, taie şi spînzură la Comitetul Central al Tineretului Comunist din România, are puteri discreționare în politica de cadre a acestei organizații. Ciudată răsturnare a criteriilor, stranie ordine socială, în care judecătorii şi judecații sînt supuşi unor norme morale şi juridice diferite, unde universalitatea principiilor de drept a lăsat locul celei mai dezolante domnii a nepotismului, carierismului şi bunului plac! Cum a mai spus. tînărul lider al UTC-ului nu se mulțumeşte cu administrarea propriei "moşii", visează să fie "multilateral" şi "polivalent" precum Secretarul general şi "prima doamnă a țării", încă din 1972. la aniversarea semicentenarului UTC-ului. Nicu Ceauşescu apărea în chip de doctrinar în cadrul Sesiunii organizate de Consiliul Studenților din Universitatea București, raportor privilegiat de prezența unora dintre principalii demnitari politici şi ideologici ai momentului: Gheorghe Radulescu, Miron Constantinescu, Mihnea Gheorghiu. precum şi liderii uteciști din epocă. Dan Marțian, Ion Traian Ştefănescu şi Vasile Nicolcioiu. Cine avea ochi de văzut şi urechi de auzit putea lesne distinge voluptatea mezinului prezidențial în recoltarea potopului de aplauze atent regizate de către "tehnicienii" profesioniști ai organizațiilor de tineret, satisfacția cu care primea laudele standardizate emise de către potențialii beneficiari si simpatiei sale. Era acela doar un început al unei activități febrile de impunere a propriei persoane ca exponent al "gîndirii politice uteciste". un debut prelungit ulterior în suita de conferințe, simpozioane şi

mese rotunde, interne şi internaţionale, în care Nicu Ceauşescu avea să facă figură de "vedetă", de mesager al concepţiei politice pe care "politologii" şi "filosofii" înregimentaţi au botezat-o "doctrina Ceauşescu" în onoarea "doctorului honoris causa" al Universităţii Bucureşti. Nu după mult timp, Nicu Ceauşescu îşi începea urcuşul pe treptele ierarhiei naţionale a studenţimii române, încurajînd în jurul său elementele caracterizate prin cel mai cras arivism, studenţi adeseori periferiali, disponibili însă pentru manevrele ambiţiosului "delfin", pioni într-un enigmatic joc de lungă perspectivă, pe care din nefericire prea puţini membri ai conducerii Partidului l-au anticipat cu exactitate. Alături de Paul Niculescu-Mizil. lanoş Fazekas a fost unul dintre rarii lideri ai P.C.R. care se pare că şi-a dat seama din timp de implicaţiile "dinastice" ale "lansării" lui-Nicu Ceauşescu pe orbita politicii româneşti, dar rezervele şi opoziţia lor erau departe de a contrabalansa fervoarea "fidelilor" lui
269

Ceauşescu, între care un rol de prim rang au jucat, în chestiunea care ne interesează, Cornel Burtică şi Ştefan Andrei activ susţinuţi de Gheorghe Pană şi EmilBobu. întîlnirile lui Nicolae Ceauşescu cu Biroul CC al UTC, convocate aparent pentru analizarea stărilor de lucruri din organizaţia de tineret, nu aveau în fond alt substrat decît întărirea poziţiei politice a prezumtivului succesor, fortificarea unei platforme de pe care obţinerea unei înalte funcţii în Partid să apară cît se poate de legitimă. Iar cei care manifestau înoieli, cei care nu-şi puteau domina gîndurile şi zîmbetele nu aveau decît să părăsească înaltele funcţii pe care le ocupau. Acuzat de "pasivitate" şi "intelectualism", Dan Marţian era astfel mazilit, fiind lăsat să vegeteze în postul de lector universitar, în cadrul Catedrei de Socialism ştiinţific al Universităţii Bucureşti, în ceea ce-l priveşte pe Ion Iliescu, unul dintre puţinii activişti ai PCR realmente deschis la propunerile inovatoare, sincer interesat de revitalizarea spirituală a tineretului, desigur în limitele ortodoxiei marxiste, el era sortit să devină una din victimele Tezelor din Iunie şi ale Plenarei din 3-5 noiembrie 1971. fiind anatemizat ca reprezentant al unei periculoase "devieri intelectualiste" în cadrul Secţiei de Propagandă a Partidului, încet, dar sigur, în chip sistematic, terenul a fost pregătit pentru instalarea lui Nicu Ceauşescu în poziţia de lider absolut al UTC-ului, prin eliminarea oricăror posibili critici sau "detractori" ai stilului său de conducere, nu mai puţin tiranic decît cel al părinţilor săi.
Asemeni modelului său politic, simbolizat de Secretarul General al Partidului, Nicu Ceauşescu îşi face un titlu de glorie din imixtiunea în chestiunile culturale, din certitudinea sa că are o menire în "îndrumarea" spiritualităţii româneşti. Dotat cu o formulă intelectuală refractară oricărei forme de subtilitate teoretică, inapt să surprindă resorturile ascunse ale unor controverse spirituale, Nicu Ceauşescu este partizanul unui tezism primitiv, al unei arte rudimentar-apologetice inspirată de cea mai pură tradiţie a stalinismului cultural. Sub imperiul indicaţiilor sale, Scînteia Tineretului, condusă de tandemul Marinache-Cristoiu. s-a transformat într-un megafon al grupării celei mai conservator-staliniste din literele româneşti, un spaţiu predilect al execuţiilor de tip jdanovist a orientărilor constructive din cultura românească. Pentru Nicu Ceauşescu, limbajul

"săptămînist", invectiva perfidă şi pamfletul veninos, injuria devenită deopotrivă mijloc şi scop, antioccidentalismul obsesional şi naţionalismul exhibiţionist, ideologia unei ruinătoare autarhii culturale sînt valori în care se recunoaşte şi cu care se identifică instinctiv. Nimic accidental deci în

sprijinul acordat grupării neostaliniste din Uniunea Scriitorilor, în sfidarea manifestă a voinţei scriitorilor şi a Statutului Uniunii prin impunerea lui Nicolae Dan Fruntelată ca redactor-şef al Luceafărului. Membru al Biroului CC al UTC, Fruntelată aparţine grupului de poetaştri aflaţi într-o îngrijorătoare stare de continuă jubilaţie, jurnalist continuu conectat cu circuitul "entuziasmului de serviciu" dirijat de Eugen Florescu. Absolvent de filologie română, redactor şi apoi redactor-şef al Vieţii Studenţeşti, succesorul lui Eugen Florescu la cîrma Scînteii Tineretului, Fruntelată exprimă ideal varianta contemporană a proletculturismului românesc, refuzul obscurantist al specificităţii esteticului şi promovarea unei arte vulgar-conjuncturale. Manipulat de cercul neosămănătorist patronat de Nicu Ceauşescu şi de Eugen Florescu, Fruntelată s-a consacrat "domesticirii" echipei de la Luceafărul, în speţă a acelor tineri scriitori care par să nu fi abandonat criteriile estetice şi exigenţele raţionaliste. Incapabil să discearnă substanţa unor dispute, ce ţin de filosofia unei culturi, Nicu Ceauşescu nu a ezitat să intervină, prin Eugen Florescu şi oamenii acestuia în dezbaterea în jurul "protocronismului" românesc, socotind că adepţii liniei "moderat-raţionaliste" sînt în fond exponenţii unii patriotism deficitar, din moment ce desfid exaltarea nesăbuită a unor elemente incontrolabile şi pretind exercitarea facultăţilor logic-intelectuale, inclusiv în perimetrul filosofici culturii naţionale. Pentru secretarul UTC-ului, convertit în estetician, protocronismul este o chestiune de loialitate politică, un simbol şi un test al adeziunii la linia culturală preconizată de Nicolae Ceauşescu, iar în această privinţă poziţia lui se întîlneşte perfect cu convingerea lui Eugen Florescu. care nu se ferea cîndva să declare că adevăratul fondator al teoriei protocronismului românesc nu ar fi altcineva decît Secretarul General al Partidului. De aici şi suspiciunea ce domenşte în jurul celor care au îndrăznit să exprime dubii asupra atîtor enormităţi debitate de un Paul Anghel sau un Dan Zamfirescu, spre a nu-i pomeni decît pe cei mai vociferanţi dintre "prolet-cronici", şantajul continuu exercitat asupra atîtor scriitori şi critici literari care au refuzat să subscrie la aberaţiile paranoidale vînturate în paginile Săptămînii sau Luceafărului.

Portretul pe care am încercat a-l face "fiului de domn" nu ar fi nici pe departe complet dacă nu am aminti pretenţiile sale de "savant", stagiile de informare ştiinţifică (şi nu numai) petrecute în Anglia şi în Statele Unite, perseverenţa.. cu care urmăreşte să-şi egaleze mama în performanţele academice: expert în laseri, asistent la Facultatea de Fizică. Nicu

Ceauşescu ameninţă să devină un alt "tehnolog de geniu al neamului" sintetizînd în persoana sa miraculoasele atribute ale cuplului prezidenţial. S-ar putea glosa în continuare în marginea spectacolului derizoriu oferit de un regim politic măcinat de o criză mereu mai acută, s-ar putea stabili paralele puţin măgulitoare cu experimentele încercate de anumite dictaturi asiatice sau africane, de la Kim Ir Sen sau Mao la Bokassa I-ul. împăratul

Imperiului Centrafrican. S-ar putea descoperi afinitățile mereu mai marcate dintre regimul lui Ceauşescu şi despotismul sîngeros practicat de Enver Hodja în Albania, cea mai pură enclavă a stalinismului ortodox. Toate acestea sînt însă departe de a furniza o consolare pentru un popor convins că merită un alt destin decît cel pe care i-l pregătesc posesorii puterii politice în România. Nici un fel de înscenare dinastică, nici un fel de delir propagandistic, nici un fel de hipnoză ideologică nu vor putea amîna sosirea acelui grav ceas al scadențelor istorice, cînd odele, imnurile şi busturile nu vor mai fi capabile să mascheze pe adevărații responsabili ai crizei naționale pe care o traversează România.
(Text transmis la Radio Europa Liberă, februarie 1983)
272
<titlu>între servilism şi fanatism
Reflecții pe marginea carierei politice
a lui Florian Dănălache<titlu>
Dispariția oricărei personalități politice oferă o ocazie de trasare a liniilor esențiale ale acțiunii sale, un prilej de cîntărire a rolului pe care l-a jucat în viața unei colectivități. Este posibil, în atari circumstanțe, să cumpănim asupra implicațiilor etice şi valorice ale faptului politic. Mai mult, atunci cînd întreprindem asemenea bilanțuri, ne străduim să străpungem perdeaua de fum a uitării, convocînd mărturiile altor actori şi încercînd să punem o dreaptă balanță în faptul însuşi al judecării. Cazul Florian Dănălache se pretează, cred eu, perfect unei asemenea operații de demistificare istorică. Avem de-a face cu un personaj ce şi-a pus amprenta asupra unora dintre evenimentele cruciale ale istoriei comunismului românesc postbelic, un exponent tipic al generației de activişti promovați şi încurajați de Gheorghiu-Dej, îndeosebi după 1950.
Născut în 1915, Florian Dănălache a aderat tîrziu la mişcarea comunistă. Faptul este simptomatic, dacă ținem cont că de-a lungul perioadei staliniste statutul de ilegalist părea să fie cel mai indicat pentru achiziționarea unei poziții privilegiate în partid. Or, în chip paradoxal, Dănălache. nu se putea prevala de astfel de titluri de "noblețe" comunistă. Se ştie, de altfel, că el a purtat întotdeauna pică celor care îşi puteau revendica meritele din anii clandestinității, urmărind să compenseze, prin fanatism şi brutalitate, acest presupus punct negativ a biografiei sale. Firește, originea proletară, experiențele ceferiste, o mentalitate rudknentar-simplistă îl recomandau suficient pentru recrutarea în rîndurile partidului comunist, însărcinat de Dej cu descoperirea de tineri muncitori "promițători", Dumitru Coliu, anchetatorul profesionist al partidului, pare să fi fost naşul politic al lui Dănălache. Ambițios şi tenace, fostul boxeur amator a ştiut să adoarmă cu abilitate proverbiala vigilență a lui Coliu. Există informații care susțin imaginea unui tînăr Dănălache cu simpatii politice situate în cu totul alt registru decît cel al stîngii comuniste. Dar, precum în alte cazuri, Dej a ştiut să exploateze "petele"biografice, să facă din ele argumente pentru domesticirea anumitor subalterni. Convertit tardiv la comunism, Dănălache a fost printre cei mai vociferanți activişti
273

ai epocii staliniste, a depus un zel suspect în îndepliniera celor mai extravagante capricii ale lui Dej şi ale camarilei sale. Conştient de

handicapul său politic, privind cu gelozie spre colegii săi cu trecut ilegalist. Florian Dănălache a devenit instrumentul perfect al realizării politicii de cadre a grupului lui Gheorghiu-Dej. Pe de altă parte, cronicul său deficit de cultură, precum şi o structură psihică labilă au contribuit la dezvoltarea unui chinuitor complex de inferioritate, manifestat cu precădere în relaţiile cu intelectualii.

Deşi biografia sa oficială vorbeşte despre studii efectuate la Academia de Studii Economice din Bucureşti, este necesar să subliniem că unicile surse de formare culturală a lui Dănălache au fost cursurile urmate în cadrul feluritelor şcoli de marxism-leninism. Restul, ca în cazul atîtor altor intelectuali "pe puncte", este o ficţiune plăsmuită cu sprijinul nedemn al forurilor de conducere al învăţămîntului din România socialistă. Orizontul teoretic al lui Dănălache şi al semenilor săi a fost şi a rămas extrem de precar, de îngust, redus la un număr de postulate staliniste elementare. Acest gen de activişti nu a cunoscut îndoielile şi au privit mereu cu suspiciune spre cei care, în chip mai mult sau mai puţin utopic, voiau să ia în serios frazeologia umanistă a marxismului. Dănălache nu a crezut niciodată în altceva decît în putere, iar în România puterea însemna solidaritate necondiţionată cu grupul lui Dej. Este de notat că Florian Dănălache a reuşit să cîştige rapid încrederea lui Alexandru Drăghici, devenind în perioada 1949-l950 colaboratorul acestuia în dirijarea muncii de partid din Capitală. Ceva mai tîrziu, cu sprijinul aceluiaşi Drăghici, Dănălache va profita de prăbuşirea grupului Pauker-Luca-Teohari Georgescu pentru a-şi croi o carieră în Ministerul de Interne, în momentul în care Drăghici era instalat ca prim-adjunct al lui Teohari Georgescu, cu puţină vreme înainte de denunţarea "devierii de dreapta", Florian Dănălache, uns general peste noapte, prelua conducerea trupelor de grăniceri. Timpul petrecut la Ministerul de Interne, complicitatea cu torţionarul Drăghici, rodajul în lumea ordinelor ce nu se discută vor deveni credite politice fundamentale în viitoarea ascensiune a lui Flqrian Dănălache. Mai mult, din acea perioadă datează relaţia de sprijin mutual cu Nicolae Ceauşescu, cel care pe atunci răspundea de îndrumarea muncii politice, deci de îndoctrinare, în armată.

Asemeni altor favoriţi şi aliaţi ai lui Drăghici, între care aş aminti aici în primul rînd pe Ion Vincze, Dănălache a fost cordial recomandat lui Dej. Generalul de grăniceri ştia să fie obedient şi tăcut, se ferea să-şi manifeste vreo opinie personală, promitea să îndeplinească fără a crîcni orice misiune, oricît de absurdă sau penibilă ar părea. Dănălache a fost funcţionarul comunist sută la sută, lipsit de frămîntări şi dubii, insensibil la drame personale, refractar la orice argumente principale. El a răspuns ireproşabil comadanamentelor Biroului Politic al lui Dej, adeseori chiar anticipînd diversele pofte şi iniţiative ale balcanicului colectiv. înscăunat prim-secretar al Comitetului Orăşenesc Bucureşti al PMR, ales membru al Comitetului Central la Congresul din 1955, Florian Dănălache a devenit unul dintre cei mai temuţi activişti comunişti, s-a transformat într-un adevărat "bici" al lui Gheorghiu-Dej. Tiranul de la Capitală, cum era supranumit, îşi făcea un titlu de glorie din umilirea subordonaţilor, din zdrobirea demnităţii intelectualilor, din instaurarea unui climat de teroare în toate sectoarele pe care le avea sub control. Să

amintim aici rolul său nefast în celebrele şedinţe care au urmat cazului Alexandru Jar din 1956. satisfacţia sadică pe care a dovedit-o ori de cîte ori îşi putea permite să înjosească intelectualii sau studenţii bucureşteni. Să amintim, de asemenea, frenezia lui Dănălache în faimoasele represiuni antistudenţeşti din perioada 1956-l957, precum şi poziţia de vedetă pe care a avut-o ceva mai tîrziu. în cadrul înscenărilor din anii 1958-l960. Nimic nu părea să-i ofere mai multe satisfacţii primului-secretar al Capitalei, decît denunţarea "stihiei mic-burgheze" din rîndurile intelectualităţii, suprimarea celor mai timide tentative de gîndire autonomă, tratamentul vandal aplicat creaţiei culturale. Alături de Pavel Ţug«i,în epocă şeful secţiei ştiinţă şi cultură a CC-ului, inspirîndu-se din indicaţiile strategice formulate de campionul dogmatismului care era Leonte Răutu, Florian Dănălache a pus la cale unele dintre cele mai abjecte "întruniri demascatoare: ale anilor 1958-l960. Foştii studenţi ai Facultăţii de Istorie îşi amintesc cu oroare de puseurile isterice ale Gauleiter-ului Capitalei în acele şedinţe, menite să ducă la stigmatizarea unor respectaţi dascăli, precum profesorii Nestor şi Pippidi. Era epoca în care Dănălache îşi recruta discipolii pe măsură printre studenţii cu instincte ariviste: Ştefan Bîrlea, student şi apoi asistent la Institutul de Construcţii din Bucureşti, ajunge să facă astfel o carieră vertiginoasă,

urcînd în vîrful ierarhiei politice a studenţimii înregimentate. Urmaşul lui Ion Iliescu în fruntea Uniunii Asociaţiilor Studenţeşti din România, viitorul şef al Cabinetului prezidenţial al lui Nicolae Ceauşescu, spre a nu pomeni bineştiutele sale funcţii mai recente, Ştefan Bîrlea nu era altul decît cumnatul lui Florian Dănălache. în aceeaşi perioadă, în împrejurări similare, Dănălache contribuie, alături de Virgil Trofin, la lansarea pe orbită a viitoarelor vedete: Cornel Burtică, Ştefan Andrei. Mircea Angelescu, spre a nu zăbovi asupra unor personaje cu funcţii pur instrumentale precum Cornel Pacoste sau Iulian Cîrţînă. Colaboratorii despotului de la Capitală nu aveau dreptul să mişte în front: Aurel Stancu, membru al CC-ului la Congresul din 1955, fost voluntar în Spania, avea să fie mazilit fără milă graţie intrigilor urzite de Dănălache. Stilul primului-secretar era cît se poate de rigid, lipsit de orice urmă de imaginaţie, creativitate sau spontaneitate. Un Gheorghe Pană sau un Traian Dudaş aveau să-şi facă ucenicia în preajma acestui birocrat ranchiunos.

Aş pomeni aici, ca pe o probă elocventă stilului macabru al epocii, odioasa înscenare căreia i-au căzut victime Milita Pătraşcu, Mihail Andricu. Marius Nasta şi Jacques Costin, în primăvara anului 1959. împreună cu Leonte Răutu, Dănălache s-a forţat să demonstreze că epoca vînătorilor de vrăjitoare nu trecuse pe malurile Dîmboviţei, că stalinismul cultural şi politic continua să facă ravagii în România. Fireşte, după Congresul al XX-lea era dificil să se recurgă la procese soldate cu asasinate, însă staliniştii bucureşteni, cu geniul răului în ei, au născocit alte metode de distrugere a personalităţii. Florian Dănălache a fost în principal un executant al unei linii imaginate de Dej şi de colaboratorii săi apropiaţi. Este însă cazul să accentuăm că, în absenţa unor asemenea lachei, nefasta strategie a stalinismului românesc nu ar fi avut consecinţele şi anvergura pe care le-a dobîndit. Fără scrupule şi fără şovăieli, Florian Dănălache a

servit interesele castei dominante din partid, s-a voluntarizat ori de cîte ori Dej a avut de reglat conturi personale cu diverşii adversari, reali sau imaginari. Epurările din partid din perioada 1958-l959 i-au permis lui Dănălache să exceleze în postura de paznic al "purităţii" rîndurilor acestei formaţiuni politice, i-au oferit mult-aşteptata şansă de a-şi lua revanşa în raport cu membrii "vechii gărzi". Miron Constantinescu, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, pentru a-i aminti doar pe cei mai proeminenţi,

au simţit pe pielea lor pînă unde putea merge grobianismul satrapului de la comitetul orăşenesc. Tot astfel, profesorii de la Facultatea de Filosofic a Universităţii din Bucureşti aveau să sufere în mod nemijlocit consecinţele iniţiativelor poliţieneşti ale lui Dănălache. Unii dintre ei au rezistat cu demnitate, precum Tudor Bugnariu, alţii au demisionat etic, consimţind prin tăcere la arestările studenţilor, iar alţii, precum Tamara Dobrin, au devenit informatori şi colaboratori activi ai anchetatorilor. Nu a existat instituţie în Capitală, fie ea uzină, redacţie, minister sau facultate, în care să nu se fi simţit pumnul de fier al lui Florian Dănălache. Carierist el însuşi, a făcut totul pentru susţinerea celor mai venali carierişti. Servil cu cei de sus, bădăran cu cei de jos, Dănălache a reprezentat un caz flagrant de incompetenţă etică şi nocivitate socială. Alături de el, protejaţi de el, au prins rădăcini indivizi de aceeaşi factură, maeştri ai oportunismului şi nepotismului cel mai deşănţat. Este vorba de o faună politică longevivă, aptă să se acomodeze şi să pactizeze cu noii diriguitori. După 1965, Florian Dănălache a venit în întîmpinarea celor mai intime dorinţe ale noului secretar general, s-a identificat cu noul curs fără urme de remuşcări, retincenţe sau dileme. Dacă era nevoie de o confirmare a deplinei continuităţi dintre epoca lui Dej şi cea a "anilor-lumină", promovarea lui Dănălache în Comitetul Executiv, onorurile cu care a fost tratat în chip atît de generos sînt argumente irefutabile în acest sens. Ministru al Căilor Ferate, apoi preşedinte al Uniunii Generale a Sindicatelor, din nou Ministru al Transporturilor şi Telecomunicaţiilor între 1971 şi 1972, Dănălache avea să se pensioneze din funcţia obscur-confortabilă de preşedinte al UCECOM-ului. Să spunem, în concluzie, că odată cu Florian Dănălache a dispărut un simbol viu ai-epocii fanatismului agresiv. Cariera sa triumfătoare, prelungită prin rude şi amici, indică în chip frapant abdicările morale ale elitei comuniste, refuzul unei autocritici veritabile şi, prin urmare, imposibilitatea regenerării ei în condiţiile date de loc şi de timp.

<titlu>După douăzeci de ani

Pătruns de o neţărmurită melancolie, citeam zilele trecute un eseu t- '
consacrat României de cunoscutul publicist Francois Bondy. Scriitorul care ani de-a lungul a condus prestigioasa revistă Preuves şi ale cărui pertinente articole apar constant în paginile publicaţiei britanice Encounter a vizitat România în toamna anului 1964. Trecuseră numai cîteva săptămîni de la spectacolul aniversar legat de împlinirea a două decenii de la ceea ce pe atunci se numea insurecţia armată de la 23 august 1944. Articolul care a provocat prezentele însemnări apărea în Survey,

cunoscuta revistă de studii sovietice şi est-europene, în luna aprilie 1965. Era vorba de o primă luare de contact cu o structură politico-socială aflată în plină efervescență: regimul lui Gheorghiu-Dej îşi proclamase autonomia față de Moscova în primăvara acelui an, Viața Economică publicase răsunătoarele articole polemice care stigmatizau încercările de instituire a unui aşa-zis "complex economic dunărean", Bucureştiul părea să devină altceva decît cenuşia capitală descrisă de Petru Dumitriu în romanele sale Incognito şi întîlnire la Judecata de Apoi. Este drept, în fruntea Uniunii Scriitorilor continua să troneze Mihai Beniuc, "micul tiran", cum îl numea Miron Radu Paraschivescu, instrumentul politicii de uniformizare şi înregimentare formulată de Leonte Răutu, pe atunci şeful Direcției de Propagandă şi Cultură a Comitetului Central. Şi totuşi, Franşois Bondy nu putea să nu constate că România începuse să se distanțeze în chip semnificativ de modelul cultural-politic de sorginte pur stalinistă, că germenii unei timide liberalizări începeau să mijească şi în această parte a Europei de Răsărit. Cei care am trăit acele timpuri, chiar la o vîrstă fragedă, nu putem uita tertibilul şoc al punerii în scenă a Rinocerilor lui Eugen lonescu la Teatrul de Comedie, fascinația şi stupoarea cu care îl urmăream pe Radu Beligan în rolul lui Berenger, acele întrebări fără răspuns care ne obsedau şi ne făceau sa vrem mai multe date despre lumea occidentală, despre destinul succesivelor avangarde. Era un timp al renaşterii culturale, cînd partidul, doritor să-şi formeze o bază în rîndurile intelectualității, începuse să accepte ceea ce astăzi, cu o resemnată tristețe, am numi un simulacru de deschidere.

Occidentul inventase literatura absurdului, dar popoarele estului european experimentaseră absurdul cotidian, transformarea realității în irealitate, calcifierea moralității, oportunismul abject convertit în formulă existențială privilegiată. Ani de zile realismul socialist, cămaşă de forță a culturii născocită de Jdanov şi importată cu maladivă bucurie de Chisinevschi, Răutu şi Roller, fusese predicat drept culmea esteticii contemporane. Puținii artişti care nu înțeleseseră să se supună dictatului ideologic al partidului fuseseră puşi la stîlpul infamiei. Puțini sînt cei care ar crede că fulminantul, scriitor "partinic" care este astăzi Eugen Barbu, a fost ținta unora dintre cele mai devastatoare campanii urzite de Răutu şi Beniuc în momentele lor de glorie. Aş spune că schimbarea la față a lui Eugen Barbu cîndva campion al modernizării literaturii române, autorul Gropii, roman fundamental pentru redefinirea orizontului estetic în deceniul al şaselea, exprimă în chip diplomatic falimentul modestei acțiuni de "dezgheț" cultural inițiată în anii 1963-l964. Cu toate păcatele sale, între care încurajarea anumitor condeieri xenofobi pare să fie o boală incurabilă, Eugen Barbu promitea pe atunci să susțină direcțiile stilistice inovatoare, în paginile Luceafărului, alături de versificații îndoielnice semnate de Carianopol şi Crevedia, se puteau citi, în anii '65-'66, excelente eseuri datorate lui Vladimir Streinu, precum şi poeme pe care instructorii culturali ai epocii cu greu le puteau digera.

în acelaşi timp, eliberată de neloiala concurență a instituției de propagandă sovietică numită "Cartea Rusă", Editura de Literatură Universală, condusă mai întîi de Alexandru Bălăci, apoi de Vladimir Streinu, sfida gusturile pompieriste ale satrapilor propagandistici şi răsfăța

publicul cu traduceri din Lampedusa, Salinger, Sartre şi Camus. Secolul XX, revista de literatură universală înfiinţată la începutul anilor '60, devenea epicentrul acestei acţiuni de dezmorţire spirituală: mai întîi prin traduceri din scriitori nonconformişti din alte state comuniste, apoi prin publicarea unor pagini din Joyce, Beckett, Anouilh sau Virgina Woolf. Un întreg univers intelectual era în fine accesibil intelectualilor români, ataşaţi mai mult decît oricînd tradiţiei europene, exasperaţi de tratamentul abrutizant la care fuseseră supuşi aproape două decenii. Continuau, fireşte, să exite teme interzise, subiecte tabu, între care aş aminti în primul rînd literatura lui Soljeniţîn sau Mrozek, spre a nu insista asupra refuzului regimului lui Dej de a admite o regîndire a noţiunilor fundamentale ale
279
esteticii marxiste. Operele lui Lukăcs şi Ernst Fischer continuau să zacă în spaţiile interzise ale bibliotecilor cu circuit închis, iar paginile Gazetei Literare erau în continuare invadate de anoste predici realist-socialiste. Şi totuşi ceva se schimbase, se născuse parcă un nou sens al posibilităţilor, o nouă conştiinţă a drepturilor intelectualilor, într-o discuţie purtată cu Marcel Breslaşu, redactorul-şef al Secolului XX, Franţois Bondy era surprins să audă următoarea replică: "Polonezii sînt frivoli. Noi construim încet, însă pe o bază solidă." Scriitorii din vechea generaţie, striviţi din punct de vedere etic în anii '50, asistau uluiţi la această redeşteptare culturală. Călinescu, Vianu, Ralea urmăreau consternaţi un proces intelectual pe care nu-l mai crezuseră posibil. "Cronicile optimistului", contribuţia săptămînală a lui G. Călinescu la Contemporanul, condus în epocă de George Ivaşcu, mărturiseau o febrilă solidaritate cu un nou val potenţial în literatura română. In aceeaşi perioadă apăreau monografiile lui Crohmălniceanu despre Rebreanu şi Blaga, saturate ce-i drept de clişee marxiste, nu mai puţin importante însă pentru consolidarea unei breşe veritabile în zidul monolitismului dogmatic. Era în fine permis să fie pomenit numele lui Ion Barbu, iar Arghezi era celebrat ca poet naţional. Teodor Mazilu pălmuia filistinismul "noii burghezii" într-o piesă pe care premierul Maurer o savura copios, în timp ce alţi membri ai Biroului Politic o considerau subversivă şi calomnioasă. Proştii sub clar de lună dispărea de pe afiş, însă rămînea în urmă convingerea că pieriseră anumite limite, că birocraţia ideologică putea fi pusă în defensivă. Expoziţiile de pictură americană şi iugoslavă sugerau noi spaţii estetice, iar arta abstractă începea să fie tolerată de pontifii culturali ai regimului. Cu blagoslovirea lui Răutu, Dan Hăulică demasca impostura triumfalistă simbolizată de Baraschi şi invoca dreptul inalienabil al artistului la creativitate. Cuvinte şi idei care în urmă cu numai cîţiva ani ar fi însemnat nici mai mult nici mai puţin decît "sabotarea regimului democrat-popular" erau acum sugerate şi încurajate de partid. Totul se derula, fireşte, sub semnul cultului personalităţii lui Gheorghiu-Dej: G. Călinescu jubila în paginile Contemporanului, asigurîndu-l pe primul secretar al partidului că doar un Donatello ar fi fost în măsură să-i imortalizeze chipul. Epitetele baroce nu lipseau nici în articolele datorate unor Eugen Barbu, Mihnea Gheorghiu. Demostene Botez şi mai cu seamă Mihai Beniuc, stegarul profesionist al
280
partidului. Este limpede că România traversa un moment politico-cultural, ambivalent că ruptura cu Moscova făcuse posibilă o redispunere de forţe

în urma căreia îmbrățișarea unei formule de tip titoist nu era o irealizabilă utopie, în discuțiile purtate cu Frangois Bondy, Mihai Beniuc juca o carte conciliatoare, îşi mărturisea chiar regretul pentru timpurile cînd mai bine de 30.000 de titluri de cărți fuseseră puse sub obroc în numele vigilenței ideologice, în acelaşi sens, regimul punea capăt publicării fițuicii sovietice Timpuri Noi şi decidea editarea unei reviste române de politică internațională cu numele Lumea. Istoricii diplomației încercau să recupereze memoria lui Nicolae Titulescu, iar în planul cercetării filosofice, în care tăiase şi spînzurase cîndva C.I. Gulian, se făcea simțită aceeaşi tentație a dialogului şi a comunicării cu valorile autentice. Trecuseră timpurile penibile cînd Răutu vestejea valorile naționale şi prerora despre superioritatea democrat-revoluționarilor ruşi Bielinski şi Cernîşevski în raport cu Hegel şi Schopenhauer. Titu Maiorescu era în fine "reconsiderat", spre a utiliza expresia favorită a regimului, iar în această acțiune, profesorul clujean Li viu Rusu juca un rol capital. Nicolae Manolescu şi Dumitru Micu publicau o sinteză de istorie a literaturii româneşti contemporane, naivă desigur după criteriile anului 1984. salutară însă în clipa apariției, întrucît aşeza în centrul demersului critic respectul pentru valorile estetice.

Şi totuşi, în pofida acestor promițătoare schimbări, în pofida renunțării la multe dintre dogmele pietrificate ale vremurilor staliniste, partidul se menținea acelaşi, îşi refuza orice formă de autocritică regeneratoare. Chipurile inexpresive ale celor nouă membri ai Biroului Politic expuse în portrete gigantice pe toate clădirile de instituții importante reaminteau, la 23 august 1964, că puterea rămăsese în mîinile aceluiaşi clan care practicase cu înveterată voluptate metodele represive ale stalinismului. Cu excepția poate a lui Ion Gh. Maurer, toți ceilalți lideri ai comunismului românesc fuseseră direct implicați deopotrivă în stalinizarea şi sovietizarea României. "Liberalismul" lor de ultimă oră, dorința frenetică de a stabili punți către Occident, vizita lui Maurer în Franța, călătoriile lui Alexandru Bîrlădeanu şi Gh. Gaston Marin în Statele Unite nu puteau anula lunga tradiție sectar-intolerantă a partidului comunist. Zeci de mii de deținuți politici erau amnistiați în vara anului 1964, însă regimul era

departe de a permite o reală investigare a trecutului. Mai mult, articolele publicate în Scînteia, cu ocazia respectivei aniversări, nu făceau decît să reitereze vechile refrene despre pretinsele trădări comise de Foriş şi Pătrăşcanu.

"Vom fi, oare, noi Albania Occidentului?", această întrebare auzită de Fran9ois Bondy în Bucureştiul toamnei 1964 rezuma dilemele şi neputința intelectualității române, definea o primejdie pe care avalanşa de evenimente de după 1965 a dovedit-o cît se poate de reală. Alexandru Drăghici a fost "epurat", nu însă si instituția represivă pe care a dirijat-o aproape un deceniu şi jumătate. Leonte Răutu i-a cedat locul mai întîi lui Niculescu-Mizil, apoi altor regizori ideologici, dar principiul controlului de partid asupra literaturii, filosofici şi artelor a rămas neclintit. Mitul lui Gheorghiu-Dej a fost demolat în aprilie 1968, o dată cu reabilitarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu, însă istoria partidului continuă să fie concesionată unei viziuni deprimant-apologetice. Posibilitățile ce păreau deschise în

vara anului 1964 au fost în mod continuu anulate. Ceea ce păruse un prolog s-a dovedit din nefericire doar un înşelător interludiu, o efemeră clipă de respiraţie înaintea unui nou exerciţiu în tehnica asfixierii intelectuale.
(Eseu transmis la Radio Europa Liberă, august 1984)
282
<titlu>Ireversibilul declin*
Cu patru decenii în urmă, Viaceslav Molotov, loial camarad al lui Stalin, proclama triumfal: "Trăim într-un veac în care toate drumurile duc la comunism". Această perspectivă mistică asupra viitorului, acest sens al încrederii istorice s-a destrămat însă de mult. în viziunea lui Zbigniew Brzezinski, profesorul de ştiinţe politice de la Universitatea Columbia din New York, marxism-leninismul şi-a pierdut credibilitatea şi forţa magnetizantă. Trăim mai degrabă, sugerează el, într-o epocă în care toate dumurile duc la post-comunism.
In The Grand Failure (Marele eşec), cea de-a treia carte dintr-o trilogie pe tema destinului comunismului în acest secol, Brzezinski propune o viziune lucidă şi documentată asupra naufragiului comunismului, deopotrivă ca sistem social şi ca doctrină morală. Prima parte a trilogiei, apărută în 1966, se intitulează The Soviet Bloc şi tratează dezintegrarea monolitismului stalinist. Ce-a de-a doua, apărută în anii '70, examinează eroziunea ideologiilor milenariste în era revoluţiei ştiinţifice pe care Brzezinski o numeşte "revoluţia tehnotronică". în fine, în The Grand Failure. distinsul politolog american, care sub administraţia Carter a fost consilier prezidenţial pentru securitatea naţională, studiază fenomenul gorbaciovist si tendinţele autodistructive din sistemele comuniste contemporane. Nu avem de-a face cu o aseptică investigaţie academică pe tema mecanismelor schimbării politice în regimurile de tip sovietic. Dimpotrivă, întrucît el este pe bună dreptate convins că tranziţia spre post-comunism este un proces care ne afectează pe toţi, atît în Est, cît şi în Vest, Brzezinski a scris o carte pasionată şi pasionantă, adresată în egală măsură experţilor şi profanilor.
Savurînd paradoxul subtil, Brzezinski vede efortul lui Gorbaciov de regenerare a sistemului leninist ca pe o lovitură de graţie dată acestei ideologii muribunde. Acolo unde alţii se complac să celebreze renaşterea marxismului autentic, Brzezinski detectează spasmul său final. El nu contestă faptul că perestmika, restructurarea iniţiată de Gorbaciov,
<notă>
* însemnări pe marginea cărţii lui Zbignew Brzezinski The Grand Failure: The Birth and Death
of Communism in the Twentieth Century (New York: Charles Scbner's Sons).
</notă>
283

exercita o colosală influenţă asupra viitorului comunismului. Brzezinski este însă sceptic în raport cu şansele lui Gorbaciov de a duce la bun sfîrşit programul său renovator, întrucît sistemul sovietic şi-a epuizat atît potenţialul economic, cît şi pe cel spiritual, înlocuirea sa printr-o nouă ordine socio-politică a devenit inevitabilă.
Pentru a-şi fortifica argumentaţia, Brzezinski întreprinde o excelentă

analiză a moştenirii istorice a bolşevismului, în cea mai reuşită şi persuasivă parte a cărții, cea referitoare la URS S şi la dezintegrarea leninismului, ni se propune o fascinantă explorare a tragediilor, complexelor şi nevrozelor care au dat şi dau măsura culturii politice sovietice. Brzezinski descrie tentativa leninistă de a reconstrui societatea prin violarea naturii umane drept o expresie a disprețului elitist pentru indivizii reali, acei oameni în carne şi oase devorați de Leviathanul totalitar, în această optică, teroarea stalinistă nu a făcut decît să ducă pînă la ultimele consecințe, de maximă brutalitate şi inegalat cinism, logica exclusivistă a leninismului. Bazîndu-se pe documente sovietice recent publicate, pe cutremurătoare mărturii şi memorii, Brzezinski defineşte domnia lui Stalin drept "pulverizarea fără precedent a societății de către maşina statală."
Referindu-se la proiectul reformist gorbaciovist, Brzezinski îi dezvăluie inconsecvențele şi contradicțiile lăuntrice. Deşi grație politicii numităglasnost (transparența), stalinismul a suferit cel mai devastator atac din întreaga sa istorie, paradoxul gorbaciovismului se manifestă în voința reformatorilor sovietici de a destrăma carcasa stalinistă a sistemului fără a atinge miezul său leninist. Firește, sub imperiul aparent irepresibilei campanii demistificatoare, cele mai multe dintre fundamentele mitologice ale sistemului s-au prăbuşit. Pe de altă parte însă, elita sovietică refuza să rupă cu dogma leninistă a rolului predestinat al partidului comunist în conducerea societății. Pe de o parte, Gorbaciov cochetează cu idealul democratizării, pe de altă parte se adoptă legi şi se emit decrete menite să împiedice coagularea grupurilor de opoziție.
Cu perspicacitate şi remarcabil simț al nuanțelor, Brzezinski suprinde meandrele treptatei atrofieri a ideologiei marxiste. Este vorba, aş spune eu, de un proces de enormă semnificație istorică, de o desacralizare a dogmelor cîndva considerate eterne şi indiscutabile, în terminologie sociologică, am putea vorbi de secularizarea sistemelor comuniste, de

abandonarea posturii omnisciente în favoarea unei incipiente şi extrem de fragile culturi a dialogului. Ideologia oficială nu este astăzi mai mult decît o relicvă ritualizată, o opacă şi tristă icoană lipsită de adoratori, incapabilă să stîrnească devotamente şi angajamente existențiale. Supremă ironie, susținînd instaurarea unui stat de drept militînd pentru un socialism cu chip uman, Gorbaciov a deschis el însuşi imprevizibila cutie a Pandorei, legitimînd revizionismul şi anulînd certitudinile unui profetism desuet.
în cele din urmă, dacă Gorbaciov rămîne la putere, el va trebui să se delimiteze de leninism şi să permită o adevărată reformă intelectuală şi morală. Dar chiar şi acum, cu avalanşa de revelații despre atrocitățile, crimele şi dezastrele trecutului mai îndepărtat şi mai apropiat, experiența sovietică şi-a pierdut forța de seducție, în frapant contrast cu retorica ultra-optimistă a epociii lui Hruşciov, tonul lui Gorbaciov este apocaliptic. După Brzezinski, este vorba acum de anxietate istorică şi de un nemărturisit pesimism, în raport cu perspectivele economice şi politice ale Uniunii Sovietice. Revizionismul marxist avansat de Gorbaciov este în fond un efort disperat de a restaura şubrezită autoritate a partidului comunist, renunțînd la cele mai compromise dogme, inclusiv pretenția la infaibilitate doctrinară.

Brzezinski descrie-pe larg implicaţiile prezenţei unui secretar general revizionist în vîrful ierarhiei sovietice, în plan intern, reformele actuale pot genera instabilitatea socială şi tulburări naţionale, în exterior şi în primul rînd în Europa de est şi centrală ele au alimentat expectaţii sporite şi au încurajat tendinţe centrifuge. Desigur, naţiunile est-europene nu privesc spre Kremlin numai ca spre o sursă de inspiraţie; modificările survenite în politica sovietică sînt percepute ca un factor favorizant în acţiunile lor emancipatoare. Este clar că reformele din URSS pot cataliza o dinamică liberalizare în state ca Polonia şi Ungaria. Marginea de toleranţă acceptată de Moscova este astăzi incontestabil mai largă decît, să spunem, cu cinci sau zece ani în urmă.
In analizele sale, Brzezinski se referă şi la alte experienţe comuniste. El arată astfel că, în ultimii ani, China s-a angajat cu temeritate într-o direcţie într-adevăr renovatoare care îi va permite probabil să păşească în secolul al XXI-lea ca o ţară încă guvernată de comunism, însă economic şi social dgcomunizată. Nu mai puţin percutante sînt comentariile lui Brzezinski pe marginea experimentelor pluraliste din Ungaria şi Polonia.

Fireşte, toate statele est-europene traversează o perioadă de acută criză, însă nicăieri, subliniază Brzezinski, situaţia nu este mai dezastruoasă decît în România, îmi voi permite să ofer. în încheiere, un citat pe această temă cu deosebire importantă şi dureroasă pentru noi: "Dintre toate ţările din est, cel mai rău se prezintă România, cu o economie deteriorată, aflată pe picior de război, lipsuri de alimente, absenţa de căldură şi electricitate, în timpul iernii şi practic nici un fel de bunuri de consum. Regimul îşi caută refugiu în naţionalism virulent, accentuînd unicitatea culturală a naţiunii române şi a contribuţiilor doctrinare pretins fundamentale ale liderului ei la dezvoltarea socialismului mondial. Cultul personalităţii dictatorului Nicolae Ceauşescu a luat proporţii într-adevăr stupefiante (...). Regimul român aplică doze puternice de represiune împotriva minorităţilor etnice..." Putem astfel conchide, văzînd în cazul român, cu imensul său cortegiu de victime şi aberaţii, cel mai şocant exemplu al falimentului istoric al unei ideologii care, deşi a promis libertatea umană, a contribuit la instaurarea despotismului totalitar.
(Eseu transmis la Radio Europa Liberă, în luna noiembrie 1989).

Sumar
Prefaţă, 5
CIMITIRELE PUTERII, 7
Procesele de la Moscova în perspectivă contemporană, 9
Despre stalinism, fascism şi războiul din Spania, 19
Exterminarea comuniştilor români în anii Marii Terori Staliniste, 24
PCR în ilegalitate şi competiţia centrelor de putere, 29
Grupuri de presiune în PCR după 23 August 1944, 35
Ascensiunea şi căderea Anei Pauker, 41
Semnificaţia procesului Pătrăşcanu, 52
De ce a fost ucis Pătrăşcanu?, 58
Eliminarea fidelului subaltern. Reflecţii pe marginea biografiei politice a lui Petre Lupu, 66

Alexandru Drăghici şi teroarea stalinistă în România, 72
Un stalinist impenitent: Alexandru Drăghici, 77
Agenţii sovietici din anturajul lui Gheorghiu-Dej (Cazul Pantiuşa), 80
Pagini însîngerate din istoria comunismului românesc.
Episodul Ştefan Foriş, 86
între principii şi vendetă. Ştefan Foriş şi luptele fracţioniste
din comunismul românesc., 92
Represiuni antiintelectuale, după 1956, 97
Conflictul româno-sovietic în retrospectivă, 103
Comuniştii români şi Revoluţia maghiară, 109
Intelectualii români şi destalinizarea, 114
Virgil Trofin sau scurta memorie a Nomenklaturii, 119
Şcolile de partid ca formă de îndoctrinare comunistă, 125
Academia "Ştefan Gheorghiu" şi formele corupţiei ideologice, 134
Jdanov, Cominformul şi "războiul rece", 139
Lecţia lui Imre Nagy, 149
Logica revizionismului, 154
Strategia comunistă în 1947, 159
Epilog la mitul internaţionalist, 164
287

MICUL BIZANŢ ROŞU. 169
Devieri, fracţiuni şi răfuieli politice. O încercare de luminare
a biografiei politice a lui Vasile Luca, 177
"Devierea de dreapta" şi lupta pentru putere în P.M.R.. 176
Fariseism şi revoluţie, însemnări despre rolul lui Iosif Chişinevschi
în istoria comunismului românesc. 182
Valter Roman sau gustul amar al conformismului, 187
Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii, 198
Leonte Răutu şi măştile stalinismului românesc, 204
Lupta pentru succesiunea lui Gheorghiu-Dej, 216
Avatarele istoriei P.C.R. între falsa memorialistică
şi documentul ciuntit, 222
Între renegare şi resemnare. Ştefan Voitec şi soarta
social-democraţiei române, 229
Ceauşescu refuză transparenţa, 234
Opoziţia est-europeană şi criza din România, 253
Socialismul dinastic în România. Note pe marginea
ascensiunii politice a lui Nicu Ceauşescu, 257
între servilism şi fanatism. Reflecţii pe marginea carierei politice
a lui Florian Dănălache. 273
După douăzeci de ani, 278
Ireversibilul declin, 283
288

<coperta a IV-a>
Sectar şi marginal de la bun început, comunismul românesc a fost permanent devorat de pasiunea luptelor fracţioniste, de rivalitatea între diferitele grupuri aspirante spre deţinerea puterii absolute în partid. Era, neîndoielnic, ceva derizoriu în această acerbă luptă intestină purtată în sînul unei organizaţii compuse din cel mult 1000 de militanţi,

frustrați de şansa participării efective la viața politică a națiunii, în numele căreia pretindeau a vorbi. Întreaga istorie a comunismului românesc, în anii interbelici, pare să se fi desfăşurat în eprubetă, în spațiul închis al conspirațiilor puse la cale de Comintern, o lume misterioasă şi tăcută în care sentimentele şi resentimentele erau deghizate în haine doctrinare, rațiunea se subordona în chip metodic şi sistematic credinței. O organizație ateistă şi pretins rațională, partidul comunist asculta în fond de comandamentele celui mai negru misticism politic: devotamentul unui veritabil ordin religios medieval față de gradele superioare, emascularea libertății de gîndire şi domnia fanatismului frenetic.
(Vladimir Tismăneanu)
*
ISBN: 973-97049-2-1
</coperta a IV-a>

286 pag.